

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03033

YIDISH TEATER IN POYLN

Isaac Turkow-Grudberg

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

P. 8

יצחק טורקאו-גרודבערג

יידיש טעאטער אין פוילן

276

פארלאג „די ש-בונד“
ווארשע 1951

ICCHOK TURKOW-GRUDBERG
Żydowski Teatr w Polsce

Okładkę projektował F. Zawidowicz
Redaktor — D. Sfarđ

Wydawnictwo „Idisz-Buch“
Warszawa 1951

Nakład 3.000 + 60 egz. Arkuszy wydawniczych 11
Druk. „Nowe Życie“, Warszawa, Al. K. Świerczewskiego 79. Nr. zam. 150
Druk ukończono 26. VI. 1951. Papier druk. sat. kl. V 61x86 cm. 70 gr
Arkuszy drukarskich 12,5 2-B-18092

א ר י י נ פ י ר

דאָס יידישע מלוכה־טעאטער אין פּוילן איז איינער פון די וואָגניקסטע אויפטוען פון דעם היינטיגן באנייטן יידישן ישוב, א קולטור־געזעלשאפטלעכע פּאָזיציע פון גאָר וויכטיקער באדייטונג, מען קאָן דרייסט זאָגן — איינע פון די וויכטיקסטע יידישע קונסט־פּאָזיציעס אין גאָר דער וועלט.

דאָס איז נישט קיין צופעליקייט, דאָס האָט געקאָנט געשען בלויז אין א פּאָלקס־דעמאָקראטיש לאַנד, וואָס בויט זיין סאָציאליסטישע צור־קונפט.

גלייכצייטיק אָבער וואָלט דאָס יידישע מלוכה־טעאטער נישט גערקאָנט אויסוואַקסן, ווי א נאטירלעכער פּלאַנץ נישט האָבנדיק אונטער זיך דעם באָדן פון אַ טויזנט־יעריק יידיש לעבן, די שעפּערישע פּאָלקס־אטמאָספּער פון יידישן לעבן אין דעם היינטיקן פּוילן, און די טראַדי־ציעס פון דורות געראַנגל פאר פּראָגרעסיווע יידישע קולטור־ווערטן, פאר א יידיש פּאָלקס־טעאטער.

די טראַדיציע פון דעם יידישן פּאָלקס־לעבן אין אונדזער לאַנד איז א טראַדיציע פון קאמף פון יידישע אַרבעטער און פּאָלקס־מענטשן קעגן פינצטערניש און אונטער־דריקונג, פאר א בעסערער וועלט, פאר סאָציאלער און נאציאָנאלער באַפרייונג, — די דאָזיקע טראַדיציע האָט אויך באַווירקט אונדזער בעסער יידיש טעאטער, האָט געשאפן די אטמאָספּער, אין וועלכער ס'איז אויסגעוואַקסן דאָס יידישע מלוכה־טעאטער.

די פּאָלקס־דיקע אַרבעט איז געשריבן געוואָרן, כדי צו באַווייזן דעם אמת פון דער דאָזיקער הנחה. דער מיין איז נישט געווען צו שרייבן גערשיכטע, נאָר דורך געשיכטלעכע פאקטן צו באַלויבטן די אנטוויקלונגס־טענדענצן פון דעם יידישן טעאטער אין פּוילן. אין דער אַרבעט ווערט

דורכגעפירט א קווער־שניט איבער פארשידענע עטאפן פון דער געשיכטע פון יידישן טעאטער אין פוילן אויפן סמך פון ארבעטן פון א ריי יידישע היסטאָריקער מיטן פרוווי צו אנאליזירן דעם געברענגטן מאטעריאל, ווי אויך אן איבערזיכט איבער עטאפן, דורך מיר אליין אויסגעפארשטע, אָדער מיר נענטער באקאנטע אויפן סמך פון מיינע אייגענע דערפארונגען. אין דעם האָט מיר אָפּט געדינט אלס מקור כלויז דער אייגענער זכרון, במילא מיינען געוויסע מאָמענטן ברייטער כאלויכטן און אנאליזירט, אנדערע — שוואכער. כ'בין אָבער ווייט פון אָביעקטיוויסטישן צוגאנג.

דער ציל פון מיינ ארבעט איז צו כאלויכטן די פראָגרעסיווע טענדענצן אין דער אנטוויקלונג פון יידישן טעאטער אין פוילן, די פאָלקס־פריינדלעכע, פאָלקס־נאָענטע, וואָס ווערן אריינגענומען אין דער קולטור־ירושא פון יידישן מלוכה־טעאטער. אלע איבעריקע דערשיינונגען האָבן מיך אינטערעסירט אלס אילוסטראציע פאר דעם געראנגל, וואָס דאָס פראָגרעסיווע אין יידישן טעאטער האָט געפירט סיי אינעווייניק, סיי פון הרויסן. די ארבעט פּרעטענדירט דעריבער נישט צו זיין אויסשעפּנדיק, זי איז פארטראכט כלויז ווי א געשיכטלעכער איבערהיכט איבער די עלע־מענטן, וואָס האָבן אין רעזולטאט דערפירט צו דער אנטשטייונג פון יידישן מלוכה־טעאטער אין די נייע היסטאָרישע באדינגונגען אין פאָלקס־דעמאָקראטישן פוילן.

ד ע ר מ ח כ ר

וואַצלאוו, מערץ 1951.

די פאר-גאלדפאדען-תקופה

דאָס יידישע טעאטער אין פּוילן, ווי דאָס יידישע טעאטער בכלל, איז א קינד פון יידישן פּאָלקס־לעבן, עס קומט פון די געדיכטענישן פון דער מאסע. אָבער אין ערגעץ האָט דאָס טעאטער נישט אָפּגעהיט אזוי זיין פּאָלקס־כאראקטער, זיין נאָענטקייט און צונויפגעבונדנקייט מיטן מאסן־לעבן, אין ערגעץ איז די פּאָלקסטימלעכקייט נישט געווען אזוי פארויניקט מיטן יידישן טעאטער־שאפן, ווי אויף די געביטן, וואָס האָבן אין פּערזאָד פון צווישן ביידע וועלט־מלחמות געבילדעט דעם שטח פון דער פּוילישער רעפּובליק.

מיר רעדן וועגן דער צייט, ווען טעאטער־שפּילן האָבן אויפגעהערט צו זיין רעליגיעזע אָדער האלכרעליגיעזע באפּוצונגען פון גרויסע יום־טובים (בעיקר — פורים, וואָס איז געווען דער סעזאָן פאר פורים־שפּילן), פּאמיליען־שמחות, חתונות, בריתן א. א. וו., אויף וועלכע עס פלעגן אויפ־טרעטן מארשעליקס און בחחנים; אָדער פון אייניקע רבישע הויפן, ווי געוויסע שפּילן און פארוויילונגען זיינען געווען א טייל פון הויפּישן לעבן און ווו עס פלעגן, לויטן שטייגער פון די גרויסע פּריצים, אויפטרעטן לצים און הויף־נארן. וועגן דער צייט האָבן מיר א פארהעלטניסמעסיק רייכן מאטעריאל אין דעם גרינטלעכן ווערק פון ד"ר יצחק שיפּער „גער שיכטע פון יידישער טעאטער־קונסט און דראמע פון די עלטסטע צייטן ביזן יאָר 1750". ווי עס באווייזט ד"ר שיפּער, האָבן די פורים־שפּילן צייטנווייז אָנגענומען דעם כאראקטער פון א שטענדיקן פּאָלקס־טעאטער און זיינען אויך זייער פּאָפּולער געווען צווישן די יידישע מאסן פון פּוילן.

דאָ האַנדלט זיך וועגן דער צייט, ווען דאָס טעאטער האָט שוין אויפגעהערט צו זיין א רעליגיעזע אָדער פאמיליען־שפּיל און איז געוואָרן א וועלטלעכע פּאָלקס־אינסטיטוציע.

ס'איז באקאנט דער פאקט, אז שוין אין די דרייסיקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט איז אין ווארשע געווען מעטיק יידיש טעאטער אלס עפנטלעכע אינסטיטוציע. ד"ר יעקב שאצקי ברענגט אין זיין ארבעט „די עלטסטע געשיכטע פון יידישן טעאטער אין ווארשע" אויסצוגן פון א דייטשישן בוך פון א געוויסן גערינג (דערשינגען אין לייפציק אין יאָר 1844), ווו דער מחבר דערציילט וועגן זיין באזוך אין יידישן טעאטער אין ווארשע נאָכן אויפשטאנד פון 1831 יאָר (לויט ד"ר שאצקיס השערה האָט עס געמוזט זיין אין 1832 יאָר, אָדער אביסל שפעטער). אמת, לויט דער דאָזיקער באשרייבונג האָבן מיר געהאט צו טאָן מיט פורים־שפּילן, הגם זיי זיינען געשפּילט געוואָרן דריי אָונטן (דריי באזונדערע פּאָרשטער לונגען — משה־בנימין־שפּיל, א מכה־תּיוס־שפּיל און לויט דער השערה פון היסטאָריקער — אן אחשוורוש־שפּיל), אָבער דער עיקר איז כאַראַקטעריסטיש אין דער באשרייבונג דער עפנטלעכער כאַראַקטער פון דעם טעאטער, וואָס איז „תּמיד אָנגעפּילט מיט יידן און קריסטן“....

ד"ר שאצקי דערציילט וועגן צוויי באריכטן פון 1838, וואָס האָבן א שייכות צו יידיש טעאטער אין ווארשע. ס'ווערט אין זיי דערמאָנט די אויפפירונג פון א פיעסע „מאָזעס" אונטער דער אָנפירונג פון יצחק שוישפּילער (אין א צווייטן באריכט: שערצשפּילער, ד. ה. ברחו), וואָס זאָל זיין דער מחבר פון א ריי נישט־געדרוקטע טעאטער־שטיק „אין דייטש־יידישן דיאלעקט". אין איינעם פון די באריכטן ווערט בפירוש געדאָנט, אז ווארשע פארמאָגט א יידיש טעאטער, ווו אקטיאָרן פירן אויף פיעסעס פון דער נאַציאָנאַלער געשיכטע „אין דעם יידיש־דייטשן דיאלעקט".

אָבער נאָך אינטערעסאנטער איז דער פאקט, אז אין יאָר 1839 האָט א געוויסער דוד טורקוס באקומען א דערלויבעניש פון דער רוסישער מאכט צו געבן אין ווארשע 8 פּאָרשטעלונגען אויף יידיש, הגם די דער־לויבעניש איז געווען מיט א תּנאי, אז די פּאָרשטעלונגען זאָלן געשפּילט ווערן אין א פריוואַטהויז, נישט אין אן עפנטלעכן אָרט (טאנצ־זאַל, בירקעלער א. א. וו.).

אין יאָר 1840 ווענדט זיך א געוויסער דוד העלין וועגן א דער־לויבעניש אויף פּופצן פּאָרשטעלונגען. די דערלויבעניש ווערט אָפּגעזאָגט צוליב דער ספעציעלער שתדלנות פון די קהילה־דאָזאַרעס. (דער פּולער

טעקסט פון פארבאט ווערט געברענגט אין ב. גארנים „געשיכטע פון יידישן טעאטער, זייט 62).

די דאזיקע שתדלנות און מסירות אין שייכות מיט די פרווין צו שאפן א יידיש טעאטער, אָדער צו געבן יידישע טעאטער־פאַרשטעלונגן גען, זיינען אן אָפּטע דערשיינונג. נח פּרילוצקי ברענגט אין זיינע „זאמל־ביכער פאר יידישן פּאָלקלאָר, פּילאָלאָגיע און קולטור־געשיכטע“ דעם טעקסט פון א מסירה, וואָס דער דאָזער א. פּאַפּראַצקי (א לערער פון דער ווארשעווער ראבינער־שול) האָט אַרײַנגעשיקט דעם 8טן מערץ 1837 צום ווארשעווער פּאָליציי־מייסטער וועגן פארווערן פורים־פאַרשטעלונגען, ווייל זיי האָבן נישט „קײן שום מאַראַלישן איינפלוס אויף די געמיטער פון די צוהערער“, זיי זיינען „אומאַנשטענדיק, אָפּשפּאַטעניש, וואָס שמופּט צו דעמאָראַליזאציע, און דאָס איז לױט די דעליגיאַטע דינים שטרענג פארבאָטן“; דעם 29טן מערץ 1839 ווענדט זיך דער דאָזער צום ווארשעווער וויצע־פרעזידענט מיט אן ענלעכער מסירה און ער בעט „נישט צו דערלאָזן אויף ווייטער די פאַרשטעלונגען פון טעאטער־שטיק אין דער יידישער שפּראַך“ (דאָס האָט, דאכט זיך, געהאט א שייכות צו די פאַרשטעלונגען, וואָס זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן דורך דוד טורקוס).

די דאזיקע אלע פאקטן זיינען באזונדערס וויכטיק, ווייל פון זיי ווערט קלאָר, אז שוין קנאפע פיר צענדליק יאָר, אידער עס האָט אָנגעדויערט צו עקזיסטירן דאָס גאַלדפאדען־טעאטער — זיינען אין ווארשע געווען פרווין צו שאפן א יידיש טעאטער. שוין דאָס, אז ס'האָט זיך געפונען א מענטש, וואָס האָט אָנגעגעבן צו די מאכט־אַרגאַנען אַ בקשה וועגן א דערלויבעניש צו עפענען א יידיש טעאטער אין ווארשע, איז א באווייזן, אז אין דעם גרויסן יידישן צענטער איז געווען אן אָרט און א באדערפניש פאראן א יידיש טעאטער. דער מענטשן־מאטעריאל פאר אקטיאָרן איז געווען: עס האָבן געקאָנט ווערן אקטיאָרן די מארשעליקס, בקהנים, משוררים און סתם פּאָלקס־פּאַרווילער, וואָס האָבן אין קלײנע גרופּעס געווירקט צווישן דער יידישער באפעלקערונג אין פּוילן, גראָד ווי גאַלדפאדען האָט זיינע ערשטע אקטיאָרן גענומען פון די „בראָדער זינגער“ און משוררים. אַזב זעען מיר פון די אויבגעברענגטע מאטעריאלן, אז ס'זיינען שוין געווען דעמלט פּראָפּעסיאָנעלע, אָדער האלב־פּראָפּעסיאָנעלע געלע יידישע אקטיאָרן. דאָס פובליקום איז באשטאנען פון לערנלאכט און קלײנ־הענדלער, וואָס האָבן געוווינט אין ווארשע, אָדער וואָס פלעגן אהינגומען אויף אַ געוויסער צייט זוכן פּרנסה; פון גבירישע משרתים און דינסטן, וואָס פלעגן זיין די שטענדיקע געסט אין די טאַנצ־זאַלן און ביד־

האלעם אין די שבת-צור-נאכטסן אָדער יום-טובים. רעפערטואר אין אויך טיילווייז געווען: די באקאנטע פורים-שפילן און די געהרוקטע און נישט-געהרוקטע טעאטער-שטיק פון אומבאקאנטע מחברים. א חוץ דעם זיינען שוין דעמלט געווען אזעלכע טעאטער-שטיק, ווי ד"ר שלמה עטינגערס „סערקעלע“, א. ב. גאָטלאַבערס „דער דעקטוך, אָדער צוויי חופות אין איין נאכט“, און אין דער צווייטער העלפט פון 19-טו יאָרהונדערט — ל. לעווינזאָנס „די ווייבערישע קניפּלעך“, ישראל אקסנפעלדס פיעסן „דער ערשטער יידישער רעקרוט“, „קבצן-עושר-שפיל“, „מאן און ווייב, שוועס-טער און ברודער“, „די גענארטע וועלט“, (וואָס זענען, וואָס אן אמת, ערשט דערשינען נאָך אקסנפעלדס טויט). עס האָט אויך געשאפן א סצענישע זאך מענעדעלע מוכר ספרים („די טאקסע“) און א ריי אנדערע סצענישע שאפונגען פון אנדערע מחברים. איבעריקנס, וואָלט וויי-טעריקער רעפערטואר — אָריגינעלער, איבערזעצטער, אָדער באארבע-טער פון אנדערע שפראכן — זיכער געקאָנט געשאפן ווערן, און וואָלט זיכער געשאפן געוואָרן אין פראַצעס פון דער טעאטער-אנטוויקלונג, גראַד אזוי, ווי ער איז דורך גאָלדפאדענען געשאפן געוואָרן אין פראַצעס פון זיין טעאטער-מעטיקייט, צו וועלכער ער איז, כידוע, צוגעטרעטן צופעליק און לחלוטין נישט צוגעגרייט (אויב מיר זאָלן נישט רעכענען זיינע ליד-לעך און סצענקעס, וואָס זיינען שוין דעמלט געזונגען און אויסגעשפילט געוואָרן דורך די בראָדער זינגער).

אין שפיץ פון יידישן לעבן אין ווארשע זענען אָבער געשטאנען צוויי מינים פאָלקס-פינדלעכע קהל-פארזאָרגער, גרויסע תקיפים ביי דער צארישער מאכט — די חסידישע און אסימילאטאָרישע פּלומאַ-קראַטיע. יעדער פון דעם מין קהל-פארזאָרגער האָט צוליב זיינע מאַ-טיוון געהאלטן פאר וויכטיק נישט צו דערלאָזן צום שאפן אזא אינסטי-טוציע, ווי א יידיש פאָלקס-טעאטער. די אסימילאטאָרישע גבירים, וואָס האָבן זיך געפּוצט אין די פּעדערן פון דער פּוילישער שליאכטע — צוליב זייער שנאה צו אלעם, וואָס שמעקט מיט „המון“, צוליב זייער ווילן, וואָס שנעלער און ראדיקאלער אָפּווישן די קולטור-איינגארטיקייט און שטייגער-אנדערשקייט פון יידישן פאָלקס-מענטש; די אַרמאָדאָקסישע קהל-מענטשן — צוליב זייער שנאה צו אלץ, וואָס שמעקט מיט וועלטלעכקייט, צוליב זייער פּאנאָטישן האַלטן זיך ביי פּאַרשידענע „לאָזן“ פון יידישן דיין; און ביידע צדדים צוזאמען — צוליב דער מורא, אז דער יידישער מאסן-מענטש זאָל נישט אויפהייבן דעם קאָפּ, באַדראָען זייערע קהלישע פּאַזיציעס און דורך דעם אויך דעם סאָציאלן סדר. די מיטלען, מיט וועל-

כע די דאָזיקע קהל־פּאַרהאַנגער האָבן באַווירקט די צאַרישע אַדמיני־
סטראַציע און פּאָליציי זיינען געווען: שוחד, מסירות און נישט קיין צוויי־
דייטיקע אַנצוהערענישן וועגן דער סכנה, וואָס די, אָדער יענע זאך קאָן
האָבן פאַר דער צאַרישער הערשאַפט.

דער קאַמף מיט יעדער אַרט פאַרוויילונג און שפּיל איז מצד דער
אַרטאָדאָקסיע געגאַנגען אזוי ווייט, אז אין יאָר 1837 האָט מען אין וואַר־
שע אַרעסטירט א יונגל, וואָס האָט באַפּוצט א ציג מיט סטענגעס און
אַרומגעפירט זי איבער די גאַסן. ווי עס שטעלט פעסט דער היסטאָריקער
ע. נ. פּרענק אין זיין אַרבעט, „די מלחמה קעגן הפּקרות אין אמאָליקן
וואַרשע“, איז דאָס פאַררעכנט געוואָרן צו דער קאַטעגאָריע פון מאָראַל־
שער אויסגעלאַסנקייט.

אין זייער קאַמף קעגן יעדן מין פּאָלקס־פאַרוויילונג, אין א טאַג־זאַל
אָדער ביר־האַלע, בעת וועלכער ס'זיינען אויפגעטראַטן פּאָלקס־זינגער
מיט לידער, פלעגן די קהלשע דעהוואַנער זיך ווענדן נאָך הילף צו דער
מאכט, זי וואָל אָננעמען „מיטלען קעגן דער אַנטירעליגיעזער אויסגעלאַסנ־
קייט“. (ד"ר י. שאַצקי אין זיין ווערק, „די געשיכטע פון יידן אין וואַר־
שע“). זיי האָבן זיך פאַררופן אויף א געזעץ, וואָס דערלויבט נישט קיין
מעשים, וועלכע קאָנען אַרויסרופן „רעליגיעזע עהגעניש“. און „טעניץ,
פאַרוויילונגען און אויסגעלאַסנקייט אין עפנטלעכע הויזער, דאָס פאַרזאַמל־
לען זיך אין די שבתים און יום־טובים איז בפרוש פאַרווערט לויט דער
ידישער אַמונה“. די וואַרשעווער פּאָליציי האָט אָנגעהויבן צוצוהעלפּן
די קהל־לייט אין זייער קאַמף קעגן דער „הפּקרות“ פון די באַלמעלאַך־
כעס און דינסטן, וואָס פאַרווילן זיך אין זייערע אָפּרטיעג אין עפנטלעכע
פלעצער, פלעגט מאַכן אַבלאוועס און אַרעסטן. אין די זומער־חדשים
זיינען די פאַרוויילונגען אַריבערגעטראַגן געוואָרן אויף דער „סאַסקע
קעמפּע“, וווּ ס'פלעגן אויך פאַהרענגען פּוילישע באַלמעלאַכעס. ד"ר י.
שאַצקי האַלט, אז די דאָזיקע „מאיוועס“ אויף דער „סאַסקע קעמפּע“
זיינען אין די יאָרן פון גרויזאַמען פאַסקעוויטש־רעזשים אין פּוילן געווען
די ערשטע אָפּטע באַגעגענישן צווישן דעם יידישן און נישט יידישן פּראָג־
לעטאַריער אין וואַרשע. א דאַנק די באַמיונגען פון דער קהילה איז אין
יוני 1839 פאַרווערט געוואָרן יידן צו באַזוכן די „סאַסקע קעמפּע“.

די פאַרביסנקייט פון די קהל־פאַרוואַנגער איז געגאַנגען אזוי ווייט,
אז זיי האָבן אפילו פאַרלאַנגט צו פאַרווערן די פּויריס־שפּילן. די דאָזיקע
אַלע פאַרבאָטן און רדיפות האָבן, פאַרשטייט זיך, אָנגערירט נאָך דעם

יידישן פאָלקס־מענטש, ווייל פארן יידישן גביר איז אָפן געווען יעדעס טעאטער אין ווארשע (ער איז דאָרט געווען א חשובער גאסט און אונ־טערשיצער) און יעדע מין פארוויילונג, וואָס האָט אין דעם פאל נישט ארויסגערופן קיין עפנטלעכן פראָטעסט — און א פשיטא: נישט קיין קאמף — מצד דער אָרטאָדאָקסיע.

קלאָר, אז ביי אזא לאגע האָט זיך נישט געקאָנט אנטוויקלען קיין שמענדיק יידיש טעאטער אין ווארשע.

אָבער נישט געקומט דערויף האָבן סיי אין ווארשע, סיי אין דער פראַווינץ געוויקט גרופעס יידישע זינגער, פארוויילער, בדהנים, מאָר־שעליקעס, וואָס האָבן אין געהיים ווייטער געגעבן זייערע אויפמריטן און געהאט די ווארעמסטע אויפנאמע מצד דעם יידישן פאָלקס־מענטש.

אנדערש האָט אויסגעזען די לאגע אונטער דער עסטרייכישער הער־שאפט אין גאליציע.

די עסטרייכיש־אונגארישע מאַנארכיע, נאָך דעם „פעלקער־פּרילינג“ פון 1848, האָט באגינסטיקט א גערנוויליקע אסימילאציע און מיטדער ווירקט צו א געוויסער וועגעמאציע פון די פאָלקס־קולטורן פון די מינדער־הייטן. גרויסע טיילן פון בירגערטום און בירגערלעכער אינטעליגענץ האָבן זיך גיך אסימילירט און געוואָרן אין די גרויסע שטעט דער עיקר־קאָנסור מענטש פון פּוילישן טעאטער; אין די קליינע שטעטלעך דאקעגן האָבן זיך די פאָלקס־מענטשן אויסגעלעבט אויף זייער שטייגער. פון די שטעטלעך קומען טאָקע די פאָלקס־זינגער און פארוויילער, וואָס זיינען פאָפולער גע־וואָרן אונטערן נאָמען „די בראָדער זינגער“.

אין די פופציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט האָבן אין גאלי־ציע אָנגעהויבן ארומצוואנדערן גרופעס פאָלקס־פארוויילער, וואָס האָבן זייער שמארקסטן אָנלען געהאט אין שטעטל בראָדי, ביי דער עסטרייכיש־רוסישע גרענעץ (דערפאר — „די בראָדער“). צוויי וויכטיקע פּערזענלעכ־קייטן זיינען געווען די גייסטיקע פאָטערס פון די דאָזיקע זינגער־גרופעס: די פאָלקס־דיכטער בערל בראָדער און וועלוול זבארושער. דאָס שטעטל בראָדי איז א לאנגע צייט געווען א פאסיק אָרט פאר די פאָלקס־זינגער־גרופעס צוליב דעם גרויסן גרענעץ־פארקער, וואָס האָט אָפט פארוואמלט אין שטעטל א גרויסע צאָל יידן פון ביידע זייטן: יידישע סוחרים, באל־מעלאַכעס, באַלעגאַלעס און סתם־גליקזוכער. אָבער גיך האָבן זיך די „בראָדער“ פארשפרייט איבער רומעניע און דרום־רוסלאַנד (ווי מע פלעגט

זיי רופן אויך „די פוילישע זינגער“ און דערווערבן זיך אומעטום די סימפאטיע מצד דעם יידישן פאָלקס־מענטש. די הויפט־סיבה דערפון איז געווען, וואָס די „בראָדער זינגער“ זענען געווען די ערשטע, וואָס האָבן אראָפגענומען דעם יום־טובדיקן שליער פון דער פאָלקס־דראַמאטיק און זיי אָנגעהויבן צו פראָדוצירן אין פשוטע וואָכן־מעגל.

„די בראָדער זינגער“ זענען געווען די ערשטע, וואָס פארלאָזן די פריי־וואַטע שטוב, זיי גייען נישט מער איבער די הויזער, ווי למשל די פורים־שפילער, נאָר אָהגאנצירן א מין „אויבער־ברעמל“, מיניאטור־בינעס אין די שענקען, ווייניקעלערס אָדער אין די גערטלעך פון רעסטאָראַנען, און דאָרט גיבן זיי די פאָרשטעלונגען פאר אן עולם פון צופעליקע און שמענד־דיקע געסט“. (יצחק שיפער אין זיין אַרבעט „די בראָדער זינגער“). נישט קיין קלענערע סיבה פון זייער דערפאָלג איז געווען די סאָציאַל־צוגעשפיצטע סאטירע פון זייערע לידלעך און סצענעס, דאָס שמיסן דעם גביר און קהלת־קיה, דאָס שאַרפע אָפּהווקן פון חסיד און פאנאטי־קער, דאָס אויסלאַכן האַנדל און וווכער, דאָס באַזינגען ערלעכע אַרבעט און רופן צו אַרבעט. די „בראָדער זינגער“ זענען אזוי ארום געוואָרן די זינגער פון יידישן האָרעפאישניק און פאָלקס־מענטש.

די „בראָדער“ האָבן זייערע לידלעך נישט סתם אויסגעזונגען און אויסגעטאַנצט, נאָר אויסגעשפילט, באַגלייטנדיק די לידלעך מיט אימפּראָד־וויזירטע מאָנאָלאָגן און דיאַלאָגן, פון וועלכע ס'זיינען אויסגעוואקסן גאַנצע זינג־און שפּיל־סצענעס. די סצענקעס זענען שמענדיק געווען פאר־בונדן מיטן רעאלן לעבן פון פאָלקס־מענטש, מיט זיין סביבה, אָפּטמאָל אויך דורכגעפלאַכטן מיט אַקטואַליען. זיי זענען דעריבער געווען באַ־זונדערס נאָנעט און פארשטענדלעך דעם פאָלקס־מענטש און אפּעלירט צו אים. אין פּרט פון קעמפּערישן אַרויסברענגען און פאַרשאַרפן די עלעמענטן פון סאָציאַלע קאָנפּליקטן זענען די „בראָדער“ געווען פיל אויסגעהאַלטענער פון גאָלדפּאַדענען, וועלכער איז אין זיינע שפּעטערע יאָרן אַלץ ווייטער אוועק פון די געזונטע פאָלקס־טימלעכע „בראָדער־־טראַדיציעס, און דעריבער אַלץ פּרעמדער געוואָרן דעם יידישן פאָלקס־לעבן.

אין אן ענגער שייכות מיט די „בראָדער“ איז וואָרשיינלעך געווען די טרופע „בדהנים אָדער מאַרשעליקס“, וואָס האָט, לויט ד"ר י. שאַצקי אין זיין „די עלטסטע געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין וואַרשע“, גע־

שפילט אין ווארשע אין 1866 יאר. זיי האָבן אָנגעהויבן צו שפּילן יידיש טעאטער אין א געדונגענעם זאל אויף גושיבאָוו, וואָס איז דעמלט געווען דער צענטער פון חסידישן ווארשע, די רעזידענץ פון די פריי וועסעס. דערביי האָבן זיי געשפילט סאטירישע זאכן, וואָס האָבן אויסגעלאכט חסידים. דאָס האָט אַרויסגערופן א שטורעם, און די אקטיאָרן זענען געווען געצוונגען איבערצומדאָגן זייערע אויפטריטן אויף די גאלעווקעס.

אין 1868-טן יאר האָט אָנגעהויבן צו שפּילן א יידישע טעאטער אין ווארשע אויפן מוראנאָווער פּלאץ, „אין א ספעציעל אויסגעבוטן בנין“ (נישט אויסגעשלאָסן, אז דער בנין איז געווען דער שפעטער פּאָפּולער געוואָרענער „מוראנאָווער“ יידישער טעאטער, וואָס האָט אין אָנהויב פון אנהער יאָרהונדערט געשפילט א גרויסע ראָל אין יידישן טעאטער-לעבן אין ווארשע). דאָס איז געווען א טרופע אונטער דער די רעקציע פון בעלאוו. לויט זלמן זילבערצווייגס „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“ זאָל דאָס זיין הירש גדליה בעלאוו, א יידישער פּאָלקס-שרייבער, וואָס האָט אַרויסגעגעבן זיינע אייגענע ווערק, ווי אויך א פיעסע „מאָזעס“ פון זיין פּאַרשטאָרבענעם ברודער שלמה ברחו. (ד"ר שאַצקי האלט, אז עס איז נישט אויסגעשלאָסן דאָס זאָל זיין די זעלבע פיעסע, וואָס איז געשפילט געוואָרן אין די פּערציקער יאָרן אין ווארשע, וועגן וועלכער ס'האָט געשריבן דער דייטש גערינג). דאָס דאָזיקע טעאטער האָט געשפילט אין ווארשע אין די יאָרן 1868—1870, געגעבן גאנצע פּאַרשטעלונגען, אפילו פיעסן מיט מוזיק אין צוויי סעריעס, ווי „יעקב מיט זיינע זין“, וואָס איז געשפילט געוואָרן אין צוויי אָונטן. וועגן דעם דאָזיקן טעאטער און זיינע פּאַרשטעלונגען זענען שוין דאָ איינצלנע אָפּ-רופן אין דער פּוילישער, רוסישער פרעסע און אפילו א קאָרעספּאָנדענץ אין אַן ענגלישער צייטונג. געהויסן האָט עס לעולם, אז מע שפּילט אויף דייטש, נאָר לויט דער מיינונג פון די רעצענזענטן איז דער דייטש געדווען א מין „זשאַרגאָן“. ס'איז קלאָר, אז דאָס האָט זיך דאָס טעאטער מאסקיט, כדי לייכטער צו באקומען א דערלויבעניש, אפשר אויך אויס מורא פאר דער צענזור, אָדער פאר די פּאַרפּאָלונגען פון יידישן קלער, וואָס וואָלט זיכער דווק נישט געדולדעט דעם פּאַקט פון א צווייאָריקער עקזיסטענץ פון א יידיש טעאטער אין ווארשע. אזוי ארום האָבן מיר שוין אין יענע יאָרן געהאט אין ווארשע א פּאַרגייער פון שפעטערדיקן „יידיש-דייטשן“ טעאטער, וואָס איז געשאפן געוואָרן נאָכן פּאַרבאָט פון יידיש טעאטער אין רוסלאַנד, אין די יאָרן 1883—1905.

עם זיינען ליידער נישט באוואוסט די סיבות און די גענויע צייט פון דעם פונאנדערפאלן זיך פונעם דאָזיקן טעאטער. עם איז נישט אויסגע- שלאָסן, אז עם שטעקט דאָ ווידער די האנט פון די קהלישע תקיפים, וועלכע האָבן נישט געקאָנט פארטרָגן די עקזיסטענץ אפילו פון אזא יידישן טעאטער. עם בלייבט אָבער דער פאקט, אז נאָך פאר אברהם גאָלד- פאָדענען האָט אין וואַרשע עקזיסטירט אַ פראָפעסיאָנעל יידיש טעאטער. זייט דאָן פֿעלן שוין ידיעות וועגן יידיש טעאטער אין וואַרשע און אין פּוילן ביז דער גאָלדפאָדען-תקופה, אַ חוץ די „בראָדער זינגער“-אויפטריטן און די אנדערע פּאָלקס־זינגער־גרוּפּעס.

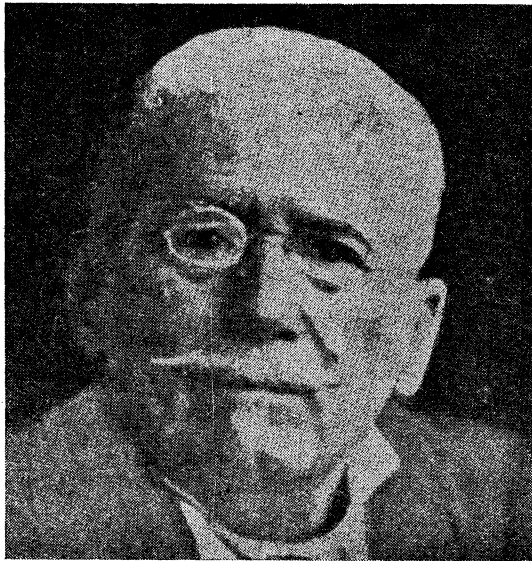
דער אָנהויב פון אַ ברייטער אנטוויקלונג פון יידישן טעאטער אין פּוילן, פון זיין שלאָגן טיפּערע וואַרצלען אין יידישן פּאָלקס־לעבן, איז די תקופה פון אברהם גאָלדפאָדען.

„ידיש-דייטש“-טעאטער

רעדן מיר וועגן דער תקופה פון אברהם גאלדפאדען אין דער גע-
שיכטע פון יידישן טעאטער אין פוילן, מיינען מיר נישט אויסשליסלעך
די טעטיקייט פון גאלדפאדענען גופא אין די פוילישע שטעט (זי האָט זיך
באגרענעצט צו א קורצן צייט-אָפּשניט) און אפילו נישט בלויז די גאלד-
פאדען-טרופעס, וואָס זיינען אַן זיין פערזענלעכער באטייליקונג געקור-
מען מיין פוילן אין אָנהויב פון די אכציקער יאָרן. מיר פארדעכענען צו
דער תקופה אויך גאלדפאדענס נאָכמאכערס און קאָנקורענטן, וואָס
האָבן זיך אָנגעהויבן מערן מיטן וווקס פון גאלדפאדענס דערפאָלגן. זיי
האָבן זיך זייער גיך פארשפרייט אין פוילן, סיי אויף די רוסישע, סיי
— נאָכמער — אויף די עסטרייכישע געביטן. מיר רעדן אויך וועגן די
צאָלרייכע גרופעס, וואָס זענען אנמשטאנען אונטער דער השפעה פון
גאלפאדענס טעאטער אין פארשידענע שטעט אין פוילן, גרופעס פון
ליבהאָבער, וואָס האָבן געשפילט און געוואנדערט איבער פארשידענע
געביטן און זיינען גיך פארוואנדלט געוואָרן אין פראָפעסיאָנעלע טעא-
טער-גרופעס. די אלע האָבן אין די רוסישע געביטן געשפילט — צו-
ליב די פריער אויסגערעכנטע שוועדיקייטן, און פון 1883 צוליבן אָפּ-
ציעלן פארבאָט פון יידיש טעאטער אין גאנץ רוסלאַנד — אלס „יידיש-
דייטש-טעאטער“, ביזן אויסברוך פון דער רעוואָלוציע פון 1905-טן
יאָר, ווען ס'איז פאָרמעל אָפגעשאפט געוואָרן דער פארבאָט פון יידיש
טעאטער אין רוסלאַנד.

אָבער אויך אין גאליציע, ווו ס'איז קיין פארבאָט אויף יידיש
טעאטער נישט געווען, האָט מען פאקטיש געשפילט א פארדייטשמע-
דישטן יידיש — צוליב אנדערע סיבות.

פון די ערשטע טרופעס, וואָס האָבן אָנגעהויבן שפּילן אין אָנהויב 80ער יאָרן אין גאַלוציע, איז געווען די טרופע פון גאַלדפּאדענס קאַנ-
 קורענט „פּראָפּעסאָר“ הורוויץ. דער דאָזיקער ייד, וואָס האָט זיך מתקנא
 געווען אין גאַלדפּאדענס גליקן, האָט, צונעמענדיק ביי גאַלדפּאדענען א
 פּאָר אקטיאָרן, געשאפן זיך אן אייגן קרעמל. וועלנדיק איבערשטייגן
 זיין פּאַרנייער, האָט ער אָנשטאַט די פּאַלקסטימלעכע גאַלדפּאדענ-פּיעסן
 פון ערשטן פּעריאָד, אָנגעהויבן צו פּראָדוצירן שוידערלעכע געשיכטעס
 מיט גראפן און פּרינצן, אָן שום ליטעראַרישן און סצענישן ווערט, וועל-

אַבְרָהָם גאָלדפּאָדען

כע האָבן זיך אויסגעצייכנט בלויז מיט זייער אויסטערלישקייט און גע-
 שמאַקלאָזיקייט. אין איינקלאַנג מיט דעם אינהאַלט פון די פּיעסן, האָט
 ער אויך פּאַרדויטשמערישט די שפּראַך פון זיינע העלדן. אָנשטאַט דעם
 זאַפטיקן יידיש פון די „בראָדער זינגער“ און גאַלדפּאדען פון יענער
 צייט, האָבן זיי אָנגעהויבן רעדן עפעס אן אָננעצויגן לשון און א תל
 געמאַכט פון דער יידישער פּאַלקס-שפּראַך. דער באַדן פאַר דעם איז אין
 גאַלוציע געווען א גינסטיקער. די זיך אויספיינערנדיקע ביהגער און
 טיילן פון דער ביהגערלעכער אינטעליגענץ האָבן גערעדט דייטש, אָדער

זיך באמיט צו רעדן דייטש, און ס'האט זיך באקומען נישט דייטש, נישט יידיש. דאס דאזיקע משונהדיקע לשון האט זיך פעסט איינגעברענגערט אויף יענע געביטן צווישן די יידישע אקטיאָרן פון יענער צייט. אין אָנ-הויב 80-קער יאָרן האָט זיך זייער צאָל אַלץ פאַרמערט. עס איז אַרומגעפאַרן בערגמאָנס טרופע, די טרופע פון טאַנענצאפֿינאַטאַנאָן, אַקסעלאָראָדס טרופע, וואָלגעשאַפען, משה פינקעל, טרייטלער, קלמן יאָוויילער און אַנ-דערע, וועלכע האָבן ווינטער געשפּילט אין די שמעט און שטעטלעך און זומער — אין די וואַרעם־בעדער. די טרופעס האָבן מערסטנס געהאַט אין זייער ווירקונגס־קרייז אויך בוקאַווינע, און טייל פון זיי פלעגן זיך אפילו אריינכאַפן קיין רומעניע. פון דער צווייטער זייט האָבן שוין אין אָנהויב 80-קער יאָרן געשפּילט אין גאַליציע די גאַלדפאַדען־מענטשן, געשיקט דורך גאַלדפאַדענען, ווי יוסף וויינשטאַק מיט זיין טרופע, אָדער אָפּגעשפּאַלמענע פון גאַלדפאַדענען, ווי ישראל גראָדנער מיט זיין טרופע. ס'איז שווער פעסטצושטעלן, ווי ס'האָט אויסגעזען זייער יידיש, ווייל ס'איז נישט אויסגעשלאָסן, אז אונטערן דרוק פון דער סביבה איז עס אויך געווען פאַרדייטשמערישט. א פאַקט איז אָבער, אז דאָס ערשטע קאַנצעסיאָנירטע שטענדיקע יידישע טעאַטער אין גאַליציע, דאָס גימפּל־טעאַטער אין לעמבערג, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין 1889 מן יאָר, האָט געהייסן „דייטש־יידיש־טעאַטער“.

יעקב גימפּעלס פּלאַן איז אפילו געווען אָנצורופּן זיין טעאַטער „יידיש־פּויליש“ טעאַטער, נאָר צוליבן פּראָטעסט פון דעם פּוילישן רעד אַקציאָנערן טייל פון דער געזעלשאַפט האָט ער גיך געביטן דעם נאָר מען אויף „דייטש־יידיש“ און טאַקע די דייטשמערישקייט אָפּגעהיט. אויך די יידישע קהלישע תקיפּים אין לעמבערג האָבן זיך אַנטקעגנ־געשטעלט דעם יאָפּן אַ שטענדיק יידיש טעאַטער, אָבער דער ליבעראַל־רעד קורס פון דער ווינער רעגירונג האָט פאַרקלענערט דעם דרוק פון דער יידישער אַרמאַדאַקסיע און פון די „קהלישע טאַטעס“.

דאָס גימפּעל־טעאַטער האָט עקזיסטירט כמעט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. דאָס איז געווען דאָס צום־לענגסטן עקזיס־טירנדיקע, איינגעזעסענע יידישע טעאַטער (קנאַפּע פּופּציק יאָר!). דורכן גימפּעל־טעאַטער זיינען דורכגעגאַנגען אַ סך באַרימטע יידישע אַקטיאָרן פון נאָר דער וועלט. א יאָר צייט איז אויך אַברהם גאַלדפאַדען געשטאַד גען בראש פון גימפּעלס טעאַטער (סוף 1890 ביז סוף 1891). דאָרט האָט ער אויפגעפירט — א חוץ זיין אַלטן רעפּערטואַר — אייניקע פון זיינע נייע פּיעסן („רבי יאָזעלמאַן“, „ראַטשילד“, „משיחס צייטן“). פון

גימפלע-טעאטער זענען אויסגעוואקסן אקטיארן, וואָס האָבן זיך שפעטער דערוואָרבן א וועלט־נאָמען. (למשל — בערטא קאליש, לודוויק זאן). כמעט אלע יידישע אַקטיארן פון גאליציע זענען — ווער לענגער, ווער קורצער — געווען ביי גימפלען אין טעאטער. אין פעריאָד צווישן ביי דע וועלט־מלחמות האָבן כמעט אלע יידישע אַקטיארן אין פּוילן גע- שפּילט אין דעם דאָזיקן טעאטער. טראָצדעם האָט דאָס טעאטער נישט געשפּילט קיין וויכטיקע ראָל אין אויפשטייג פון יידישן טעאטער. אין די לעצטע יאָרן איז עס געוואָרן דער סינאָנים פון דלות, פּראָווינציע- רישקייט, דייטשמערדישקייט און כאלטורע.

אין די שפעטערדיקע יאָרן האָט זיך אויך געשאפן א שטענדיק יידיש טעאטער אין קראָקע. יידישע טעאטערס אין פּשעמישל, דראָהאָ- ביטש, טארנאָפּאָל, זענען געווען לאנגע חדשים אויף זייערע באזעס און באדינט די אומגעגענט. עס זענען געווען די טרופעס פון טרייט- לער, מעלצער, עכעל, בער הארט, גלימער און אנדערע, וועלכע האָבן אין פעריאָד צווישן ביידע וועלט־מלחמות אָפט געשפּילט אויך אויסער גאָ- ליציע. זיי אלע זענען אָבער נישט אריבערגעוואקסן דעם גימפלע־טעא- טער, און האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער גייסטיקן און מאטעריעלן דלות. די דאָזיקע טרופעס, אויסער אפשר עכעלס טרופע, האָבן זיך בא-

יונה ריינזאָן
געב. „בראָדער-הינגער“
און גאלדפאָדען-אַקטיאר,
אויף דער עלטער

נוצט מיט דעם דייטשמערישן יידיש, וואָס האָט זיך זיי נאָכגעשלעפט אפילו ביז אין די לעצטע יאָרן. בכלל מוז מען פעסטשטעלן, אז דער פּראָפעסיאָנעלער יידישער טעאטער אין גאליציע האָט להיפּוך צו אוי- ניקע דראַמאטישע קרייזן און געזעלשאַפטלעכע קאָמיטעטן — געגעבן א קנאפן צושטייער צום אויפשטייג פון יידישן טעאטער אין פּוילן.

גאליציע איז ביזן סוף פארבליבן די נעסט פון דייטשמערדישקייט, פון שפראך־אומצייכטיקייט, וואָס איז אויף לאַנג פאַרבליבן די קראַנטקייט פון יידישן טעאטער.

די דאָזיקע קראַנטקייט איז נישט געווען בלויז אַ גאליציאנער, זי האָט אויך געבושעוועט אויף דער יידישער בינע פון די רוסישע גע- ביטן. אָבער דאָרט איז זי קודם־כל געווען א רעזולטאט פון דעם „יידיש־דייטשישן“ טעאטער, וואָס האָט עקזיסטירט נאָך פאַר גאָלדפאַ- דענען, ווי מיר האָבן שוין אויבן דערמאָנט. אין אָנהויב 80־קער יאָרן שפילט אין וואַרשע א יידיש טעאטער אין וואָלף ליטוואַס גאָרטן אויף פראַנצישקאנער גאַס, וואָס האָט געגעבן צוערשט „בראָדער־זינגער“ פּראָגראַמען. צוליבן דערפאָלג, וואָס די טרופע פון דעם טעאטער האָט געהאט ביים עולם, האָט זי זיך פאַרגרעסערט און אָנגעהויבן אויף מיר ראַנאָוו שוין שפילן גאָלדפאַדען־פיעסן („שמענדיק“, „די באַבע מיטן אייניקל“, „די כישופמאכערין“). אין אָנהויב 80־קער יאָרן פאָרט ארום מיטן גאָלדפאַדען־רעפערטואַר איבער דער פּוילישער פּראָווינץ די טור פּע פון ישראל גראַדנער, טאַנצמאַן, שליפערשטיין, עס פאָרט ארום א טרופע פון דוד שוואַרצבאָרד (פאָטער פון שפּעטערדיקן יידישן אַקטיאָר גוסטאַוו שוואַרצבאָרד), וואָס איז געווען א פּירנדיקער אַקטיאָר נאָך אין טעאטער פון בעלאוו און טשיזשיק. אין 1882־טן יאָר שפילט אין לאָדזש יעקב פ. אדלער מיט זיין טרופע. ער הייסט זיך שוין אַרויס פון אויס־שליסלעכן גאָלדפאַדען־רעפערטואַר און פירט אויף אויך „אוריאַל אַקאַס־טאַ“. עס פאָרט ארום א טרופע מיט די אָפּגעשפּאַלטענע גאָלדפאַדען־אַקטיאָרן חיימאָוויטש—אַלטמאַן—בלומענטאַל—מאַנער בראַש, וואָס שפילט א לענגערע צייט אין וואַרשע, לאָדזש, ביאליסטאָק. דערוועלטער חיימאָוויטש אָרגאַניזירט קורץ נאָכדעם א גרעסערע טרופע, וואָס שפילט אין א דיי שמעט פון ליטע און פּוילן און באַזעצט זיך אויף א לענגערע דע צייט אין לובלין (אין טעאטער „פאַנטעאַן“ — שפּעטער יאָרן לאַנג געדינט אלס הויס פאַר יידישע וואַנדער־טרופעס) און וואָס פאלט זיך פאַנאנדער צוליבן פאַרבאָט צו שפילן יידיש טעאטער. אין אָנהויב 80־קער יאָרן שפילט אַ לענגערע צייט די טרופע פון שוואַרצן אין לוב-לין, עס פאָרט ארום איבער דער פּוילישער פּראָווינץ די גאָלדפאַדען־טרופע אונטער דער אָנפירונג פון יוסף וויינשטאַק, וואָס שפילט אייניקלעך פון יאָרן אין לאָדזש און צעפאלט זיך צוליבן פאַרבאָט צו שפילן יידיש טעאטער.

דער דאזיקער פארבאט (פון 1883) האָט געגעבן א שטארקן קלאַפּ דעם יידישן טעאטער אויף א געוויסער צייט, ביז עס האָט זיך נישט גע- פֿינען דאָס נייע שוין־מיטל — די אָפיציעלע מאַסקע פֿון „דייטש־יידיש-טעאטער“.

אונטער דער דאזיקער מאַסקע הויבט אָן אברהם גאַלדפֿאדען זיין טעטיקייט אין וואַרשע, אין יאָר 1885. האָבנדיק פֿאַר א שותפֿטע אָל-גינסקאָיא, די רוסישע דירעקטאָרין פֿון טעאטער „בוה“ (דאָס שפּעטער-דיקע „עלדאָראַדאָ“, און פֿאַר די פּוילישע צייטן — „באַגוסלאַווסקי-טעאטער“), פֿירט ער אין משך פֿון צוויי יאָר דאָס טעאטער אין וואַרשע מיט אַן אומגעהויערן דערפֿאָלג. גענוג צו זאָגן, אז „שולמית“ איז דעמלֶט געגאנגען 150 מאָל ביי פֿולגעפֿאַקטע זאַלן פֿון דעם גרויסן טעאטער. ער פֿירט אויך אויף זיינע אנדערע פֿיעסן, צווישן זיי — די פֿיעסע, וואָס ער האָט געשאפֿן אין וואַרשע, „אחשוורוש“.

די צוויי יאָר פֿון גאַלדפֿאדענס ארבעט אין וואַרשע האָבן באַוווּזן, וואָס פֿאַר א דאַנקבאַרער באַדן וואַרשע איז פֿאַר יידיש טעאטער און אָנגערעגנט די אָלגינסקאָיא ווייטער צו פֿירן דאָס „יידיש־דייטש־טע-אטער, נאָך דעם ווי גאַלדפֿאדען איז, צוליב א סיכסוך, זיך מיט איר פֿונאַנדערגעגאַנגען.

דאָס טעאטער פֿון גאַלדפֿאדען און אָלגינסקאָיא האָבן אויך בא-גינסטיקט דאָס אויפֿקומען פֿון נייע אַקטיאָרן: אַסתר רחל קאַמינסקאַ, וועלכע האָט דעמלֶט אלס יונג מיידל געפֿרוווט אָנקומען צו גאַלדפֿאדע-נען אין טעאטער, אברהם יצחק קאַמינסקי, הערמאַן בערמאַן, טריליני, אַדאַלף בערמאַן, ראָטשטיין, פּינשטיין, און א סך אַנדערע, וואָס האָבן שפּעטער געשפּילט א קלענערע אָדער גרעסערע האָל אין דער אַנטוויק-לונג פֿון יידישן טעאטער אין פּוילן. גאַלדפֿאדען איז מיט א טרופֿע אוועק פֿון וואַרשע קיין לאָדזש. ער איז נאָך, ווי מיר האָבן שוין דער-מאָננט געווען אין לעמבערג א געוויסע צייט און מיט דעם ענדיקט זיך זיין דירעקטער קאָנטאַקט מיטן יידישן טעאטער אין פּוילן. אָבער די פֿרוכטן פֿון זיין אָרגאַניזאַטאָרישער, רעזשיסערישער, דראַמאַטורגישער און קאָמפּאָזיטאָרישער טעאטער־טעטיקייט זענען געווען אומאויפֿהער-לעכע שפּיטן פֿאַר דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פֿון יידישן טעאטער.

עס צעשפּרייטן זיך איבערן לאַנד „יידיש־דייטשישע“ טרופֿעס. ספּיע-וואַקאַווסקים טרופֿע, די מאַנצמאַנס טרופֿע און א ריי אנדערע. דאָס טעאטער ווערט שוין אַ נאָרמאַלע דערשיינונג אין שמעט און שמעט-לעך. פֿון אימעטום קומען צו נייע כּוחות צום טעאטער. אין 1890-טן

יאָר הויבט אָן מיטצוארבעטן מיט ספיעוואקאָווסקין דער פוילישער און דויטשישער אקטיאָר יוליוס אָסקאַר, וועלכער קומט מיט איראָפּעישישער טעאטער־שול און דערפארונג און איז דער ערשטער רעזשיסער פון א סך יידישע אקטיאָרן פון יענעם דור. ער פירט עס אויף אין 1892טן יאָר אין ווארשעווער „עלדאָראָף“ ביי דער אָלגינסקאָיא גאָלדפאדענס „כישופמאכערין“, אין וועלכער עס דעביוטירט אסתר־רחל קאמינסקא דעמל: האלפערן (אין דער האָל פון „מידעלע“), ער פירט שפעטער אויף אין ווארשע, מיט דער טרופע פון פישזאָן־ספיעוואקאָווסקי, „אוריאל אקאסטא“ און ארבעט א צייט אַלט אקטיאָר און רעזשיסער מיט דער טרופע קאמינסקי — סעם אדלער.

יוליוס אָסקאַר
(איווענבעט)
אויף דער עלטער

יידישע טרופעס פון פוילן הייבן אָן צו וואנדערן — פארשטייט זיך אַלס „יידיש דייטש־טעאטער — איבער די אומענדלעכע שטחים פון רוסלאַנד. יידישע טרופעס פון רוסלאַנד שפילן אין פוילן. די טרופעס פון קאמינסקי, טאנצמאן, שליפערשטיין, בערמאן, שווארצבאָרד, ספיע־וואַקאָווסקי פון פוילן דערווערבן זיך פאָפּולאַריטעט אומעטום; פון רוסלאַנד זענען אָפטע געסט אין פוילן פישזאָן, סאַבסיי, וויינשטאַק, סעם אדלער, און אנדערע טרופעס. אין ווילנע פיקט זיך אויס אין ערשטן יאָרצענדליק פון אונדזער יאָרהונדערט גענפערס טרופע, וואָס האָט באַ דינט אַ חוץ ווילנע ישכנות־דיקע געביטן און ווייטע געביטן אין רוסלאַנד. עס גייט דער שווערער וואַנדער־וועג פון יידישן אקטיאָר אין די באַר דינגונגען פון רעכטלאָזיקייט און ווילקיר מצד דער צאָרישער אדמיני-

ניסטראציע און פאליציי; פון פארפאלגונג, פארזאכטונג און דיפנות מצד דער יידישער ארטאדאקסיע, וועלכע שטעלט זיך נישט אפ אין א סך פאלן פאר לייגן אין חרם אריין דאס טעאטער און אלע, וואס וואגן צו גיין אין טעאטער.

קלאר, אז דאס אלץ האט נישט געקאנט ווירקן גינסטיק אויף דער אנט-וויקלונג פון יידישן טעאטער אין פוילן. עס איז געווען א וועגעטאציע אויף דער ירושה פון גאלדפארדענען, אדער פון זיינע שומודישע קאנקורענטן — די הורוויצעס, לאטיינערס און ענלעכע. די וועגעטאציע איז געווען נאך טראגישער דערמיט, וואס זי איז געגאנגען אונטער דער מאסקע פון „דייטשינדיש“ טעאטער. יעדע רגע איז מען געווען אויסגעשטעלט אויף שאטאזש, אויף מסירות מצד גאטס-טראפטשעס, אויפן חסד פון משר-נאזניק, אדער פאליציאנט, וועלכן מען האט געמוזט קויפן מיט א פערטער מטבע. ביים באווייזן זיך פון א „קנעפל“ אין טעאטער האט מען געמוזט ברעכן די צונג און אפשטאט „מאמע-לשון“ אנהויבן העדן מיט פאסאכס, ס'זאל קלינגען דייטש. נישט יעדע טרופע האט דאך געהאט ביי זיך א ווליום אסקאר, וואס האט גערעדט א ווילקליינגענדיקן דייטש (פון וואס ס'איז גארנישט געווען צופרידן דער יידישער פאלקס-מענטש). ביי דער מערהייט אקטיארן האט דאס העדן „דייטש“ געפירט צו טראג-קאמישע קוריוזן.

ס'האט דעמלט נישט געקאנט קיין הייד זיין וועגן וווקס פון אקטיאר, וועגן זיין אנטוויקלונג. אין די דאזיקע באדינגונגען האט בכלל א קליינע ראץ געשפילט דער שוישפילער יידישער טאלאנט, ווייל אזא טעאטער איז נישט געווען געבויט אויף געבן מענטשלעכע געשטאלטן, איר בערלעבונגען, פראבלעמען — אפילו די פרימיטיווסטע. ס'איז געווען געבויט אויפן לידל, טענצל, אויף א קאמישער סיטואציע — אפטמאל פון צירקס-כאראקטער, ס'זאל אפילו אן שפראך דערגיין צום פרימיטיוון עולם. עס האט זיך דעריבער שטארק פארשפרייט צווישן יידישע אקטיארן די קלאונאדע, און ס'האט זיך געשאפן א הפקרדיקע באציאונג צו אזא צארטן אינסטרומענט פון דער קונסט, ווי עס איז די שפראך. דערצו האבן נאך מיטגעווירקט די מאָמענטן, וואס די אקטיארן האבן געשטאמט פון פאר-שידענע גענטן און גערעדט מיט פארשידענע דיאלעקטן; וואס זיי זיי נען געווען פרימיטיוון, נישט געהאט, אדער כמעט נישט געהאט קיין שום שוף, און וואס אפילו דער קליינער פראגרעסיווער טייל פון דער דעמלט דיקער יידישער געזעלשאפט האט זיך אויך לחלוטין נישט אינטערעסירט מיטן יידישן טעאטער. מען האט דאס יידישע טעאטער געלאזט אויף

הפקר, כאטראכט עם פאר א הפקר-קינד, און דעם יידישן אקטיאָר — פאר א הפקר-מענטש.

ערשט אין אָנהויב פון אונדזער יאָרהונדערט קומט א קוים-בא- מערקבארע ענדערונג אין דער באציונג צום יידישן טעאטער און אקטיאָר. עם הייבט זיך אָן צו פאראינטערעסירן מיט אים די יידישע אר- בעטער-אינטעליגענץ. מען הייבט אָן צו פארשטיין דעם גרויסן כוח פון דעם טעאטער, זיין קאָלאַסאלע ווירקונג אויף דעם מאסן-מענטש, אויף דעם יידישן פראָלעטאריע, וועלכער איז זיין הויפט-קאָנסומענט. ווייל טראָץ די אלע שלעכטע זייטן וויינע, וועגן וועלכע מיר האָבן שוין דער- מאַנט, האָט דאָס „דייטש-יידישע“-טעאטער דאָך אָפגעשפילט א גרויסע דאָל אין יידישן לעבן.

די וויכטיקסטע פאָזיציע פון „דייטש-יידישן“-טעאטער אין פּוילן איז געווען דאָס „עלדאָראַד“-טעאטער אין וואַרשע, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט אברהם נאָלדפאָדענס וואַרשעווער פּעריאָד. פון „עלדאָראַד“-טעאטער וואקסט ארויס דער עלטסטער דור יידישע אקטיאָרן אין פּוילן, מיט אסתר החל קאמינסקא בראש, דאָס הויסט די, וואָס זענען געוואָרן די עיקר-קאָרדען פאר דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג פון יידישן טע- אטער. צום „עלדאָראַד“ האָבן אָנגעהויבן ציען יונגע יידישע ארבע- טער, פאָלקס-מענטשן, משוררים, פאר וועלכע דאָס טעאטער איז געוואָרן אן אנטפּלעקונג, אן אָרט, וווּ זיי האָבן געקאָנט אויסלעבן זייערע אומ- קלאַרע חלומות וועגן עפעס אן אנדער לעבן. דער „עלדאָראַד“ — ווארשיינלעך צוליב דעם, וואָס ער האָט געהאט א רוסישע דירעקטאָרין — האָט גובר געווען די קהלישע תקיפים אין זייער קאמף קעגן יידיש טעאטער. זייענדיק צו שוואַך קעגן דער רוסישער דירעקטאָרין, האָבן זיי א מאַך געטאָן מיט דער האנט און באמיט זיך נישט צו באמערקן עס. די גאנצע אַרטאָדאָקסישע און אפילו די באלעבאטישע סביבה אין וואַר- שע האָט דאָס טעאטער אינגאָרירט, אויסגעמיטן. אינצווישן איז דאָס טעאטער זיך צעוואקסן, זיך איינגעוואַרצלט אינעם לעבן פון יידישן פאָלקס-מענטש. ביי דער ארבעט ברומט אונטער דער ארבעטער און בעל-מלאכה א ניגון פון יידישן טעאטער, חזרט איבער ווערטלעך פון פאָרשטעלונגען, פארטראכט זיך איבער געוויסע אידעען און געשעענישן, מיט וועלכע דאָס טעאטער באַקענט אים. דאָס זענען זיינע ערשטע טע- אטער-איבערלעבונגען, זיינע ערשטע געפילן פון א קאָלעקטיווער איבער- לעבונג — איינס פון די גרעסטע ווירקונגס-מיטלען פון דער טעאטער- קונסט. דאָס איז געווען א וויכטיקער סטימול פאר דער אנטוויקלונג פון

דעם קאלעקטיוון פילן, דענקען און האנדלען. דאָס טעאטער האָט דעם פאָלקס־מענטש געגעבן א טעמע צו רעדן און טראכטן, און נישט איינמאָל איז עס געוואָרן דאָס זאמלאָרט, ווו ס'איז געבוירן געוואָרן דער פלאן פון א פאריון, פון א בשותפותדיקן ארויסטריט, דער אָנהויב פון אז אָרגאניזאציע.

דאָס „עלדאָראַדאָ“־טעאטער האָט אזוי ארום אין א געוויסער מאָס מיטגעוויקט צו פארשטארקן דעם ווידערשטאַנד פון די מאַסן, אָפגעשוואַכט די מורא קעגן דער אומבאַגריפענע צמער מאַכט פון קלער און די קהלישע תקי־פּים. ס'האָט אויך פאַרפעטטיקט דאָס טעאטער אַלס שטענדיקע אינסטיטוציע אין יידישן לעבן און אָנגעגורט מיט כוח די וואַנדערנדיקע „דייטשי־די־שע“־טרופּעס.

די דאָזיקע טרופּעס — מיט אַלע זייערע חסרונות — האָבן דער־וועקט ביי א טייל ארבעטער־יונגנט אין די שטעט און שטעטלעך דעם חשק צו ווידמען זיך דעם יידישן טעאטער. עס הייבן זיך אָן צו שאַפן ביי דער יידישער יונגט דראַמאטישע קרייזן, וועלכע פארוואַנדלען זיך אין פּעריאָד נאָך דער רעוואָלוציע פון 1905 אין א מאַסן־דערשיינונג. די תקופה פון „דייטשי־דיש“־טעאטער האָט אזוי ארום מיטגע־וויקט צו די גרויסע ענדערונגען, וועלכע זיינען פאַרגעקומען אין דעם יידישן טעאטער ווי אויך אין יידישן לעבן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער רעוואָלוציע פון 1905 יאָר.

גארדין, פריז, אסתר רחל קאמינסקא

די קורדדויערנדיקע טיילווייזע פרייהייטן, וואָס זענען ביי דער צאָר-
רישער רעגירונג אויסגעקעמפט געוואָרן דורך די מאַסן בעת דער רעוואָל-
לוציע פון 1905, האָבן פאָרן יידישן טעאטער דאָך געהאט א וויכטיקע
כאדיסטונג: עס איז אראָפגענומען געוואָרן דער פאַרמעלער פארבאָט פון
יידיש טעאטער. דאָס הייסט נישט, אז ס'האָבן זיך געענדיקט שיקאַנעס,
הויפּות, באַרענעצונגען. דאָס יידישע טעאטער איז נאָך אלץ אָפהענג-
ניק געווען פון יעדן טשינאָוויק און פּאָליציאַנט, פון חסד פון דער צענז-
זור און צענזור-מאַשקעס, און כסדר זיך געמוזט ראַטעווען דורך ישתד-
לנות און שוחד. עס האָט אָבער שוין געקאַנט אַראָפּוואַרפן פון זיך די
מאַסקע פון דייטשיידיש" און אויפהערן צו צעקאַלעטשען די יידישע
שפראַך.

די כוואליע פון רעוואָלוציאָנערן אויפשטייג האָט אויפגעהויבן אויך
דאָס יידישע טעאטער. עס האָט באַקומען אן אנדער אויסזען און אן אנ-
דער אויסקלאַנג, באַקומען קערנדיקע סצענישע טאַלאַנטן, וואָס האָבן
געשטאַמט פון דער מאַסע און לייכט געפונען א וועג צו דער מאַסע. עס
איז געוואקסן דער באַווסטזיין פון עולם, במילא אויך זיינע פארלאַנג-
גען צום טעאטער. דאָס האָט ביי די אַקטיאָרן געמוזט אַרויסרוּפן אן אַנד-
ער צוגאַנג צו זייער אַרבעט, אן אנדער איינשטעלונג סיי אין פּרט פון
שפּילן, סיי אין פּרט פון רעפּערטואַר.

די אָהנאַזירטע יידישע אַרבעטערשאַפט, די פּראָגרעסיווע יידישע
געזעלשאַפטלעכקייט, די יידישע ליטעראַטור-רעפּער האָבן זיך אָנגע-
הויבן ערנסט צו אינטערעסירן מיטן טעאטער, אָנגעהויבן אַרויסצושטעלן
פּאָדערונגען און קעמפן פאַר זייער רעאליזירונג. דער צענטער פון דעם
דאָזיקן קאַמף איז געוואָרן — וואַרשע — דער וויכטיקסטער טעאטער-

צענטער אין דעמלטיקן רוסלאנד, און אין א גרויסער מאָס אויך לאַדזש.
בראש פון דעם קאמף איז געשטאנען י. ל. פּרץ.

ווארשע האָט אָנגעהויבן צו שפּילן די ראָל פון א וואָרטזאָגערין
אין יידישן טעאטער־לעבן. ווארשע האָט געקאָנט געבן די סמיכה אויף
א פּיעסע, א פּאַרשטעלונג, אָדער אויף אַן אַקטיאָר, און האָט זיי אויך
געקאָנט אַרונטעררויסן.

מיט יידיש טעאטער האָט זיך אָנגעהויבן צו לעכענען די יידישע
פרעסע, וועגן יידיש טעאטער און פארן טעאטער האָבן געשריבן פּרץ,
נאָמבערג, בעל־מחשבות, טח פרילוצקי, שלום־עליכם, אש, הירשביין,
פינסקי און פיל אנדערע. צום יידישן טעאטער האָבן זיך דערנענטערט
רעזשיסערן מיט אן אייראָפּעישער טעאטער־קולטור — דוד הערמאן,
מאָרק אַהנשטיין; ס'האָט זיך פּולשטענדיק פּאַרבונדן מיטן יידישן טער
אַמער דער רוסישער אַקטיאָר און רעזשיסער מאָרק מייזערסאָן. עס האָט
אָנגעהויבן צו דאָמינירן אין טעאטער־רעפּערטואַר די פּיעסע פּון יעקב
גאַרדינען, וואָס האָט אויף א געוויסער צייט אַרויסגעשטויסן לאַמיונער,
דורוויצן, שמר"ן און טיילווייז אויך גאַלדפּאָדענען.

יעקב גאַרדין

דאָס דערשיינען פון יעקב גאַרדינען איז געווען א גרויס געשעעניש
סײַ פארן אַקטיאָר, סײַ פארן עולם — בײַ דער סכּעמאַטישער צײַכונג
פון זײַן פּערסאָנאַזש האָט ער דאָך געגעבן דעם אַקטיאָר מעגלעכקײַטן

ארויסצוברענגען רעאליסטישע געשמאלטן. ער האָט געצווונגען דעם אקדמיאָר צו פארטראַכטן זיך איבער דעם געזאָגטן וואָרט, וואָס איז ביי גאָרדינען געווען אַן אַן ערך געשליפענער און געלייטערטער ווי ביי זייער געפאָרגייער. און כאָטש דאָס וואָרט ביי גאָרדינען (און נאָך מער דער זאצבוי) האָבן געליטן פון אינטעליגענטישער צוגעטראַכטקייט און עמי-וואָס פּרעמדלעכער שטייפּקייט, זיינען זיי דאָך געווען פריי פון דער פּרוערדיקער הפּקרות. פאַר דעם עולם האָט ער אַרויסגעברענגט לעבנס-פּראָבלעמען, וואָס ווי נאיוו זיי זאָלן אונדז היינט נישט אויסזען, ווי איבערגעלאָדן מיט מאָדאליזירנדיקע סענטענצן, זענען זיי דאָך אין יענער צייט געווען אַן אנטפלעמונג פאַרן ברויטן עולם. דער קריטישער רעאליזם פון גאָרדינען ביים שילדערן די יידישע בודזשוואַזיס, יעדע אַנדייטונג וועגן סאָציאַלער אומגעווענטיקייט, יעדער אפּעל נאָך ייִשר, יעדער פּאָרנעפּלמער דורף צום קאמף, וואָס איז אין א גרויסער טאָס צעזייט אין גאָרדינס פּיעסן, האָט געפונען א פּאַרפילפּאכטן אָפּקלאַנג ביים ארבעטער און פּאָלקס־מענטש, וואָס האָט שוין דעמלט געלעבט מיט די דאָזיקע פּראָבלעמען.

א דאנק דעם גאָרדינערפּערטואַר האָבן זיך אנטפלעקט גרויסע טעאטראַלע מעגלעכקייטן, גרויסע דראַמאטישע טאלענטן פון יידישע אקטיאָרן, צווישן וועלכע ס'האָט צום העלסטן אויפגעשיינט די גרוי-סע אַסתר רחל קאמינסקאַ.

די דאָזיקע טאלענטן האָבן זיך באוויזן גלייכצייטיק אין א גאַנצער ריי יידישע טעאטערס פון יענער צייט: „באנאטעלא“, מוראנאָוו, „זשאַרדען ד'היווער“ שפּעטער — „עליזעאוס“ און צום סוף — קאמינסקיס טעאטער אויף אַבאָזשנע. אין לאָדזש — אין דעם גרויסן טעאטער „פון זאנדבערגן; אין ווילנע, אין 1908 יאָר — אין נ. ליפּאָוו סקיס „פּאָלקס־טעאטער“ און אין אנדערע שטעט פון פּוילן, רוסלאַנד און אוקראינע.

די קנאַפע צען יאָר זייט דער רעוואָלוציע פון 1905 ביזן אויברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן געבילדעט א תקופה פון גרויסן אויפשטייג פון יידישן טעאטער אין פּוילן, וואָס איז געווען באַלויכטן מיטן שטערן פון אַסתר רחל קאמינסקאַ. דער אויפשטייג, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט דער רעוואָלוציע, איז וואָס אַן אמת שטאַרק פאַר-האַלטן געוואָרן אין די יאָרן פון רעאַקציע, ווען ס'האָט זיך צעבושע-וועט אויף די יידישע בינעס אין פּוילן. דער ערגסטער שונד פון דער ניו־יאָרקער טאָמאַשעווסקיס שונד־פאַבריק; ער איז אָבער דאָך געווען

א וויכטיקער קער אין דער געשיכטע פון יידישן טעאטער אין פוילן און האָט געפירט צו די גרויסע דערגרייכונגען פון יידישן טעאטער צווישן ביי דע וועלט־מלחמות.

אין 1905'טן יאָר האָבן די טעאטערס „באגאטעלא“ און מוראנאָ ווער, שפעטער — דער „זשארדען ד'היווער“, אָנגעהויבן צו שפילן יידיש טעאטער. דאָס זעלבע דאָס לאָדזשער „גרויסע טעאטער“ און די טעאטערס אין ווילנע, לובלין, ביאליסטאָק און א גאנצע דיי אנדערע טרור פעס אויף דער פראָווינץ. אין „באגאטעלא“ נעמט איבער די אָנפירונג מארק ארנשטיין, וועלכער גייט אָבער גלייך אריבער אין נייגעפענטן מוראנאָווער טעאטער, ווו ער פירט אויף שלום־עליכמס „צעזייט און צעשפרייט“ און פּרע־ס „ס'ברענט“ און אין „באגאטעלא“ קומט אסתר רחל קאמינסקא מיט „חנה די נייטאָרין“. גלייך דערנאָך עפנט זיך דאָס טעאטער „זשארדען ד'היווער“. אין ווארשע זענען אזוי ארום טעטיק צו יענער צייט דריי יידישע טעאטערס. עס בייטן זיך אָפט דירעקטאָרן, טרופעס; אַקטיאָרן קומען קיין ווארשע און פאָרן אויף דער פראָווינץ עס זענען טעטיק די טרופעס פון ווייספעלד (וועלכער פירט אָן מיטן מור־דאנאָווער טעאטער און שפעטער עפנט ער אויף א געוויסער צייט א ניי טעאטער „נאָווי“ אויף קרולעווסקי גאס), פישזאָן, קאמינסקי, ספיעוואַקאָוו סקי, סעם אַדלער, קאָמפאָניעץ, בערנשטיין, זשיטאָמירסקי, סאבסקי, דערנאָך ראַפעל־עפעלבערג אין „עליזעאום“ און א סך אַנד. — ביז צו פיינשטיינס קינדער־טרופע (בפירוש) א טרופע פון קינדער אין עלטער פון 15—12 יאָר) וואָס פאָרט ארום איבער דער פראָווינץ מיטן דעפערטואר פון די אנדערע יידישע טעאטערס. אין שמעט און שמעטלעך קומען אויף טרור פעס און אַקטיאָרן, וואָס א סך פון זיי נעמען דעם וואנדער־שמעקן אין האַנט, און נאָך אַ יאָר צוויי נעיונדעווען אין די שווערסטע מאַטעריעלע באדינגונגען ווערן זיי פראָפעסיאָנאלן. עס אנטוויקלט זיך א גרויסע באַ־וועגונג פון דראַמאטישע קרייזן און סטודיעס, פון וועלכע אייניקע שפילן גאָר א באדייטנדיקע ראָל ביי פארשידענע טעאטער־פארמעסטן און דער עיקר אין דעם דערציען נייע קאדדען פארן יידישן טעאטער. אזא איז מ. מילנערס דראַמאטישער קרייז אין ווארשע, וואָס ווערט גער גרינדעט אין 1906'טן יאָר און גייט נאָך א פאָר יאָר אריבער אין „הז־מיר“, אזא איז דער קרייז „דראַמאטישע קונסט“ אין לאָדזש, וואָס ער זיכטירט אייניקע יאָר, ווערט רעזשיסירט דורך מארק ארנשטיין, דוד הערמאן און שטייט אין כסדרדיקער פארבינדונג מיט פּרע־צן, וועלכער גיט אין לאָדזש פאָרלעזונגען, אָרגאניזירטע דורכן קרייז, און וויל מיטן

קריוז אויפפירן זיינע פיעסן; „יודישע קונסט“ אין ביאלוסטאָק; אזעל-
 כע, מיט א קלענערן פאָרנעם און באדייט, זענען צענדליקער קריוזן אין
 פארשידענע שטעט אין פוילן און בעיקר — דער קריוז, וואָס ווערט
 אָנגעפירט דורך רוד הערמאנען אין ווארשע, א מין עקספערימענטאלער
 ווארשטאט פאר דעם נייעם טעאטער, וועגן וועלכן עס האָט געחלומט י.
 5. פּרץ.

די יודישע שרײַבער האָבן זיך בכלל שטארקער פאראינטערעסירט
 מיטן טעאטער. אין 1905 יאָר האָט שלום-עליכם געזאָלט קומען קיין
 ווארשע, כדי צו שטעלן זיינע פיעסן ביי ספיעוואקאָווסקין, דער פלאן
 איז אָבער נישט צושטאנד געקומען; אָבער מיטן גאנצן ברען און פיער
 צו שאפן א ניי יודיש טעאטער האָט זיך גענומען י. 5. פּרץ.

י. 5. פּרץ

אזי ערשטע פרווין האָט ער געמאכט מיטן פּראָפּעסיאָנעלן טעאטער
 פון קאמינסקא—פּישאָן, ווו ס'איז אויפגעפירט געוואָרן, מיט דער בא-
 טייליקונג פון אסתר רחל קאמינסקא, דער איינאקטער „שוועסטער“ (אין
 „זשארדען ד'היווער“ סוף 1905). דער איינאקטער האָט געהאט א
 גרויסן מאַראלישן הערפּאָלג, און דאָס האָט אָנגערעגט פּרצן צו געבן
 אין דעם זעלבן טעאטער זיין דראמע דער „נסיון“ (א פּרועדריקער ווא-
 דיאנט פון דער „גאָלדענער קייט“), וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אין

אפריל 1906. אָבער דאָס לעצטע האָט שוין קיין דערפאַלג נישט גע-
האט.

פארביטערט פון דעם דורכפאל, אין וועלכן ער האָט באשולדיקט די
אקטיאָרן, האָט פּרץ אָנגעהויבן זיך פארנעמען מיט דער ארבעט פון
דערציען נייע אקטיאָרן און — א נייעם טעאטער-עולם. ער פארבינדט
זיך דאן נאָך שטארקער מיטן דראַמאַטישן קרייז פון רוד הערמאַן (וואָס
פירט אויף פּרצ"ס „שוועסטער" און „ס'ברענט", שלום-עליכמס „מול-
טוב", שלום אשם „מיטן שטראָם"), טרעט ארויס מיט דעפּעראַטן וועגן
טעאטער, נעמט אונטער א גרויסע אקציע פאר דער „ידישער טעאטער-
געזעלשאַפט", וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן אין 1911 מיטן צוועק
אויפצושטעלן א יידיש קונסט-טעאטער, און פירט דורך געלט-זאמלונג-
גען. דאָס האָט אָבער אַלץ קיין פּאָזיטיווע דעזולטאַטן נישט געברענגט.
פּרץ איז אויך דער איניציאַטאָר פון אַראָפּברענגען קיין וואַר-

פּרץ הירשביין

שע די הירשביין-טרופע (אין 1910 יאָר, וווּ זי שפּילט קנאַפע צוויי
וואָכן, דערנאָך א געוויסע צייט אין ווילנע). די דאָזיקע טרופע, וועלכע
האָט עקזיסטירט צוויי יאָר צייט, האָט געהאט א גרויסע באדייטונג פאר
דער אנטוויקלונג פון יידישן טעאטער אין גאַנץ רוסלאַנד, דערציענדיק
א פּיאַנערדישן דור פון קולטורעלע און שעפּעדישע אקטיאָרן, און צו-
גרייטנדיק דעם באַדן פאר דער שאפונג פון דער „ווילנער טרופע". מיט

דער הירשביין-טרופע האָט דוד הערמאן געפרווט אויפפירן פרעזיס, די גאַלדענע קייט". דער פרוו איז אָבער איבערהערטן געוואָרן צוליבן אַפּ-פּאַר פון דער טרופע. אין 1910טן יאָר פירט נאָך אויף מאַרק שווייד ביי קאָמפּאניעצן אין טעאטער פרעזיס, "אין פּאַליש אויף דער קייט", וואָס האָט אויך נישט קיין אריכטימנים. דאָס אלץ שטילט נישט פרעס ברען צום יידישן טעאטער. ער באַמיט זיך מיטצורייסן אנדערע שריי-בער און געזעלשאַפטלעכע טוער. דאָס געלונגט אים מיט נאָמבערגן, די געזאַנען און אנדערע, אָבער נישט מיט דוד פרישמאַנען דעם שיינ גייסט, וועלכער האָט א פארניכטנדיקע ביטול-באַצינג צום יידישן טע-אטער; דאָס געלינגט אים אויך נישט טיילווייז מיט ד"ר מוקדוני, וועל-כער איז פון 1909 געוואָרן אין וואַרשע דער אָפיציעלער קריטיקער פון יידישן טעאטער און האָט די דאָזיקע פּאַזיציע פיל מאל אויסגענוצט פאר סוביעקטיווע ארונטעררייסערישע ארויסטריטן, וועלכע האָבן ארויס-גערופן גרויסע סקאנדאַלן אין דער טעאטער-וועלט.

ווי פארדרוסלעך עס זאָלן נישט האָבן געווען די אנטווישונגען פון פרעזן אין דעם יידישן טעאטער און אין די יידישע אקטיאָרן, מוז מען אָבער זאָגן, אז די אנטווישונגען האָבן געמוזט קומען צוליב די צו גרויסע פּאָדערונגען, וואָס זענען דורך פרעזן געשטעלט געוואָרן דעם יידישן טעאטער און — דעם יידישן עולם. אמת איז, ווי עס האָט געשריבן נח פּרילוצקי, אז "די רוזיקע איבערקערעניש (רעוואָלוציע פון 1906) אין דעם פּאַליטישן און סאָציאַלן לעבן פון גאַנצן לאַנד האָט געבראַכט אין באַוועגונג אויך די יידישע מאַסע, אויפגעטרויסלט אויך דאָס יידישע גייסטיקע לעבן", דאָס יידישע טעאטער און דער יידישער אקטיאָר האָבן אָבער נישט געקאָנט מאַכן דעם מיילן-שפּרונג פון "יידיש-דייטש"-טע-אטער, פון גאַלדפּאדען-דעפּערטואַר וואָס איז פארקריפלט געוואָרן און לאַטיינער-הערווייז-מאַכערייקעס ביז פרעס סימבאָלישע דראַמאַטישע פּאַעמעס. אַט זעען מיר דאָך, אז זיינע רעאַליסטישע איינאַקטערס האָבן יאָ געפונען אן אָרט אין פּראָפּעסיאָנעלן יידישן טעאטער און א געהע-ריקן אַפּלאַנג ביים עולם, ווייל זיי זענען געווען פאר אים צוגעגלעך און פאַרשטענדלעך. כדי אָבער צו דערגיין צו דער עכטער פּרעזיס-פּונג, האָט נאָך דאָס יידישע טעאטער באַדאַרפט דורכגיין א שווערן אַנט-וויקלונגס-עמאַפּ: פון פּאַלקסיטעאטער (און אַפּטמאַל באַלאַנאן) דורך דער רעאַליסטישער פּאַמיליען-דראַמע פון יעקב גאָרדין און פון צייט צו צייט אויך דורך מוסטערן פון דער וועלט-דראַמאַטורגיע. אזעלכע מוסטערן, וועלכע עס האָט געקאָנט מער וויניקער פארדייען דער פרוי-

מיטיווער יידישער אקטיאָר, וואָס האָט זיין שאפונג געבויט בלויז אויף
 טאלאַנט און אינטואַיציע, און דער פרימיטיווער יידישער עולם, וואָס
 האָט אָפּטמאָל איבערגעלעבט זיינע ערשטע טעאטער־עמפּינדונגען.

דעם דאָזיקן וועג האָבן געהאַלפּן דורכמאכן די צענדליקער יידי-
 שע טרופּעס — פּראָפּעסיאָנעלע און האלב־פּראָפּעסיאָנעלע — וואָס האָבן
 זיך געשאפּן אין פארשידענע שטעט און שטעטלעך פון פּוילן; די הונ-
 דערטער יידישע אקטיאָרן, וואָס זענען געקומען פון פּאבריקן און האנט-
 ווערקער־ווארשטאטן; יידישע ארבעטס־מענטשן, וואָס האָבן זייער ער-
 שטע וועלטלעכע שול באקומען אין די אומלעגאלע קרייזלעך און פּראָ-
 פעסיאָנעלע פארנייען; יידישע פּאָלקס־מענטשן, וואָס האָבן ערשט נאָר
 וואָס אַראָפּגעוואָרפּן פון זיך די קאפּאָטע און אלע טראַדיציאָנעלע פענ-
 טעס. עס האָבן אויך אָנגעהויבן צוצוקומען יחידים, וואָס האָבן באקו-
 מען א שטיקל פּוילישע אָדער רוסישע טעאטער־קולטור. עס איז אויס-

אסתר־רחל קאַמינסקאַ
 אין פּעריאָד פון איר אויפּשטייג

געוואקסן דער קערן פאר א יידיש טעאטער לויט די איראָפּעישע בא-
 גריפּן. די צענטראַלע פיגור פון דעם דאָזיקן פּעריאָד איז געווען אסתר
 רחל קאַמינסקאַ, וואָס האָט דעמלט ערשט אָנגעהויבן צו שפּילן איר דאָ-
 מינירנדיקע ראָל אין יידישן טעאטער־לעבן אין פּוילן.

די דאָל פון אסתר רחל קאמינסקא אין דער געשיכטע פון דעם
יידישן טעאטער איז א פארשידנארטיקע.

קודם־כל האָט א גרויסע באדייטונג געהאט די אומגעהויערע אק-
טיוואַרדישע באגאבונג פון דער דאָזיקער קינסטלערין, וואָס האָט מיט אזא
רייכקייט אויפגעשיינט אין דעם גאַרדין־רעפערטואַר. וועגן דעם מוז מען
געדענקען, ווייל דאָס האָט א סך מיטגעווירקט צום הויבן דעם אַנזען
פון יידישן טעאטער אין די אויגן פון דער נישטידיגער וועלט, פון
בארימטע קונסט־מבינים, פון סטאניסלאווסקים „מכאטאָוועס" — און
דאָס האָט אויך באווירקט נייע שיכטן פון דער יידישער אינטעליגענץ,
ס'האָט אזוי צו זאָגן, לעגאליזירט אין זייערע אויגן דאָס יידישע טע-
אטער און באשאפן פאר דעם א פעסטערע פאָזיציע אין דער געזעלשאפט.
דער טאלענט פון אסתר רחל קאמינסקא איז געווען פון א באזונדערער
קוואַליטעט, וועלכער האָט געמוזט ציען אויף איר די אויפמערקזאַמקייט,
ביי דער אבסאָלומער נישט צוגעגרייטקייט אירער אין פרט פון בילדונג,
האָט דאָך עמאנירט פון איר אן אויסערגעוויינלעכע אינטעלעקטועלע
קראַפט, א פאָלקס־חכמה אין באַנעמען די וועלט און לעבנס־דערשיי-
נונגען, א כוח פון אוממיטלבראָן אויסדרוקן די אינערלעכע געפילן־
וועלט, דעם אינערלעכן אמת פון איבערלעבונגען. די אלע קינסטלערישע
מעלות זענען ביי אסתר רחלען צוזאַמענגעפאלן מיט איר אידעאלער
אויסערלעכקייט. די אימפאָנירנדיקע שלאַנקע געשטאַלט (אין אירע יונג-
גע און מיטעלע יאָרן), דאָס אויסדריקלעכע, שיינע פנים; די טיפע, דורכ-
דרינגנדיקע אויגן, וואָס האָבן סוגעסטיוו אויסגעדרוקט די ברייטסטע
נאמע פון געפילן און געהאט דעם זעלמענעם כוח פון אריינדריינגען און
באווינקן די געפילן־וועלט פון עולם. דערצו האָט אויך מיטגעהאָלפן די
רייכקייט פון איר שטים, — פון די צאַרטסטע לירישע טענער, ביז די
סאַמע קרעפטיקסטע. איר זאפטיק, געזונט געלעכטער און אויפטרייסלענ-
דיק געוויין, וואָס פלעגט קומען פון טיפן האַרצן און איר נאַטירלעך
געפיל פאַר דער פּלאַסטיק פון זשעסט, וואָס האָט אין זיך געהאַט אלע
עלעמענטן פון דער ספעציפיש־יידישער תנועה, אָבער אין אן אויסגער-
פינערטער, נישט־סטיליזירטער, נאָר אויסגעאיידלטער פאָרם.

אָבער נישט נאָר דאָס איז געווען דער עיקר פון אסתר רחלס וויר-
קונג און באדייטונג. דאָס איז אפשר כלוין איינע פון די סיבות, פאַר-
וואָס עס האָט זיך ארום איר געזאַמלט אן ערשטקלאַסיקער אקטיאָרן
קאָלעקטיוו, מיט וועלכן זי האָט געשאפן איר נוסח, א נייעם און דעמל-
דיקן יידישן טעאטער — דעם פּאָלקסטימלעכן, דעאליסטישן נוסח.

אין איר אויטאָביאָגראַפיע רעדט אסתר רחל קאמינסקא וועגן דעם, כאָטש זי גיט זיך אפשר נישט אָפּ קיין קלאָרן חשבון דערפון. „אונדזער אַנסאַמבל איז געווען א סטאַבילער. מיר האָבן קיין ארטיסטן נישט גע- ביטן. עס האָבן ביי אונדז געשפילט: ליבערמאַן, ווייסמאַן, זשעלאַזאָ, לאַני דוי, שפּירדאָ, סיעראַצקי, מאַדאַם איידלמאַן, ראַפּעל און אַנדערע“. דאָס איז איינגעטלעך דער קאמינסקי-אַנסאַמבל, וועגן וועלכן מיר האָבן גע- רעדט. אין פאַרשידענע צייטן האָט ער געהאַט פאַרשידענע נעמען ווי: „די פאַרייניקטע דראַמאַטישע טרופּע“, קאמינסקי-טרופּע א. א. אָבער עס האָט תמיד אין אים געהערשט אן איינהייטלעכער טאָן פון שפּילן, אן איינהייטלעכער גייסט, אן איינהייטלעכער סטיל, דאָס וואָס מיר רופן אָן באַשטימטער נוסח פון טעאַטער-שפּיל.

אָט דער נוסח האָט קינסטלעריש דערצויגן אין דער ערשטער ריי דעם יידישן אַקטיאָר, וואָס האָט מיט אסתר רחל קאמינסקא געשפּילט, אָבער אויך די גרויסע מחנה יידישע אַקטיאָרן, וואָס האָבן זיך באוואוסט- זייניק ביי אסתר רחל קאמינסקא געלערנט, אָדער אומבאוואוסטזייניק באיינפלוסט געוואָרן דורך די השפעות פון איר טעאַטער. דער נוסח האָט דערהויבן און פאַרפּיינערט דעם טעאַטער-עולם, אסתר רחל'ס עולם, וואָס איז באַשטאַנען בעיקר פון יידישע האָרעפּאַשניקעס, פּאָלקס-מעטשן, יידישע ארבעטער און פּאָלקס-אינטעליגענטן; ער האָט אים טעאַטראַ- ליש דערצויגן און מענטשלעך דערהויבן, ווי עס האָט זיך אויסגעדריקט אַלטער קאַציונע וועגן אסתר רחל קאמינסקא, אז זי איז געוואָרן „די פּאָן פון דערהויבנקייט פאַר דער גרויער און שפּלער יידישער מאַסע“.

דאָ דערנײַען מיר צו דער וואָגיקסמער באדייטונג פון דער דער- שיינונג אסתר רחל קאמינסקא, צו דעם געזעלשאפטלעכן אויסקלאנג פון איר שפּילן, צו דער ווירקונג פון אירע געשאפענע געשטאַלטן אויף די ברייטע מאסן טעאַטער-צושויער. אסתר רחל האָט די גאַנצע רייכ- קייט פון אירע אַקטיאָרישע מיטלען און באגאבונג, איר גרויסע קינסט- לערישע אינטואיציע, לעבנס- און בינע-חכמה, געווייחעט דער פאַרקער- פּערזונג פון דער אונטערדריקטער, אָדער רעוואָלטירנדיקער פרוי, בעיקר - דער יידישער פרוי, וואָס איז געווען צווייפּאָך אונטערדריקט: צוליב איר סאַציאַלער לאַגע אַלס פרוי אין דער קאַפיטאַליסטישער געזעלשאפט און איר ספּעציפּישער לאַגע אַלס יידישע פרוי, וואָס ווערט נאָך שטאַרקער אונטערדריקט דורך דעם יידישן דין און מנהג. איר פּראָטעסט און רע- וואָלט קעגן דער דאָזיקער אונטערדריקונג האָט אסתר רחל ארויסגע- ברענגט אזוי אויפריכטיק און קינסטלעריש שטאַרק, אז דאָס האָט אַנ-

געצונדן די דרימלענדיקע געפילן פון די יידישע פאָלקס-מענטשן, וואָס האָבן אין אירע בינע-איבערלעבונגען דערזען די פארקערפערונג פון זייערע רעוואָלטאַנעפילן (עס זענען באקאנט פאלן פון ספאָנטאנע רע-וואָלוציאָנערע אויסברוכן פון עולם, בעת אסתר רחל קאמינסקאס פאָרשטעלונגען, אויסברוכן, וואָס האָבן נישט איינמאָל באדראָט די ווייטערדיקע לעגאלע עקזיסטענץ פון יידישן טעאטער).

די דאָזיקע ווירקונג פון אסתר רחל קאמינסקא האָט גורם געווען, אז דער אויפשטייג פון יידישן טעאטער אין פוילן זאָל זיין פארבונדן מיט איר נאָמען — מיט דעם נאָמען פון דער „מאמע פון יידישן טעא-טער“, ווי דאָס פאָלק האָט זי אָנגערופן (א נאָמען, וואָס איז פאָרן פאָלק הימישער געווען, ווי „די יידישע עלעאָנאָרא רודע“, מיט וועלכן ס'האָט זי באקרוינט די רוסישע קריטיק און טעאטער-וועלט).

אסתר רחל קאמינסקאס אנסאמבל האָט געהאט א גרויסע באדיי-טונג פאר דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג פון טעאטער און טעאטער-עולם.

נישט געקוקט דערויף, וואָס אסתר רחל קאמינסקא האָט צום טיפ-סטן אָפגעפילט און צום טיפסטן איבערגעגעבן די אינערלעכע וועלט פון דער יידישער פרוי, האָט זי דאָך געהאט די אמביציע צו ברעכן די מויערן פון רעפערטוארגעטאָ, אנטפלעקן פארן עולם און פאר די אק-טיוואַרן נייע וועלטן. מיר זעען אין קאמינסקי-רעפערטואר פיעסן פון דער וועלט-דראמאטורגיע, ווי: מאָליערוס „איינגעבילדעטער קראנקער“, גאָרקיס „אין אָפגורנט“ (נאָ דניע), דיומאס „קאמעליע דאָמע“, זודער-מאנס „היימאט“, איבסענס „נאָרא“ און אנדערע — דאָס זיינען שוין ערנסטע פרווון ארויסצופירן דאָס יידישע טעאטער אין פוילן פון די ענגע יידישע געסלעך אין דער ברייטער וועלט פון נייע פראָבלעמען, פון נייע איבערלעבונגען. מיר זעען אויך פרווון פון אויפפירן, א הויז גאָרדינען, נייע יידישע דראמאטורגן, אמת, אָן א באזונדערן דערפאָלג. דאָס אלץ האָט משפיע געווען אויף די רעפאָרמיסטן פון יידישן טעא-טער אין יענע יאָרן. די פרווון, וואָס י. ל. פריץ האָט געמאכט צו רע-פאָרמירן דאָס יידישע טעאטער אין ווארשע, זיינען אויפגעקומען אונ-טער דער השפעה פון אסתר רחל קאמינסקאס דערפאָלגן, וואָס האָבן אין א גרויסער מאָס צוגעגרייט דעם באַדן פאר די פרווון (אין די ערשטע האָט זי זיך אָפילו אַליין באַטייליקט, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט); דער פארמעסט פון פריץ הירשביינען צו שאפן זיין קינסטלערישע טר-פע (אָנגעהויבן אין אָדעס אין 1908 יאָר), וואָלט זיכער נישט ארויס-

גערופן אזא אינטערעס ביי דער יידישער אינטעליגענץ, ווען ס'וואָלטן דאָן נישט געווען די אָפּקלאַנגען פֿון אַסתר רחל'ס דערפֿאַלגן ביי דער רוסישער קונסט־וועלט. אַפֿילו די „ווילנער טרופּע“, וואָס איז געשאַפֿן געוואָרן ווי אַ מין המשך פֿון דער פּרז־הירשבוין־טרופּע, איז אויך גע־ווען באַווירקט פֿון אַסתר רחל קאַמינסקאַס טעאַטער, שוין נישט דערנדיק וועגן דער פּערזענלעכער הילף, וואָס אַסתר רחל האָט געגעבן די „וויל־נער“ אין דעם פֿריען פּעריאָד פֿון זייער עקזיסטענץ.

מיר זעען בכן, אז דער פּעריאָד צווישן דער רעוואָלוציע פֿון 1905 און דער ערשטער וועלט־מלחמה אין דער געשיכטע פֿון ייִדישן טעאַטער אין פּוילן איז געשטאַנען אונטערן צייכן פֿון אַסתר רחל קאַמינסקאַ. ער איז אויך געווען דער אינטערעסאַנטסטער פּעריאָד אין לעבן און שאַפֿן פֿון דער קינסטלערין, וואָס כאַטש זי האָט נאָך געשפּילט און געווירקט ווייטערדיקע צען יאָר זיינען עס שוין גיכער געווען ביי איר יאָרן פֿון שניידן די פּרוכטן פֿון אירע פּריערדיקע שעפּערישע דערגרייכונגען.

דאס יידישע טעאטער אין פוילן בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה

דער אויפשטייג פון יידישן טעאטער אין די גאָך רעוואָלוציע-יאָרן איז אָפגעשטעלט געוואָרן דורך דער רעאקציע, וואָס איז געקומען נאָכן דערשטיקן דעם רעוואָלוציאָנערן אויפברויח פון די מאסן. דערפאר האָבן מיר נישט אין די דאָזיקע יאָרן קיין קינסטלערישע און געזעלשאפטלעכע פארפעסטיקונג און אויסברייטערונג פון די נייע דערגרייכונגען פון יידישן טעאטער, נישט געקומט דערויף, וואָס די באציונג צום טעאטער מצד די פראָגרעסיווע קרייזן פון דער יידישער געזעלשאפט אין פוילן איז געוואָרן א בעסערע און פריינדלעכערע, וואָס צום טעאטער גופא איז צוגעקומען א נייער מענטשן-מאטעריאל פון יידישער פאָלקס-אינטעלי-גענץ און באווסטזיניקע יידישע ארבעטער.

א וויכטיקע ישטערונג אין דער אנטוויקלונג פון יידישע טעאטערס איז אויך געווען דער מאטגל אין טעאטער-בנינים. אין צענטער פון יידישן טעאטער-לעבן אין פוילן, אין ווארשע, איז דער ענין געווען זייער אן אָנגעווייטיקטער. די עקזיסטירנדיקע בנינים זענען געלעגן אין די הענט פון פריוואט-אונטערנעמער, וועלכע האָבן זיי עקספלאָאטירט, ווי עס האָט זיך זיי צום בעסטן געלוינט, נישט האָבנדיק דעם מינדסטן אינטער-רעם פאר דער קינסטלערישער זייט פון דער פראָדוקציע. א חוץ דעם זענען די באַלעבאָטים געווען פאראינטערעסירט, וואָס עפּטער צו ביטן די טרופעס, גלויבנדיק, אז פרישע פנימער, פרישע נעמען און אמאָל פרישער רעפערטואר (כאָמט דער רעפערטואר אין יידישן טעאטער איז דאן בכלל געווען א באגרענעצטער און כמעט אלע טרופעס האָבן מער-סטנטיוול געשפילט דאָס זעלבע), וועט זיין א סגולה צו די געשעפטן.

דער מאנגל אין א טעאטער-בנין האָט זיך אין ווארשע ספעציעל פאר- שארפט נאָכן צונעמען דעם פאָפולערן מוראנאָווער טעאטער דורך דער צארישער רעגירונג צוליב מיליטערישע כּוּי-צוועקן.

א פרוו פון באפרייען זיך פון דער דאָזיקער אָפהענגיקייט זיין געמאכט געוואָרן דורך דעם אקטיאָר, רעזיסיסער, טעאטער-דירעקטאָר (און צייטנווייז אויך מחבר) אברהם יצחק קאמינסקי, וועלכער האָט בא- שלאָסן אויפצובויען א יידישן טעאטער-בנין אין ווארשע. פון די געל- טער, וואָס אסתר החל קאמינסקא האָט פארדינט בעת אירע אַמערי- קאַנער טורנעען, איז ער צוגעטרעטן בויען א בנין פון א יידיש טעאטער אויף אָבאָזשנע-גאָס. אָבער דער פונקט איז געווען נישט קיין פאסי- קער: צוליב דער ווייטיקייט פון יידישן צענטער, און — ווינטער — צוליב דעם גליטשיקן בארג-אראָפּ פון דער גאָס.

דער בנין גופא איז איבערגעבויט געוואָרן פון א צירקזגעביידע און האָט דעריבער אָנגעוואָרפן א פחד מיט דער אומהיימלעכקייט פון זאל און שלעכטער אקוסטיק. ביי דער גאנצער ביליקייט פון בנין איז אָבער קא- מינסקי נישט בכוח געווען אליין אים צו פארענדיקן און געמוזט אַנקומען צו שותפים, סתם געלט-מענטשן, וואָס האָט שוין ווידער גורם געווען, אז דאָס טעאטער זאָל מאטעריעל זיין אָפהענגיק פון צופעליקע געשעפטס- מענטשן. אזוי אַרום איז דער בנין, וואָס איז געעפנט געוואָרן קורץ פאר דער מלחמה, געווען בלויז נאָמינעל די היים פון אסתר החל קאמינסקא, וועלכע האָט זיך דאָרט באוויזן פארן ווארשעווער עולם צווישן איין גאטס- ראָל-דייזע און דער צווייטער. פאקטיש איז דאָס קאמינסקי-טעאטער גע- ווען אן אכסניה, וואָס האָט דורכגעלאָזט פארשידענע צופעליקע טעאטער- געסט, אָפטמאָל פון א גאנץ צווייפלהאפטער ווערט. עס איז געווען א גאסטראָלן-טעאטער, ווו עס האָט אמאָל געגעבן א בלייז-אויף — מעג זיין אפילו אין דער אָפערעטע — אזא שמערן, ווי קלארא יאָנג, אָדער אַנ- דערע אויסלענדישע און אינלענדישע גאסטשפילער, ס'האָט אָבער נישט געהאָלפן צום אנטשטיין פון א שעפעריש, קינסטלעריש טעאטער.

אויך אין לאָדזש, ווו עס האָט פון 1905 געפירט דאָס „גרויסע טעאטער“ יצחק זאנדבערג, איז אזא מין גאסטראָלן-אכסניה, ווו עס טרעטן אמאָל אויף ערנסטע קינסטלער פון אויסלאַנד: מאָריס מאָשאָד וויטש, דוד קעסלער, מאלווינע לאבעל א. א., וועלכע פירן אויף פיעסן פון ערנסטן יידישן רעפערטואר; גאָרדין, קאָברין און „ליטערארישע פיעסן“ פון פריז הירשביין, יצחק קאצנעלסאָן א. א. — אָבער דאָס אלץ צופעליק, צייטווייליק, דורכגעפלאַכטן מיטן ערנסטן שונד און געשמאקלאָזיקייט,

און עס קאן דעריבער נישט זיין קיין לייד וועגן א שעפערישער טעאטער-ליניע. מען קאן אפשר אָננעמען אלס א וואַגיקערן פרוּוו אין לאַדזש, קורץ פארן אויסברוך פון דער מלחמה, די ארבעט פון יוליוס אדלער און הערמאן סיעראצקי, וועלכע האָבן איבערגענומען די דירעקציע פון ניר געפנטן „סקאלא-טעאטער“. יוליוס אדלער, וועלכער האָט געהאלטן אין איין ארומוואנדערן איבער דער וועלט, האָט געהאט די געוונטע אמביציע צו ברענגען שטענדיק עפעס נייעס אין יידישן טעאטער. ער האָט געברענגט קיין פּוילן די גרעסטע טייל פון נאָרדין-רעפערטואר, און האָט אויפגעפירט א רוי איבערזעצונגען פון איידיאָפּעישן רעפערטואר — דראמען און אָפּער רעמן. ווי א מענטש, וואָס האָט עפעס געלערנט פון זיינע וואנדערונגען איבער דער וועלט, מיט א שפּאַך ביסל אלגעמיינער און טעאטער-קולטור, מיט א דראג צו עפעס בעסערס און פאָרגעשריטנס, וואָלט ער אפשר גע-קאָנט זיין דער גרונטליגער פון א שטענדיקן יידישן טעאטער אין לאַדזש. דער גרויסער יידישער ארבעטער-צענטער, לאַדזש, איז געווען א פאסיק פעלד דערצו. לאַהוש האָט זיך גערעכנט אין די טעאטער-קרייזן פאר איי-נער פון די בעסטע יידישע טעאטער-שטעט אין דער וועלט. די לאַדזשער „גאליאָרסקע“, ד. ה. דער מאסן-באווער, איז געווען אזוי בארימט מיט איר „פאטריאָטיזם“ פאַר אן אקטיאָר (ס'זענען באַקאַנט פאַלן פון בלוטיקע געשלענגן ביים פארטיידיקן דעם כבוד פון א באליבטן אקטיאָר). אז יידישע אקטיאָרן האָבן דאָס געהאלטן פאר א כבוד צו הייסן „דער ליבלינג פון לאַדזש“. דער לאַדזשער עולם איז געווען געוואַלדיק עמפּינדלעך פאַר א בעסערער פיעסע, בעיקר פאר א פיעסע מיט פראַבלעמען און געזעלשאפט-לעכן אויסקלאנג.

איז אָבער אדלער געווען א באַהעמער, וואָס האָט זיך לאנג נישט געקאָנט האַלטן אויף א גראַדער ליניע. ער האָט געקאָנט פון א שעקספיר-אויספירונג (אמת) — פון גאַנץ צווייפּלעהאַפּטער ווערט אין פרט פון איר בערזעצונג, אויפפאסונג, רעזשי) אריבערשפּרינגען צו געשמאַקלאַזער אמע-ריקאנער מעלאָדראמע און אָפּערעטע. צייטנווייז האָט ער געקאָנט מיט דייטן דעם עולם, אָבער קיין שעפּעריש, מינסטלעריש טעאטער האָט ער נישט באוויזן צו שאפן.

עס האָט אויך קורץ פאר דער מלחמה געעפנט זיין ווילנער „פאַלקס-טעאטער“ נחום ליפּאָווסקי, דער טעאטער-יורש פון פּאָפּולערן דירעקטאָר סאלאָמאָן גענפער. איז עס ווידער געווען אן אכסניה פון טיפ קאמיניסקי טעאטער (אגב) — דאָס ווילנער טעאטער איז אויך געווען איבערגעבוט פון א צירק), כאַטש ס'האָבן דאָרט געשפּילט סעוואַנען-טרופּעס און ס'האָט

א צייט רעזשיסירט און געשפילט דער זעלמן באגאכטער גרויסער יידישער אקטיאָר רודאָלף זאַסלאָווסקי, דער ערשטער יידישער „האַמלעט“ אין פּוילן, דער גלענצנדיקער פארקערפערער פון א ריי גאָרדין-געשמאַלמן און ארויפברענגער אויף דער יידישער בינע פון פּיעסן פון אייראָפּעישן רע-פערטואַר (לאַנגעס „שמשון און דלילה“ א. א.).

בכלל אָבער גענומען איז דאָס יידישע טעאטער אין פּוילן ביזן אויס-ברוך פון דער מלחמה געווען כּסדר אויף רעדלעך, געווען א וואַנדער-טעאטער. צענדליקער וואַנדערנדיקע קאָלעקטיוון, הונדערטער וואַנדערנ-דיקע אקטיאָרן, אָן א קינסטלערישן אַנימאמין, אָן א פּראָגראַם און אָן א ליניע. דאָס האָט געשטערט אויסצוברענגען דאָס ווילד-פּלייש, וואָס איז אַנגעוואַקסן אין יידישן טעאטער אין פּעריאָד פון „יידיש-דייטש-טעאטער“, אין פּרט פון שפּראַך, פון באַציונג צום טעקסט, צום אויסזען פון א פּאַר-שטעלונג. דאָס האָט געשטערט צו דער פּאַרשפּרייטונג פון דעם גייסט, וואָס האָט געהערשט אין די פּרווין פון י. ל. פּריז, פּריז הירשביין, דוד הערמאַן, צווישן דעם צוקומענדיקן דור יידישע אקטיאָרן; דאָס האָט געשטערט דער פּאַרפּעטיקונג פון אַסתר רחל קאַמינסקאַס דערגרייכונגען און פון איר נוסח אין יידישן טעאטער-לעבן אין פּוילן.

נאָר אפילו די דאָזיקע קלאַגעדיקע עקזיסטענץ פון יידישן טעאטער ווערט איבערגעריסן אויף א צייט צוליבן אויסברוך פון דער מלחמה אין 1914. אויב אין גאַליציע ווערט דאָס שפּילן יידיש טעאטער געשטערט אין די פּראָטאַגעביטן, אָדער, אָקופּאַציע-געביטן, פּונוואַנען די יידישע אקטיאָרן עוואַסואַרן זיך אין דער מערהייט קיין ווין, בודאַפּעשט, טשעכאָסלאַ-וואַקיי, און דאָרט שפּילן זיי נאָך טעאטער, אָדער מאַכן פּרווין צו אָד-נאַניזירן טרופּעס, ווערט אונטער דער צאָרשער הערשאַפט גלייך ארויס-געגעבן א נייער פאַרבאַט אויף יידיש טעאטער. דאָס מאָל איז שוין די לאַגע א שווערערע, ווי נאָכן ערשטן פאַרבאַט. דעקן זיך מיט „יידיש-דייטש-טעאטער“ איז נישט מעגלעך, ווייל די מלחמה גייט דאָך מיט דייטשלאַנד. אביסל יידישע אקטיאָרן, וועלכע געפינען זיך אויף אוקראַינע און טיף-רוסלאַנד, העלפן זיך ארויס מיט שפּילן יידישע פּיעסן אויף רוסיש (אזוי האָט א געוויסע צייט געמאָן אַסתר רחל קאַמינסקאַס). די אָבער, וואָס זענען געבליבן אין פּוילן, זענען אָן באַשעפּטיקונג, א חוץ די גרופּעס, וועלכע זיינען אויפגעטרעטן אויף חתונות און בריתן, געמאַכט קאַנצערטן אין טאַנצ-זאַלן אויף גושיבאָוו און פּאַרן אייזערנעם טויער. א געוויסע צייט שפּילט אין א זאַל אויף טוואַרדע 7 א טרופּע פון אדאָלף בערמאַן, ישעיִה ראַטשיין און פּישעלעוויטש, יידישע פּיעסן אויף פּויליש. די דראַמאַטישע

קרויזן, דוד הערמאנס קרויז אין ווארשעווער „הזמיר“, טוען דערווייל אין געהיים זייער ארבעט, אָבער קיין יידיש טעאטער איז נישטאָ.

אין לאָדזש, וואָס איז אַקופירט געוואָרן דורכן דייטשישן מיליטער קורץ נאָכן אָנהויב פון דער מלחמה, איז יאָ געווען דערלויבט צו שפילן יידיש טעאטער. האָט אָבער די דייטשישע מיליטערישע מאכט צוגענומען די בעסטע בנינים פאר שפיטאָלן אָדער פאר אנדערע געברויכן, און ס'איז אויסגעקומען צו שפילן אין קינאָס, שלעכטע זאלן אָן בינעס, וואָס האָבן מיטגעווירקט דערצו, אז די אַלע טרופעס און גרופעס זאָלן פאַרוואַנדלט ווערן — אין א באַלאַגאָן. דער צושטאנד האָט זיך נאָך פאַרענגערט צו ליבן מאַנגל אין רומינירמע אקטיאָרן, וואָס האָבן זיך אין דער מערהייט עוואַקואירט קיין רוסלאַנד, און דעם צופלוס פון א נייעס אקטיאָרן-לעלע מענט, וועלכער איז באשטאנען פון דראַמאָקרייזלעך אָדער סתם באַליטער טעאטער-ליב-האַבער. אויב ביז דער מלחמה זענען די האַרצע מענטשן געווען טעטיק אין פאַרשידענע לאָדזשער טרופעס, וואָס האָבן געשפילט אין זאלעכלעך אויף דער פּערפּערירע פון שטאָט, האָבן זיי איצט באַקומען די אויבערהאַנט אין לאָדזשער יידישן טעאטער-לעבן. דער נאָמען „פּלאַך-רא“ (איינער פון די זאלן, וווּ די גרופעס האָבן געשפילט) איז געווען דער סינאָגים פון קולטורלאַזיקייט, געשמאַקלאַזיקייט און טאַלענטלאַזיקייט אין יידישן טעאטער. דאָס האָט דאָך נישט געשטערט, אז פון אזעלכע גרו-פעס זאָל אַרויסוואַקסן אזא קערנדיקער כאַראַקטער-אַקטיאָר און קאָמיקער, ווי מאַקס באַזשיק און נאָך אייניקע.

אין לאָדזש ארבעטן גלייכצייטיק שוין דראַמאטישע קרויזן, ווי זלמן זילבערצווייגס קרויז „דראַמאטישע-קונסט“, וואָס זיינען אין ערנסטער קעגן-כוח דער שונד-פאַרפלייצונג. עס אנטוויקלט זיך א ברייטע באַווערונג פון דראַמאטישע קרויזן אין דער פּראָווינץ, וואָס איז אַקופירט דורכן דייטשישן אָדער עסטרייכישן מיליטער.

א יאָר נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה ווערט ווארשע אַקופירט דורכן דייטשישן מיליטער און גלייך עפענען זיך יידישע טעאטערס. עס הייבט אָן צו שפילן דאָס קאָמינסקי-טעאטער מיט אסתר רחל קאמינסקא, וועלכע האָט באַוווּן אהיימצוקומען פון רוסלאַנד. שפעטער — אירא קאמינסקא אין דער אָפּערעטע, פון וועלכער זי גייט באלד אוועק אין דער דראַמע. עס שפילט דער „עליזעום“ אויף קאַראָווע, עס עפנט זיך א ניי טעאטער אין האַרץ פון דער יידישער געגנט, אויף דער דזשעלנעגאָס, אין א בודע אונטערן נאָמען „ווענוס“. אין דער צייט ווען „ווענוס“ דינט אלס הייב פון שונד, וווּ עס קעניגט שטראַספּאַניעל און אנדערע שונד-מייס-

טערס פון אלטן דוד; ווו דער אמאָליקער פּאָלקס־ליבלינג, דער העלדן־מע-
 נאָר בעניע אבעלמאן, זינגט אויס זיינע לעצטע מענער — ווערן אין קא-
 מינסקים טעאטער געמאכט פרווון, וואָס אן אמת נישט כסדר, צו געבן אן
 ערנסטן רעפערטואר. דעסגלייכן באמיט זיך אויך דוד הערמאן אין „עלוי-
 זעום“ צו געבן בעסער טעאטער מיט פארשידענע צוזאמענגעשמעלטע קאָ-
 לעקטיוון, וואָס באַשטייען בעיקר פון יונגע, א סך אביטוריענטן פון פויר-
 ליישע דראַמאַטישע שולן. גלייכצייטיק הייבט אָן צו אַרבעטן אַן ערנסטע,
 עקספּערדימענטאַלע גרופע, וואָס האָט זיך אויסגעפיקט פון דוד הערמאנס
 קרייז אין דער פּרזידהיים, אין „הזמיר“. מען שמעלט דאָרט איראָפּעיִשע
 איינאקטערס אונטער דער רעזשי פון זיגמונט טורקאָוו און ב. ניצבערג. די
 גרופע האלט זיך אָבער נאָר א פּאַר חדשים (אריינרעכנדיק שוין איר
 קורצן נאָסטשפּיל אין דער פּראָווינץ), זיגמונט טורקאָוו גייט אוועק צו
 אסתר רחל קאמינסקא, דאָס זעלבע א צווייטער מיטגליד פון דער גרופע —
 ה. העלדענבערג; יעקב ווייסליץ פאָרט אַרויס קיין פּלאָצק — וולאָצלאָוועק
 אָנפירן מיט דראַמאַטישע קרייזן; יאָנאַס טורקאָוו נעמט אָנטייל אין א ריי
 הערמאנס פרווון אין „עליוזעום“, ווו עס באַטייליקן זיך אויך נאָרוויד,
 שידלאָ און מרים שיק. אויך יאָנאַס טורקאָוו גייט שפעטער אריבער צו
 אסתר רחל קאמינסקא, און „דאָס ארטיסטישע ווינקעלע“, ווי דער קרייז
 אין „הזמיר“ האָט געהייסן, צעפאלט זיך.

אין א געוויסן זין איז אין די אָקופּאַציע־אַרן געווען א קאָניונקטור
 פאר יידיש טעאטער. דאָס באַווייזט די אנטשטייוונג פון נייע יידישע
 טעאטער־בנינים. א הויז דעם „ווענוס“ האָט זיך געעפנט דאָס „צענטראַל־
 טעאטער“ אין וואַרשע אויף לעשנע־גאַס, א טעאטער, וואָס איז אין די
 ערשטע יאָרן געווען די היים פון דער איראָפּעיִשער אָפּערעטע, און שפע-
 טער זיך פאַרוואַנדלט אין א גוט דראַמאַטיש טעאטער, פון וועלכן עס איז
 ארויסגעוואקסן דאָס וואַרשעווער יידישע קונסט־טעאטער „וויקט“.

דערעפנט געוואָרן איז דאָס „צענטראַל־טעאטער מיט דימאָוס „יאָשׁ-
 קע מוזיקאַנט“, א צייט איז געשפּילט געוואָרן א נעמישטער רעפערטואַר,
 צווישן אנדערע א דערפאָגרייכע מוזיקאלישע קאָמעדיע (אייגנטלעך —
 פּאַרס) פון וואַרשעווער לעבן „דער שטריווענער אלמן“ פון י. ל. וואָלמאַן.
 דעם אויבן־אַן אין „צענטראַל־טעאטער האָט פאַרנומען מיכאַל מיכאַלעס־
 קאָ; מיט אים האָבן געבלירעט א דריילינג כאַראַז און לעדערמאַן. א לענד-
 גערע צייט האָט מיטגעשפּילט מיט זיי שמואל לאַנדאָ, די יונגערע אקטאָרן
 ר. גוטשערץ, ליפּינסקי, ליאַסקאָווסקי, טיימאַן, קערמאַן; אָבער דער עיקר
 זיינען געווען די דייטשישע אקטריסעס, פינאַ סערבע, אירענאַ וועליש,

מיצוי האפע, ראָזען און אנדערע, וועלכע האָבן געשפילט טאקע דייטש אין דער יידישער אָפערעטע און שפעטער אויך א ביסל פאריווידישט דעם דייטש, וואָס איז געוואָרן חצי געבראָכענער דייטש, חצי געבראָכענער יידיש. די אייראָפעיִשע אָפערעטע, וואָס איז דאן געשפילט געוואָרן אין „צענטראַל“ האָט שוין אויסערלעך געטראָגן א גאנץ אנדערן כאַראַקטער, ווי די ביז דעמלטיקע יידישע אָפערעטקעס. זי איז שוין סיי אַקטיאָריש, סיי וואַקאָאָליש, סיי דעקאָראַטיוו געשמאַנען אויף א גאנץ פיינער מדרגה. ביי איר גאַנצער פּוסטקייט האָט זי געברענגט מיט זיך א ביסל אויסער־לעבע קולטור אין יידישן טעאַטער־וועלטל, וואָס איז אזוי וויכטיק געווען סיי פארן עולם, סיי פארן אַקטיאָר. צום דערפאָלג פון דער דאָזיקער אָפער־רעטע האָט מיטגעהאַלפן די דעמלטיקע גינסטיקע קאָנונקטור פאַר דעם מין יידיש טעאַטער.

וואָס האָט אַרויסגערופן די דאָזיקע קאָנונקטור? ערשטנס, האָבן אין טעאַטער געשטראָמט דייטשישע אָפיצירן, וועלכע האָבן געזוכט א לייכטע פארוויילונג — און דאָס האָבן זיי באַקומען אין דער אייראָפעיִשער אָפער־רעטע. צווייטנס, איז אין פּוילן דאן אויפגעקומען א גאַנצער שיכט יידישע מלחמה־גיבורים, שמונגלערס און ספעקולאַנטן, וואָס האָבן פאַרדינט א לייִד טישן גראָשן און געקאַנט זיך פאַרגינען לייכט אים אויסצוגעבן. זיי האָבן נאָכגעטאָן די דייטשישע אָפיצירן און טאקע אויך הנאה געהאַט פון דער אָפערעטע. דערביי דאַרף מען נישט פאַרגעסן, אז די קינאַס זענען געווען באַגרענעצט צו יענער צייט, נישט האָבנדיק קיין אויסלענדישע פּילם־פּראָדוקציע און נישט קאָנענדיק אויסקומען בלויז מיט דער דייטשישער, עסט־רייך־אונגאַרישער און יונגער פּוילישער פּילם־פּראָדוקציע. דאָס האָט פאַר־שטאַרקט די אַטראַקציאָנעלקייט פון לייכטן יידישן פאַרוויילונגס־טעאַטער. דער שטענדיקער קאָנסומענט פון יידישן טעאַטער, דער פאַקטישער אייני־ציקער טרייער געברויכער זיינער — דער יידישער אַרבעטער, אינטעליגענט אין פּאָלקס־מענטש — איז עקאָנאָמיש געווען אין זייער א געדריקטער לאַג־נע, געלעבט פון די מאָגערע ראַציעס פון אַקאָפּאַנטישן קאַרטלעך־סיסטעם און מאַטעריעל נישט געווען בכוח אויסצוהאַלטן זיין פּאָלקס־טעאַטער. דערבייער האָט אויך דאָס ערנסטערע „עלזעום“־טעאַטער נישט געקאַנט פאַרבלייבן ביי זיינע פאַרשידענע טעאַטער־פּרוּווּן און זיך אָפט געמוזט כאַפן צו אייראָפעיִשע אָפערעטעס. עס האָט אָבער נישט געקאַנט אין דעם פּרט קאָנקורירן מיטן „צענטראַל“, ביז עס האָט דאָרט נישט אָנגעהויבן צו שפּילן די „ווילנער טרופע“, וואָס איז א קאפיטל פאַר זיך אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין פּוילן.

דאָס קאָמינסק־טעאטער ווידער האָט אויך אַ געוויסע צייט גענאָסן פון דער דאָזיקער קאָנונקטור, ביז ס'איז צוגענומען געוואָרן דורך דער דייטשישער מיליטערי־מאכט פאר זיינע פארווילונגס־צוועקן, דערנאָך איז בערגעגאנגען אין רשות פון „אימקא“ (קאמונישע, אמעריקאנער־פּוילישע יוגנט־געזעלשאַפט) און אויפגעהערט אין משך פון א פּאָר יאָר צו דינען דעם יידישן טעאטער. דאָס האָט געצווונגען אסתר רחל קאמינסקא צו גע־מען ווידער דעם וואַנדער־שטעקן און לָאָזן זיך מיט אַ טרופע אין אַ טור־גע איבער דער פּוילישער פּראָווינץ, איבער די געביטן פון דייטשישער און עסטרייכישער אָקופאַציע. אַ באַזונדערס גרויסן דערפּאָלג האָט זי געהאַט אויף דעם געביט פון דער עסטרייכישער אָקופאַציע, וווּ ס'זיינען געווען אַ סך יידישע אָפיצירן און סאָלדאַטן, פאַר וועלכע אסתר רחל קאמינסקא און איר טעאטער זיינען געווען אַן אַנטפּלעקונג (זי האָט דאָן געהאַט אַ גוטן אַנסאַמבל פון יונגע כּוּחֹת: איראַ קאמינסקא, זיגמונט און יאַנאַס טורדאַוו, פּאָליאַ קייזער, משה פּאָליאַקעוויטש, דוד לוי, די זשולקאווערס, הענעד העלדנבערג, רפּאַל גוטהערץ א. א.). דער ווייטערדיקער טורנע איז געווען אויף וואָלין שפּעטער אוקראַינע, דאָרט איז די טרופע צוליב דעם בירגער־קריג אויף אַ משך פון אַ פּאָר יאָר געוואָרן אָפּגעשניטן פון פּוילן.

אַ טורנע איבער דער פּראָווינץ מיט זיינס אַן אַנסאַמבל מאכט אויך אברהם יצחק קאמינסקי, וועלכער שטאַרבט טאַקע אין מערץ 1918 יאָר בעתן טורנע, אונטערוועגס, אין לָאָמזשע. דאָס יידישע טעאטער אין פּוילן האָט מיט זיין טויט פאַרלוירן אַן ערשטקלאַסיקן טעאטער־אַרגאַניזאַטאָר, אַ קולטור־עלן, דערפאַרענעם אַקטיאָר און רעזשיסער, אַ מחבר, איבערזע־צער — אַן אַלזייטיקן טעאטער־מענטש.

עס פּאָרן ארום איבער פּוילן אַ גאַנצע ריי וואַנדער־טרופּעס, שפּאַרן אָן אין די קלענסטע שטעטלעך, שאפּנדיק זייער אַן אינטענסיװ טעאטער־לעבן, אָבער אָן אַ באַזונדערער קינסטלערישער באַדייטונג.

די פּויליש־סאָוועטישע מלחמה, וואָס איז געקומען אין רעזולטאַט פון פּילסודסקיס פאַרכאַפּערישע פּלענער, וועלכע זיינען געווען אַ טייל פון דער קאַפיטאַליסטישער אינטערווענץ קעגן דער יונגער ראַטן־מלוכה, איז גע־וואָרן באַגלייט מיט אַ וויסער אַנטיסעמיטישער העצע פון דער פּוילישער בורזשואַזיע און מיליטערי־קליקע, מיט פּאַנראַמען און יידן־פאַרפּאָלגונגען. דאָס האָט ווידער געשטערט די אַנטוויקלונג פון יידישן טעאטער אין פּוילן און האָט דערפּירט צו אַ גרויסער אויסוואַנדערונג פון אַקטיאָרן, ווייל די עקאָנאָמיש־רעכטלעכע לאַגע פון יידישן אַקטיאָר, וועלכע האָט אָנגעהויבן רעגולירט צו ווערן דורכן יידישן אַרטיסטן־פאַרײן (געשאפּן אין 1916

יאָר) איז ווידער געוואָרן הפקדניק. אַ חוץ אין איין ווינקלעך, ווו עס האָט אויף אַ קורצער צייט אויפגעשיינט אַ העלער מאָרגן פארן יידישן טעאטער: דאָס איז געווען ווילנע, אין סוף 1918 יאָר, ווען ס'איז איינגעשטעלט געוואָרן צום ערשטן מאל די ראטן-מאכט אין ווילנע. גלייך נאָכן איינפירן די ראטן-רעגירונג איז אָרגאניזירט געוואָרן אַ יידישער מלוכה-טעאטער אונטער דער אָנפירונג פון א. אַזרא (איינער פון די גרינדער פון דער „ווילנער טרופע“) און דאָס טעאטער האָט עקזיסטירט ביז אפריל 1919, ד. ה. ביזן טאָג, ווען די רויטע ארמיי איז געווען אין ווילנע. דער דאָזיקער קורצער פעריאָד האָט באוויזן דעם יידישן אַקטיאָר, אז יידיש טעאטער קאָן האָבן געזיכערטע שאפונג און אנטוויקלונגס-מעגלעכקייטן, נאָר אין די ראמען פון דעמאָקראטיע, פון פראָלעטארישער מאכט; אז דער יידישער אַקטיאָר קאָן האָבן אַ געזיכערטע עקזיסטענץ דאן, ווען עס קומט צו דער מאכט דער אַרבעטער-קלאַס.

די יאָרן פון דער מלחמה האָבן נאָך אַריינגעברענגט אַ נאָאָס אין יידישן טעאטער-לעבן אין פּוילן, זיי האָבן אָבער אויך באוויזן די ליכטיקע פּערספעקטיוו פון אַ יידיש מלוכה-טעאטער; גערופן צום לעבן די אָרגאניזאציע פון יידישן אַקטיאָר — דעם ארטיסטן-פאָריוו; זיי האָבן באַרייכערט דאָס יידישע טעאטער מיט אַ יונגער אינטעליגענץ און מיט דעם רומפולן טעאטער-קאָלעקטיוו — „די ווילנער טרופע“.

די „ווילנער טרופע“

גראַד ווי דער צענטראַלער פונקט פון יידישן טעאטער-אויפשטייג אין פוילן נאָך דער רעוואָלוציע פון 1905 איז געווען די קאמינסקא-טרופע, אזוי איז אין די מלחמה-יאָרן געווען די „ווילנער טרופע“.

געשאפן אין אָנהויב 1916 אלס „פאָרין פון יידישע דראַמאטישע אַרטיסטן אין ווילנע אונטער דער לייטונג פון מ. קאָוואַלסקי“, איז זי נאָך גיך געוואָרן א וויכטיקע פּאָליציע אין דער אַנטוויקלונג פון יידישן טעאטער. בעת אירע גאסמשיפּילן אין וואַרשע האָט זי אָנגענומען דעם נאָמען „ווילנער טרופע“ (ווי ס'האָט זי אָנגערופן ה. ד. נאָמבערג).

די „ווילנער טרופע“ איז אָרגאַניזירט געוואָרן בעת דער דייטשישער אָקופאַציע אין ווילנע דורך א גרופע ליבהאַבער מיט לייב קאָדיסאָן און א אזרא בראַש. פון די דאָזיקע ליבהאַבער זיינען אַרויסגעוואַקסן די שפּעטער באַרימט-געוואָרענע „ווילנער“ עקמית, בלומענטאַל, נאכבוש, שניאור, טאַנין א. א. דער איינציקער פּראָפּעסיאָנעלער יידישער אַקטיאָר אין דער גרופע איז געווען מ. קאָוואַלסקי און די רוסישע אַקטריסע פּאַליא וואַל-טער, יהודית לאַרעס. אין א קורצער צייט נאָכדעם — דער רוסישער אַקטיאָר אליהו שמיין. א וויכטיקע ראָל אין דער אַנטשטויונג און בעיקר — אין דער לאַנגיאָריקער עקזיסטענץ פון די „ווילנער“, האָט געשפּילט דער געשעפּטס-פירער פון דער טרופע, דער לערער און געזעלשאַפּטלעכער טוער מ. מאַזאָ.

אָנהויבנדיק איר טעטיקייט מיט שלום אשם, דער לאַנדסמאַן, האָט די טרופע אין משך פון איין יאָר אויפגעפירט א גרעסערע צאָל יידישע פיעסן פון אזוי גערופענעם „ליטעראַרישן“ רעפּערטואַר, ד. ה. פיעסן פון שרייבער (פּרץ הירשבייזן, אין אַ פּאַרוואָרפן ווינקל“, ה. ד. נאָמבערגס

„משפחה“, שלום אשם „גאט פון נקמה“ און „יחוס“, דוד פינסקיס „יעקל דער שמיר“ און די „מוטער“, מארק ארנשטיינס „דאָס ווילנער בעל-הביתל“, לעאָ קאַברניס „דער דאָרפסינג“ און אויך אַ דריי פּיעסן פון גאָר-דין-רעפערטואַר). כמעט אלע פיעסן זיינען אויפגעפירט געוואָרן דורך ל. מאדיסאָנען, וועלכער איז געווען די נשמה פון דער „ווילנער טרופע“, פונקט ווי מ. מאזאָ איז געווען דער קאָפּ פון דער טרופע.

נאָך איבער אַ יאָר ארבעט אין ווילנע, וווּ די טרופע האָט זיך דער-וואָרבן אַ גרויסן נאָמען, איז זי ארויסגעפאָרן אויף גאסטראָלן. דער דריי-כער רעפערטואַר, די געוויסטהאפטע אויספירונג (הגם אָן גרויסע אקטיאָר-רישע אנטפלעקונגען), האָט דער טרופע אויך געמאכט אַ גרויסן שם אויף דער פּראָווינץ, וווּ זיי האָבן געשפּילט (גראָדנע, ביאליסטאָק א. א. וו.). אַ וויכטיקע באדייטונג האָט געהאט דאָס, וואָס דער בארימטער דייטשי-שער שריפטשטעלער אַרנאָלד צווייג און אנדערע דייטשישע שרייבער, וואָס האָבן געדינט אין דער אָקופאַציע-אַרמיי פון „אַבאָסט“, האָבן אָנגעהויבן צו שרייבן באנייטערטע ארטיקלען וועגן דער טרופע, שטעלנדיק זי אין איין ריי מיט די בעסטע אייראָפּעיִשע טעאטערס. אסתר רחל קאַמינסקאַ וועלכע האָט געזען שפּילן די טרופע בעת אירע פּראָווינציאָל-גאסטראָלן, האָט זי צוגערעדט אריינצופאָרן קיין ווארשע. אין ווארשע הייבט אָן די טרו-פע צו שפּילן אין „עליזעום“-טעאטער (צום סעזאָן 1917—18) — און ווערט די רומרייכע „ווילנער טרופע“.

וואָס איז געווען דאָס נייע, מיט וועלכן די „ווילנער-טרופע איז געקומען צום יידישן טעאטער-עולם?

געווען איז זי איינגעלעך אן אידעישער המשך פון דער פּרזי-הירש-ביין-טרופע. ווי ביי פּרזי הירשביינען, איז דער טראָפּ ביי די „ווילנער“ געלייגט געוואָרן אויף דער קאָלעקטיווער שפּיל, אויף דער אַנסאַמבל-שפּיל. זי איז געווען „ליטעראַריש“ אין פּרט פון רעפערטואַר און אין פּרט פון באַציונג צו דער ישראָך. דער ליטווישער דיאלעקט, אין וועלכן די טרופע האָט געשפּילט, איז אָפּגעהיט געוואָרן, צוליב וואָס עס האָט זיך געשאפן אַ דיאלעקט-איינהייטלעכקייט אין די פּאַרשטעלונגען — אַ זעל-טענע דערשיינונג אין יידישן טעאטער. ביי די „ווילנער“ האָט געהערשט אַן אומגעהויערער יראת-הכבוד פאַר דער טעאטער-אַרבעט, וואָס האָט אָפּטמאָל ביי זיי געטראָגן דעם כאַראַקטער פון עבודה. דאָס האָט אויך ארויסגערוּפן אַ יראת-הכבוד פון עולם צו זיי. די פּאַרשטעלונגען זייערע זענען געווען ציכטיק און קולטורעל. און דאָס איז געווען אַ וויכטיקער מיטל צו שאפן די געהעריקע אַטמאָספּער אַרום טעאטער.

און די „וויילנער“ זיינען געקומען מיט א נוכח, נישט נאָר אין פרט פון דיאלעקט, נייערט אויך אין פרט פון טעאטער־סטיל. די „וויילנער“ טרופע איז באאיינפלוסט געווען פון דער רוסישער טעאטער־קולטור, פון רוסישן טעאטער, אמת — פון דער נאטוראליסטישער שיטה. עס האָט אין איר געהערשט דער גייסט פון דער פארמלחמהדיקער תקופה פון דער צווייטער טעאטער — נאטוראליזם און סומבאָליזם. אין יענער צייט איז דאָס געווען אַ נייעס אויף דער יידישער בינע, אַ נייעס, וואָס האָט באַזונדערס געלאָקט דעם יידישן בירגערלעכן אינטעליגענט, אַ גייסטיק־פאַרלויבענעם אין וואַלחמה־טורעם. דער בירגערלעכער יידישער אינטעליגענט האָט דאָן אין דער „וויילנער טרופע“ געפונען אַן אָנבינדונג צום יידישן לעבן, צו דער יידישער קולטור. דעם אַהבעטער און פאַלקס־מענטש ווידער האָט גענומען ביי די „וויילנער“ די פּינע מדהגה פון זייער אַנסאמבלי־שפּיל, די ערנסטע באַציונג צו טעאטער־שאפונג און דער הויכער ניוואַ פון טעאטער־קולטור.

אין ווארשעווער פעריאָד פון דער „וויילנער טרופע“ קומט פאָר איר גרויסע אַנוויקלונג. עס קומט צו איר דער געוועזענער רוסישער אַקטיאָר אברהם מאָרעווסקי, די יונגע „וויילנער“ חוה בראַן, יוסף קאַמען, יוסף בולאָוו, ליובע קאַרוסקאָן, חבל בוזנאַן. דער זאַפטיקער אַקטיאָר פון אַסתר רחל קאַמינסקאַס גוואַרדיע — ליזער זשעלאַזאַ, פון פּרז־הירשביין־טרופע — לאַה נעמי; די יונגע אַקטיאָרן מרים אָרלעסקאַ, בעלא בעלערניאַ, מרים שיק, מרים ווידע, הערץ גראָסבאַרד, מ. נאַרוויץ, יעקב ווייסליץ, שידלאַ, גערטנער א. א. דער עיקר — דער רעזשיסער דוד הערמאַן.

די „וויילנער טרופע“ האָט דורכגעמאַכט פאַרשידענע ענדערונגען, שפאַלמונגען און אַומוואַנדלונגען. צייטנווייז זענען טעטיק געווען עטלעכע „וויילנער טרופעס“, וואָס יעדע פון זיי האָט געהאַלטן, אַז זי איז די ריכטיקע „וויילנער“. א סך פון די ערשטע „וויילנער“ זענען אוועק גיין אמער ריקע און דאָרט עקזיסטירט אַ צייט לאַנג אַלס „וויילנער טרופע“. פאַרשרי דענע „וויילנער“ האָבן נאַסטראַליזט אין אַ ריי לענדער — טיילמאָל אפילו אייניקע יאָר. אונדז גייט אָבער וועגן דער „וויילנער טרופע“, וואָס איז גער ווען טעטיק אונטער דער אָנפירונג פון מ. מאַזאַ ביז אַ פאָר יאָר פאַר דער מלחמה, ווייל זי איז ביזן סוף פאַרבונדן געווען מיט פּוילן (הגם אויך אייניקע יאָר נאַסטראַליזט אין אויסלאַנד); ווייל זי איז געווען דער שטאַנדאַרד־פּאַרטיקסער און שעפּערישסטער טייל פון דער „וויילנער טרופע“ און ווייל זי איז אין די לעצטע יאָרן געווען די טרעגערין פון סאָציאַל־אַנגעלאָהענעם רעפּערטואַר אין יידישן טעאטער אין פּוילן.

אויך די דאזיקע „וויילנער טרופע“ איז נישט באשטאנען פון א שטענדיקן קערן. ס'איז געווען א קאלעקטיוו, דורך וועלכן ס'זיינען דורכגעגאנגען אין משך פון קנאפע צוואנציק יאָר כמעט אלע ערנסטע יידישע אקטיאָרן פון פּוילן, פּאַרבלויבנדיק אין דעם קאלעקטיוו א לענגערע אָדער קורצערע צייט. נאָר דער כּוח, וואָס האָט דעם קאלעקטיוו צונויפגעהאלטן, סיי אין די יאָרן פון גרויסע נצחונות, סיי אין די צייטן פון שווערן געראַנגל פאַרן קיום איז געווען מ. מאַזאָ.

דאָס איז געווען א „געשעפטס־פירער“ א יחיד במינו. ער האָט איר געטלעך נישט געפירט קיין „געשעפט“, אין דעם זין, ווי מען איז געווען געוויינט אין יידישן טעאטער. קלייניקייטן האָבן אים נישט אינטערעסירט (הגם ער האָט אויף אלץ געהאט אן אויג) — דאָס האָט ער איבערגעלאָזט פאַר זיינע געהילפן, אדמיניסטראַטאָרן. ער אליין האָט געפירט טעאטער־פּאָליטיק, געפירט דאָס טעאטער. א מענטש מיט א גרויסער קולטור, מיט א יידישער און אלגעמיינער ערויזציע, מיט געשמאק און פארנעם, מיט דרייסטע איינפאלן און זומש אוואנטוריסישער ריזיקאליזשקייט, איז ער געווען דער הויפטגורם סיי פון דעם גוטן, סיי פון דעם שלעכטן אין דער „וויילנער טרופע“.

דער ערשטער ווארשעווער פּעריאָד פון דער „וויילנער טרופע“ אין „עליועם“ איז פאַרבונדן מיטן רעזשיסער דוד הערמאַן, וועלכער האָט דאן ערשט באקומען א מעגלעכקייט פאַר נאָרמאלער שפּעקולישער טעאטער־אַרבעט נאָך יאָרן־לאנגע פּרווון עפּעס אויפצוטאָן מיט דראַמאַטישע קרויזן, נאָך פאַרשידענע פאַרמעסטן אליין צו שאפן א טעאטער. די ערשטע אַרבעט בעט דוד הערמאַנס מיט די „וויילנער“ איז געווען איבער פּרץ הירשביינס „נבלה“, א פּיעסע, וואָס איז געווען אין נאַטוראליסטישן סטיל פון די „וויילנער“. אין דעם פּרט, ווי אויך אין פּרט פון נייגונג צו סימבאָליזם, האָט דוד הערמאַן געפונען א געמיינזאמע שפּראך מיט די „וויילנער“.

לעולם איז הערמאַן געווען פון אן אנדער סביבה און אן אנדער טעאטער־קולטור, ווי עס זענען געווען די „וויילנער“. להיפּוך צו זייער „רוסישקייט“, איז הערמאַן געקומען מיט א דורכאויס פּוילישער טעאטער־קולטור, מיט בולטע השפּעות פון יונג־פּוילישן נעאַראָמאַניזם און מיט־טיציום. אויך ער איז א ביסל מיטגעריסן געוואָרן פון דעקאדענטישן פּסיר־כאָלאָזירן, וואָס איז אזוי שטאַרק געווען אין דער מאָדע אין די יאָרן פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, אָבער ער איז געווען וואקלדיק אין דעם פּרט. עס איז אין אים פאַרגעקומען א געראַנגל צווישן וויספּיאַנסקי און פּשיכישעווסקי — מיט אן איבערוואָגן פון וויספּיאַנסקי־השפּעות, וועלכע

זענען ביי הערמאנען איבערהעשמאלצן געוואָרן אין דער ראַמאנטיק פון חסידות, אין דער מיסטיק פון קבלה. הערמאן איז אזוי מיטגעריסן גע- וואָרן דערמיט, אז א חסידישער ניגון האָט געקאנט ווערן דער צענטער פון זיין רעזשיסערישער קאָנצעפציע. אָפּערינדיק מיטן ניגון, מיט גע- דעמפטיקייט פון בילד און טאָן, מיט סודותפולער טונקלקייט, האָט ער אָפּט דערגרייכט גרויסע עפעקטן, וואָס האָבן זייער שטאַרקסטן אויסדרוק באַ- קומען אין „דיבוק“. דער עיקר אָבער, וואָס איז ארויסגעקומען פון דעם

דוד הערמאַן
(צייכענונג: פעליקס פרידמאַן)

שירוך צווישן דער „ווילנער טרופע“ מיט דוד הערמאנען איז געווען: די פארווייכערונג פון דער ליטווישער הארטקייט פון די „ווילנער“, וואָס האָט זיי גענטער געמאכט דעם דורכשניטלעכן פוילישן יידן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ לאַנגיאַרדיקער צוזאַמענבונד צווישן הערמאנען מיט די „ווילנער“, א צוזאַמענבונד, וואָס האָט געדויערט איבער אַ יאָרצענדליק און וואָס האָט שטאַרק באַווירקט דעם כאַראַקטער פון דער טרופע אין דעם דאָזיקן פעריאָד.

פון „עליזעום“ זענען די „ווילנער“ אוועק אויף פּראָווינץ־גאסטשפּילן, און צוריקצומענדיק קיין ווארשע — געגעבן אין קאמינסקי־טעאטער א דיי אופפירונגען פון רוסישן רעפערטואר (טאָלסטאָים, די מאכט פון פינ-

צמערניש, אנדרעיעווים, די טעג פון אינדזער לעבן, סוהגוטשעווים, הארבס-פידלען, משעכאווס, אָנקל וואניא, און גאַרקיס, אויפן אָפּ גרונט, פון אנדערע נישטידישע מחברים (הויפטמאנס, הענשל פור-מאן, סטרינהברגס, דער פאָטער, שניצלערס, ליבעלוי). די פאָר-שמעלונגען האָבן געהאט א וויכטיקע באדייטונג פאר באקענען דעם טעא-טערעולם מיט דער אידאָפּעישער קולטור. העמלט גייט די טרופע ווידער אריבער אין „עליועם“ מיט דוד הערמאנס אויפפירונג פון פרץ הירש-ביינס, „תקיעת-כף“. אין יאָר 1919—20 קומען א ריי אויפפירונגען פון אברהם מאָרעווסקי, ביז עס קומט פאָר א געשעעניש, וואָס איז אן איד בערבונד אין דער „וויילנער“ טרופע און אין יידישן טעאטער בכלל: צו די שלשים נאָכן טויט פון ש. אנסקי (דעם 9-טן דעצעמבער 1920) ווערט אויפגעפירט דורך דוד הערמאנען דער „דיבוק“.

דאָס איז געווען דער גרעסטער דערפאלג פון יידישן טעאטער אין פעריאָד צווישן בידע זעלטמלחמות, א דערפאלג, וואָס האָט אָפּגעהילכט איבער נאָר דער וועלט. א ריי אויפפירונגען פון „דיבוק“ זיינען נאָכדעם געמאכט געוואָרן אויף פארשידענע בינעס פון דער וועלט און אין פאָר-שידענע שפראכן. יידישע טעאטערס האָבן געהאלטן אין איין שפילן דעם „דיבוק“ — לויט דוד הערמאנס קאָנצעפציע, אָדער געפרוּווט שאפן איי-גענע קאָנצעפציעס, דער עיקר אָבער איז דער „דיבוק“ געשפילט געוואָרן לויט דוד הערמאנס קאָנצעפציע, צום לענגסטן טאקע ביי די „וויילנער“. דאָס איז געווען זייער גרויסער נצחון, אָבער אין א גרויסער מאָס אויך זייער מפלה, און גלייכצייטיק אויך — די מפלה פון יידישן טעאטער אין שפילן אויף לאנגע יאָרן.

די מפלה ביי די „וויילנער“ האָט זיך קודם-כל אויסגעדריקט אין דעם, וואָס א טייל אקטיאָרן האָבן געקריגן א „דיבוק“ מאניער אין שפילן, א מאניער פון וועלכער זיי האָבן זיך שוין נישט געקאָנט באפרייען. בעיקר האָט זיך עס אָפּגעשלאָגן אויף דער הויך-טאלענטירטער מרים אָר-לעסמא. נישט קיין קלענערע מפלה איז געווען דאָס, וואָס דער מיסטיציזם פון אנסקיס פיעסע, באזונדערס געדיכט אונטערגעשטראָכן אין דוד הער-מאנס קאָנצעפציע, איז געוואָרן אן אידעאל, נאָך וועלכן עס האָבן זיך אָנגעהויבן צו יאָגן יידישע טעאטערס, בעיקר די „וויילנער“ גופא. דאָס האָט געהאט א שעדלעכע זוירקונג אויפן יידישן טעאטער און אויפן יידישן עולם. דאָס יידישע טעאטער האָט פארלוירן זיין פראָגרעסיווקעמפערדישע ראָף און האָט אָנגעהויבן אין א געוויסער מאָס צו שפילן א דעאקיאָנערע ראָף, פארהערלעכנדיק די קאפאָטע, אידעאליזירנדיק דעם רבין און רעלי-

ניעזן קולט, מיט וועלכן די יידישע מאסן איז אויסגעקומען צו פירן אזא פארביטערטן קאמף. דאָס איז געווען א מאָדנער פאראדאָקס: דאָס יידישע טעאטער, וואָס האָט צום שטארקסטן געליטן פון שטריימל, פון יידישן קלער, האָט פארהערלעכט דאָס דאָזיקע שטריימל, האָט געוועקט סענטימענט צו זיין ערנסטן שונא — דעם יידישן קלער.

עס האָבן נישט געהאַלפֿן די געלונגענע אויפפירונגען פון שלום-עליכמס „שווער צו זיין אַ ייד“ (רעזשי — ל. קאדיסאָן) גוצקאָווס „אוריאל אקאָסטאָ“ (איבערזעצונג און רעזשי פון אברהם מאָרעווסקי) און אנדערע אויפפירונגען פון די „וויילנער“ (אין קאמינסקיס טעאטער אין ווארשע) — אויך אין זיי האָט געאַטעמט טיילווייז מיט דער „דיבוק“-אטמאָספֿער, עס האָט זיך געפילט דער מיסטישער שלייער, אין וועלכן די „וויילנער“ זיינען איינגעהילט געוואָרן דורכן „דיבוק“, (נישט זיידנדיק שוין וועגן אנסקים, טאַג און נאכט“ אין קאציונעס באארבעטונג).

נאָך אַ ריי גאטשפילן אויף דער פּראָווינץ פּאַרן די „וויילנער“ אין יאָר 1923 קיין רומעניע, וווּ זיי פארברענגען פּיר יאָר, רעאַרגאַניזירנדיק זיך דאָרט אייניקע מאָל. אין רומעניע ווערט רייף אַלס גרויסער אַקטיאָר און רעזשיסער יוסף בולאַוו. עס ארבעט מיט מיט דער טרופע דער דיכ-טער און רעזשיסער יעקב שטערנבערג. די „וויילנער“ גיבן אין רומעניע א פארשידנארטיקן נייעם און רייכן רעפערטואר, פון וועלכן עס טיילט זיך אויס מיט אן אומגעהויערן דערפאַלג בולאַוו-שטערנבערגס אויפפירונג „דער זינגער פון זיין טרויער“, וועלכע די „וויילנער“ פירן אויף אין פּוילן אין 1927-טן יאָר, נאָך זייער צוריקקומען פון רומעניע.

אין רומעניע גייען די „וויילנער“ דורך אַ פּאָזע פון פּאַרמאַליסטישע עקספּערימענטן, פון וועלכע זיי טרייסלען זיך אָבער גיך אָפּ נאָך זייער צוריקקומען קיין פּוילן. שפורן פון די דאָזיקע עקספּערימענטן פילן זיך נאָך אין די אויפפירונגען — „דער זינגער פון זיין טרויער“ און יעוורעי-נאָווס „דער עיקר“.

נאָכן צוריקקומען קיין פּוילן הייבט זיך אַן דער נייער, לעצטער עטאפּ פון דער „וויילנער טרופע“, אן עטאפּ, וואָס האָט געדויערט קנאַפּע צען יאָר און האָט ווידער געהאַט צו פאַרצייכענען גרויסע דערגרייכונגען און דער עיקר — א בולטן קער אין דער ריכטונג פון סאַציאַליקעמפּע-רישן רעפערטואר.

די „וויילנער“ האָבן דאן אָנגעהויבן אין לעמבערג מיט אַ נייעם באַ-שטאַנד, אין וועלכן ס'זיינען אַרײַן אַ חוץ די אלטע „וויילנער“ אָרלעסקאַ, מאָרעווסקי, קאַמען, ווייסליץ, שמואל שעפּטל, די צוגעקומענע אין רומעניע

נעמי און שמחה נאטאן, אסתר גאלדנבערג אויך א ריי יונגע אקטיארן פון פוילן, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך מיט דער צייט ארויסגערוקט רחל האָל-צער און דוד ליכט. אינגיכן איז פון דער טרופע אוועק אברהם מאָר-רעווסקי און ס'זענען צוגעקומען א. סאמבערג, העלענא גאָטליב (וואָס האָבן שוין געשפילט ביי די „ווילנער“ אין רומעניע) און א ריי יונגע אקטיארן, געוועזענע מיטגלידער פון דער דוד-הערמאן-סטודיע: דוד בירנ-בוים, זלמן הירשפעלד, רות טארו, יעקב מאַנסדאָרף, יעקב קורלענדער, בת-שבע קרעמער, אסתר ראפּעל א. א.

די ערשטע פרעמיערע פון די „ווילנער“ אין לעמבערג (אויגוסט, 1927) איז געווען יעקב פּרעגערס „נסיון“ אונטער דער רעזשי פון דוד-הערמאן (אויב נישט רעכענען די באניונג פון „לאנדסמאן“ אין דער גאר ליצישער פּראָווינץ).

אין רומעניע האָבן די „ווילנער“ אָנגעהויבן צו ליגן ספעציעלן אַכט אויף דער אויסשטאטונג פון די פּאַרשטעלונגען. שוין אין ערשטן פע-ריאָד האָבן זיך די „ווילנער“ אויסגעצייכנט פון אנדערע יידישע טעאטערס מיט דער ציכטיקייט פון דער בינע-אויסשטאטונג. אָבער אין ערשטן פע-ריאָד איז עס געווען בלויז ציכטיקייט, איצט האָט שוין די אויסשטאטונג אָנגעהויבן צו שפּילן די ראָל פון א גאָר וויכטיקן קאָמפּאָנענט אין ספּעק-טאַקל, וואָס האָט טאַקע אויף להבא שטאַרק באשווערט די מאטעריעלע עקזיסטענץ פון דער טרופע. פון דער צווייטער זייט האָט עס אָבער ווידער געשטאַרקט דעם אָנזען פון די „ווילנער“, ווי א טעאטער מיט א גרויסן פּאַרנעם.

א פּאָר חדשים שפּילן די „ווילנער“ אין לעמבערג און אין אנדערע שטעט פון גאליציע, ווו זיי באנייען א ריי פּיעסן פון זייער אלטן רע-פּערטואַר, און שטעלן נייע (העבעלס „יהודית און האָלאָפּערנעס“ אין דער רעזשי פון דוד הערמאן, פּראַנטשישעק לאַנגערס „פּערופּעריע“ — רעזשי יעזשי וואַלדען, וויספּיאַנסקיס „ריכטער“). אין מערץ 1928 קור-מען די „ווילנער“ צוריק קיין וואַרשע אין זייער אלטער היים, אין „על-זעם“-טעאטער און פּירן אויף דערפּאָלגרייך א נייע פּאַרשטעלונג: שלום אישם „קידוש השם“ אין דער דראַמאַטיזאַציע און רעזשי פון מ. וויר-בערט*.) דאָס איז געווען א ספּעקטאַקל פון גרויסן פּאַרנעם און עפּעקט,

(* מ. ווירבערט איז דורך דעם יידישן געזעלשאַפּטלעכן געריכט בוים צענטראַל-קאָמיטעט פון יידן אין פּוילן פּאַרמשפּט געוואָרן פּאַר קאַלאַבאָראַציע מיטן הימלערישן אָקופּאַנט.

מיט אייניקע גלענצנדיקע אקטיאָרישע קרעאציעס (סאמבערג, ווייסליץ), אָבער אַן אן אידישער פארטיפונג. דערנאָך קומט די פּרעמיערע פּון אַן אַלטער יידישער קאָמעדיע „ווייבערישע קניפּלעך“ פּון 5. לעווינזאָן, אין דער אינסצעניזאציע און רעזשי פּון דוד הערמאן אן אינטערעסאַנטער פּרוווי אַרויסצוהויבן אַ פּערל פּון אונדזער קולטור־ירושׁה. עס איז אָבער נישט געפונען געוואָרן די ריכטיקע אידי פּאַר דער אויפפירונג און אויך — נישט די פּאַסיקע פּאַרם.

א ווייטערדיקער דערפּאָלג איז געווען י. 5. פּרעס „בינאכט אויפן אלטן מאַרק“ אין דער אינסצעניזאציע און רעזשי פּון דוד הערמאן, מיר זיך יוסף קאַמינסקי. און כאַטש די דאָזיקע אויפפירונג האָט אויך געליטן פּון מיסטיציזם, האָבן זיך דאָך שוין געהערט אין איר בולטע בונדטאָרישע אקצענטן, וואָס האָבן געפונען אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג צווישן דער קעמפּערישער יידישער ארבעטערשאַפּט.

פּרוווי צו געבן מוסטערן פּון דער נייעסטער וועלט־דראַמאַטור־ניע זיינען געווען אַ טייטלבוים אויפפירונגען פּון אָנעילס „תּאוּה“ און קלאַבנדס דער „כישוף־קרייז“.

אין פעברואַר 1929 קומט די ערשטע אויפפירונג פּון אַ סאָוויער טישער פּיעסע — קאַטיעווס „מאַן, ווייב און רעוואָלוציע“ („די קוואַדראַטור פּון ראָד“) אונטער דער רעזשי פּון דוד הערמאן, ס'איז אָבער הערמאַנען נישט געלונגען צו געפינען דעם פּאַסיקן טאָן פּאַר דער סאָד־וועיטישער קאָמעדיע, געהעריק פּונאַנדערשיפּירן דעם טעקסט און צייכען די געשטאַלטן.

אין יענער צייט איז געקומען די ערשטע ערנסטע שַעקספּיר־אויפּ־פירונג אויף דער יידישער בינע אין פּוילן: „שילאַקס“ (אין דער רעדזשי פּון מ. ווייכערט). די „וויילנער“ פּאַרן דאָן אַרויס איבער דער פּראָדווינץ אויף אַ טורנע, וואָס דויערט איבער אַ זאָר צייט, שטעלנדיק די נייע אויפפירונגען „יידן־שטאַט“ (פּון א. צייטלין, רעזשי מ. ווייכערט), „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“ (פּון מ. ליפּשיץ, רעזשי מ. ווייכערט) און „גולם“ (פּון לייוויק, רעזשי דוד הערמאן).

פּון יענער צייט אָן האָבן שוין די „וויילנער“ זעלטן געהאַט זייער באַזע אין וואַרשע, און מערסטנטייל אַרומגעוואַנדערט. דאָס האָט אָבער נישט אָפּגעשוואַכט זייער שפּערישן אימפּעט — פּאַרקערט, אין דער צייט שטעלן זיי ווייטערדיקע גרויסע ספּעקטאַקלן, וואָס פּאַרבינדן זיי

צום שטארקסטן מיט די יודישע מאסן, מיט דער רעוואָלוציאָנערער אַרבעטערשאַפט.

עס קומען די יאָרן פון גרויסן רעוואָלוציאָנערן אויפשטייג אין פּוילן, אין די צייטן פון דער פּאַרשאַרפּונג פון דער פּילסודסקידיק-טאַטור. אין די יאָרן שטעלן זיך די „ווילנער“ דעצידירט אויף דער זייט פון רעוואָלוציאָנערן קאַמף, באַגייסטערן די קעמפּער מיטן קינסטלע־רישן וואָרט, מיט דער רעוואָלוציאָנערער טעאָטער־פּאַרשטעלונג.

דער דאָזיקער פּערזאָנל ביי די „ווילנער“ איז בעיקר פּאַרבונדן מיטן יונגן רעזשיסער יעקב ראָטבאָום, וועלכער מאַכט דאָן די ערשטע שריט אין פּראָפּסיאַנעלן טעאָטער.

שוין די ערשטע פּאַרשטעלונג, וואָס ראָטבאָום שטעלט ביי די „ווילנער“, אַ'נעילס „דאָס שוואַרצע געמאַ“ — (וועגן די ראַסן־דיסקרימינאַציעס פון דער אמעריקאַנער בורזשואַזיע), — האָט אַ גרויסן רעוואָלוציאָנערן אויסקלאַנג. אין משך פון צוויי יאָר גייען זיינע ווייטערדיקע אויפפירונגען ביי די „ווילנער“ דוד בערגלסאָנס „די ברויט־מיל“, וואָס איז אַ שטאַרק־אויפּרודערנדיקע און קאַמפּסיביליזירנדיקע פּאַרשטעלונג, „דער בונט אין אויסבעסערונגס־הויז“, וועלכע איז פול מיט בונד־טאַרישע אַקצענטן, וואָס הייבן אָן באַאומרויקן די פּאַשיסטישע פּאַליר־ציי, און „שריי בינע“ פון טרעטיאַקאָוו, אַ פּיעסע פול מיט אויפּרייס־שטאַף, וועלכע האָט געהאַט דעם גרעסטן דערפּאָלג ביי דער וואַרשער ווער אַרבעטערשאַפט.

„שריי בינע“, וואָס האָט אויף אַ קינסטלעריש־געסטיוון אָפּן געשילדערט דעם באַפּריוונגס־קאַמף פון כינעזישן פּאַלק, האָט ביי אונדז דויער עולם — אַ הויז סימפּאַטיעס צום קעמפּנדיקן כינע — אויך אַרויס־גערופן אַקטועלע קאַמפּס־דעמיניסצענצן. דאָס האָט געבראַכט צו אַפּטע רעוואָלוציאָנערע דעמאָנסטראַציעס אין טעאָטער, צו אויסרופן און לאָז־זונגען, וועלכע האָבן דערפירט צו אַפּטע וויזיטן פון דער פּאַליציי אין טעאָטער, צו אַרעסטן און צו פּאַרווערן די פּאַרשטעלונג אין אַ רוי שטעט. „שריי בינע“ איז געוואָרן די מאַביליזירנדיקסטע פּאַרשטעלונג פון יודישן טעאָטער אין די יאָרן פון דער פּילסודסקי־דיקטאַטור. דער דערפּאָלג פון דער דאָזיקער פּאַרשטעלונג, אויף וועלכער מען איז אַפּט געגאַנגען מיט סכּנות־נפּשות, האָט בולט אונטערגעשטראַכן די פּאַרבינדונג פון די „ווילנער“ מיט די יודישע מאַסן, מיט דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף.

דער רעזשיסער יעקב ראָטבאָם האָט באַוווּזן צו געבן די ריכטיג־
קע אַקצענטן אין דער פּאַרשטעלונג, און די אַרטיסטן האָבן אַרויסגעוויזן
זייער אינערלעכע פּאַרבינדונג מיט דעם גייסט, מיט וועלכן די פּאַרשטער
לונג איז געווען באַהויבט. „שריי כינע“ איז דעריבער געוואָרן א פּאַר
זיציע אין רעוואָלוציאָנערן קאמפּ, וואָס איז געפירט געוואָרן אין פּוילן.

יעקב ראָטבאָם האָט די „ווילנער“ אַרויסגעפירט אויפן שליאַך פון
רעוואָלוציאָנערן רעפּערהטואַר, גראַד ווי דוד הערמאַן האָט זיי אוועקגע-
פירט אויפן וועג פון מיסטישער דביקות. א חוץ די פּריער אויסגערעכנטע
פּאַרשטעלונגען האָט נאָך ראָטבאָם געשמעלט מיט די „ווילנער“ שלום-
עליכעם „200.000“ (פּאַר „שריי כינע“) און לאַמפּעלס, בונט אין אויס-
בעסערונגס־הויז. עס האָט זיך אין די פּאַרשטעלונגען נאָך געפילט דאָס
באָמס פּאַרס־זוכעניש, ווי אין אַ די אנדערע פּאַרשטעלונגען, געשמעל-
טע ביי די „ווילנער“ און אויסער די „ווילנער“; עס האָט זיך נאָך אויס-
געטיילט דאָס עסטעטיזירנדיקע. דאָס זעלבע האָט זיך אויך איבערגעחזרט
אין דער אויפפירונג פון אַקסנפּעלדס „רעקרוטן“ — דער לעצטער גרע-
סערער פּאַרמעסט פון די „ווילנער“ פּאַר זייער ענדגילטיקן פּונאָנדערפּאַל
אין 1935 יאָר. אין אלגעמיין אָבער איז ראָטבאָםס צוזאַמענאַרבעט
מיט די „ווילנער“ פּאַרבוּנדן געווען מיט דעם רעוואָלוציאָנערסטן פּיז-
ריאָד פון זייער עקזיסטענץ, מיט דעם פּעריאָד, ווען זיי זיינען טאַקע אויף
אַן אמת געוואָרן דאָס טעאטער פון דער יידישער מאַסע.

אין די יאָרן פון ראָטבאָםס מיטאַרבעט האָבן די „ווילנער“ נאָך
אויסגעפירט אנדערע פּאַרשטעלונגען: ש. אשם „אַנקל מאָזעס“ רעזשי-
זיגונט טורקאָוו, קאַטאַיעוו, „אַ מיליאָן צרות“ (רעזשי דניאַל שאַ-
פּיראַ) טאַלסטאָים און שמשענגאַלעוו, „אַזעף“ (רעזשי א. סאַמבערג)
און אַ רוי אנדערע. עס דאָמינירט אָבער אין משך פון די פּאַר יאָר
יעקב ראָטבאָםס שאַפּונג. זי איז די טאַנגעבנדיקע אין רעפּערהטואַר פון
דער „ווילנער טרופּע“.

בעתן שטורמישן דערפּאַלג פון „שריי כינע“, אין 1933 יאָר, זענען
די „ווילנער“ געפּאַרן אויף גאַסטראָלן קיין אויסלאַנד. אָבער זייערע גאַסט-
ראָלן אין פּראַנקרייך, בעלגיע, ענגלאַנד, האָבן נישט געגעבן די דער-
וואַרטע גליקן, זיי האָבן דאַקען אַריינגעברענגט דעמאָראַליזאַציע און פּויר-
לונג אין קאָלעקטיוו. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע סעריע שפּאַלטונגען,
וואָס האָבן דערפירט דערצו, אז די „ווילנער“ זענען אין יאָר 1934 צו-
ריקגעקומען קיין פּוילן ווי אַ רעשמל פון אַ קאָלעקטיוו, וועלכער האָט
זיך נאָך געהאַלטן בלווי אַ דאַנק דער עקשנות פון מאַזאַ.

די „ווילנער“ פאָרן קיין ווילנע, פרווון באנייען אלטע פיעסן, ווי אויך אויפפירן אייניקע נייע (קאמפיעווס „בלומען-וועג“ רעזשי ח. בוז-גאן), אָבער ווילנע נעמט אויף קאלט דעם רעזשי פון דער טרופע. אויך י. טונקלס סענסאציאָנעלע קאָמעדיע „גאָטס גנבים“ (רעזשי יעזשי וואל-דען) אויפגעפירט אין וואַרשע, ליידיט אַ דורכפאל. אויך יעקב ראָטבאָומס שטעלונג פון די „רעקרוטן“ איז נישט אימשטאנד צו כאַלעבן די זיך צע-פאלנדיקע „ווילנער טרופע“.

אין יאָר 1935—36 טרעט אריין דער דירעקטאָר פון דער „ווילנער טרופע“ מ. מאזאָ צו מאָדים שוואַרצן. דערמיט יענדיקט זיך ענדגילטיק דאָס שיינע קאפיטל „ווילנער טרופע“ אין פוילן.

צענטראל־טעאטער „וויקט“

אין משך פון די ערשטע פאָר יאָר האָט דאָס „צענטראל־טעאטער אין זיין בנין אויף איינער פון די לעבעדיקסטע גאסן פון ירושלים ווארשע (לעשנע 1) געהאט בלויז די באדייטונג פון א שפיל־פלאץ. ס'איז געווען די היים פון דער אייראָפּעישער אָפּערעטע, וואָס האָט געהאט אין עסטער טישן זין צו פארציכענען א פאָרשריט לנגבי דער ביזדעמליקער יודי־שער אָפּערעטע, האָט אויסגערייניקט און פארפיינערט דעם מין פארוויי־לונגס־טעאטער. נאָר געזעלשאַפטלעך אין דאָס „צענטראל־טעאטער דאָן געווען נישט מער ווי א פארוויילונגס־פארט פאר געוויסע קרייזן פון אָסר פּאַנטישע אָפּיצירן, פאר מלחמה־ספעקולאַנטן און אויפגעקומענעם מיטל־שטאַנד. די דאָזיקע שיכטן הייבן אָן אין 1919־טן יאָר צו פארלירן זייער פּאָזיציע אין ירושלים לעבן און אין לעבן פון לאַנד. א סך פון זיי עמיג־ריין, נאָכן אוועקגיין פון די דייטשן, אנדערע ווידער באמיען זיך איינ־צוהאַלטן זייערע ביז איצטיקע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס, אָבער מערסטנס טייל אָן דערפּאָלג. די פּויליש־סאָוועטישע מלחמה, וואָס קומט אין רעזול־טאט פון פּילסודסקים אַגרעסיע קעגן ראַטנפארבאַנד, אוקראינע, ווייס־רוסלאַנד און ליטע, צעטרויסלט די הרובע עקאָנאָמיק פון דער יונגער פּוילישער בורזשואזער מלוכה, שלאַנגדיק מיט דער גאַנצער קראַפט דעם אַרבעטער און האַנטווערקער, נישט אויסמיידנדיק אויך דעם ירושלים קליינביר־גער און פּריעדריקן מלחמה־ספעקולאַנט, וואָס האָט געדינט אלס עקאָנאָ־מישע באזע פארן „צענטראל־טעאטער. אזוי ארום האָט די אייראָפּעישע אָפּערעטע פארלירן איר באַדן. אין „צענטראל־טעאטער האָט מען אָנגעהויבן שפּילן א געמישטן רעפּערטואַר פון רעגערן מין, פארטרעטנדיק דעם טעאטער „וועגום“, וואָס איז אין צווישן־צייט צוריק פארוואַנדלט געוואָרן אין א קינאָ. ערשט סוף 1920 יאָר, ווען אין דעם „צענטראל־

שפילט א חברים־טרופע בראש מיט די אקטיאָרן א. סאמבערג און ש. לאנדאו, באקומט „צענטראַל“ אלץ בולטער דעם כאראקטער פון א פיינעם יידישן פּאָליקס־טעאטער. קורץ נאָכדעם — ווען אין דער טרופע קומען נאָך צו אסתר רחל קאמינסקא, אידא קאמינסקא און זיגמונט טורקאָוו, ווערט דאָס טעאטער פארוואנדלט אין א היים פון יידישן דראמאטישן טעאטער, פארבלייבנדיק שוין אזוי ביזן סוף פון זיין עקזיסטענץ — אין פּרילינג 1925. די פּאָר יאָר „צענטראַל־טעאטער האָבן געברענגט דעם יידישן טעאטער אין פּוילן א גאנצע ריי וואָניקע קינסטלערישע פּאַרשטער־לונגען, ארויסגעהויבן אייניקע אקטיאָרישע פּערזענלעכקייטן, צווישן זיי זיגמונט טורקאָוו ווי א פירנדיקן, נאָוואַמאַרישן רעזשיסער און אויס־געפּורעמט דעם ווארשעווער יידישן קונסט־טעאטער („וויקט“).

שוין אין אָנהויב 1921 ווערן אין „צענטראַל־טעאטער געשפּילט א ריי פּיעסן פון בעסערן יידישן רעפּערטואר און איינפּעישע דראמען, רעזשיסירט דורך אידא קאמינסקא, א. סאמבערג, ש. לאנדאו. צווישן די פּאַרשטעלונגען טיילט זיך אויס די אור־רעמיערע פון אלטער אייזנשלאַס „כּסא הרבנות“ (רעזשי זיגמונט טורקאָוו). א קינסטלערישע געשעעניש ווערן אָבער די אויפפירונגען פון מאָליערס „קארנן“ און גאָאָלס „רעוויז־זאָר“, פּיעסן פון דעם קלאסישן קאָמעדי־דעפּערטואר, וואָס באקומען צום ערשטן מאל אויף דער יידישער בינע דעם געהעריקן תיקון אין פּרש פון אויסשטאַטונג, אקטיאָר־שפּיל און רעזשי. אין די אויפפירונגען אנט־פּלעקט זיך זיגמונט טורקאָוו אלס רעזשיסער, וואָס איז פּעיק אויסצור־בויען אן איינהייטלעכן, קינסטלעריש־פארטיפּטן קאָמעדי־עספּעקטאקל, מיט א סאָציאל־סאטירישער צושפּיצונג, ער באווייזט זיך אויך אלס אומ־רויקער זוכער פון נייע טעמאטישע אויסדרוקס־מיטלען און פּאַרמען, אלס עקספּערימענטאַטאָר, וואָס לאָזט זיך נישט צופּרידנשטעלן מיטן דער־גרייכטן. צייטנווייז פארבלאָנדזשעט ער אָבער אויך אויף די אומוועגן פון פּאַרמאליסטישע עקספּערימענטן. אמת, די עקספּערימענטן זענען ביי אים קיינמאל נישט קיין פּרווון פון „קונסט לשם קונסט“. זיי פאַרמאָגן א סאָ־ציאלן אינהאלט, פארטיפּן די פּאָליטיש־געזעלשאַפּטלעכע סאטירע, דע־מאסטינדיק די בירגערלעכע געזעלשאַפּט. אָבער דאָס זוכן נייע פּאַרמען און אויסדרוקס־מיטלען שוואַכט צייטנווייז אָפּ די אידעישע צילגעווענדט־קייט פון די פּאַרשטעלונגען. אזוי איז געווען מיט דער אויפפירונג פון מאָליערס „ליבע אלס דאָקטער“, מיטן „פּרוויוו“ פון מענדעלע מוכר ספרים אין סעזאָן 1923—24 מיט גאָלדפּאַדענס „לא תחמוד“ אין „וויקט“, אין סעזאָן 1926—27.

אין יאָר 1922 לעבט איבער דאָס „צענטראַל־טעאטער זיין גרעסטן דערפאַנג — שלום אשם „מאָטקע גנב“ (רעזשי ש. לאנדאו — זינגמונט טורקאָוו). א פאַרשטעלונג, וואָס איז געשטעלט געוואָרן צופעליק, כדי אויסצופילן א פאַר ערבֿיום־טובֿוואַכן, איז אומדערווארטעט געוואָרן פאַר פולער ווי דער „דיבוק“ און זיין צייט, זי איז געוואָרן די טעמע פון מאַג צווישן די ווארשעווער יידן, די צוממיינסטן געשפילטע פיעסע אויף דער פראַווינץ און אין אלע יידישע טעאטערס אין אויסלאַנד, און — צוליב איר אידעאָלֿיזירן די אונטערוועלט — זיך פאַרוואַנדלט אין דער פּלאַג פון יידישן טעאטער.

„מאָטקע גנב“ איז טאקע געווען א קאָנצערט פון אקטאָרן־שפּיל. די קומאַציעס פון א. סאמבערג אלס „מאָטקע“, קלארא סענאָלאָוויטש אלס „מערו“, אידא קאמינסקא אלס „רויטע“, ש. לאנדאו אלס „קאמארי־ניאזש“, זינגמונט טורקאָוו אלס „פּרייז“, ש. ראָזען — מ. ליפּמאַן אלס „קאנאריק“, וו. גאָדיק אלס „קליינער מאָטקע“, ד. לעדערמאַן אלס „בלני־דער לייב“, פּאָליפּאדע אלס קאוויארניע־איינגטימער, מ. וויידע אלס „חנה־לע“, ש. וויינטרויב, אפילו דער אינטפּיציענט ה. פישער אלס פּאָליציאַנט — זענען געווען פּולבלאטיקע, רעאליסטישע געשטאַלען. אָבער ס'איז א גרויסער ספק, צי דאָס איז געווען די סיבה פון דערפאַנג. ניכער פון אלץ איז די סיבה געווען די נישט־געזונטע סענסאַציע פון אונטערוועלט און הייזל און נישט די דעמאָסקרינדיקע קריטיק פון דער בירגער־לעכער גע־זעלשאַפּט. די רעזשי האָט נישט אויף דעם געלייגט דעם טראַפּ, האָט אפשר בכלל נישט געזוכט קיין סאַציאַלע אקצענטן אין דער פאַרשטעלונג, דער־פאַר האָט זיך באקומען דאָס אויסער־לעך־סענסאַציאָנעלע און געזעלשאַפּט־לעך־שעדלעכע.

עס איז אויך געמאַכט געוואָרן אן ענלעכער פרוו מיט א דראַמאַ־מיזאַציע פון י. גאַנאָיאַשוס „היים בלוט“, וואָס האָט שוין נישט געהאַט דעם דערפאַנג פון „מאָטקע גנב“, ווייל עס האָט נישט פאַרמאָגט די סענ־סאַציע און נישט די דראַמאַטישע אַנלאַדונג פון יענער פיעסע, הגם אויך אין דער פאַרשטעלונג זיינען געווען גלענצנדיקע אקטיאָרישע קרעאַציעס. בכלל האָבן זיך די פאַרשטעלונגען פון „צענטראַל־טעאטער אויסגעצייכנט מיט אינטערעסאַנטע אקטיאָרישע לייסטונגען, ווייל דער אַנסאַמבל פון „צענטראַל־טעאטער איז קודם־כל באשטאַנען פון ערשטקלאַסיקע כּוּחֿות, קערנדיקע אקטיאָרישע טאַלאַנטן. דאָס האָט זיך ארויסגעוויזן אין א ריי פּריעדריקע און שאַנעט־דיקע פאַרשטעלונגען פון קלענערן פאַרנעם, ווי „ד׳ר שטיגליץ“ (א ווינער קאָמעדיע אויף א יידישער טעמע), (פּאָטאַש

און פערלמוטער" (אן אמעריקאנער קאמעדיע אויף א יידישער טעמע),
 אנסקים, דיבוק", ווי א קאנקורענץ-פארשטעלונג פאר דער, "ווילנער טרור
 פע". "דער דיבוק" איז אין, "צענטראל"-טעאטער געשפילט געווארן נישט
 אין אזא מיסטישן שליער, א סך רעאליסטישער, האָט אָבער אויך נישט
 געהאט די קאָמפּאָזיציאָנעלע גאנצקייט, וואָס ביי די, "ווילנער".

אין פּרילינג 1923, נאָך דעם, ווי עס גייען אוועק אויף א פּאָר
 חדשים פון, "צענטראל"-טעאטער אסתר רחל און אידא קאמינסקא, זינג
 מונט טורקאוו, ווערן דאָרט אויפגעפירט בערגערס, "מבול" און שלום

א. ר. קאמינסקא - אַנסאַמבל אין ווילנע, 1923
 אויבן (פון רעכטס): מ. פאסטאר, י. מאַנדלבלוט, מ. שיינמאַן,
 ה. דאשעווסקי, א. לעווין, אידא קאמינסקא, יאַנאַס טורקאוו,
 זיצן: מ. שער י. בלומענפעלד, ר. קאליש, אסתר-רחל קאמינסקא,
 ס. אַלטבוים, זיגמונט טורקאוו, א. דאָמב; אויף דער ערד: ש. קראַנץ

עליכס, דאָס גרויסע געווינס", פאַרשטעלונגען, וואָס האָבן זיך באַזונד-
 דערס אויסגעצייכנט מיט א. סאַמבערגס קרעאַציעס אין די הויפט־ראָלן.
 זומער 1923 גייען אוועק א. סאַמבערג, העלענאַ נאָטליב און א ריי אנדערע
 אקטיאָרן צו דער, "ווילנער טרופע", (וואָס האָט זיך דאן געגרייט צום
 טורנע קיין רומעניע, שפּילנדיק אין מזחזג־נאַליציע), און עס קומען צוריק
 אסתר רחל און אידא קאמינסקא, זיגמונט טורקאוו און אנדערע. זיי הייבן
 דאן אָן מיט אַסטראָווסקים, "אָן שולד שולדיקע" און שטעלן אין משך
 פון א קנאַפ יאָר אזעלכע אויפפירונגען פון זיגמונט טורקאוו, ווי אנד-

רייעווס „זיבן געהאָנגענע“, אין וועלכער — אָפּטעמפּנדיק די דעקאדענ-
 טישע טענער פון אנהרייעוון; — ס'ווערט אַרויסגעברענגט די שטימונג
 פון רעוואָלוציאָנערער ראַמאנטיק, דער העראָיזם פון רוסישע רעוואָלוציאָ-
 נערן; ד"ר שלמה עטינגערס „סערקעלע“, די ערשטע אויפפירונג פון דער
 דאָזיקער אלטער יידישער קאָמעדיע אין פּראָפּעסיאָנעלן יידישן טעאטער,
 א געשמאַקפולער, סטילפולער ספּעקטאַקל, פון וועלכן עס האָט געאַטעמט
 מיט ליבע צו אונדזער קולטור-ירושע, מיט פארשטענדעניש פאר די אייגנ-
 טימלעכקייטן פון עטינגערס קאָמעדיע און מיט הויכער שפּראַך-קולטור
 ביים אויסשפילן דעם דיאלעקט פון די געשטאַלטן — א פארביקע גע-
 שטאַלט-גאלעריע פון יידישן יעבר מיט אסתר רחל קאמינסקא אַלס „סער-
 קעלע“, דעם גלענצנדיקן משרתים-פּאַרל: אידא קאמינסקא און זול. גאָ-
 דיק, פּרעכטיקע כאַראַקטער-טיפּן, געשאפענע דורך שמואל לאַנדאָו, סאַניע
 אלטבוים, אדאם דאָמב, זיגמונט טורקאָוו, דוד לעדערמאַן, די יונגע אק-
 טיאָרן פּסח קערמאַן און יעקב מאַנדלבוים. עס ווערן אויך דורכגעפירט
 דער עקספּעדימענט מיטן „פּריוויו“ פון מענדעלע מוכר ספרים (מיט איינ-
 טערמעדיעס פון י. מ. ניימאַן), א פּאַרשטעלונג, וואָס איז געגאַנגען אויף
 דער ליניע פון מיערכאַלדס טעאטער-שיטה און האָט נישט באוויזן אריינ-
 צובלאָזן קיין דוח-היים אין מענדעלעס אלטער און נישט זייער געלונגע-
 נער פּיעסע, כאַטש ס'זיינען אין איר געווען א פאַר אומפאַרגעסלעכע קרעאַ-
 ציעס, ווי ש. לאַנדאָוס, א. דאָמבס, יאַנאַס טורקאָווס, זול. גאָדויס א. א.
 „דער זינדיקער הער טשו“ פון יוליוס בערסטעל — אן אינטערעסאַנטער
 פרוו ארויסצוברענגען אויף דער יידישער בינע דאָס ווייטע, אומבאַקאַנטע
 און דאָן אזוי סודותפולע בינע; יעזשי זשולאַווסקיס „שבת צבי“, ווו
 דער רעזשיסער האָט נישט באוויזן צו פאַרריכטן די אידישישע און קאַנ-
 סטרוקציע-פּעלערן פון זשולאַווסקיס ווערק, האָט אָבער געגעבן א מיסטע-
 רישע גרופּירונג פון מאַסן-סצענעס אויף דער קליינער בינע פון „צענט-
 ראַל“-טעאטער און אן אקטיאָריש-זרייכן ספּעקטאַקל, ווו עס האָבן זיך
 באזונדערס אויסגעטיילט: זיגמונט טורקאָווס שבתאי צבי און שמואל
 לאַנדאָוס סולטאַן; שלום-עליכמס „טביה דער מילכיקער“ און בערקאָוו-
 טשעס דראַמאַטיזאַציע, ווו ס'ווערט אַרויסגעברענגט דער מעלאָדראַמאַ-
 טישער שטאַף פון טביהן, לרעה דעם עכט-שלום-עליכמדיקן. אין דער
 פּאַרשטעלונג האָט ווידער אויפגעטרייסלט אסתר רחל קאמינסקא מיט
 אירע ווארעמסטע טענער אין דער קליינער ראָל פון גאַלדע; א מאָדער-
 נייזערע אויפפירונג פון א. גאַלדפּאַדענס „צוויי קונירלעמל“, ווו די רע-
 זשי האָט זיך נאָר דערלויבט צו רייניקן דעם טעקסט, אריינפירן געוויסע

מאָטיוון פון גאָלדפארענס אנדערע אָפּרעטעס און האַלטן די נאַנצע פּאָר-
שטעלונג אין א סטיליוזירטער ראם און טאָן. נאָך דער פרעמיערע האָט
זיך די טרופע פון „צענטראַל-טעאטער פאָרמירט אלס ווארשעווער יידי-
שער קונסט־טעאטער „וויקט“, אונטער דער לייטונג פון אידא קאמינסקא
און זיגמונט טורקאוו און ארויסגעפאָרן מיטן העפערטואר פון לעצטן
סעזאָן אויף א טורנע איבער פּוילן.

די אָנפירונג פון „צענטראַל-טעאטער האָט איבערגענומען דער אר-
טיסט פון דעם טעאטער משה ליפּמאַן, וואָס איז נישט אוועק אין דעם
„וויקט-טורנע. עס איז אים אויסגעקומען צו אָרגאַניזירן א נייעם קאָ-
לעקטיוו, אויפן אָרט פון פּרוערדיקן צוזאַמענגעשפּילטן און טאַלענטירטן
קאָלעקטיוו, און דאָ האָט זיך ווידער ארויסגעוויזן די ישעש פון אקטיאָר-
שע טאַלענטן, וואָס דאָס יידישע טעאטער אין פּוילן האָט פאַרמאָגט.
א חוץ די אלט־באַקאַנטע אקטיאָרן, ווי קלארא סענאַלאָוויטש, נאַמאַליאַ
ליפּמאַן, זינע ראפּעל, שמחה וויינשטרויב, יצחק קרעלמאַן, יצחק נאָזשיק,
האָט זיך צוגעקליבן אן אַנסאַמבל פון אקטיאָרן, וואָס האָרן יאָהנלאַנג
ארוםגעוואַנדערט איבער דער פּראָווינץ און געווען אַוכבאַקאַט סיי פאַרן
ווארשעווער עולם, סיי פאַר דער קריטיק. פון צווישן די דאָזיקע אקטיאָרן
האָבן ארויסגעשיינט, ביי זייער גאַנצער פּרימיטיווקייט און מאַנגל אין
שול, אייניקע הויך־טאַלענטירטע אמתע פּאָלקס־קינסטלער. עס האָט זיך
באוויזן דער אינטערעסאַנטער באַראקטער־אַקטיאָר, יממש א גענאַלער
עפּיאָדן־געשטאַלטיקער חיים סאַנדלער (וואָס איז לידער שפּעטער געוואָרן
אַ טאָן געבער פון שונד אין „סקאַלאַ-טעאטער), אַ צאַרטער באַראַקטער־
אַקטיאָר דוד קייזער־אַוויטש, דער באַנאַכטער אייזיק ראָטמאַן און אנדערע.

משה ליפּמאַן, וועלכער האָט זיך דאן געפונען אין זיין אויפבלי-
פּעריאָד אלס אקטיאָר, איז אין משך פון דעם יאָר געוואָרן דער איינציקער
רעזישער פון טעאטער. שפּעטער איז אויך צוגעקומען צו דער טרופע
פון „צענטראַל-טעאטער אלס גאַסט־אַליאָד אברהם מאָרעווסקי, וועלכער
האָט אויפגעפירט דיומאס „קין“, דעם „דיבוק“ לויט זיין אייגנער קאָנ-
צעפציע (וועלכע איז געווען טריי צו אַנסקיס טעסט, להיפוך צו דוד
הערמאַנס קאָנצעפציע, אָבער אָן דער פּאַסיציאָנירטיקער חסידישער דביקות
פון הערמאַנען), און די אור־אויפּפירונג פון אַלמער קאַצונעם „דוכוס“
— דער אינטערעסאַנטסטער פּרוו פון „צענטראַל-טעאטער אין יענער
תּקופה (רעזשי — אברהם מאָרעווסקי, מיזאַנסצענעם — משה ליפּמאַן,
דעקאָראַציעס — משה אפּעלבוים). די דאָזיקע ערשטע פיעסע פון אַלמער
קאַצונע, וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אויף דער בינע, האָט באוויזן די

גרויסע דראמאטורגישע פעיקייטן פון דעם אנטפיאשיסטישן יידישן
 שרייבער, וועלכער האָט זיך אין צווישן מלחמה־פּעריאָד ארויסגערוקט אלס
 פּוֹלבלוטיקער דראמאטורג. די פּיעסע, אין וועלכער קאָמזיטע האָט דאָר-
 מאַטיווירט די גרזדקלענענדע, האָט א שטארקע האַנדלונג און א ריי
 פּלאַטיש געצויכנענע געשמאַלטן. זי לייט אָבער פון געוויסע דראמא-
 טורגישע קאָנסטרוקציע־חסרונות, פון א געוויסער אָנטעצווינגקייט אין
 דיאלאָג און דער עיקר — פון אידישער נישט קלאַרקייט. די אַקטיוואַרן
 האָבן געשאפן אין איר א ריי גלענצנדיקע געשמאַלטן — אין דער ערשטער
 ריי מאַרעווסקיס אלטער דוכוס, וואָס דארף פאררעכנט ווערן צו די בעס-
 טע בינער־קראַציעס פון אברהם מאַרעווסקי; קלאַרא סענאַלאָוויטשעס
 נחמהלע; חיים סאַנדלערס קרעטשמער; נאַמאַליע ליפּמאַנס קרעטשמער-
 קע; שמחה וויינמרויבס שניידער; רוד קייזער־אָוויטשעס גלח און, אין א גער
 וויסער מאָס, יצחק קרעלמאַנס גר צדק און דאָטמאַנס ליי. די רעזשי האָט
 אָבער נישט באוויזן צו פאַרריכטן די חסרונות פון דער פּיעסע, פאַרקערט
 — פאַרטיפּט זיי דורך געבן געוויסע שאַרפע נאַטור־אַליסטישע עפּעקטן,
 האַלטנדיק דערביי דעם גאַנצן ספּעקטאַקל אין א טאָן פון קאַטורנען-
 טראַגעדיע, ד. ה. מען איז צייטווייז געגאַנגען אויף שטאַלצן און דער
 קלאַמירט, אָנשטאַט צו ריידן. דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, אָפּגעשוואַכט
 די ווירקונג פון דער פאַרשטעלונג, וואָס האָט געקאָנט און געדאַרפט ווערן
 א געשעעניש אין יידישן מעאַטער־לעבן אלס ערשטלינג־ווערק פון א פּוֹל-
 בלוטיקן, אינטערעסאַנטן יידישן דראמאטורג.

צווישן די אויפפירונגען, וואָס זיינען דורך משה ליפּמאַנען געשטעלט
 געוואָרן אין משך פון יאָר איז שווער אָנצווייזן אויף א פּאָזיציע פון
 ערנסטן מעאַטער־ווערט. מענדעלע מוכר ספּרימס, „פּישקע דער קרומער“,
 וואָס איז דראמאטיווער געוואָרן דורך יעקב וואַקסמאַן, איז געווען א
 בעל־מלאכהשע אַרבעט, אָן הוש פאַר מענדעלען און פאַר דער אַטמאָס-
 פער פון זיינע ווערק; רעזשיסעריש געלונגענער איז געווען שלום אשס
 „יחוס“, ווו ס'איז אין אַלגעמיין געשאפן געוואָרן א ווארעמער טאָן אין
 ספּעקטאַקל, איז אָבער די פּיעסע גופא דראמאטורגיש א שוואַכע. קאַדל-
 בורגס קאָמעדיע, „דער שוואַרצער פּלעק“ איז געווען א פּרוו צו געבן
 „מאָדערן מעאַטער“. דער פּרוו האָט זיך אויסגעדיקט אין אַנהויפן טעפּ
 אויף דער בינע, און געבן קוביסטישע ליניעס דער דעקאָראַציע, קאָסטיום
 און גרים, ביי א פּולשטענדיק־היימישער רעאַליסטישער שפּיל זיך אַר-
 טיאָרן; די דראמאטיוואַציע פון וויקטאָר הונגאַס, „גבור אין קיימן“ (דרא-
 מאטיווירט דורך דאַשעווסקי) האָט געהערט צו די געלונגענסטע אויפ-

פירונגען פון משה ליפמאן. הגם ס'האָט איר געפעלט קינסטלערישע פאַר-
 טיפונג, האָט זי אָבער געהאט א סאָציאלע צוגעשפיצטקייט, וואָס האָט
 שטאַרק געווירקט א דאנק אייניקע גלענצנדיק-געשפילטע האָלן, ווי משה
 ליפמאנס „זשאן זואלזשאן“, אייניק ראָטמאנס „זשאווער“, שמחה וויינ-
 טרויבס „שאַרמאַנטיע“, זינע ראַפעלס „פאַנטינאַ“, דוד קייזער־אָוויטשעס
 „בישאָף“ א. א. די פאַרשטעלונג איז אויך געווען דער גרעסטער דערפאַלג
 פון „צענטראַל־מעאטער אין געגעבענעם צייט־אָפּשניט; אין דוד בער-
 קאָוויטשס „מאַשקע חויר“, האָט די רעזשי, נישט געקוקט אויף דעם

אסתר רחל קאַמינסקאַ אין די לעצטע
 יאָרן פון איר לעבן

שטאַרקן דראַמאַטישן שטאַף פון דער זאך, נישט באַוויזן אויסצובויען
 דעם אָנוואַקס פון דעם קאַנפּליקט. דערמיט איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן די
 ווירקונג פון דער פאַרשטעלונג, טראָץ די גוטע לייסטונגען פון משה און
 נאַטאַליע ליפמאן, אייניק ראָטמאן, יצחק קרעלמאַן, יצחק נאָזשיס און
 באַזונדערס פון דוד קייזער־אָוויטש און חיים סאַנדלער; ודי מאָדערניזירטע
 אויפפירונג פון אברהם גאַלדפּאדענס „כישופּמאַכערין“, איז נישט געווען
 מאָדערן און א חוץ די סטיליזירטע דעקאָראַציעס האָט זי קיין נייעס נישט

געברענגט, אויסער — דוד קייזער־אוויטשעס „כישופמאכערין“, וועלכע איז געווען זיך עפעקטפול, אָכער נישט אוועק פון דעם גאָדפארען־שטאמפ, דעסגלייכן קלארא סעגאל־אוויטשעס „מירעלע“.

אין סך־הכל האָט זיך משה ליפמאן אלס רעזשיסער באוויזן פאר א גוטן אָרגאניזאטאָר פון א ספעקטאַקל, אָכער אָן קינסטלערישער און איר דעישער פארטיפונג, אָן דעם כוח פון אָנווארעמען א בינעזווערק, וואָס זאָל מסוגל זיין שטארק צו ווירקן אירעיש און עסמעטיש. דעריבער איז דער נאָך־„וויקט“־פּעריאָד פון „צענטראַל־טעאטער געווען א בולטער בארגראַפ פון דעם דאָזיקן טעאטער.

מיט דער צייט פון ליפמאנס אָנפירונג ענדיקט זיך די עקזיסטענץ פון „צענטראַל־טעאטער בכלל. די בורזשואזע פּוילישע רעגירונג האָט געהאַלטן, אז דער ספּירט־מאַנאַפּאָל איז וויכטיקער ווי א יידיש טעאטער און אין 1925 יאָר צוגענומען דעם בנין, וועלכער איז איבערהעבויט געוואָרן פארן ספּירט־מאַנאַפּאָל.

דער בנין האָט אָפגעשפּילט א וואַניקע דאָל אין דער אנטוויקלונג פון יידישן טעאטער. אין אים זיינען געגעבן געוואָרן דעם יידישן פּאָלקס־מענטשן א סך ווערטהפּולע פּאַרשטעלונגען, האָבן זיך ארויסגערוקט טאר לענטרמע יידישע אקטיאָרן, איז געשאפן געוואָרן דאָס ווארשעווער ייִדישע קונסט־טעאטער „וויקט“.

דער „וויקט“ האָט נאָך זיינע דערגרייכונגען אין ווארשע, געמאכט אין יאָר 1924 א גרויסן טורנע איבער פּוילן. עס האָט זיך איבערגעזחזרט דער דערפּאָלג פון דער „ווילנער טרופע“, וועלכע האָט באוויזן צוצוציען די ברויטסטע קרייזן אין טעאטער. דאָס האָט זיך באזונדערס געלאָזט באַ מערקן אין גאליציע, ווו ס'זיינען דורך דער „ווילנער טרופע“ און „וויקט“ ארוינגעצויגן געוואָרן אלע קרייזן פון דער יידישער באפעלקערונג, אין דער ערשטער ריי די ארבעטער און פּראָגרעסייווע אינטעליגענץ. אָכער אין דעם טורנע האָט דער „וויקט“ אויסגענוצט מיט גרויס דערפּאָלג בלוין דעם אלטן רעפערטואר און נישט געגרייט קיין נייע פּאַרשטעלונגען, וואָס האָט אין דעם קאַלעקטיוו ארויטגעבראכט א צושטאנד פון נישט־טעטיקייט און געפירט צו זיין שפּאַלטונג. די גרעסטע טייל פון „וויקט“, מיט אידא קאמינסקא און זינגמנט טורקאוו, פּאַרט אריבער אויפן ווינטער 1924—25 קיין ווילנע, ווו די טרופע ווערט נאָך פּאַרשטארקט דורך א. סאמבערג און העלענא גאָטליב, שלמה קוטנער, לייב שריפטזעצער, אברהם קורץ און אויף אייניקע וואָכן אויך דורך אסתר רחל קאמינסקא, וואָס איז דעמלט צוריקגעקומען פון ווין נאָך איר ערשטער אָפּעראציע. עס

איז געווען דער רומפולסטער סעזאן פון יידישן טעאטער אין ווילנע. מיט גרויסן פארנעם זענען געשפילט געווארן די אויפפירונגען פון „צענטראל“ טעאטער און „וויקט“, זינגונט טורקאוו פירט אויף אויך נייע זאכן: ה. סעקלערס „יזכור“, וויקטאר הונגאס „דער גלאקן-ציער פון נאטור-דאס“, אידא קאמינסקא פירט אויף א ריי נייע קאמעראלע אייראפעישע פיעסן; אסתר רחל קאמינסקא באווייזט זיך (צום לעצטן מאל אין ווילנע) אין

אסתר-רחל קאמינסקא
אויפן טויטן-בעט

איר אלטן רעפערטואר. דער רוים פון „וויקט“ דערגרייכט קיין אויס-לאנד, און דאס טעאטער באקומט א קאנטראקט אויף גאסטראלן קיין ווין. אין מאי 1925 קומט דאס טעאטער קיין ווארשע צוצוגרייטן די ריזע היין ווין, שפילט „מירעלע אפרת“, כדי צו באווייזן די געזונט-געוואָרענע (ווי עס האָט זיך דאן אויסגעוויזן), „מאמע“ אסתר רחל קאמינסקא, מאכט א גראנדיעזע אויפפירונג פון „גלאקן-ציער פון נאטור-דאס“, וואָס איבער-

ראשט מיטן פארנעם און אויסשטאמונג, מיט א ריי אקטיאָרישע קרעא-
ציעס און באזונדערס מיט דער ניווער דאָל פון אסתר רחל קאמינסקא אין
דער אומגליקלעכער מאמע אין שטייג (די לעצטע דאָל פון אסתר רחלען).
צוליב פארשידענע פאָרמעלע שוועריקייטן קומט נישט צושטאנד די ריזע
קיין ווין, דער קאָלעקטיוו פאָרט נאָך ארויס אויף א פראָווינץ-טורנע מיט
אסתר רחל קאמינסקא, וואָס ווערט ווידער קראַנק אין וועג, מען רייסט
איבער דעם טורנע, כדי זי צו ברענגען קיין ווארשע, ווו זי שטארבט סוף
1925, און געפינט איר אייביקע רו אויפן גענשער בית-עולם, באגלייט
דורך צענדליקער טויזנטער יידישע פאָלקס-מענטשן, וואָס האָבן אויסגע-
הויבט זייער אויפריכטיקסטן טרויער צוליבן טויט פון דער „מאמען פון
יידישן טעאטער“, דער גרויסער טאָכטער פון דער יידישער אָרעמקייט.

אידיא קאמינסקא מיט זיגמונט טורקאָוו פאָרן ארום מיט א קליינעם
אנסאמבל און פירן אויף קאמעראלע פיעסן פון אייראָפּעיִשן דעפערטואר
אין דער פּוילישער פּראָווינץ, כדי צו דעקן די דעפיציטן פון דער נישט-
צושטאנדגעקומענער אויסלאַנד-ריזע און זאמלען כוחות פאר א נייעם
„וויקט“ פארמעסט.

דער פארמעסט ווערט געמאכט אין ווארשעווער „קאמינסקי-טעאטער“

אין סעזאן 1926—27.

דער סעזאן הייבט זיך אָן פּייערלעך מיט אן אויפפירונג פון אברהם
גאָלדפאדענס, „לא תחמוד“, לכבוד פּופּזיק יאָר יידיש טעאטער. די פּיעסע
איז איינסצעניזירט געוואָרן דורך זיגמונט טורקאָוו, מיט אינטערמעדיעס
פון משה בראָדערזאָן, מוזיקאלישע באארבעטונג פון יוסף קאמינסקי. עס
איז געווען א גרויסער און פארביקער ספעקטאַקל, וואָס איז דורך דער
אינסצעניזאציע און די אינטערמעדיעס אקטואליזירט געוואָרן. אָבער
טראָץ די פּירנדיקע דאָלן פון אידיא קאמינסקא (יצר-טוב) משה ליפּמאַן
(יצר-הרע), סאַניע אלטבוים און שושנה (יידיש ווייבל און דייטשקע),
דוד לעדערמאַן און מאיר מעלמאַן (דער ייד און דייטש) נאמאליע ליפּ-
מאַן (די גבאיע) און דעם לעבעדיקן שטראָם, וואָס עס האָט ארויפגע-
ברענגט אויף דער בינע די „וויקט“ יוגנט (די בלוזע מלאכים און שדים
האָבן געשפּילט צוועלף יוגנע „וויקט“ אקטיאָרן פון בעסטן עלעמענט
צווישן דער ניווער אקטיאָרישער יוגנט, וואָס איז געקומען פון דוד הער-
מאַנס סטודיע און אנדערע טעאטערס, צווישן זיי: דינה האַלפּערין, אסתר
און חנה ראפּעל, פּרידע לוריע, דות טארו, חבל בוגאַן, יעסב טענדלבלויט,
זלמן הירשפעלד, דוד בירנבוים, יצחק גרודבערג, פּהי קערמאַן, יצחק אינ-
ווענטאַוש) האָט די פּאַרשטעלונג נישט געמאכט קיין איינדרוק. די סיבה

איז געלעגן אין פאנטאסטישן סיוזשעט, וואָס איז געווען צו נאיוו פאר אונדזער עולם, און דאָס האָט נישט געקאָנט ראטעווען די פאַרמאליסטישע דעקאָראַטיווע לעזונג (פון קינסטלער יוסף שליווייאק), ביי איר גאנצער מאָדערניסטישער ראפּינירטקייט. די שארפע אקטועלע פּאָליטיש-געזעלשאפטלעכע סאטירע פון די אינטערמעדיעס איז געווען אין קעגנזאץ צו דער פאנטאסטיק פון ספעקטאקל און נישט געקאָנט דערגיין צום עולם דורך דעם איבערפלוס פון שפּיל, פון פארב, מוזיק און באוועגונג. דער געזעלשאפטלעכער רעזאָנאָנס פון דער פאַרשטעלונג איז נישט געווען פּראָך פאַרציאָנעל צום גרויסן מאטעריעלן דערפאַלג.

אַן אויפטו פון קינסטלערישער און אידעישער האַרמאָניע איז געווען זיגמונט טורקאָוויץ ווייטערדיקע אויפפירונג — ראָמען ראָלאַנס „די וועלף“. דאָ איז דער רעזשי געלונגען צו הערערייכן א קינסטלעריש-אויסציעלירטע רעאליסטישע פאַרשטעלונג מיט אַ שמארקן רעוואָלוציאָנערן אויסקלאַנג. דאָ האָט אויך געקאָנט אַ שיינ־מאַן דער טאַלענטירטער קאָלעקטיוו פון „וויקט“. צו די הערלעכע געשטאַלטן פון טעיע (זיגמונט טורקאָוויץ), קענע (אַדאַם דאָמב), וועראַ (מישה ליפּמאַן), זענען צוגעקומען גלאַנצ־לייטמונגען פון יונגע אקטיאָרן: ד'אַיראַן (מאיר מעלמאַן), קוריער (זלמן הירשפּעלד) און אַ ריי אנדערע. די פאַרשטעלונג האָט אַרויסטערופן גרויס אויפגען ביי דער רעוואָלוציאָנערער יוגנט און דאָס איז ווידער געווען פאַרבונדן מיט אַפּטע וויזיטן פון דער פּאָליציי אין טעאַטער.

די דריטע „וויקט“ פּרעמיערע איז געווען יעקב פּאַטס אין „גאַלדן לאַנד“, א פּרעמיערע, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן מיט גאָר אַ ברייטן פאַרנעם (מיט דעקאָראַציעס פון מאַנע קאַז, מוזיק פון יוסף קאַמינסקי). אָבער דער דורכפאַל איז געווען נישט קלענער פון פאַרנעם. די אידעאָ לאַגישע גליטישקייט און דראַמאַטורגישע אומבאַהאַלפּנקייט פון „ווערק“ האָט נישט געקאָנט געראטעוועט ווערן דורך דער גרעסטער אַנשטערענגונג פון טעאַטער.

דער דורכפאַל פון „גאַלדן לאַנד“ האָט צוגענומען די מעגלעכקייט צוגעגרייטן ווי געהעריק אַ ווייטערדיקן ספעקטאַקל, דעריבער איז די פּרעמיערע פון „אוצר“ דוד פּינסקיס געווען אַ בחפּזונדיקע. די רעזשי האָט נישט באוויזן אויסצולייכן די שוואַכקייט פון דער דראַמאַטורגישער קאָנ-סטרואַציע, זי האָט אָבער געגעבן דער קאָמעדיע אַ גוטן טעמפּאַ, וואָס האָט צוזאַמען מיט דער גלענצנדיקער אקטיאָרן-שפּיל (איזאָ קאַמינסקא — טיליע, מ. און נ. ליפּמאַן — דאָס קבר־פּאַרל, ח. דאָמב — יודקע, י.

מאנדלבלים — סאסקין, ז. הירשפעלד — ראש-הקהל א. א. — דערמעגל
לעכט דעם „אוצר“ דורכצוהאלטן א לענגערע צייט אויפן אפיש.

די לעצטע פאָרשטעלונג פון סעזאָן איז געווען דאָס טאָיאַעווסקיס „די
ברידער קאראמאזאָוו“ אין דער דראַמאטיזאציע פון אידא קאמינסקא, דער
זשי זיגמונט טורקאָוו. דאָס טאָיאַעווסקיס גרויס ווערק האָט זיך נישט גע-
קאָנט באַקוועם אַרײַנפאַסן אין די ענגע בינעדראַמען, און ס'האָט זיך דער-
ריבער באַקומען א פראַגמענטאַרישע פאָרשטעלונג, אין וועלכער ס'זײַנען
פארפאלן געוואָרן די דעמאָסטידעדיקע טענהענצן פון דער דראַמאטיזא-
ציע און העזשי.

אין פאַרלויף פון סעזאָן האָט דער „וויקט“ געגעבן אויך צוויי פּרע-
מיערעס פון קאמערלאָן כאַראַקטער („דער געדאַנק“ פון אַנדֶרשיעוּ און
„מאָרפּיוס“ פון ל. הערצער) און א רײ באַניינגען פון אַלטן „צענטראַל“-
טעאַטער און „וויקט“ דעפּערטואַר.

נאָך דעם סעזאָן האָט דער „וויקט“ ווידער געמאַכט א גרויסן טורנע
איבער גאַנץ פּוילן און דאן — אויפן סעזאָן 1927—28 אַרײַנגעפאַרן
אויף אַ טורנע איבער רומעניע. אָבער נאָך אַ יאָר צײַט אין רומעניע האָט
די אָנפירונג פון טעאַטער נישט באַוווּן צוצוגרייטן קײן נייעם רעפּער-
טואַר, וואָס האָט ווידער צעשלאָגן דעם קאָלעקטײַוו. א טײל פאַרלאָזט
דעם „וויקט“ און יעס קומט פאָר דער טורנע פון „קלײַנעם וויקט“ איבער
פּוילן (סעזאָן 1928—29). אין משך פון דעם סעזאָן פירט זיגמונט טור-
קאָוו אויף אַ נײַעלם „תּאוּוה“, אַנרי בערנשטייַנס „שמשון“, קאַטײַעוּס „די
קוואַדראַטור פון ראָד“, יושקעוויטש „דעם אָרעמאַנס מול“, אידא קא-
מינסקא פירט אויף איר אײַגענע פּיעסע „אַמאָר איז געווען א מלך“ און
י. גאַרדײַנס „אַן א הײם“. נישטאָ שוין אָבער דער פּאַרנעם פון די פּרײַער-
דיקע „וויקט“ פאָרשטעלונגען און נישטאָ אויך זײער געזעלשאַפּטלעכער
אויסקלאַנג. די פאָרשטעלונגען רעדוצירן זיך צו דער ראָל פון געבן גוט-
געשפּילטע „ליטעראַרישע“ ספּעקטאַקלען פאַר דער פּראָוויני. דער כאַראַק-
טער פון „וויקט“ אלס א שפּעריש טעאַטער פאַרשווינדט.

נאָך דעם טורנע פאָרט זיגמונט טורקאָוו קײן אויסלאַנד, און אידא
קאמינסקא אָרגאַניזירט א וואַנדער-טרופע, פון וועלכער עס וואַקסט אַרױס
דער אידא-קאמינסקא-אַנסאַמבל, וואָס איז שוין טעטיק ביזן אויסברוך פון
דער מלחמה.

ערשט אין יאָר 1938 ווערט צוריק אָרגאַניזירט דער „וויקט“, דאָס-
מאָל שוין בלױז דורך זיגמונט טורקאָוו. דאָס קנאַפע יאָר פון זײַן עקזיסט-

מענין געהערט צו די שיינע קאפיטלעך אין דער געשיכטע פון יידישן טעאטער אין פוילן.

די טרופע הויבט אן דעם סעזאן 1938—39 אין לעמבערגער „קאלאָר-סעום“ טעאטער מיט שלום אשם „אָנקל מאָזעס“, א באנייונג פון זיגמונט טורקאווס אין אלטע אויפפירונג. דאָסזעלבע איז אויך „דער גלאָקן-ציער פון גאַטור-דאם“, „די בלאַנדזשענדיקע שטערן“ פון שלום עליכם, ד"ר לעוווי" פון מייקל גאָלד און אנדערע. פאר לעמבערג זיינען די אלע באנייונג גען פרעמיערעס, פון וועלכע אייניקע דערגרייכן א גרויסן דערפאָלג (דער גלאָקן-ציער ווערט געשפילט ביי אַ 50 מאָל אין לעמבערג). ארום טעאטער שאפט זיך א גוטע אטמאָספער, אין אפטרופסות פון א געזעלשאפט-לעבן קאָמיטעט, מיטן בארימטן פארטידיקער ד"ר לייב לאַנדאו בראש. דעם 25-טן דעצעמבער 1938 גיט דער „וויקט" די פרעמיערע פון זיגמונט טורקאווס באארבעטונג פון אברהם גאַלדפארענס „שולמית" (מור-זיק באארבעט דורך שלמה פרוזאמענט, העקאָראַציעס און קאָסטיומען פון פרויז קליינמאן, מעניץ פון בעלא קאץ). די אויפפירונג, וואָס האָט דערגרייכט אין לעמבערג די צאָל פון 80 ספּעקטאַקלען, און ישפעטער געשפילט געוואָרן אין ווארשע מיט אן אלץ-שטייגנדיקן דערפאָלג, — שוין אפילו ווען באַמבעס זיינען געפאלן איבער דער שטאָט — איז גע-ווען א מוסטער פון אויפֿלעבן אונדזער קולטור-ידושה. אין דער באאר-בעטונג זענען אָפּגעוואָרפן געוואָרן אלע געשמאקלאַזיקייטן און נאיוויקייטן פון גאַלדפארענס אָריגינאַל. די פּיעסע איז דראמאטורגיש איבערגעבויט געוואָרן דורכן איבערשטעלן סצענעס, צוליב וואָס עס איז געוואָרן גער-פרעסטער איר האנדלונג, ס'איז געדייניקט געוואָרן די שפראך, וועלכע האָט באקומען דעם קלאנג פון פּאָלקסטימלעכער פּאָעזיע. בכלל האָט די באארבעטונג און די רעזשי ארויסבאקומען דאָס שיינע, ווערטיקע, פּאָלקס-טימלעכע און פּאָעטישע פון גאַלדפארענס ווערק, צוגעבנדיק א סאָציאַלן אינהאַלט דעם נאיוון סצענישן מעשהלע. די האַרמאָנישע פאריניקונג פון די אויסגערעכנטע עלעמענטן מיט דער האַרציקער מוזיק, פארביקייט פון ספּעקטאַקל, הויכער וואָקאַלער מדרגה פון דער אויספירונג (דורך אַ ריי ספּעציעל אננאזשירטע אָפּערן-זינגער) און גלענצנדיקער שפּיל פון גאַנצן אנסאַמבל (דורכגעפּאָכטן מיט כאָר און באַלעט) — דאָס אלץ האָט גורם געווען דעם גרויסן דערפאָלג פון „שולמית". דערביי האָבן זיך ארויסגע-רוקט אזעלכע ערשטקלאַסיקע זינגער, ווי ליובא לעוויצקא אלס „שולמית", אַלבערט פעלער אלס „אבשלום", דידיא עפשטיין אלס „וואב געונו", עס האָלן אויפגעגלאַנצט די יונגע אקטריסעס פּערל אויך אין „אביגיל" און

עני ליטמאן אין „צינגעטאנג“, דער יונגער אקטיאָר מישאַ נאָטאָן אַלס „אבינדב“, אהרן אייזענבערג אין „נתן חכהן“ א. א.

נאָך „שולמית“ קומט אַ צווייטע גרויסע אויפפירונג „די בראָדער זינגער“, אַ מאָנטאזש פֿון בראָדער־זינגער־טעקסטן אַריינגעפלאַכטן אין אַ סצענאר פֿון י. אשנדראָף און ש. פֿריזאמענט. די פּאַרשטעלונג האָט שוין געהאט אַ שוואַכערן אָפּקלאַנג, און זי איז טאקע אין זין פֿון דראַ-מאטורגישן מאטעריאל — אַ לייכטוואַגיקע. איר קולטור־היסטאָרישער און אידעישער אויסקלאַנג אָבער איז געווען פֿון אַ גרויסער באדייטונג. יי האָט אַילוסטרירט די אנטשטייונג פֿון יידישן טעאטער, זיין פּאַלקס-כאראַקטער און קעמפּערישע ראָל קעגן קלער און קהל־תּורה. אַ הויז דעם האָט זי געהאט אַ ריי זייער געלונגענע אקטיאָרישע קעאַציעס, ווי זינגונט טורקווס (די באַבע), ושמה נאָטאָן (דער גבאי), עני ליטמאָן (סאַלטשע, די בראָדער־זינגערין), אסתר פּערלמאן (די שטעטלדיקע רבילותניצע).

די לעצטע גרויסע „וויקט“־אויפפירונג איז געווען אברהם גאַלדפּא-דענס „בר־כּוּבא“ אין דער באאַרבעטונג פֿון י. אשנדראָף, מוזיק באאַר-כעט פֿון ש. פֿריזאמענט, דעקאָראַציעס און קאָסטיומען פֿון פֿריז קליינ-מאַן. עס איז געווען דער מאָנומענטאַלער יידישער ספּעקטאַקל, דאָס נויטיקע, וואָס דאָס יידישע טעאטער האָט אין יענע אומדריקע טעג בא-דאַרפט געבן דעם יידישן פּאַלקס־מענטש. עס האָבן אפילו בירגערלעכע יידיש־פּוילישע קריטיקער פּאַרגעוואָרפֿן דעם רעזשיסער, אז ער פּראָ-פּאנירט יידישע געשיכטע, מאכנדיק דורכן מויל פֿון רבי עקיבא און יידי-שע קעמפּער — מאַרקסיסטישע פּראָפּאגאַנדע (אזעלכע „קריטיקעס“ האָבן אביסל געשמעקט מיט מסירה און־באַדראָט די יעקזיסטענץ פֿון „וויקט“, וועלכער האָט געשפּילט האַלב־לעגאַל, אויף אַ פרעמדער קאָנצעסיע), אָבער דאָס איז געשען דערפאַר, ווייל אין דער פּאַרשטעלונג איז אָפּגעוואָרפֿן געוואָרן גאַלדפּאָדענס גאַנצער נאַציאָנאַליסטישער באַגאַזש, ס'איז אַרויס-געברענגט געוואָרן דאָס עכט־נאַציאָנאַלע, וואָס קאָן נישט זיין ריכטיק בא-לויכטן אָן אַ סאַציאַלער פּאַרטיפּונג. און דאָס איז געגעבן געוואָרן אין דעם גרויסן „בר־כּוּבא“־ספּעקטאַקל.

דער „וויקט“ איז דאן געשטאַנען אין ענגן קאָנטאַקט מיט אַלטער קאַציונען, וועלכער האָט געזאָלט באאַרבעטן אַ ביבלישן מאָטיוו פאַר אַ נייער אויפפירונג; אין פּלאַן איז געווען אויך קאַציונעס „דעם יידס אָפּע-רע“, וואָס האָט אָבער צוליב צענוור־טעמים דאן נישט געקאָנט אויפֿ-געפירט ווערן. עס איז שוין געווען אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן פֿון נייע אויפֿ-פירונגען אויפֿן ווייטערדיקן יאָר און אַ רעפּערטואַר־פּלאַן ביזן 1941־טן

יאָר (אין לאַנד און אויסלאַנד־טורנע) — האָבן אָבער די היטלעריסטישע באַמבעס אַ תל־געמאכט פון אלע פֿלענער. אָויפן פערטן טאָג פון דער מלחמה, אונטער אַ האַגל פון באַמבעס, האָט נאָך דער „וויקט“ געשפּילט אַ באַטאָנ־פּאַרשטעלונג פון „שולמית“ (דאָס איינציקע טעאָטער אין וואַר־שע, וואָס האָט נאָך דאָן געשפּילט); אַ טאָג שפּעטער האָט אַ באַמבע געטראָפן אין בנין פון „נאָוואַשטי“, חרוב־מאכנדיק אַ טייל פון דער בינע, דעקאָדאציעס און די אילוויעס פון די אקטיאָרן, אַז ס'וועט זיך נידערדיקן די מלחמה און ס'וועט געלייגען אויפצולעבן דעם „וויקט“.

דער „וויקט“ איז אומגעקומען צוזאמען מיט די גערשטע קרבנות פון דער מלחמה. אומגעקומען אן אינטערעסאנטער און געלונגענער פרוו צו שאפן א מאָדערן און פראַגרעסיוו יידיש פּאָלקס־מעאָטער.

פרוון און פארמעסטן

א וואָז די צוויי וויכטיקסטע יידישע טעאטער־אינסטיטוציעס, וואָס האָבן אין צווישן־מלחמה־פּעריאָד דאָמינירט אין פּוילן, — „ווילנער טרופע" און „וויקט" — זיינען אויך געווען פארשידענע פרוון און פאר־מעסטן, לענגער אָדער קורצער דויערנדיקע, פון גרעסערן אָדער קלענערן באדייט, און נישט דווקא אין ווארשע. פארקערט, די מערהייט פון אזעלכע פרוון גאנץ אָפט פארהינדערן מיט פארשידענע גאסמשפילער, זיינען געווען מער אויף דער פּראָווינץ, וועלכע האָט נישט איינמאָל דיסטאנסירט וואר־שע מיט אינטערעסאנטע נייעס אין יידישן טעאטער־לעבן. אייניקע פרוון האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט דער געזעלשאפטלעכער וויכטיקייט פון די פּיעסן, מיט דער אינטערעסאנטקייט פון זייערע ישמעלונגען, אנדערע — מיט וואַניקע אקטיאָדישע קרעאַציעס אָדער מיטן באַגער אויסצופאָרמען א שטעפּערושן טעאטער־קאלעקטיוון. מיר וועלן זיך אָפּשטעלן אויף די וויכטיקסטע פון דעם מין, קורס־כל: אויפן געביט פון דראַמאַטישן טעא־טער.

וואָס מען מוז אין דער ערשטער ריי פארצייכענען, איז: דאָס „ווילנער יידישע מלוכה־טעאטער", וואָס איז שוין דערמאָנט געוואָרן אין א ברי־ע־דיקן קאפיטל. האָס מלוכה־טעאטער, אונטער דער אָנפירונג פון אלעקסאַנ־דער אזרא, האָט, פארשטייט זיך, נישט באוויזן ווי געהעריק פאנאנדערצור־שפרייטן די פליגל אין אזא קורצער און נאָך דערצו אומרויקער צייט. דערביי איז עס באשטאנען בעיקר פון יונגע, נישט דערפארענע אקטיאָרן. מיר דערמאָנען דעם פאקט דערפאר, ווייל ער באווייזט נאָכאמאָל, אז א פּראָלעטארישע מאכט, אן אמתע פּאָלס־מאכט, האָט גלייך געגעבן דעם יידישן טעאטער נאָרמאלע מעגלעכקייטן פאר עקזיסטענץ און אנטוויקלונג. נאָכדעם, ווען ווילנע איז אַרונטערגעפאלן דער פּוילישער פּריצי־קאפיטאַ־

ליסטישער הערשאפט, באמיט זיך דאָרט א געזעלשאַפטלעכער קאָמיטעט מיט ד"ר י. ווינגאָדזקי און ד"ר צ. שאבאד בראש אויפצוהאלטן דאָס טעאטער, אָבער נאָך א קורצער צייט בלייבט די „יודישע טעאטער-געזעלשאַפט“ אָן א טעאטער.

אין יאָר 1921 אָרגאַניזירט זיך „דאָס באוועגלעכע דראמאטישע טעאטער“ — א וואנדער-טרופע, וואָס באשטייט פון יונגע, אינטעליגענטע אקטיאָרן-כותות, אונטער דער אָנפירונג פון מארק מילנער און יאָנאַס טורקאָוו. די טרופע האָט די אמביציע צו געבן דער פּראָווינץ דעם אזוי-גערופענעם ליטערארישן רעפערטואַר, אין די ראמען פון ערנסטן אנט-סאמבל-שפיל. די טרופע פארוואנדלט זיך אין „יונגע בינע“, וואָס וואנד-דערט א פאָר חדשים איבער דער פּראָווינץ און פאלט זיך פאנאנדער אין 1922 יאָר.

אין גאליציע וואנדערט ארום אין די יאָרן 1924—25 א טרופע אונט-טער דער אָנפירונג פון ש. פּריזאמענט און הערש הארט, וועלכע שפילט צווישן אנדערע פרעס, „אין פאָליש אויף דער קייט“. אין גאליציע ווערט אויך געמאַכט אן אינטערעסאנטער פרוו אויפצופירן אן אינסצעני-זאציע פון פרעס, „דריי מתנות“ מיט מוזיק פון באגאטן גאליציאנער יידישן קאמפאָזיטאָר חנא וואָלפסטאַל (דער פרוו איז, אָן הערפאָלג, אי-צעהענערט געוואָרן אין לאָדזש).

אין יאָר 1925 איז טעטיק די דוד-הערמאַן-סטודיע, וואָס בא-שטייט בעיקר פון ארויסלאָז פון דער יערישער יידישער דראמאטישער שול אין ווארשע. דוד הערמאַן פירט אויף מיט די סטודיאנטן אנסקיס „דיבוק“, פּרץ הירשבינגס, „גרינע פעלדער“, פרעס, „בינאכט אויפן אלטן מאַרק“ און „ס'ברענט“. די סטודיע האָט געהאַט אַ פּעיקן אַקטיאָרן-מאַ-טעריאַל, וואָס וואָלט געקאָנט בילדן אַ פּינעם אַנסאמבל-טעאטער, איז זי אָבער אלס גאַנצע מיט דוד הערמאַנען בראש אריינגערעטן סוף 1925 אין דעם זיך שאפּנדיקן ערשטן יידישן קליינקונסט-טעאטער „אזאָל“ און פון דעם „אזאָל“ זיינען שוין די סטודיאנטן צעשווימען געוואָרן צווישן פארשידענע טעאטערס.

זומער 1926 ווערט אין ווארשע געעפנט א נייער בנין פאר א יידיש טעאטער: „סקאלאַ-טעאטער, אויפן אָרט, ווו ס'איז אמאָל געווען דער „ווענס“. דאָס טעאטער ווערט געעפנט מיט א סטילזירטער פאָרשטעלונג פון דימאָווס „יאָשקע מוזיקאנט“ רעזשי הענריק ארבאָט (דער באקאנטער פילם-רעזשיסער הענריק שאראָ). עס גאסטראָלירט אין דעם טעאטער א. סאמבערג מיט א סענסאציאָנעלער פּיעסע „פּראָקוראַר האלערס“, עס

ווערט דאס אויפגעפירט קאָרנטייערס, „דעראקטאָר קאטשקע“ — א פלאכער פארס אויף א טעמע, וואָס האָט געקאָנט זיין שארפע געזעלשאפטלעכע סאטירע (א חזוק פון די בירגערלעכע יידישע זשורנאליסטן). אין „סקאד לאַ“ טעאטער הייבט אָן צו שפילן דער נייער קליינקונסט-טעאטער „סמבטיון“ אונטער דער רעזשי פון יצחק נאָזשיק, א טעאטער, וואָס האָט אַפט געגעבן פיינע פאָלקסטימלעכע פראָגראמען.

דוד הערמאַן-סמודיע, זיצן (פון רעכטס) אויבן: דוד הערמאַן, שרה הערמאַן, פערל קאָן, אַדאָלף וואַלפּשטאַט, בת-שבע קרעמער, אסתר ראַפּעל, זלמן הירשפּעלד משה פּאַטשאַנסקי; נידעריקער: מרים קאַמינער, דוד בירנבוים, גינא קליין; אויף דער ערד — נחום מעלניק, משה פּאַזנאַנסקי

אין 1926 גאסטראָלירט אין קאמינסקים טעאטער יוליוס אדלער, אויפן אָרט פון אן אָפּערעטן און מעלאָדראמע-טרופע, ווו עס האָט זיך אויסגעטיילט דער קערנדיקער כאראקטער-אקטיאָר שלמה קומטנער. צווישן אנדערע פירט אדלער אויף ערנסט טאָלערס, „הינקמאַן“, וואָס רודערט אויף דעם יידישן טעאטערזעולס. יוליוס אדלער מאכט דאן א גרויסן טורנע איבער פּוילן, ווו ער איז נאָך באליבט פון פאר דער מלחמה און האָט אן איבערראשנדיקן דערפאָלג. זיין אומרוגייסט לאָזט אים אָבער נישט פארפיקסירן זיין דערפאָלג אין א פעסטן שמענדיקן טעאטער-קאָ-לעקטיוו — ער וואנדערט זיידער אוועק פון פּוילן.

אין סעזאן 1926—27 אָרגאַניזירט זיך אין קראָקע דאָס ערשטע יידישע געזעלשאַפטלעכע טעאַטער אונטער דער אָנפירונג פון יאָנאַס טורקאָוו. עס אינטערעסירט זיך און שטיצט אונטער דאָס טעאַטער א געזעלשאַפטלעכער קאָמיטעט, אין וועלכן ס'גייען אריין צווישן אנדערע דער באַקאַנטער קולטור־טוער א. זינפעלד, ד"ר מ. קאַנפער, דער דיכטער בער האַראָוויץ, ס. פישגרונד, ש. פרוינד, יע. רימפעל. דער קאַלעקטיוו פון טעאַטער באַשטייט בעיקר פון יונגע כוחות, אַביטוריענטן פון פּוילישע דראַמאַטישע שולן. פון דער גרופע וואַקסט אַרויס די טאַלענטירטע יידישע קינסטלערין רחל האַלצער.

אין משך פון חעם סעזאן פירט יאָנאַס טורקאָוו אויף אַ רייכן הע־ פערטואַר; טאַלערס „הינקעמאַן“, קאַציונעס „דוכוס“, מענדעלעס „פּיר־זווו“, בערקאָוויטשעס „מאַשקע חוּזר“, ב. דעסלערס „ליכט און שאַטן“. געאַרג קיווערס „פון באַגינען ביז חצות“, בען רוזשאַנסאָנס „יואַלפּאַנצ“ אין דער אדאַפּטאַציע פון סטעפּאַן צווייג א. א. א. די פון די אויפפירונג נען מאַכן אַ גרויסן רושם, דאָס יונגע טעאַטער דערווערבט זיך אַן אָנזען אין קראָקע. יאָנאַס טורקאָוו אַלס רעזשיסער האָט דאן אַ ריי וואַניקע דערפאַלן. ער ווערט דער פאַרקערפערער פון דייטשישן עקס־טראַדיציעס אין יידישן טעאַטער, אַ סטיל, וואָס האָט דאן געווירקט אויפֿרודערנדיק מיט זיין נייקייט, נאָר וואָס האָט זיך גיך צוגעגעסן צוליב זיין באַציאָלער צעשווומענקייט, ווערנדיק דער אויסדרוק פון טעאַטער־דעקאדאַנס.

דאָס קראָקעווער יידישע טעאַטער, אַלס געזעלשאַפטלעך טעאַטער, האָט עקזיסטירט אַ פּאַר יאָר. דעם סעזאן 1927—28 האָט עס געפירט אַברעם מאָרעווסקי.

אַברעם מאָרעווסקי, איינער פון די אייגנאַרטיקסטע געשטאַלטן אין יידישן טעאַטער־לעבן אין צווישן מלחמה־פּעריוָד, האָט זיך קונה־שם געווען מיט זיינע פּאַפּולער־געוואָרענע אַקטיאָרישע קראַציעס פון מיר־דאָפּאַלער „צדיק“, פון „דוכוס“ א. א. ווי אויך מיט זיינע שאַרפּזיניקע אַרטיקלען און עסייען. אַלס טעאַטער־פּעראַנאָג האָט ער געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף דער ווילנער יידישע יוגנט, פון וועלכער ס'איז אויסגע־וואַקסן אַ באַדייטנדיקע גרופע יידישע אַקטיאָרן. אַלס רעזשיסער האָט ער געשטעלט אַ ריי ספּעקטאַקלען, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט דער קולטור פון וואָרט און אויסשטאַטונג. אָבער זיין איבערגעטריבענער אינ־דיווידואַליזם האָט אָפּט שלעכט געווירקט אויף דער אָרמאָניזאַציאָנעלער זייט פון טעאַטער, וואָס ער האָט געפירט, אָדער ווו ער דאָס געאַדבּעט.

דער דאָזיקער אינדיווידואַליסטישער צוגאַנג איז אויך געקומען צום אויס-
דרוק אין זיין בוך וועגן שעקספירס "שילאָק".

ביזן 31-טן יאָר האָבן דאָס טעאָטער געפירט די ברידער האַשקאָדיש,
די אזויגערוּפּענע „זוילנער אָפּערעטן-טרופּע“, וואָס האָבן מיט זייער רעד-
פּערטואַר און שעדלעכער געזעלשאַפּטלעכער איינשמעלונג צו נישט געד-
מאַכט די דערוואַרבענע פּאָזיציעס פון דעם יונגן טעאָטער. אונטער זייער
פירונג האָט דאָס טעאָטער געהאַט קורצע אויפבליצן — רודאָלף זאַס-
לאַווסקיס גאַסטשפּילן מיטן זיין אומפאַרגלייכלעכן „טביה דער מילכיקער“
און אנדערע.

דעם סעזאָן 1932—33 פירט משה ליפּמאַן, בעיקר מיטן רעפּער-
טואַר, וואָס ער האָט אויפגעפירט א סעזאָן פרייער אין ווארשעווער „סקאַ-
לא“-טעאָטער. פון דעם רעפּערטואַר לאָזט זיך אויסטיילן בלויז פּרידריך
וואָלפּס „ציאַנקאַלי“. מיט דעם סעזאָן יענדיקט זיך דאָס קראַקעווער יידישע
טעאָטער. עס בלייבט א טעאָטער-געזעלשאַפּט מיט א בנין, וווּ עס קומען
שפּילן גאַסטראָלן-טרופּעס.

אין יאָר 1927 הויבן אָן זייערע גאַסטשפּילן אין פּוילן פּאָל באַראַד-
טאָוו און לידיא פּאַטאַצקאַ, בעיקר מיט איבערגעזעצטע פּיעסן פון פּאַר-
מלחמהדיקן רוסישן רעפּערטואַר. באַראַטאָוו ווילט דאָס מאָל קורץ אין
פּוילן. לידיא פּאַטאַצקאַ בלייבט — מיט איבערוויסן — אן ערך צען יאָר,
שפּילנדיק אין קאָמינסקיי-טעאָטער און אין „נאַוואַשטי“. בייקער אָבער
פּאַרט זי ארום מיט א גוטן אַקטיאָרן-קאָלעקטיוו איבער דער פּראָווינץ,
"שפּילנדיק איד רוסישן רעפּערטואַר („האַרבסט-פּידלען"), פּיעסן פון איי-
ראַפּעישן רעפּערטואַר (איבסענס „גייסטער", מאַגעמס „דער הייליקער
פּלאַם") און אויך אייניקע יידישע פּיעסן („מירעלע אַפּרת", בערקאָווי-
טשעס „פון יענער וועלט"). לידיא פּאַטאַצקאַ איז געווען א גוטע רוסישע
אַקטריסע, מיט א הויכער טעאָטער-קולטור. עס איז איר אָבער שווער געד-
ווען צו באַהערשן די יידישע שפּראַך. וועלכע האָט באַזונדערס פרעמד געד-
קלונגען אין יידישן רעפּערטואַר (א שטייגער — „מירעלע אַפּרת"). ס'איז
איר אויך שווער געווען צו באַהערשן נייע דראַמן, אויפצופירן נייע פּיעסן.
איר מאַן און אימפּרעסאַריאָ, ג. זאָלאַטאַראָוו, האָט דעריבער געפירט א
פּאַליטיק אויפצופירן בלויז די פּיעסן, וועלכע זענען פאַר איר געווען צום
פּאַסיקסטן. דאָס האָט פאַרמינערט איר באַדייטונג פאַרן יידישן טעאָטער
אין פּוילן, הגם אירע גאַסטשפּילן האָבן געהאַט א גרויסע השפּעה ביים
הייבן די טעאָטער-קולטור פון פּראָווינצער עולם. עס זיינען נישט געלונגען
די פּרוּווּן איינצושליסן די דאָזיקע זייער ווערטיקע אַרטיסטקע אין א

פעסטן טעאטער־קאלעקטיוו („די הייליקע פלאם“ האָט זי געשפילט מיט דער „ווילנער טרופע“), אלס גאסטראָליאָרין אָבער איז זי געווען ענג פאר-בונדן מיטן יידישן טעאטער־לעבן אין פּוילן — מער, ווי אלע געוועזענע רוסישע אקטיאָרן, וואָס זענען געקומען צום יידישן טעאטער (נישט דעכענענדיק, פארשטייט זיך, אברהם מאָרעווסקי און אלעקס שטיין, וואָס זענען געוואָרן באמת יידישע אקטיאָרן); מער, ווי לעאָנעד סניעגאָוו, און אַרזשעווסקא, וואָס האָבן א צייט געשפילט אין דער „ווילנער טרופע“, שיגאָרין (אויך געשפילט אין דער „ווילנער טרופע“) און אפילו מער, ווי פאול באראטאָוו.

פאול באראטאָוו איז צוריקגעקומען קיין פּוילן אין 1930 יאָר. מיט אים איז פארבונדן דאָס פארוואנדלען דאָס „נאָוואָשטי“־טעאטער אויף ביזלעאנסקע גאס אין ווארשע אין א יידיש טעאטער. דער טעאטער־אימ-פרעסאָר אַ יאָגעלע דאנציגער האָט געדונגען דאָס טעאטער אויף א פּאָר וואָכן, און באראטאָוו האָט מיט זיין שפּילן סטרינדבערגס „פּאָטער“ געהאַט אזא דערפּאָלג, אז דאָס האָט געמאכט חשק די באַלעכאטיס פון בנין צו מאכן אויף אייגענער האַנט אן עקספּערימענט מיט יידיש טעאטער.

נאָך זיין אומגעהויערן דערפּאָלג אין ווארשע פּאָרט באראטאָוו ארויס אויף אייניקע טורגענען אין פּוילן, האָבנדיק דעם זעלבן דערפּאָלג, ווי אין ווארשע. זיין באַרענעצטער רעפּערטואַר („דער פּאָטער“, בערקאָוויטשעס „מאָשקע חזיר“, גאָרדינס „דער אומבאקאנטער“, טאָלערס „הינקעמאן“) פארמינערט זיין ווידקוננסקרייז אין פּוילן און א חוץ זיין פארהינסט מיט פארוואנדלען „נאָוואָשטי“ אין א יידיש טעאטער, איז ער מיט זיינע השפּעות נישט געגאנגען ווייטער, ווי לידיא פּאָטאָצקא.

אין 1927 קומט קיין פּוילן אויף גאסטראָלן רודאָלף זאסלאווסקי. דער דאָזיקער שטערן פון דער אסתר רחל קאמינסקא־גענעראציע, איינער פון די זאפטיקסטע יידישע בינע־טאַלענטן, האָט ממש איינגענומען וואר-שע מיט זיין „טביה דער מילכיכער“ פון שלום עליכם. נאָכן אָפּשפּילן אין קאמינסקא־טעאטער, פּאָרט ער ארויס אויף אַ טורנע, האָבנדיק אן איבעראשנדיקן דערפּאָלג אין ווילנע (פּירט דאָרט אויף אַ דראַמאטיזאציע פון דזשעק לאַנאָנס „וועלפישע נשמות“) און כמעט אין אלע שטעט, ווו ער קומט מיט זיין אנסאמבל. ער טוט אָבער אלץ, כּרי צו צעשטערן זיין דערפּאָלג, קאליע מאכן זיין רומפולן נאָמען דורך עפנטלעכע סקאנדאַלן און גרינגשעצן די פּאָרשטעלונגען און דעם עולם. אין 1928 נעמט ער איבער די דירעקציע פון ווארשעווער „סקאלא“־טעאטער, פּירט אויף אַ נייע אינסיצעניזאציע פון „טביה“ (אזוי צו זאָגן: אַ צווייטע סעריע), 5.

מלאכס „איבערגוס" — האלמ אָבער נישט אויס דעם סעזאָן און אנט-
 לויפט פון וואַרשע. אין 1930 קומט ער צוריק, וואַנדערט אַרום איבער
 דער פּראָווינץ, פּאַרלאָזט פּוילן און קומט ווידער, ביז ער פּאַרלירט אינ-
 גאַנצן דעם אָנזען ביים יעולם און ביי דער טעאטער-וועלט. אין 1936 יאָר
 פירט ער נאָך אַן מיטן יידישן טעאטער אין דאַנציק, וווּ עס ענדיקט זיך
 כמעט אינגאַנצן זיין בינעדאריערע (ער שטארבט א יאָר שפעטער, אין
 גרעסטער נויט, אין דרום-אַמעריקע).

רודאָף זאַסלאָווסקי
 אַלס „טביה דער מילכיקער"
 (צייכענונג: פעליקס פּרידמאַן)

דער דאָזיקער גרויסער טאַלאַנט איז געווען דורך און דורך דעמאָ-
 ראַליזירט צוליב די אומגאַרמאַלע באַדינגונגען, אין וועלכע ס'איז אויס-
 געוואקסן דאָס יידישע טעאטער, ער האָט נישט געהאט קיין שום אחריות-
 געפיל פאַר זיין קונסט און פאַר דער געזעלשאפטלעכער שליחות פון
 טעאטער, ער איז געווען לחלוטין אַנטי-געזעלשאפטלעך, און דאָס איז
 געווען דער גורם פון דער טראגעדיע רודאָף זאַסלאָווסקי, דער טראגעדיע
 פון א גרויסן טאַלענטירטן אַקטיאָר, וואָס איז מאָדאַליש געוואָרן פאַר-
 קריפלט דורך דער קאַפיטאַליסטישער אָרדענונג.

אין 1929 הויבט זיך אן די אויספאָרמירונג פון אידא קאמינסקא-
 אנסאמבל. די ערשטע טורנעען (מיט גאבריעלא זאפאָלסקאס „פּרילין
 מאליטשעווסקא“ און אמעריקאנער מעלאָדראמע „דער דזשעזזינגער“)
 זענען נאָך טיפישע גאסטראָל־רייזעס אָן א בולטן פרצוף. אידא קאמינ-
 סקא פירט אויף א ריי אייראָפּעיִשע פּיעסן פון מאָדערנעם רעפּערטואַר
 („פרוי אדוואָקאט“ פון ווערניעל) אויסגעבעסערטע אמעריקאנער מעלאָד-
 דראמעס (סיגעלס „אלץ פאר קינדער“) און גאָרדין־פּיעסן. א גרעסערן
 אָפּקלאַנג האָבן אירע אויפפירונגען פון נייע פּוילישע פּיעסן („פּרילין
 דאָקטאָר“ פון יעזשי טעפּא און „מיר פּרויען“ פון מאָראָזאוויטש־שמשעפּ-
 קאווסקא). זי פירט א צייט דאָס קאמינסקאדראמעטער אין ווארשע, אין
 וועלכן זינגנט טורקאוו פירט אויף אין 1931 יאָר א מאָדערנע דייטשישע
 זאך „דאָס הויז פון פארברעכער“ פון דיצענשמיד און „אַנקל מאָזעס“ פון
 שלום אש; אין 1933 יאָר מאַכט זי א פרוווי צו געבן אן אייראָפּעיִשע מוזיק-
 קאלישע קאָמעדיע „מאָהן וועט זיין גוט“ מיט זיך און וול. גאָדיס אין די
 הויפט־ראָלן. דער פרוווי נעמט נישט אויס. עס קומט דאן אין איר טעא-
 טער אלעקסאנדער גראנאך מיט „די געלע לאמע“ פון פּרידריך וואָלף.
 אידא קאמינסקא מאכט ווידער טורנעען איבער דער פּראָווינץ און אויס-
 לאַנד מיט איר אנסאמבל, וועלכער שפּילט זיך מיט איר גלענצנדיק צונויף
 און אין יאָר 1937 געלונגט איר, בעת גאסטשפּילן אין לאָדזש, צו געבן
 אן אויפפירונג, וואָס ווערט א וויכטיקע געשעעניש אין אונזער טעאטער-
 לעבן: דאָס איז מ. באומאנס „גליקל האמעלן“, א פּאַרשטעלונג, וואָס
 שטייגט ווייט אריבער די ראמען פון אירע ביזאויצטיקע קאמעראלע אויפ-
 פירונגען, וואָס ווערט א גרויסע קינסטלערישע געשעעניש צוליב דער
 טעמע, דער קרעאציע פון אידא קאמינסקא און גלענצנדיקן שפּיל פון
 גאנצן אנסאמבל, און האָט א וויכטיקן פּאָליטישן אויסקלאַנג, מאָביליזירט
 דיק דעם עולם צו וואכזאמקייט, אין שייכות מיט דער אָנקומענדיקער
 היטלעריסטישער סכנה.

פון יענער צייט ביזן סאַמע אויסברוך פון דער מלחמה זעען מיר
 דעם אידא קאמינסקא־אנסאמבל אויף דעם אויבן־אָן פון יידישן טעא-
 טער־לעבן אין פּוילן. שפּילנדיק אין ווארשעווער „נאַוואָשטשו“ און אויף
 דער פּראָווינץ (באזונדערס אין לאָדזש, וואָס איז געווען די באזע פון איי-
 ניקע פרעמיערעס) פירט אידא קאמינסקא אויף צווישן אנדערע לאָפּע דע
 וועגאס „שעפּס־קוואל“ — א ספעקטאַקל פון גרויסן פארנעם, מיט א
 שמארקן רעוואָלוציאָנערן אויסקלאַנג: דער יערשטער קלאַסישער ספעק-
 טאַקל אויף דער יידישע בינע, ווו ס'זיינען אויף א קינסטלערישן אופן

געגעבן געוואָרן אקטועלע סאָציאלע אקצענטן. נאָך פֿאַרן „שעפּטן-קוואַל“ פֿירט איראָ קאָמינסקאָ אויף אַ דראַמאַטיזאַציע פֿון יהושע פֿערלעס „נייע מענטשן“ אויך אין לאָדזש, אין 1936 — אַ פֿיעסע, אין וועלכער עס ווערן אַרויסגעברענגט שאַרפע סאָציאלע קאָנפֿליקטן אין דער ייִדישער סביבה, עס ווערט קינסטלעריש געברענגט צום אויסדרוק די פֿאַלשקייט פֿון דער טעאָריע, אז „כל ישראל חברים“ און עס ווערט אומברחמנותדיק דעמאָסטריט די צעפֿוילטקייט פֿון ייִדישן ביהערטום. זי מאַכט אַ פֿרוו צו מאַדערניזירן אַן אלטע ייִדישע קאָמעדיע, לאַטייטערס „שרה שיינדל פֿון יעחופּעץ“, אין דער באַארבעטונג פֿון משה בראַדערזאָן. אָבער נישט די גרויסע אָנשטרענגונג פֿון דער אינסצעניזאַציע און רעזשי, נישט די וויציקע באַארבעטונג פֿון בראַדערזאָנען, נישט די גלענצנדיקע שפּיל פֿון אַנסאַמבל און די רייכע אויסשטאַטונג — האָבן נישט געקאָנט לעבעדיק מאַכן און פֿאַרטיפֿן לאַטייטערס פֿלאַכן פֿאַרס. איז עס מאַקע געוואָרן בלוז אַ פֿאַר-ביקער פֿאַרבייגענדיקער ספּעקטאַקל אָן אַ דויערנדיקן ווערט.

די שעפּערישע אינטענסיווקייט פֿון איראָ קאָמינסקאָ אַנסאַמבל אין דעם לעצטן פֿאַרמלחמה-יאָר איז געווען פֿאַרבונדן מיט דעם וווקס פֿון אַקט-טיאָרישע קרעפטן ווי סאָניע אַלטבוים, אַדאַם דאָמב; אומגעקומענע כּעת דער מלחמה) מאַיר מעלמאַן און אַ ריי אַנדערע.

אין די יאָרן 1929—1932 זיינען אין „עליזעום“-טעאַטער אין וואַרשע געמאַכט געוואָרן אַ ריי אינטערעסאַנטע פֿרווין. „ווינט“ (וואַר-שעווער נייער ייִדישער טעאַטער) אונטער דער אָנפֿירונג פֿון יאָנאַס טור-קאָו, האָט אויפגעפֿירט אין דער רעזשי פֿון דוד הערמאַנען י. ב. צפֿורס „זער אויפשמאַנד“ — אַ פֿאַרשטעלונג, וווּ דער אַלטער מייסטער דוד הערמאַן האָט ווידער באַוווּן אין געוויסע פֿראַגמענטן זיין גרויסע רעזשי-סערישע קראַפט. די פֿיעסע האָט, טראַץ די קייטן פֿון פֿערן, אין וועלכן זי איז געשריבן, געאַטעמט מיטן רעאַליזם פֿון העוואָלוציאָנערן קאַמפּ. יאָנאַס טורקאָו האָט אויפגעפֿירט כּען-דושאַנסאַנס „וואַלפֿאַנטע“, מיט ליר-דער-מעקסטן פֿון אַלטער קאַציונע, באַמיענדיק זיך צו געבן דער פֿאַר-שטעלונג אַן אַקטועלן געזעלשאַפֿטלעכן אויסקלאַנג. דאַן טרעט אויף אַ סאַמבערג מיטן „גרויסן געווינס“ און דוד הערמאַן גרייט צו זיין גרויסע אויפפֿירונג פֿון דוד בערגלסאַנס „דער טויבער“, וואָס ווערט שפּעטער אויך אויפגעפֿירט אין אַנדערע קאָנצעפּציעס (יעקב ראַטבאָום מיט דער „ווילנער טרופּע“ און אין אַרבעטער-קרויז „אַרפּעווש“ אין וואַרשע) און ווערט אַ וויכטיקע פּאָזיציע אין העוואָלוציאָנערן קינסטלערישן העפּער-טואַר.

דער סעזאן 1931—32 ברענגט אין „עליוזום“ א ריי וויכטיקע פאָר-
 שטעלונגען: אשם „רעווערענד ד׳ר זילבער (מיט מאָרעווסקין אין דער
 מיטל-דאָל), וועלכע האָט זיך נישט איינגעגעבן; גאָטעספעלדס „פרנסה“
 — אן אָריגינעלע יידישע קאָמעדיע, וואָס איז זייער לעבעדיק געשפילט גע-
 וואָרן דורכן באַנאכטן קאָלעקטיוו פון „עליוזום“; „אזעף“ פון אל. סאָל-
 סטאָי און שטשענגאַלעוו — א פאָליטיש-אַגעלאָדענע פאָרשטעלונג, וווּ
 ס׳האָבן זיך אַרויסגערוקט די אַקטיאָרן פון יונגען דור י. מאַנסדאָרף, דחל
 האָלצער און הערש האַרט. די פאָרשטעלונג האָט געהאַט א גרויסן אָפּ-
 קלאַנג ביים עולם און געוועקט אינטערעס צו דער רוסישער רעוואָלוציאַר-
 נערע. באַוועגונג און צו פּראָבלעמען פון רעוואָלוציאַניזירן קאַמף. יעקב
 ראָטבאַרמס אויפפירונג פון ליוויקס „אַרעמע מלוכה“ האָט זיך אויסגע-
 צייכנט, טראָץ דעם נאַטוראַליסטישן בייגעשמאַק פון דראַמאַטורגישן
 עמאָף, מיט אידע שאַרף-אַרויסגעבראַכטע רעוואָלוציאַנערישע אַקצענטן,
 דוד ליכטס אויפפירונג פון שלום עליכמס „פּאַרכישופּטן שניידערל“ ביי
 דער באַנצער פּאָעטישקייט פון שטערנבערגס דראַמאַטיזאַציע, האָט געליטן
 פון סצענישער בלוט-אַרעמקייט. די אויפפירונג האָט אָבער באַוווּזן, אז
 דער יונגער טאַלענטירטער אַקטיאָר דוד ליכט, האָט באַדייטנדיקע רעזולטי-
 טערליע פּאַשענצן.

ווען יעדער אַנסאַמבל פון „עליוזום“ איז אַרויסגעפאָרן אויף א טורנע
 איבער דער פּראָווינץ, האָט זיגמונט טורקאָוו אויפגעפירט מיט א צוגעד
 קליבענעם אַנסאַמבל אלעקסיי טאַלסטאָים און וו. שטשענגאַלאָווס „ראַס-
 פּוטין און די צאַריצע“, א פאָרשטעלונג, וווּ ס׳איז זייער רעליעף אַרויסגע-
 ברענגט געוואָרן די צעפּוילונג פון דעם צאַרישן רוסלאַנד און די היס-
 טאָרישע נויטווענדיקייט פון דער פּראָלעטאַרישער רעוואָלוציע.

אויפטוען פון גרויסן פּאַרנעס זענען געמאַכט געוואָרן פון יאָר
 1930 אין וואַרשעווער „נאָוואַשטי“ טעאַטער. נאָך די גרויסע דערפאַלן
 פון פּאָלן באַראַטאָוו, איז דאָרט אויפגעפירט געוואָרן דורך מנחם רובין
 שלום עליכמס „200.000“ אלס מוזיקאלישע קאָמעדיע. די אויפפירונג,
 וועלכע איז געווען באַאיינפלוסט פון דער פּאַרמאַליסטישער לעזונג פון
 שלום עליכמס קאָמעדיע, האָט דאָך באַוווּזן אויף אן אָריגינעלן אופן
 אַרויסצוברענגען שלום עליכמס הומאָר, און די שאַרפע סאַציאַלע אַק-
 צענטן, וועלכע די קאָמעדיע פאַרמאָנט. ערנער זענען אויסגעפאלן די
 שפּעטערדיקע אויפפירונגען פון מנחם רובינען אין „נאָוואַשטי“: באַ-
 בעלס „בעני קעניג“ און גאַלדפאַרענס „קוני לעמל“, וואָס האָבן שוין
 קיין אָפּלאַנג נישט געפונען. אַנג איז א גרויסער טייל פון דערפאַלן פון

די "200.000" געווען א רעזולטאט פון מנחם רובינס געזאנג, וואָס האָט אין די ווייטערדיקע אויפפירונגען פארלוירן זיין רייז.

דער גרינסטער אויפטו פון יענעם סעזאָן איז געווען געאָרג ביסנערס „דאָמאַנס טײַט“, א מאָנומענטאַלער ספעקטאַקל, וואָס האָט אַרויסגע-
בראַכט דעם שווערן געראַנגל פאַרן איינהאַלטן די דערגרייכונגען פון דער
אין די ווייטערדיקע אויפפירונגען פאַרלוירן זיין רייז.

אין משך פון אַ פּאַר יאָר איז דאָס „נאַוואָשטיי“ טעאַטער (נאָך
א קורצע צייט ווען עס האָט קיין יידיש טעאַטער נישט געשפּילט), גע-
ווען אַן אַרט פאַר פאַרשידענע גאַסטראָליאָרן פון דער מעלאָדראַמע און
אַפערעטע, אָדער פאַר די אויפטריוטן פון די יידישע קליינקונסט-מעאַטערס
אויף וועלכע מיר וועלן זיך באַזונדערס אָפּשטעלן. דער סעזאָן 1936—37
האַט זיך אָבער אויסגעצייכנט מיט אַ ריי אויפפירונגען פון זיגמונט טוֹר-
קאָוון: „נאַטעספּעלדס קאַמעדיע“, „מחולתנים“, „לייוויקס“, „שאַפ“, שלום
עליכמס „בלאָנזשענדיקע שטערן“ און שניאָורס „נח פאַנדרע“. צום
שטאַרקסטן האָבן זיך פון די ספעקטאַקלען אויסגעטיילט די „בלאָנזשענ-
דיקע שטערן“, דאַקעגן „נח פאַנדרע“, וועלכער איז פאַרטראַכט געוואָרן
ווי אַ גרויס פאַרמאָסטענער ספעקטאַקל, איז פּולשטענדיק פאַרדריפּלט
געוואָרן דורך דער צענזור סיי אין דער קאָנסטרוקציע, סיי אין זיין איר
דעישן אויסקלאַנג.

אין „נאַוואָשטיי“ איז אויך אין אָנהויב 1937 געלייגט געוואָרן
דער פּונדראַמענט פאַרן „טעאַטער פאַר יונגט“, וואָס איז אָרגאַניזירט גע-
וואָרן דורך קלאַראַ סענאַלאָוויטש און האָט זיך אָנגעהויבן מיט יעקב
דאָטבאַומס אויפפירונג פון נאָלדפאַרענס „בישופּמאַכערין“ אין דער באַ-
אָרבעטונג פון איציק מאַננער. אויף דעם דאָזיקן אינטערעסאַנטן פּרוּוו
וועלן מיר זיך נאָך שפּעטער אָפּשטעלן. איצט דאַרף מען נאָך דערמאָנען
דעם סעזאָן 1937—38, ווען עס איז אין „נאַוואָשטיי“ געשאַפן געוואָרן
די „יידישע נאַציאָנאַלע בינע“. דעם דאָזיקן הויכן נאָמען האָט געטראָגן
אַ מאַדנע באַשעפּעניש, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן דורך די דייטשישע
עמיגראַנטן מאַרנאַט קלויזנער און בראַנדשטעמער, מיט דער הילף פון
ציוניסטישע פּאַנדן. געשאַפן געוואָרן מיט דער כּפּירושער כּוונה צו מאַכן
ציוניסטישע פּראָפּאַגאַנדע דורך טעאַטער. דאָ האָבן שוין געשוויגן די
בירגערלעכע פּיינשמעקער, וואָס פּלעגן פּאַרוואַהפּן דעם בעסערן יידישן
טעאַטער, אַז ס'האַט אַ צו בולטן פּאַליטישן אויסקלאַנג; די ציוניסטישע
פּאַליטיק, איז פאַר די פּיינשמעקער געווען כּשר. אַן אַנדער מינגונג האָט
אָבער געהאַט דער יידישער טעאַטער-עולם, דער יידישער פּאָלקס-מענטש,

וועלכער האָט גלייך דערפילט מיט וואָס עס שמעקט דאָס טעאטער. נישט געקוקט אויף דעם, וואָס די טרופע איז באשטאנען פון ערשטקלאסיקע אקטיאָרן (וועלכע זיינען, אגב, גלענצנדיק באצאָלט געוואָרן, להיפוך צו אנדערע, ערנסטע יידישע טעאטערס אין יענער צייט), וואָס די אויפפיר-רונגען זיינען געמאַכט געוואָרן דורך ערשטקלאסיקע רעזשיסערן („דעה משפט“ פון שולמית בתדורי, רעזשיסירט דורך לעאָפּאָלד לינדבערג, „זעקוב און עשיר“ פון ס. גראַנעמאַן — רעזשיסירט דורך מ. מיינהארט; „קאמפ פאר ערד“ פון מארטין ראָסט, רעזשיסירט דורך בתדורי), וואָס די אויסשטאַטונג איז געווען פאָרוורפלאָז, האָבן די פאָרשטעלונגען קיין דערפאָלג נישט געהאט. דאָס זעלבע אויך נאָכן ארויפפאָרן פון ווארשע אין א פראָווינצ-טורנע. די גאנצע אימפרעזיע, וואָס האָט געוואָלט דינען די ציוניסטיש-נאַציאָנאַליסטישע שטימונגען צווישן די יודן אין שייכות מיט היטלערס אַנטי-ייִדן-פאַרפּאָלגונגען — האָט זיך געענדיקט מיט א גרויסן דעפיציט און איז זיך צעפאלן.

אויך אין „סקאלאַ“-טעאטער איז אין 1930-טן יאָר געמאַכט געוואָרן א פרוו ארויסצוקריכן פון קרייז פון ביליקע מעלאָדראמעס. מ. ליפמאַן פירט אויף פרידריך וואַלפס „ציאנקאלי“, וואָס האָט א גרויסן דערפאָלג א דאנק דער שארפער קעמפער־שיקייט פון דער זאך. ליידער קאָן מען די פאָרשטעלונג נישט באַטראַכטן פאַר אַ קינסטלערישער-דערגרייכונג, טראָץ דער גוטער שפיל פון עני ליטאַן, משה ליפמאַן, שמחה וויינטרויב. עס האָט געפּעלט אין דער פאָרשטעלונג אן איינהייטלעכע ליניע און דער עיקר — טעאטער-קולטור, וואָס איז נאָר וויכטיק דווקא ביי דעם מין פאָרשטעלונגען פון פּאָליטישן כאַראַקטער. „ציאנקאלי“ איז אויך מיט דערפאָלג געשפילט געוואָרן אויף דער פראָווינצ, דאָרט, וווּ זי איז נישט געוואָרן פארווערט.

אין „סקאלאַ“-טעאטער האָט אויך א צייט געשפילט (אין 1934) אלעקסאנדער גראַנאך (נאָך דער „געלער לאמע“ אין קאמינסקים טעאטער). אויפפירנדיק ליוויסקס „קייטן“, וואָס האָבן קיין דערפאָלג נישט געהאט. נאָך גראַנאכן איז אין „סקאלאַ“-טעאטער געקומען סאַמבערג מיט א נישט געלונגענער אויפפירונג פון גאַנאַלס „רעוויזאָר“, נאָך וועלכער ער איז אריבער צו א געמישטן רעפערטואר, אויפפירנדיק י. זאַנשינס, „דער אר-בעטלאָזער“, א פייעסע, וואָס איז פאַרטראַכט געוואָרן, ווי א קריטיק פון דער ביהגעלעכער געזעלשאפט און איז נישט אוועק ווייטער פון סאַציאַל לער סענסאַציע. שפעטער האָט קורט קאַמיש אויפגעפירט מיט גרויס דער-פאָלג די קעמפער־ישע אַנטימיליטאַריסטישע פייעסע פון אַרנאָלד צווייג

„סערזשאנט גרישא“. די פיעסע האָט דאָן — אין די ערשטע צייטן פון היטלערס קומען צו דער מאכט — געווירקט מיט איר דאָפּלער אקטועל־קייט. עס איז נאָך אין „סקאלא“־טעאטער געמאכט געוואָרן א פרווּוּ אין 1939 דורך חיים סאנדלערן צו געבן אן אקטועלע פּאָליטישע פּאַרשמע־לונג „די משוגענע וועלט“, וואָס האָט געזאָלט האָבן אן אַנטי־היטלעריסטישע מענרענץ (מיט אַרויסברענגען היטלערן אַליין אויף דער בינע), איז זי אָבער געווען אזוי טאַלאַנטלאָז אָנגעשריבן און אזוי עס־האַרציש, אז זי האָט זיך געענדיקט מיט אַ גרויסן דורכפאַל.

נאָך משה ליפּמאַנס סעזאָן אין „סקאלא“־טעאטער זענען נאָך געווען פרווּוּוּ פון מאָדים לאַמפע מיט שושנה אויפצופירן דאָרט שלום עליכמס „טביה דער מילכיקער“ און א סאָוויעטישע פיעסע דער „אורטייל“. ביי־דע — מיט דערפּאָלג. אָבער אינניכן איז לאַמפע אַריבערגעגאַנגען אויף אַרקע נאַכאַלניקס טענסאַציעס, וואָס זענען געווען נאַפּאַרבט דורך סאָ־ציאַלן שונד.

די מלחמה האָט אין „סקאלא“־טעאטער באַגעגנט א רעדוצירטן מאָדים שוואַרץ־אַנסאַמבל, וואָס האָט אונטער דער אָנפירונג פון אלעקס שטיין געשפּילט „יאָשע קאלב“.

א טעאטער-מאָזאיק

די אין פאָריקן קאפיטל אויסגעהעכנטע פרווון און פארמעסטן שעפן ווייט נישט אויס אלע דערשיינגען אפילו אין דראמאטישן יידישן טעאָר טער אין פוילן אין צווישן-מלחמה-פּעריאָד. איצט ווילן מיר דערמאָנען אויך אנדערע זשאנערן טעאטערס.

אין 1922 יאָר שאפט זיך אין לאָדזש דאָס ערשטע יידישע מאַריאָ-נעטן-טעאטער אין פוילן, "הרדגיאָ", אונטער דער אָנפירונג פון משה בראַדערוואָן און הענעך קאָן. ביי דער נאָענטסטער מיטאָחבעט פון קינסטלער יצחק ברוינער און שרייבער י. מ. ניימאן. ס'איז געווען א טעאטערל פון געזעלשאפטלעכן שארזש, פון קיבעץ, מיט א צומיש פון געזעלשאפטלעכער סאטירע. נאָך א ריי פאָרשטעלונגען, אין לאָדזש און אין ווארשע, האָט זיך דאָס טעאטערל ליטווידירט, כאָטש ס'זיינען נאָך שפעטער אייניקע מאָל איבערגעחזרט געוואָרן פרווון פון בראַדערוואָנען און ברוינערן צו אַר-נאניזירן מאַריאָנעטן-פאָרשטעלונגען אין לאָדזש.

אין לעצטן יאָרצענדליק פארן אויסברוך פון דער מלחמה איז געווען טעטיק אין ווילנע א מאַריאָנעטן-טעאטערל, "מידים", געשאפן און אָנ-געפירט דורך יונגע, טאלענטירטע ווילנער יונגע קינסטלער און שריי-בער: א. באסמאָסקי, לייזער וואָלף, מיכטאָס, א. טייטלבוים, שמשון קאהאן, ל. אַגון. אין דעם יאָר, ווען ס'איז צוריק אויפגעשטעלט געוואָרן די ראטן-מאכט אין ווילנע (1940), איז "מידים" פארמלוכשט געוואָרן.

אין 1924 יאָר ווערט אין ווארשע אויפגעפירט א יידישע אָפּערע, וואָס איז געטרנדעט געוואָרן מיט דער הילף פון לאָדזשער מעצענאטן. דאָס איז געווען די אָפּערע, "דוד און בת-שבע" פון משה בראַדערוואָן, מוזיק פון הענעך קאָן, אונטער דער רעזשי פון דוד הערמאן, מיט די אָפּערן-

זינגער רות לעוויאש און משה רודינאו, דעם זינגער פון דער יידישער אָפּערעטע אַרליוק, הענעך קאָן אלס זינגער א. א. ס'איז קלאָר, אז די אָפּערע האָט קיין אריכתימיות נישט געקאָנט האָבן, ווייל די שטייף־קראפט פון די מעצענאטן האָט זיך גיך אויסגעשעפט, און אן אָפּערן־מעאמער איז אין אלע באַדינגונגען פאַרבונדן מיט גרויסע דעפיציטן. דאָסגען האָט עקזיסטירט אין ווילנע, ביזן סאַמע אויסברוך פון דער מלחמה, — ביי דער דאָרטיקער יידישער מוזיק־שול — אן אמאטאָרישע אָפּערע אונטער דער אָנפירונג פון רפאל רובינשטיין. אין משך פון דער פּיליאָריקער עקזיסטענץ פון דער דאָזיקער אָפּערן־סטודיע, ווי עס וואָלט ריכטיקער געווען אָנצורופן דעם אינטערעסאַנטן פרוון, זיינען אויפגעפירט געוואָרן אזעלכע וואָניקע אָפּערעס, ווי „טאָסקאַ“, „האַלקאַ“, קארמען“ א. א.

א וויכטיק אָרט אין יידישן מעאטער־לעבן אין פּוילן פאַר די לעצטע פּופּצן יאָר פאַר דער מלחמה האָט פאַרנומען דאָס יידישע קליינקונסט־מעאטער. נאָך פאַרשידענע פרוון פון גרופּקעלעך, וואָס האָבן נישט געטראָגן קיין ערנסטן כאַראַקטער, איז סוף 1925 געשאפן געוואָרן אין וואַרשע דאָס קליינקונסט־מעאטער „אזאזעל“, אונטער דער אָנפירונג פון מעצ אַרטישעוויסקאַ (אן אמאָליקע סטודיאַנטין פון דער פּרין־סטודיע), ביי דער נאָענטסטער מיטארבעט פון הענעך קאָן, משה באַרדערזאָן, דעם קינסטלער הענריק בערלעווי און רעזשיסער דוד הערמאַן. דער אַקטאָרישער קערן פון דעם מעאטערל איז געווען דוד הערמאַנס סטודיע. עס האָבן זיך אָבער באַזונדערס אויסגעטיילט נייצוגעצויגענע כוחות: די יונגע אַקטריסע פון פּוילישן העוויטעאטער אָלאַ לילית און דער געוועזענער אַקטאָר פון „וויקט“, וול. באַדיק, וואָס איז מיט דער צייט געוואָרן דער פּאָפּולערסטער יידישער קאָנפּעראַנסיער. דער „אזאזעל“ האָט נאָך גיך זיך דערוואָרבן אַ גרויסן נאָמען, געהאט גרויסע דערפּאָלגן, וואָס האָט — ווי דער שטייגער ביים יידישן מעאטער — געפירט צו זיין פּונאַנדערפאַל. לילית און באַדיק האָבן אָנגעהויבן אליין צו גאסטראָלירן, די פירונג פון מעאטער האָט איבערגענומען יוסף סטרוגאמיש, עס פלעגט כסדר קאָמפלעט טירט ווערן דער אַנסאַמבל מיט נייע כוחות, פון וועלכע עס האָט זיך אַ צייט אויסגעטיילט מאלווינאַ ראַפּעל, נאדיאַ קארעני, גינאַ באַלד — סוף־כל־סוף האָט דער „אזאזעל“ אָנגעהויבן קינסטלעריש און מאטעריעל ווער געטירן, ביז ער האָט נאָך קנאַפע פינף יאָר עקזיסטענץ אָפּגעטרעטן זיין אָרט אַנטרעע קליינקונסט־מעאטערס, מער צוגעפאַסטע פאַר די אָפּגעשענע פון דעם דאָזיקן מיטן מעאטער — די יידישע קליינבירגער. פאַר זיי איז דער „אזאזעל“ געווען צו ראַפּינירט, צופיל זיך געשפּילט אין סטיליאַציע

און קינסטלערישער פינעזיע. און דער יידישער קליינבירגער, וועלכער איז געווען די הויפט־שטיצע און הויפט־קאנסומענט פון דעם מיטל טעאטער, האָט באדארפט עפעס פיקאנטעס, און דאָס האָט אים מיט דער פולער האנט געגעבן דאָס נייע קליינקונסט־טעאטער, וואָס איז אין 1926 יאָר געגרינדעט געוואָרן אין ווארשעווער „סקאלא“־טעאטער דורך יצחק נאָר זשיקן — דער „סמבטיון“.

דער „סמבטיון“ איז באשטאנען פון אלטע יידישע אקטיאָרן פון דער זעלנער־ראטע, אָפערעטע און אויך דראמע, וועלכע האָבן זיך גיך צו געפאסט צום שניט פון קליינקונסט. הויפט־ליוועראנטן פון שטאָף זענען געווען יצחק נאָזשיק, וועלכער האָט געהאט א חוש פאר פאָלקס־מילעכ־קייט, מ. נודעלמאן, וואָס האָט אָנגעהויבן צו שרייבן נאָך פארן „אזאזעל“ אקטועלע מאָנאָלאָגן, דער לוסטיקער פעסימיסט און קאָרנטייער, וואָס זייערע ביליקע שארזשן זענען צומיינסטן געווען צוגעפאסט צום ניוואָ און דער מענטאליטעט פון קליינבירגערלעכן אָפנעמער. פון די אקטיאָרן האָט גענומען דעם יעולס די הויך־מאלענטער־מירמע, אָבער אָפט וויער ווילגארע חנה גראָסבערג, און די הנוועדיקע יונגע ראָזא גאזעל. נאָך א פאָר יאָר „סמבטיונעווען“ האָט דער אקטיאָרישער קערן פון דער גרופע: חנה גראָסבערג, מאלווין ראפערל (פון אמאָליקן „אזאזעל“), די יונג־מיטקע לילי גיליאנא, דוד לעדערמאן, אייזיק ראָטמאן, זישע קאין, מנשה אָפער־היים, לעאָן ליבגאַלד, משה שטאַקפערדער (אקטיאָר און אימפרעסאָריאָ) — געשאפן די „יידישע באַנדע“. אונטער דעם נאָמען האָט די גרופע געמאכט טורנעען קיין אויסלאַנד.

אין די יאָרן פון גרויסן אויפשטייג פון קליינקונסט האָט זיך אויך אין ווילנע אָרגאניזירט א קליינקונסט־טעאטער „דאזקע“, וואָס האָט זיך אָבער נישט פראָפעסיאָנאליזירט, נאָר אלס אמאטאָרן־גרופע מעטיק געווען ביזן אָנפאל פון היטלערן אויפן ראטנפארבאנד. דאָס טעאטערל איז געדווען אָנגעפירט דורך כתריאל ברודיע און דעם אקטיאָר פון „יונג־טעאטער“ משה שווייליך, אין די לעצטע יאָרן — דורך נינא ראבינאוויטש־גערשטיין.

אין ביאליסטאָק האָט זיך אָרגאניזירט אן אמאטאָרן־קליינקונסט־טעאטער „גילאָרינאָ“, אונטער דער אָנפירונג פון געוועזענעם רסישן אַקטיאָר וויקטאָר בוכריק, ביי דער נאָענטסטער מיטארבעט פון פסח קאַפלאַן, מענדל גאַלדמאַן און דעם קאָמפאָזיטאָר — אַמאַטאָר מישע בערמאַן. „גילאָ־רינאָ“ האָט עקזיסטירט אן ערך אַ יאָר, אַרויסגעפאָרן אויף גאַסטשפּילן אין אַ ריי שטעט, לסוף האָבן זיך די מערהייט אירע מיטגלידער פראָפעסיאָנאַ־

ליזירט (זלמן קאלעשניקאוו, רעניע גליקמאן, יעקב זוצאנאוויטש, שמעון אַסאוויצקי א. א.) און די גרופע און זיך צעפאלן.

אן אָנגעזען אָרט אויפן געביט פון „קליינקונסט“ האָט פארנומען דער „אררט“, אָנגעפירט דורך משה בראָדערזאָן.

געשאפן איז דאָס דאָזיקע טעאטערל געוואָרן אין יאָר 1927 פון א סטודיע, וואָס משה בראָדערזאָן האָט געפירט אין לאָדזש. דער סטיל פון טעאטערל איז געווען נאָענט דעם „אזאזעל“, סיי אידעאָלאָגיש, סיי קינסטל לערשי: ליטעראַרישער ישמאָף, פאָלקסטימלעכער מאַטעריאַל, נייגונג צו סטיל ליטאַציע. און ווייל ער איז אויסגעוואַקסן אין דעם רוטן לאָדזש, ווייל זיינע אקטיאָרן און קאָנסומענטן זענען באַשטאנען בעיקר פון אַרבעטער און אַרבעטנדיקער אינטעליגענץ, ווייל אין שפיץ פון טעאטער איז גער שטאנען משה בראָדערזאָן, האָט זיך אין יעדן פראָגראַם אויסגעטיילט דער סאָציאַלער מאָמענט, נישט נאָר אין פאָרעם פון חחמנות אויף די אַרעמע, נעבעך, ווי ס'איז געווען אין „סמבטיון“, אָדער אין פאָרעם פון עסטעטי־סטישער סטיליאַציע, ווי ס'איז געווען אין „אזאזעל“, נאָר אין דער פאָר דעם פון בולטש און שאַרפע קאמפּיאַקצענטן. דער „אררט“ האָט גיך זיך דערוואָרבן אן אָנגעזעענע פּאָזיציע אין ייִדישן טעאטער־לעבן אין פּוילן, זיינע וואַרשעווער נאַסטראָלן האָבן אים געשאפן די מאַרקע פאַר דער גאַנצער פּראָווינץ. ער האָט אויסגעברייטערט זיינע פּראָגראַמען מיט שאַפונג נען פון אַנדערע שרייבער, א חוץ משה בראָדערזאָן (וועלכער איז אָבער פאַרבלויבן דער הויפּט־מחבר), אַנדערע קאָמפּאָזיטאָרן, א חוץ הענעך קאָן — דוד בייגעלמאַן, הערץ רובין. פון די אקטיאָרן האָבן זיך באַזונדערס אַרויסגעהויבן ש. דושיגאַן און י. שומאַכער, וועלכע האָבן מיט דער צייט אַרויסגעשטויסן משה בראָדערזאָנען פון דער אָנפירונג און אליין געוואָרן די פירער, רעזשיסערן, הויפּט־אקטיאָרן און באַלעבאָטיים פון „אררט“. דער אַנסאַמבל האָט זיך געבויט, אלטע „אררט“־אַוועס האָבן העוואָלטירט און אויף זייער אָרט זיינען צוגעקומען אַנדערע קליינקונסט און נישט קליינקונסט־אקטיאָרן. די פּראָגראַמען האָבן פאַרלוירן די אָריגינעלעקייט פון זיי לאָדזשער ערשטע פּראָגראַמען, די קינסטלערישע גאַנצקייט, זיינען געד וואָרן צוגעשניטן פאַר די „סטארן“ דושיגאַן־שומאַכער און מער צוגעד פאַסט צום געשמאַק פון וואַרשעווער קליינבירגער. אזוי האָט דער דושיגאַן־שומאַכער „אררט“ עקזיסטירט (מיט איבערייסן און אויסלאַנד־נאַסט שפּילן) ביזן אויסברוך פון דער מלחמה. (ס'איז כדאי צו הערמאַנען, אז אין די ערשטע יאָרן פון „אררט“ איז געמאַכט געוואָרן א פרוו דורך דוד הערמאַנען אויפצופירן מיטן „אררט“־אַנסאַמבל אַ גאַנצע פּאַרשטעלונג.)

משה בראָדערזאָן האָט נאָך געפרוּווט קורץ פאר דער מלחמה צו אָנהאַ-
ן זיידן אַ טעאָטערל, „באלאנאנידן“, וואָס איז באשטאַנען פון געוועזענע
„אַרט“ אַווצעס און אַנדעווע יונגע, פעיקע אקטיאָרן, אָבער דאָס טעאָטערל
האָט געפירט אַ געמאַטערט לעבן.

מען דאַרף אויך דערמאָנען געוויסע אָפערעטן־פאַרשטעלונגען, וואָס
האָבן אין משך פון די יאָרן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער בעסערער קוואַל-
יטעט. די טראַדיציעס פון מיכאַלעסקאָ און יוליוס אדלער צו געבן איי-
רפּעישע אָפערעטעס זיינען אין צווישן־מלחמה־פּעריאָד זעלטן איינגעהיט
געוואָרן (די אָפערעטעס האָבן נאָך געהאַט די מעלה, וואָס זיי האָבן גע-
ברענגט אביסל פּיינערע, באַמש לייכטע מוזיק). אַריגינעלע ייִדיש־פּוילישע
אָפערעטעס זיינען כמעט נישט געשאַפן געוואָרן, הגם עס האָבן געווירקט
אין ייִדישן טעאָטער אַזעלכע טאַלענטירטע קאַמפּאָזיטאָרן ווי יצחק שלאַס-
בערג (געשטאַרבן אין 1930 יאָר) און דוד ביינגעלמאַן (אומגעקומען אין
לאַדזשער געטאָ). עס האָט יאָרן־לאַנג געווירקט אין פּוילן די א. ג. „ווילנער
אָפערעטן־טרופּע“ — פון חאַשקוּדי־שנחמה, יאָרנלאַנג מיט שלמה קוטנער
אלס רעזשיסער און אקטיאָר, וואָס האָט אויפגעפירט משה בראָדערזאָנס
איבערזעצונג פון „באיאדערא“ און אַנדערע אייִראָפּעישע אָפערעטן, אָבער
זיי האָבן שוין נישט דערגרייכט דעם אמאָליקן ניוואָ. בדרך־כלל האָט דאָס
אָפערעטן־טעאָטער אויסגענוצט די אמעריקאַנער פּראָדוקציעס, וועלכע זיי
נען ס'רוב געווען געשמאַקלאַזע מאַכערייקעס סיי אין פּרט פון מוזיק, סיי
אין פּרט פון טעקסט. איז דאָס אויסזען פון אָפערעטן־טעאָטער געווען
אָפּהענגיק פון די נאַסטראַליאָרן, פון זייער טאַלענט און בינע־הן. נו, איז
טאַקע געווען אַ צייט פון טריומף פון מאַלי פּיקאַן (1922—23), וועלכע
האָט מיט איר טאַלענט און חן געדעקט אין אַ גרויסער מאָס די נישטיקייט
פון די געשפּילטע אָפערעטעס. שפעטער איז אוועק אַ צייט פון דער „דר-
מענישער חתונה“, געשטעלט דורך בועז יאָנג, אין אַ ריי שטעט מיט קלאַר
ראַ יאָנג אלס „דבורה“. די פאַרשטעלונג איז באַצירט געוואָרן מיט די האַר-
ציקע לידער פון מ. געבירטיק און דאָרט, וווּ זי איז לייטיש געשטעלט
געוואָרן אין געשפּילט געוואָרן דורך אַ גוטן אַנסאַמבל, אז זי געוואָרן אַ
נישקשהדיקע פּאָלקס־פּאַרווילונג, מיט געוויסע סאָציאַלע אַקצענטן. מיט
קלאַראַ יאָנג איז אויך אויפגעפירט געוואָרן אַ סאָוועטישע ייִדישע אָפּע-
רעטע „שא, דער רבי גייט“, אַן אַנטיקלעדיקאַלע סאַטירע.

עס האָבן נאָך אין די דרייסיקער יאָרן דערוואָרבן זיך דערפּאַנג און
סימפּאַטיע די אויפּטריטן פון דזשוליוס נאַמאַנאָן, מרים קרעסין, די
בידער דזשייקאַבסאָן, וועלכע האָבן צוגעטראָגן דעם ייִדישן עולם אַ גע-

רייניקמע אָפּערעמע, אָן זינלאָזיקייטן און געשמאקלאָזיקייטן, באשיינט מיט דער פיינער באגאבונג פון די דערמאָנטע אקטיאָרן; אין די דרייסיג קער יאָרן איז אין פּוילן אויפגעטרעטן אויך מיכאל מיכאלעסקא, וועלכע האָט צווישן אנדערע אויפגעפירט אן אָפּערעמע אויף א בולטריסאָציאלער טעמע („ווען איך בין רייך“), אמת — פול נאָוועטעטן, אָבער דאָך אַ קאמפּסדזופּנדיקע סיי אין טעקסט, סיי אין דער מוזיק (ווי ס'זיינען דורכגעגאנגען וואריאציעס פון „אינטערנאציאָנאַל“). דער טעקסט פון דער דאָזיקער אָפּערעמע, ווי אויך איר מוזיק זיינען קאָנפּליקטירט געוואָרן פון דער סאנאציע־צענזור. בדרך־כלל אָבער איז די אָפּערעטן־סחורה, וואָס איז אימפּאָרטירט געוואָרן פון אמעריקע, פול געווען מיט דער ביי־ליקסטער אמעריקאנער „קולטור“, געווען אן אויסחרוק פון ערנסטן שונד.

נאָך פון אן ערהערן מין איז געווען די אמעריקאנער מעלאָדראמע, וואָס האָט פארפלייצט פּוילן אין דעם צווישן־מלחמה־פּעריאָד. די דאָזיקע מעלאָדראמעס זענען א חוץ זייער קינסטלערישער ווערטלאָזיקייט, געווען סאָציאל־שעדלעך, ווירקנדיק דעמאָביליזירנדיק אויפן עולם. און וואָס באדייטנדיקער ס'זענען געווען די אקטיאָרן, וואָס האָבן געליפּערט דעם דאָזיקן שונד, אלץ געפּערלעכער איז געווען די ווירקונג פון זייער טעאָטער. שוין אָפּגערעדט, וואָס בדרך־כלל פלעגן די אקטיאָרן שפּילן מיט ביליקע מיטלען, זייער ציל איז געווען נאָר ארויסצופּרעסן דעם מאַמענ־טאלן לאַך — אָדער וויין־עפּעקט. דערפאר מוז באטראכט ווערן די אדר־בעט פון אַזעלכע גרויסע אקטיאָרן ווי לודוויג זאָץ, אָדער סעמיועל גאַלדנבורג, פון אַזעלכע ערנסטע אקטיאָרן, ווי בערטא גערסטען, ליוסי און מישא גערמאן, יאָזעף שינגאַלד — פאר בפרוש שעדלעך. נישט רעדנדיק שוין פון די טיפּיש־מעלאָדראמאטישע אקטיאָרן ווי דאָראַ ווייס־מאן, אָדער אנדערע פון דעם מין מיט אַ סך ווייניקער טאַלענט. אן אויסנאם פון דעם מין איז געווען צילי אדלער, אַ גרויסע קינסטלערין מיט קינסטלערישע אמביציעס, וועלכע איז אויפגעטרעטן אין אַ מע־לאָדראמע, וואָס איז דורכגעגאנגען אַ רייניקונגס־אָפּעראציע דורך דער פּעדער פון דיכטער יעקב שטערנבערג.

דאָס אַריינברענגען דעוואָלוציאָנערע מאַמענטן אין דער מעלאָדראַמע, וואָס איז אָפט פראקטיצירט געוואָרן, איז געווען בלויז אַ ווילן אנט־געגנצוממען די דאָזיקאַלע שטימונגען אויף דער יידישער גאַס אין ציר זאמענהאַנג מיט די פארשארפטע פּאָליטישע און סאָציאַלע קאמפן אין פּוילן אין די דרייסיקער יאָרן.

אין יאָר 1935 האָט דער פּאָפּולערער אָנפירער פּון ניו־יאָרקער קונסט־מעטער, מאָריס שוואַרץ, אָרגאַניזירט אַ מעטער אין פּוילן. ער האָט צונויפגעקליבן אַן ערשט־קלאַסיקן אַנסאַמבל, וואָס איז באַשטאַנען אין דער מערהייט פּון די פּני פּון בעסערן ייִדישן מעטער. ער האָט מיטגעפירט דעם גאַנצן באַנאָש פּון זיינע גרויסע אויסשטאַטונג־גען, ליכט־עפעקטן און — אַמעריקאַנער רעקלאַמע־געבויט אין זיין מעטער געווען אויף דער דראַמאַטיזאַציע פּון י. י. זינגערס „יאָשע קאַלב“, פּון וועלכן ער האָט געשאַפן אַ גרויסן ספּעקטאַקל, אָבער פּול מיט נישט־געוונטן עראָטום און סענסאַציאָנעלקייט. די ווייטערדיקע ספּעקטאַקלען: „גאַרדנעס“, „גאַט, מענש און מייוול“ איז געווען שוין אַ פּרוּוו אונטערצושטרויכן די סאַציאַלע מאַמענטן פּון גאַרדנעס פּיעסע, אַ פּרוּוו אַן עפעקטפולער, אָבער נישט קיין פאַרטיפּטער; פּויכטוואַנגערס „יוד זיס“ איז געווען גוט געמאַכט, אָבער קאַלט, נישט אָנגעוואַרעמט פּון קיין אידעע, און דעריבער ווירקונגסלאָז; שלום־עליכמס, „טביה דער מיל־כיקער“ און „שווער צו זיין אַ ייד“ — גוט־געשפּילטע טראַדיציאָנעלע ספּעקטאַקלען. דערפאַר קאָן מאָריס שוואַרץס אַרבעט אין פּוילן נישט באַטראַכט ווערן ווי אַ פּאָזיטיווער ביישטייער אין דער אַנטוויקלונג פּון אונזער מעטער.

פּון גרעסערער באַדרייטונג זיינען דאַקענן געווען די גאַסטשפּילן פּון די ייִדיש־דייטשישע אַרטיסטן, אַלעקסאַנדער גראַנאַך און קורט קאַטש.

גראַנאַך האָט מיט זיין פּאַרשטעלונג פּון פּריהריד וואַלפּס, „די געלע לאַמע“ אין אָנהייב 1934, געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אויף דעם ייִדישן עולם אין פּוילן. און כאַטש זיין שפּיל־מאַניער, וועלכע ער האָט געבראַכט פּון דייטשישן עקספּרעסיאָניסטישן מעטער, איז פּרעמד געווען אונזער עולם, האָט דאָך געווירקט די אידעישע אָנגעלאָדנקייט, די לייַדנשאַפט־לעכקייט פּון זיין שפּיל און די האַרמאָנישע צוזאַמענשפּיל פּון גוטן אַקט־טיאַרן־קאָלעקטיוו, מיט וועלכן ער האָט זיך אַרומגערינגלט.

אויסער דעם האָט נאָך גראַנאַך אין יאָר 1935 אויפגעפירט אין לאַך דזשער מעטער „ראַזמאַיטאַשטיש“, מיט אַ גרויסן און גוטן אַנסאַמבל, אַלטער קאַצינגעס, „וועלט־געוויסן“ (דעם ענין שלום שוואַרצבאַרד). דער דאָזיקער אינטערעסאַנטער ספּעקטאַקל פּון פּירנדיקן ייִדישן דראַמאַטורג אין פּוילן, איז געווען אַ גלענצענדיקער און פאַרביקער סצענישער מאַד מעטריאַל. די צענזור האָט די פּאַרשטעלונג פאַרווערט. גראַנאַך האָט אויך אויפגעפירט אין לאַדזש שעקספּירס „שיילאַק“, איינע פּון זיינע אינטערע־טאַנטסטע ראָלן, געבנדיק דעם ייִדישן עולם אַן אָריגינעלן שעקספּיר־סעפּאַ-

טאָל. ער האָט געהאַט אַ גוטע השפּעה אויף די יידישע אַקטיאָרן, וועקנדיק זייערע שעפּערישע אַמביציעס, און אויף דער טעאַמער-סביבה, ווירקנדיק אין דער ריכטונג פֿון אידעיש-פּראָגרעסיוון, געזעלשאַפּטלעך-צילגעווענדטן יידישן טעאַמער.

קורט קאַטש האָט אין וויין אויפפירונג פֿון אַרנאָלד צווייגס, "סער-זשאַנט גרישא" געגעבן אַ קינסטלעריש און אידעיש-אַנגעלאָדעטעם ספּעק-טאָל. די אנדערע פּאַרשטעלונגען, יואם ער האָט אויפגעפירט אין אַ ריי שטעט פֿון פּוילן — געאַרג קייזערס, "דער העלדישער יסדייונדער", "מאַנד דאַרין וווּ", "ביינאַכט אויפן שאָטוי", צי אפילו געאַרג בויכנערס, "וואַצעס", וואָס ער האָט אויפגעפירט מיטן "יונגטעאַמער" אין וואַרשע, האָבן שוין, וואָס אַן אמת, נישט געהאַט די אידעישע אַנגעלאָדנקייט פֿון "סער-זשאַנט גרישא", ווי אויך נישט די קינסטלערישע מעלות פֿון דער דאָ-זיקער פּאַרשטעלונג, ווי זיינען אָבער געווען פאַר אונדזער עולם אינ-טערעסאַנטע מוסטערן פֿון אַ קולטורעל טעאַמער.

אויסער די אויסערעכנטע פּאַרשטעלונגען זענען נאָך געווען אַ גאַנץ צע ריי וויכטיקע פּרווון פֿון אייגענע כּוחות. אברהם מאָרעווסקי איז אויפ-געטרעטן אין וואַרשע און ווילנע מיט יע. פּישקאָפּס, "גענעראַל העלענ-דאָרף" — אַן אַטמעלע פּיעסע אין שייכות מיט היטלערס קומען צו דער מאַכט. ער האָט אויך אויפגעפירט צוקמייערס, "קאַפיטאַן פּאַן קעפּעניק" — אַ שאַרפע סאַטירע אויפן דייטשישן מיליטאַריזם.

דוד הערמאַן מיט יוסף קאַמען, שמחה נאַטאַן און יעקב ווייסליץ האָבן געמאַכט אַ פּרווה צו אָרגאַניזירן אַ טעאַמער. זיי האָבן אויפגעפירט אַ פּיעסע, "ראַסע", נאָך נאָך אַ קורצער צייט איז זיך די טרופּע צעפאַלן, אָדער ריכטיקער — צוריק זיך איינגעגלידערט אין דער, "ווילנער טרופּע". אין סוף 1932 האָט זיך אָרגאַניזירט אַ קאַלעקטיוו — "פאַקט" (פאַרייניקטער קינסטלער-טעאַמער) מיט אברהם מאָרעווסקי, זינגונט מורקאַוו, אלעקס שטיין, קלאַראַ סענאַלאָוויטש, געניע שלייט. ס'איז אויפ-געפירט געוואָרן צוו. א. קאַציוזעס און אַטמעלע קאַמעדיע, "אין קרויזס", אָבער נאָך אַ פּאַר חדשים מאַטעריעל האַט דער קאַלעקטיוו זיך געמוזט ליסווידירן. יאַנאַס מורקאַוו האָט אין פאַרשידענע טעאַמערס אויפגעפירט אזעלכע פּיעסן ווי לאַמפּעלס, "בונט אין אויסכעסערונגס-הויז", לעאַנאַרד פּראַנעס, "די סיבה", די אָריגינעלע יידישע קאַמעדיע פֿון מאַרק דאַזומנו "מאַטקע נאַבאַד", די פּוילישע פּיעסע "די מומער" פֿון מאָראָזאָוויטש-טשעפּאַקאָוסקאַ (אין ווילנער יידישן טעאַמער), אַ רעפּאַרטאַזש, "דימיט"

רצון" (אין 1934, אין ווארשעווער „עלדארהאָ" טעאטער), ב. לאוודע-
ניעווס, חכר אַרלאָוו, „דער 41-טער" א. א.

ס'איז אויך געווען א פרוו פון דוד ליכטן, וואָס האָט אָרגאניזירט
„א טעאטער אָן גרים" טעאטראליזירטע העציטאציעס פון א ליטערארישן
מאטעריאל מיט א הויכער רעוואָלוציאָנערער אָנלאָדונג, וואָס איז ניד
פארבאָטן געוואָרן פון דער פאָליטישער פאָליציי.

די יידישע שונד-טעאטערס האָבן געמאכט פרוו אנטקעגנצוקומען
די ראדיקאלע שטימונגען פון די ברייטע קרייזן פון טעאטער-עולם,
געבנדיק סאָציאלן שונד, וואָס האָט אין א געוויסן פעריאָד אָנגענומען
די פאָרעם פון אידעאליזירן די אונטערוועלט פון שילדערן זי ווי א הער
זערוואָר פון רעוואָלוציאָנערע כוחות און פון געבן שארף-אָפּאָזיציאָנעלע
רמזים אין די געמיינטע שונד-פיעסן. די היים פון דעם דאָזיקן מין
פראָדוקציע איז געווען דער ווארשעווער „ספאלא" אונטער חיים סאנדלערס
אָנפירונג. אָנגעהויבן האָט עס זיך מיטן אינסצעניזירן אורקע נאכאָלניקס
זכרונות, דאן — פארשידענע „באשקעס", „ציגיינערינס" — שוין אָפּ-
געיערט פון סתם אונטערוועלט-פיעסן, ווי „דער וועג קיין בוענאָס-איר
דעס" (וואָס איז פריער געשפילט געוואָרן אין ווארשעווער סאָמטשע-
נאס-טעאטער). פון ווארשע האָט דער דאָזיקער מין שונד פארפלייצט נאנץ
פּוילן.

כדאי איז זיך ברייטער אָפּצושטעלן אויף צוויי וויכטיקע אינסטי-
טוציעס אין די לעצטע פארמלחה-יאָרן — דעם „יונג-טעאטער" און
„טעאטער פאר יוגנט".

דאָס „יונג-טעאטער" איז אנטשטאנען פון צווייטן ארויסלאָז פון
דער יידישער דראַמאטישער שול אין ווארשע (דער ערשטער ארויסלאָז
איז געווען אין 1925 די דוד הערמאן-סטודיע). אין יאָר 1929 זענען די
שילער אָרגאניזירט געוואָרן אין א „טעאטער-סטודיע" ביי דער „קולטור-
ליגע" אין ווארשע אונטער דער לייטונג פון מ. ווייסערט און אין יאָר
1932 אָנגעהויבן צו ארבעטן אלס טעאטער — נאָך נישט פון פראָפעסיאָ-
נעלן כאַראַקטער.

אין משך פון דער פאָריאָריקער עקזיסטענץ פון „יונג-טעאטער" —
אין זיינע פארשידענע געשטאלטן, יונגע בינע" און לסוף אלס ווילנער
„ניי-טעאטער", צוליב די פארפאָלגונגען מצד דער פאָליציישער מאכט —
האָט עס זיך איינגעשאפן אן אינטערעסאַנטן, אינהאַלטסרייכן, אָריגינעלן
רעפערטואַר. אָנגעהויבן מיט „באָסטאָן", א רעפאָרטאזש וועגן ענין פון
סאָאָוואַנצעט, וועלכער האָט דעמאָסטרירט די אמעריקאנער יוסטיץ,

„טרופע טאנענצאפ“ — אן אָריגינעלע לעזונג ביים אויסנוצן דעם נאָלד-
פאדען-מאטעריאל פון „קוני-לעמל“, „קראסין“ — א מאָנאטאיש וועגן
דער העלדישער רעמונג פון דער פאָליאָרעקספעדיציע פון נאָבילע דורך
סאָוויעטישע פאָליאָרניקעס, „נאפאָלעאָנס אוצר“ — אן אינסצעניזאציע
פון שלום-עליכמס „נאָלד-טרעכער“.

ס'איז כדאי דערביי צו באמערקן, אז די טעכנישע באדינגונגען פון
טעאטער האָבן אָטענוואָרפן אן אָריגינעלע אינסצעניזאטאָרישע לעזונג פון
די ספעקטאַקלען, ווייל די פאָרשטעלונגען זיינען פאָרגעקומען אין אַ גרויסער
שטוב, אָן א פאסיקער בינע. צוליב דעם האָט מען געמוזט אַרויסברענגען
פראגמענטן פון די אויפפירונגען אין פארשידענע ווינקלעך פון זאל.
דאָס האָט פון איין זייט געפירט צו אַ געוויסער אינסצעניזאטאָרישער
נייקייט פון די פאָרשטעלונגען, און פון דער צווייטער זייט, — געדעקט
אָפטמאל די אקטאָרישע אומבאהאָלפנקייט פון יונגן אַנסאמבל.

דאָס „יונג-טעאטער“ האָט אויך געגעבן צוויי אָריגינעלע יידישע
פיעסן: „מיסיפוי“ פון ל. מלאך — וועגן דער נענער-טראגעדיע אין
אמעריקע, און „שמחה פלאכטע“ פון יעקב פּרענער, אן אָריגינעלע
פאָלקס-קאָמעדיע פון דעם באַנאכטן דראַמאַטורג, א פיעסע, וואָס האָט
געווירקט מיט איר סאַטירישער שאַרפֿקייט, האָט אָבער געליטן פון א צו
שטארקן נאַטוראליזם; ביל-ביעלאָצערקאָזוסקי „דאָס לעבן רופט“ (רעזשי
יעקב ראָטבאָם) — אַ סאָוויעטישע קאָמעדיע פיעסע, אין וועלכער עס
קומט פאָר אַ טעראַנגל צווישן די, וואָס לעבן נאָך מיטן קלימאַט פון ביר-
גער-קריג און די, וואָס גלידערן זיך איין אין דער סאָציאַליסטישער
ביונג; אַ דראַמאַטיזאציע פון מענדעלעס „מסעות בנימין השלישי“,
געאַרג ביכנערס „וואָצעק“ (מיט קורט קאַטשן), וועלכע זיינען אַרויס-
געקומען נישט געלונגען. די אויפפירונגען פון פ. בימאָס „דעמבעס“,
און „פּראָצעס“ פון עדואַרד וויל אין ווילנע זענען אויך נישט אַדורך
מיט קיין גרויסן דערפאָלג. האָס טעאטער שטעלט זיך ווידער אַביסל אויף
די פיס מיט די אויפפירונגען פון הייערמאַנס „האַפּענונג“ (אין דער רע-
זשי פון דעם יונגן רעזשיסער מ. וויסקינד) און דער דראַמאַטיזאציע פון
טעאַדאָר הרייזערס „אַמעריקאַנער טראגעדיע“ (אין דער רעזשי פון יעקב
ראָטבאָם) — אן אינסצעניזאציע פון הרייזערס גרויסן ווערק, וואָס דער-
מאַסקירט אזוי שאַרף די גרויִליקע אַמעריקאַנער ווירקלעכקייט. עס ווערט
נאָך אויפגעפירט אַ קינדרע-פאָרשטעלונג „מאַרצעפאַנעס“ פון מ. מאָלאָך
דאָוסקא, אָבער דאָס טעאטער אָטעמט שוין קוים צוליב די שווערע מא-

מעריעלע באדינגונגען. די פויקערע אקטיאָרן גייען אַריבער אין פּראָפעסיאָ-
נעלע טרופּעס און דאָס „יונג-טעאטער“ צעפאלט זיך.

דער צווייטער פּרוווי, וועלכער האָט אויסגעהאַלטן ביזן אויסברוך פון
דער מלחמה און איז געווען, צוזאַמען מיטן „וויקט“ און אידאָקאַמינסקאַ-
אַנסאַמבל, דאָס שיינדל פון יידישן טעאטער אין פּוילן, איז דאָס „טעאטער
פאר יוגנט“.

אַרנאַניזירט אין 1937 דורך קלארא סענאַלאָוויטש אויף צו געבן
נאָכמיטאַגדיקע פּאַרשטעלונגען פאר יוגנט אין „נאַוואָשמי“, טעאטער
אין ווארשע, באַקומענדיק צו דעם צוועק אַ מאַטעריעלע אונטערשטיצונג
פון דער שול-אַרנאַניזאַציע, הייבט דאָס טעאטער אָן מיט יעקב ראָטנבאָומס
אויפּפירונג פון גאָלדפּאדענס „כישופּמאַכערין“, אין דער באאַרבעטונג
פון איציק מאַנגער און מוזיקאַלישער באאַרבעטונג פון הענעך קאַן. עס
איז געווען אַ פּאָעטישע פּאַרטיפּונג פון גאָלדפּאדענס נאַיווער אָפּערעטמע,
מיט אַ פּרוווי פון סאָציאַלער פּאַרטיפּונג. דאָס סאָציאַלע איז אָבער אין
איר צעשווומען געוואָרן אין אידעאַליסטישער יושר-זוכעניש און פּילאַנ-
טראָפּישער רחמנותדיקייט. און סאיז פאַרבליבן דאָס פּאַרמעל-שינגע, עס-
טעטישע, וואָס ראָטנבאָומען איז געלונגען ארויסצובאַקומען פון שפּעט-
טאַקל. דאָס איז נאָך פאַרשטאַרקט געוואָרן דורך די פּינע קרעאַציעס פון
דינה האַלפּערין (די כישופּמאַכערין), מאַקס באָזשויק (ערשטער האַצמאַך).
די פּאַרשטעלונג האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם נישט נאָר אויף דער
יוגנט, נאָר אויך אויפן כרייטערן עולם אין גאַנץ פּוילן. דאָס האָט באַ-
ווויגן אויסצוברייטערן די טרופּע און פאַרוואַנדלען דאָס טעאטער אין
אַ נאַרמאַל-שפּילנדיק טעאטער, אונטערן נאָמען „טעאטער פאר יוגנט“.
די צווייטע גרויסע אויפּפירונג איז געווען שעקספּירס „דער שמורעס“ —
די ערשטע אויפּפירונג פון דעם דאָזיקן פּאָעטיש-פּילאָזאָפּישן ווערק אויף
דער יידישער בינע, געמאַכט דורך דעם באַרימטן פּוילישן רעזשיסער
לעאָן שילער. די דאָזיקע זייער וואָניקע פּאַרשטעלונג, וווּ ס'האַבן זיך
אויסגעטיילט די אַקטיאָרן א. מאַרעווסקי (פּראָפּעראַ), מ. ליפּמאַן (קאַ-
ליבאַן), א. קורץ און וויל. גאָדיק (דאָס צימ-פּאַרל), אַסתר גאָלדנבערג
(אַרילע), איז אָבער ווייניק דערנאַנטען צום כרייטן עולם און איז גיכער
געווען אַ יום-טובדיקע פּרעסטיזש-פּאַרשטעלונג.

די לעצטע אויפּפירונג פון „טעאטער פאר יוגנט“ איז געווען יעקב
פּרענערס צאַרטע קאַמעדיע „מלך פּרוילעך“, אין וועלכער וויל. גאָדיק האָט
זיך אויסגעטיילט אין דער מיטל-ראַל און מ. ליפּמאַן, אַסתר גאָלדנבערג
א. א. האָבן באוויזן צו שאַפן שיינע בינע-געשטאַלטן.

די פאליטיש-געזעלשאפטלעכע לאגע, פעריפעריע און סאציאלע באזע

פאר דער לעצטער וועלט-מלחמה איז דאָס יידישע טעאטער אין פוילן געווען א כרייט-פארצווייגטע אינסטיטוציע. אין אָנהויב פון די דרייסיקער יאָרן האָט ווארשע אליין פארמאָגט 6 יידישע טעאטערס („קאמיניסקים“, „עליזעום“, „נאָוואַשני“, „סקאלא“ און די פעריפעריע-טעאטערס אויף סמאטשע און דזשיקע נאם). אביסל שפעטער, ווען „עליזעום“ האָט אויפ-געהערט צו דיטען פאר א יידיש טעאטער, איז צוגעקומען דער קאמעראלער זאל פון „יונג-טעאטער“ פריער אויף סענאטאָרסקע, דאן אויף דלונע און די קאמעראלע פאָרשטעלונגען פון יאָנאס טורסקאוו און דיאנא בלומענ-שילד אין האנטווערקער-זאל אויף ביעלאנסקא 7, אין יודאָיסטישן אינ-סטיטוט אויף טלאָמאצקע — דער היינטיקער יידישער היסטאָרישער אינ-סטיטוט. (אפילו אין ליטעראטור-פאריין אויף טלאָמאצקע 13 פלעגט מען צייטנווייז שפילן קאמעראלע פאָרשטעלונגען). א חוץ דעם — דראמא-טישע קרייזן, וואָס פלעגן נישט זעלטן אַרויסטרעטן פאר אַ גרויסער אוי-דיטאָריע. לאָדזש האָט געהאט צוויי און צייטנווייז דריי יידישע טעא-טערס, ווילנע — צוויי, לעמבערג — צוויי (ווידער נישט רעכענענדיק די דראמאטישע קרייזן און האלב-פראַפעסיאָנעלע גרופעס, וואָס האָבן אין די שטעט געווירקט); ביאליסטאָק און קראָקע האָבן געהאט שטענדיקע יידישע טעאטערס. אין דאנציק האָבן נאָך אין די צוואַנציגער יאָרן גע-שפילט האלב-פראַפעסיאָנעלע גרופעס ביים דאָרטלין פּרזיפאריין און אפילו נאָך דיטלערס קומען צו דער מאכט האָט זיך דאָרט עקשנותדיק געהאלטן א פראַפעסיאָנעל יידיש טעאטער, נישט געקוקט אויף די פארפאָלגונגען. האלב-שטענדיקע באזעס פאר יידיש טעאטער זענען געווען: לובלין,

ראוונע, טישענסטאָכאָוו, קאליש, ראדאָם, גראָהנע, פּשעמישל, הרָהאָבִיטש,
 טארנאָפּאָל, סטאניסלאָוו, אין וועלכע עס האָבן אַ לענגערע צייט פאר-
 בראכט וואנדער-טרופעס, וואָס האָבן באזוכט די קלענסטע שטעט און
 שטעטלעך. געווען צייטן, ווען ס'האָבן אין פּוילן געווירקט ועלעכע און
 צוואנציק טעאטער-אנסאמבלען, וואָס יעדער פון זיי האָט געשפּילט פון
 זעקס ביז צען פּאַרשטעלונגען אַ וואָך; ווען די יידישע טעאטער-משפּחה
 האָט געציילט ביז פיר הונדערט מאָן, נישט רעכענענדיק צענדליקער פּראָ-
 פעסיאָנעלע און האַלב-פּראָפעסיאָנעלע נישט פאריינטיאָקטירט, וואָס האָבן
 זיך געשאפן טרופעלעך און ארומגעוואנדערט איבער דער פּראָווינץ
 (זייער אַרבעט איז כמעט אין ערגעץ נישט פאַרפּיסירט געוואָרן). הונד-
 דערטער דראַמאטישע קרייזן האָבן עקזיסטירט אין לאַנד, שאַפּהויז אַ
 בייטע טעאטער-רעפּערעריע, וואָס האָט געהאַלפן דערציען דעם עולם און
 אַן אַקטיאָר-ציוווס, וועלכער האָט נישט געקאָנט קומען אין אַ גענוג-
 דיקער צאָל פון די צוויי ארויסלאָזן פון דער יידישער דראַמאטישער שול
 אין ווארשע, פון דער סטודיע, וואָס האָט אַ פּאַר יאָר עקזיסטירט אין
 ווילנע, אין לאָדזש, אָדער פון איינצלענע צוגעקומענע אַביטוריענטן פון
 פּוילישע דראַמאטישע שולן. געווען קרייזן, וואָס האָבן זיך כמעט גאָר
 צערהייט פּראָפעסיאָנאליזירט (אַ שטייגער די ביאָליסטיאָקער „גילאָהינאָ“)
 געווען אין די צוואַנציקער יאָרן אַ קרייז ביים ווארשעווער האַנטווערקער-
 פארייז אין סימאָנס-פּאַסאזש, אָנטעפּירט דורכן אַקטיאָר משה לאַנדסמאן,
 געשפּילט אַ פּאַר יאָר „נאַרמאַל“ טעאטער יעדע וואָך, אָפּטמאָל מיט דער
 באַטייליקונג פון פּראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן. געווען אַ סך אזעלכע קרייזן
 אין דער פּראָווינץ. וועגן די קרייזן וועלן מיר זיך ברייטער נישט אָפּ-
 שטעלן, ווייל דאָס וויינען געווען אין אַ מיניאַטור שלעכטע יידישע שונד-
 טעאטערס. ס'זיינען אָבער געווען אַ ריי ערנסטע קרייזן, מיט קינסטלערישע
 אמביציעס און אַ געזעלשאַפטלעכן צוגאַנג צו זייער אַרבעט. זיי האָבן גע-
 האַט אַ וואָניקע דערציערישע באַדייטונג. אזא איז געווען דער גאַלד-
 פּאָדען-קרייז אין סטאניסלאָוו, אַ קרייז, וואָס האָט געווירקט אין משך פון
 דעם גאַנצן צווישן-מלחמה-פּעריאָד. דאָס איז געווען אַ סטאַביל נישט
 פּראָפעסיאָנעל טעאטער, וואָס האָט געמאַכט צענדליקער ערנסטע אויפּפיר-
 רונגען, רעזשיסירט דורך אזעלכע רעזשיסירער און אַקטיאָרן, ווי: דוד
 הערמאַן, קאַמען, שטיין, סאַמבערג, ווייסליץ און אַ ריי אַנדערע. אַ טעאָ-
 טער מיט אַ גרויס פּאַרמעגן פון דעקאָראַציעס, קאַסטיומען, רעקוויזיט,
 פּאַרנאָן; אַ טעאטער, וואָס האָט אָפּט באַדינט די אומגענוגט פון סטאַניס-
 לאָוו און האָט פאַרמאָגט ערנסטע אַקטיאָרישע כּוחות, ווי דער שרייבער

האָראַצי סאָפּרין, דער שפּעטערדיקער פּראָפּעסיאָנעלער אַקטיאָר לעאָן קאָס-
ווינער, מ. קאָז א. א. דער קרייז איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ גרוי-
סער געזעלשאַפּט פון ליבהאַבער און געהאַט אַ פּערזענליכע און אלע שייכטן
פון דער יידישער באַפּעלקערונג.

אין די ערשטע יאָרן נאָך דער מלחמה האָט אין פּשעמישל געווירקט
אַן ערנסטער קרייז „יוביל“ אונטער דער אָנפירונג פון באַרימטן פּאָרטידיר-
קער ד"ר לייב לאַנדאו. אונטער זיין רעזשי איז צום ערשטן מאל גע-
שפּילט געוואָרן אַנסקיס „דיבוק“ (נאָך אידער די „וויילנער“ האָבן אים
אויפּגעפירט).

אין קאָלאָמיי האָט נאָך אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-
מלחמה געווירקט אַ קרייז „האַלעווי“, מיט וועלכן עס האָט אַ קורצע צייט
מיטגעאַרבעט אלעקסאַנדער גראַנאַך. געווען אַן ערנסטער — דראַמקרייז אין
זשעשאָוו, די „מוזע“ אין טאַרנאָוו, וואָס האָט דורכגעפירט אַ ריי וויכ-
טיקע אויפּפירונגען; געווען אין לעמבערג די אַרבעטער-דראַמקרייז —
„אַנסקי-קרייז“, „גאָרדין-קרייז און אַנדערע און לסוף, שוין ביז דער
מלחמה און פאַר די סאַוועטישע צייטן — דער צענטראַלער קרייז, וואָס
האַט געטראָגן דעם כאַראַקטער פון אַ סטודיע, די „מאַסקע“ אונטער דער
אָנפירונג פון אַקטיאָר דניאַל פּרענקעל און יונגען רעזשיסער הענריק
לופט, ליטעראַרישער לייטער — יצחק שיפּער (נישט דער היסטאָריקער).
לופט האָט צווישן אַנדערע אויפּגעפירט גרויסע פּאַרשטעלונגען, ווי מענ-
דעלעס „די טאַקסע“, הויפּטמאַנס „די וועבער“, „גאַנאַלס“, „רעוויזאָר“. פון
די קרייזן האָט אָנגעהויבן זיין רעזשיסערישע אַרבעט דוד ליכט, פון
„מאַסקע“ איז אַרויס דער אַקטיאָר נתן מייסלער און אַ ריי אַנדערע אַק-
טיאָרן. בכלל איז אין גאַליציע געווען אַ גרויסע שפּע פון קרייזן פון
בעסטן מיין. דאָס נעמט זיך דערפון, וואָס דאָס גאַליציאַנער יידישע טעאַ-
טער, ווי שוין דערמאַנט, איז געווען אָפּגעשטאַנען און פאַרגליווערט, און
די אַרבעטער-יונגט און טעאַטער-ליבהאַבנדיקע אינטעליגענץ האָט אין די
דראַמקרייזן געפונען זייער טעאַטראַלע באַפרידיקונג — קינסטלעריש און
אידיש.

אַבער נישט נאָר אין גאַליציע זענען געווען אַזעלכע בעסערע דראַמ-
קרייזן. זיי האָבן זיך געשאַפן און אַנטוויקלט — כאַטש פּראָפּאַרציאָנעל
אין אַ קלענערער מאָס — אין אַנדערע געגנטן פון פּוילן.

אַן ערנסטער קרייז איז געווען די „מוזע“ אין בענדין, אַ צענטראַלער
קרייז פאַר זאַלעמביע, וואָס פלעגט אויך מאַכן אינטערסאַנטע אויפּפירונ-
גען מיט רעזשיסערן. פון דעם קרייז זיינען אַרויס די אַקטיאָרן נחום מעל-

ניק, משה פאָטאָשינסקי, יחנן לעווענשטיין, (וועלכער איז שוין אין יאָר
 1919 געווען אין לענינגראַדער ייִדישער סטודיע). ביזן אויסברוך פון דער
 מלחמה האָט געארבעט דער יערנסטער קרוין, "ייִדישע בינע" אין וולאָצ-
 לאוועק, וואָס האָט געהאט די אמביציע נישט נאָר צו קאָפּירן אויפפיר-
 רונגען פון פראָפעסאָנעלן טעאטער (אין דער מערהייט פאלן), נאָר אויך
 צו געבן אור-אויפפירונגען. אין העם קרוין האָבן אין פארשידענע פעריאָדן
 העזשיסירט יעקב ווייסליץ, שמואל לאַנדאו, יצחק גרודבערג, סימו ווייני-
 שמאָק, דוד ליכט, אדאם דאָמב א. א. ווילנע איז שטענדיק פול געווען
 מיט קרויזן און קרויזלעך, פון וועלכע עס האָבן זיך יעדע פאָר יאָר אויס
 געפיקט עטלעכע יונגע אַקטיאָרן. דאָסזעלבע לאָדזש, וואָס האָט געהאט
 א לאַנגיעריקע טראַדיציע פון דראַמקרויזן (נאָך פון פאר דער ערשטער
 וועלט-מלחמה) און האָט אין לעצטן יאָרצענדליק פאר דער צווייטער
 וועלט-מלחמה געשמוט מיט איר סטודיע אונטער דער אָנפירונג פון מ.
 מאַשאַקאוויטש. מאַשאַקאוויטש, א ליבהאָבער נאָך פון פריז-קרוין, האָט זיך
 ערנסט פארנומען מיט רעזשי און באוויזן מיט זיין סטודיע צו געבן גרוד-
 פע און ערנסטע אויפפירונגען, מיט א נייגונג צו נאָוואַטאָרישקייט אין
 דער רעזשיסערישער לעזונג. זיינע אויפפירונגען פון שלום-עליכמס, "נאָלד-
 גרעבער" און "200,000", מענדעלעס, "מסעות בנימין השלישי", פרזס
 "אין פאָליש אויף הער קייט", די דראַמאטיזאציע פון שלום-עליכמס
 "בלאָנדזשענדיקע שטערן" א. נ. "אַקטיאָרן", הייערמאַנס, "פארלוירענע-
 האָפנונג" א. נ. "פישער-שיף 47", ערווין שאָוס אנטומיליטאריסטישער
 ספעקטאַקל, "באָראָב די טויטע" — זיינען געווען טעאטער-פאַרשטעלונגען
 פון גרויסער וואָג און באַדייטונג פון שטאַנדפונקט פון רעזשיסעריש-
 אינצעניזאטאָרישער אויספירעמונג. בעתן אויסברוך פון דער מלחמה
 איז די סטודיע גרייט געווען מיט א ניער אויפפירונג מנחם, "פאסטוך
 דוד" — און מאַשאַקאוויטש איז געווען אָנגעלאָדן מיט ווייטערדיקע שע-
 פערישע פלענער פאר זיין סטודיע.

וואַרשע האָט געהאט א גאנצע ריי ערנסטע דראַמאטישע קרויזן ביי
 ארבעטער-פארייניגן און יוגנט-אָרגאַניזאציעס: "ייִדישע בינע" אונטער
 דער אָנפירונג פון מ. ווילנע, "צוקונפט"-קרוין אונטער דער אָנפירונג פון
 מ. פערנאָן, "בלענדירקע צווייגן", אויף לעשנע 49. דאָרט האָבן זיך
 אויך א צייט קאָנצענטרירט די דראַמקרויזן פון קאָמוניסטישן יוגנט-פאַר-
 באַנד אונטער פארשידענע נעמען: "קאָמעאַ", "מעטראָנאָם" אונטער
 דער רעזשי פון קלאַראַ מירסקאַ (פּיכמאַן) — א געוועזענע שילעריין פון
 דוד הערמאַנען, דעם אַקטיאָר משה גאַרבאַזש אין צום סוף דוד ליכט.

אינטערעסאנט, אז דער „מעטראָנאָם“ קרייז האָט זיך פארמאָסטן אויף צופירן א דראמאטיזאציע פון נאָרקיס „מוטער“ (אויפגעפירט דורך י. ש. פינקערט). פאראלעל מיט די דאָזיקע קרייזן האָט אויך געווירקט דער כאַרטיסט דייטנדיקסטער און וואַניקסטער ווארשעווער דראַמאָריז, דער „אַרפעוּש“ ביים טעקסטיל־פאַריין. אין דעם קרייז האָבן געארבעט אלס העזשיסערן אין פאַרשידענע צייטן י. ראָטבאָום, דוד ליכט, פערער און די לעצטע יאָרן פאַר דער מלחמה דער רעזשיסער ל. קאַברונסקי, דאן נאָך א סטודענט פון דער מלוכהשער טעאטער־הויכשול. אויניקע אויפפירונגען פון „אַרפעוּש“ (פּרעס „אין פּאָליש אויף דער קייט“, מאָלערס „מאסן מענטש“, בערגלאַנס „דער טויבער“) האָבן געהאט א נאָר גרויסן רעזאָל נאָם אין וואַרשע, זיינען פאַררעכנט געוואָרן צו דער קאטעגאָריע וואַניקע יידישע טעאטער־פּאַרשטעלונגען. א ריי אקטיאָרן האָבן כמעט כסדר מיט געאַרבעט מיט דראַמאָריזן, ווי דוד שערמאַן, אדאָלף וואַלפּשטאַט א. א.

די דאָזיקע רשימה שעפט ווייט נישט אויס אפילו די ערנסטע דראַמאטישע קרייזן, וואָס האָבן געווירקט אין פּוילן. דאָס גיט אונז א בילד פון דער גרויסער פערזיפערע, וואָס האָט בעסערע יידישע טעאטער האָט געהאט אין פּוילן, א פערזיפערע פון יידישער אַרבעטער־יונגט און פּאָלקס־אינטעליגענץ, וואָס האָט אַרומגערינגלט דאָס יידישע טעאטער, אלע זיי נע דרויסטערע פרווון און ערנסטע פארמעסטן, מיט דער גרעסטער ליכע און ווארעמקייט.

פון וואנען זשע האָבן זיך גענומען די צייטן פון קריזיס אין בערען יידישן טעאטער, די צייטן, ווען ס'האָט געבושעוועט דער שונד? דעם סוד דארפן מיר זוכן אין די געזעלשאפטלעכע באציונגען און אין דער פּאָליטיש־עקאָנאָמישער לאגע פון די יידישע מאסן, אין דער רעכטלעכער און עקאָנאָמישער לאגע פון יידישן אקטיאָר.

מיר זעען אין די ערשטע יאָרן פון צווישן מלחמה־פּער־יאָד א גרויסן אויפשטייג פון ערנסטן יידישן טעאטער („ווילנער טרופע“, „צענטראַל־טעאטער“ ערנסטע פרווון אויף דער פּראָווינץ). אן עקאָנאָמישע דעפּרעסיע, וואָס רופט אַרײַם א צוזאמענברוך פון ערנסטע טעאטערס, קומט אין העזולטאַט פון דער סחײַע־ריק־באַקאַנטער גראַבסקיס פינאַנס־פּאָלי־טיק, וועלכע האָט געשלאָגן אין אַרבעטער־קלאַס און אין יידישן קליינ־בירגערטום. אויף אַזאַ אופן זיינען כמעט צוגענומען געוואָרן ביים יידישן טעאטער זיינע הויפּט־אַפּעמער — דער אַרבעטער, האַנטווערקער, קליינ־הענדלער.

ה. ד. נאָמבערג האָט אזוי כאַראַקטעריזירט די לאַגע אין יענער צייט
(אין זיין רעדע בעת אַסתר החל קאמינסקאס לוויה):

„דאָס יידישע טעאטער איז געווען, דעוואַרונטאָנירט, פאַרלאָזט פון
אונדזערע רייכע ועלעמענטן און אסימילירטער אינטעליגענץ, גערודפט פון
אויסן, און אירע (זיינע) איינציקע שיצער און געבער, די יידישע פּאַלקס-
מאַסן, לעבן איצט איבער אַ שווערע און ביטערע צייט פון אַרבעטסלאָז-
זיקייט און הונגער, און זיי קאָנען נישט העלפן...”

אין די פּאַר שורות האָט נאָמבערג שאַרף און טרעפּלעך כאַראַקטע-
ריזירט די דעמלטיקע לאַגע פון יידישן טעאטער און האָט אויך גע-
געבן דאָס ריכטיקע בילד פון זיין סאָציאלער באַזע, וואָס איז באַשמאָר
נען פון „די יידישע פּאַלקס-מאַסן“, וועלכע האָבן דאָן איבערגעלעבט
„אַ שווערע און ביטערע צייט פון אַרבעטסלאָזיקייט און הונגער...”

די מאַיאַיבערקערעניש פון 1926 יאָר האָט געבראַכט דעם לאַנד
די סאנאציע דיקטאטור, פּאַשיזאציע, פּאַציפיקאַציעס, בעהזע באַגלייט
מיט אנטריידישע ועקסטרמינאַציע-פּאַליטיק, דער אַקטיוואַר פון בעסערן
יידישן טעאטער האָט אָבער געמאַכט גרויסע אַנשטאַנדענדיגע און קאמפּ-
פאַר זיין עקזיסטענץ. עס ווערט באַנייט דער „וויקט“, דאָס טראַקטעווער
געזעלשאַפטלעכע יידישע טעאטער הייבט אָן זיין טעטיקייט; אַ צייט שפּע-
טער קומט צוריק די „ווילנער טרופע“ פון רומעניע, דער עולם ווידער, דער
יידישער פּאַלקס-מענטש, בלייבט נישט שולדיק זיין טעאטער; ער פילט
אויס די וואָלן פון די אויבנדערמאַנטע טעאטערן און בעת די גאַסטיפּילן
פון יליוס אַלער, באַראַטאָוו-פּאַמאַצקא, רודאַלף זאַסלאַווסקי, דער יידי-
שער בורזשוי און בעסער-סימבירטער קלינגבירגער הייבט זיך אָן צו
קוויקן מיטן „אזאַעל“ און סמביון.”

ס'קומען אָן די צייטן פון דער שוואַרצטער סאַנאַטאָרישער רעאַק-
ציע, די עקאָנאָמישע און פּאַליטישע לאַגע פון לאַנד ווערט כסדר שווער-
ער. דאָס בעסערע יידישע טעאטער האַנגלט זיך מיט די שוועריקייטן.
אָבער גלייכצייטיק קומט אַ צייט פון פאַרשטאַרקטער פּאַליטישער אַק-
טיוויטי פון די מאַסן, פון רעוואָלוציאָנערן אויפּשטייג. דאָס בעסערע
יידישע טעאטער באַמיט זיך אַפּצושפּינגלען טיילווייז דעם דאָזיקן אויפ-
שטייג, קלויבט צו אַ רעפּערטואַר, אין וועלכן דער קעמפּניקער מאַסן-
מענטש זאָל געפּינען אַן עכאָ פון גרויסן סאָציאַלן געראַנגל, דאָס רופט
ווידער ארויס אַ פאַרשאַרפטע באַציונג פון די פּאַליציי און אַדמיניס-
טראַציע-אַרונטן. עס מערן זיך פאַרפּאַלונגען. מען פאַרקלענערט די
צאָל קאָנצעסיעס אויף יידיש טעאטער, און מען פּריוועלעגירט אין דער

ערשטער ריי די שונד'טעאטערס, אמעריקאנער מאכארייקעס פון ערגסטן
מיין.

עס איז אויך ביז דאן נישט געווען קיין נומע באצינג פון די
פּוילישע בורזשואזש העגירער צום יידישן טעאטער. אויב אין די ערשטע
יאָרן זענען דורך אייניקע שטאַטראַטן געגעבן געוואָרן סימבאָלישע סוב-
ווענצן, זענען זיי שפעטער אינגאנצן געשטראַכטן געוואָרן. וועגן פארמל'ר
כהשן דאָס יידישע טעאטער איז בכלל נישט געווען דערלויבט צו ריידן.
פאר דער דאָזיקער „הוצפּה" איז קאָנפּיסקירט געוואָרן אן ארטיקל אין
דער האַלב־לעגאַלער קאָמוניסטישער צייטשריפט „ליטעראַטור". א ריי
ערנסטע יידישע אַקטיאָרן זענען באַצייכנט געוואָרן אלס „קאָמוניסטן",
אפילו אזעלכע, וואָס האָבן מיטן קאָמוניזם קיין שייכות נישט געהאט;
סטאַראַסטעס אין פאַרשידענע שמעט דערלויבן בכלל נישט צו שפּילן
קיין ערנסטע יידישע פאַרשטעלונגען, ווייל אזוי גלוסט זיך זיי (דאָ רערט
זיך וועגן שוין דערלויבטע פאַרשטעלונגען דורך די צענטראַלע אדמיר
ניסטראַציע־אָרגאַנען). קלאָר, אז אזעלכע פאַרפּאָלנגענע שוואַכן אָפּ די
ווידערשטאַנדס־פּעיקיטן פּון יידישע אַקטיאָרן און פאַרשטאַרקן די פּעד-
לעטראַציע פּון פאַרשידענע טעאטער־פאַראַזיטן, וועלכע האָבן זיך באַ-
זונדערס אויסגעהאַדעוועט און פּעט־געוואָרן אויף די אמעריקאַנער שונד-
מאַכערייקעס. אָפיציעלע און אַנאַנימע דירעקטאָרן זיינען אין יענע יאָרן
געוואָרן די גרעסטע מכּה פּון יידישן טעאטער.

פאַרשטייט זיך, אז צו דער קאַטעגאָריע קאָן מען נישט צורעכע-
נען כּ. מאַזאָ, וועלכער האָט אזוי העראַזש געפירט די „ווילנער טרופּע",
נישט יאַנקעלע דאַנציקער, וועלכער פּלעגט זיך פאַרבינדן מיט ערנסטע
אימפּרעזעס, נישט דוד העלפּמאַנען, וואָס איז בעיקר געווען פאַרבונדן
מיטן אידאַקאַמינסקאַ־אַנסאַמבל, אפילו נישט כּ. שטאַקפּעדער אין וואַד-
שע און משה קאַרפּינאָוויטש אין ווילנע, וועלכע פּלעגן האָבן די אמר
ביציע אַמאָל צו מאַכן אן ערנסטן טעאטער־פּרוו און נישט אינמאָל
געמיילט דעם בימערן גורל פּון ערנסטן יידישן אַקטיאָר. די פאַראַזיטן
זיינען געווען בעיקר די באַלעבאַטים אָדער אויסדינגער פּון יידישע טע-
אַטער־בנינים און זייערע געשפּעט־פירער און שפעטער — געוועזענע אַק-
טיאָרן, אָדער נאָך־שפּילנדיקע אַקטיאָרן, וואָס האָבן אין דער זייט גער-
מאַכט אדמיניסטראַציע־געשעפטן. זיי זיינען עס געווען די הויפּט־ליפּע-
רער פּון אמעריקאַנער שונד, די הויפּט־ברענגער פּון אמעריקאַנער
„סטאַרס", ארום וועלכע מען האָט שוין צונויפּגעשמוקעווט „אַכראַ טור-
פּע", אַכטמאָל — וואָס ערגער די טרופּע, אלץ צופּרידענער איז געווען
דער „סטאַר".

דאָס כאַראַקטעריסטישסטע דערביי אין, וואָס אין דער שונד-וואַק
 כאַנאַלישע האָט זיך באַטייליקט כמעט די גאַנצע בירגערלעכע פרעסע.
 מיר האָבן אין צווישן-מלחמה-פּעריוָד געהאַט, אפילו אין דער ביר-
 גערלעכער יידישער פרעסע געהאַטע מעאטער-קריטיקער, וואָס האָבן געד
 שרייבן אינטערעסאַנטע, גייסטרייכע און טיילמאָל (דאָס שוין זעלטענער)
 פאַכמענישע אָפּשאַצונגען וועגן מעאַטער (ב. קאַרליניוס, א. פּוילג א.
 א.) זיי זענען אָבער צום „אַפּשאַצן“ אַמעריקאַנער שונד-פּאַרשטעלונג
 גען נישט צוגעלאָזט געוואָרן. די מלאכה האָבן איבערגענומען פיפיקע
 זשורנאַליסטלעך, וואָס האָבן זיך אַנג, געלאָזט גוט באַצאָלן דורך די רעד
 צענזורטע אַמעריקאַנער געסט. האָט מען זיך צעשרייבן אויף גאַנצע זייטן,
 לויטן אַמעריקאַנער סטיל — אָפּהענגיק פון דער ברייטער האַנט פון אַמע-
 ריקאַנער גאַסט. די דאָזיקע קאַרופּציע האָט פאַרסט די אַטמאָספּער אַרום
 מעאַטער. און ס'האַט זיך נישט געפונען קיין ערנסטער כוח, וואָס זאָל
 א סוף מאַכן דערצו. אויך די „פּאַלקס-צייטונג“ איז נישט אַרויסגעטראָען
 קעגן דעם מיטן פּולן מויל. פאַראוינזאַמט האָבן פון צייט-צו-צייט געד
 לאָזט פאַלן אַ שאַרפּער וואָרט אויפן חשבון פון די געסט און זייער
 פּראָדוקציע נחמן מייזליס, „ליטעראַרישע בלעטער“ — אָבער אויך נישט
 דעמאָסטרירן דעם גאַנצן אמת. אויב אַ פּאַר יונגע, רעוואָלוציאָנאַטע
 אַקטיאָרן האָבן אויפגעהויבן זייער שטים פון פּראָטעסט, איז די שטים
 דערשטיקט געוואָרן דורך די פּרעסע-קולאַקעס, און אויף די דערמאָנטע
 אַקטיאָרן איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אַ באַיקאַט פון דער בירגערלעכער
 פרעסע.

אויך אין דער פּראָווינצער פרעסע איז די לאַגע נישט געווען אַ
 סך בעסער, אַ חוץ פּוילגע, וווּ פּענ-מענטשן האָבן געהאַט די דריי-סטייט
 שאַרף צו טאַדלען שונד-פּאַרשטעלונגען, אָבער דאָס האָט נאָר געהאַט
 אַ לאַקאַלע באַדייטונג, אין דער צייט ווען די וואַרשעווער פרעסע איז
 זיך פּונאַנדערגעגאַנגען איבערן גאַנצן לאַנד.

די רעוואָלוציאָנערע יידישע פרעסע איז געווען אין אונטערערד,
 אָבער די האַלב-לעגאַלע יידישע אויסגאַבעס פון דער קאָמוניסטישער
 פּאַרטיי אין פּוילן, דער קורצער פּעריאָד פון יקוויסטענץ פון „פּריינד“
 האָבן געהיינט דעם שאַרפּסטן קאַמף קעגן שונדזיס און דעם אויפשטייג
 פון פּראָגרעסיוון, אידעיש-קינסטלערישן יידישן מעאַטער.

דאָס קומען פון היטלערן צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד, דער רוף
 פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן צו וואַכזאַמקייט, צו אָרנאָר
 נייזרטן ווידערשטאַנד קעגן דער היטלעריסטישער סכנה, האָט געפונען
 אַ ברייטן אָפּקלאַנג ביי די יידישע מאַסן אין פּוילן, האָט פאַרשטאַרקט

די רעוואָלוציאָנענע שטימונגען פון די רֶאָזיקע מאסן. דאָס האָט זיך
שטענדיק געפֿאָרט מיט פארטרעסערטער אקטיוויטעט פון ערנסטן יידישן
טעאטער און מיט זיין אידיש־קוּנסטלערישן אויפשטייג. דעריבער זיך
נען מאקע, די לעצטע פֿאַר יאָר פאר דער מלחמה געווען, אויך גלייכצייַך
טיק יאָרן פון פארהעלמנישמעסיקער עקאָנאָמישער אויפלעבונג.

עס האָט זיך געענדערט די געזעלשאַפטלעכע אַטמאָספֿער אַרום יידישן
טעאטער. אויב אין ערשטן יאָרצענדליק פון דעם צווייטן־מלחמה־פֿעריאָד
האָבן זיך מיטן טעאטער גענטער אינטערעסירט נאָר די קרייזן פון
פּראָגרעסיווער יידישער אינטעלעיגענץ און די יידישיסטישע קרייזן, ווי
אויך די פארשידענע טעאטער־קאָמיטעטן אין ווילנע, לאָדזש, ווארשע
און אנדערע, וועלכע האָבן אין א קליינער מאָס מאטעריעל און מאָראַל־
ליש געהאָלפֿן דעם ערנסטן טעאטער, האָבן דירעקט פאר דער מלחמה
די דאָזיקע קאָמיטעטן פארשטארקט זייער אקטיוויקייט און ערנסט געד
האָלפֿן אין פארשידענע טעאטער־פארמעסטן. אזוי אין געווען דער וויל־
נער קאָמיטעט, וואָס האָט פינאנסירט א סטודיע; דער לאָדזשער קאָמי־
טעט, וואָס האָט אָפֿט געהאָלפֿן דער „ווילנער טרופע" און משה בראַד
דערזאָנס פּרווין; דער ווארשעווער קאָמיטעט, וואָס האָט פינאנסירט דעם
„טעאטער פאר יוגנט", דער לעמבערגער קאָמיטעט (מיט ד"ר לייב לאַנד־
דאָו בראַט), וואָס האָט פינאנסירט געהאָלפֿן צו די לעצטע „וויקט־
אויפּוונגען א. א. אָבער דער מין טעאטער־קאָמיטעטן האָט נאָר געד
קאָנט געבן איינשפּריצונגען אין געוויסע מאָמענטן. דויערהאפט און ווירק־
זאם העלפֿן דעם ערנסטן יידישן טעאטער האָט נאָר געקאָנט זיין פולע
פארגעזעלשאַפטלעכונג. צו דעם האָט נישט געקאָנט קומען מיט דער
הילף פון צופעליקע קאָמיטעטן, וואָס זיינען באַשטאָנען פון איינצלנע
טעאטער־ליב־האַבער. דאָס האָט אויך נישט געקאָנט טאָן די רעאקציע־
נערע קהילה, וועלכע איז געווען דער גרעסטער שונא פון יידישן טעא־
טער און די באַציונג איז נישט געענדרט געוואָרן דאן, ווען די קהיל־
לות האָבן שוין געהאט גרויסע בונדישע פראַקציעס.

דער „בונד" גופא, מיט זיין שול־אַרגאַניזאַציע און אינסטיטוציעס,
מיט די דאָלאַרן פון אַמעריקע, האָט אַ חוץ גוטע ווערטער און פייערלעך
כע דעקלאַראַציעס, געלאָזט זעלמן פאלן ברעקלעך פון זיין רייכן טיש
פארן יידישן טעאטער. און דאָס אויך דאן, ווען ער האָט געקאָנט דערפון
שלאָגן פאַרטייקאַפיטאַל, ווען פירנדיקע פּערזאָנען פון טעאטער זיינען
מסכים געווען צו גיין אויפן פּאָליטישן שטריקל פון „בונד". די צויר־
ניסטן, אַ חוץ יחידים, וואָס האָבן געהאט א פּערזענלעכע שוואַכקייט
צום יידישן טעאטער, זיינען אין דער אינסטיטוציע נישט געווען פאראיג־

טערעסירט, האָבן אפילו נישט געהאט קיין חוש צו שטיצן העברעישע סטודיעס, וואָס זיינען געווען טעטיק אין וואַרשע, ווילנע און פּעריאַדיש אין לאַדזש, ביאליסטאָק. דער פּרוווי מיט דער „נאַציאָנאַלער ביטע" איז געווען געמאכט דורך עמיגראַנטן פון דייטשלאַנד און איז דורך די אַר-טיקע ציוניסטישע קרייזן באַטראַכט געוואָרן פאַר בטלנות, כאַטש ער איז געווען דורכאויס אויסגערעכנט אויף צו מאַכן ציוניסטישע פּראָפּא-גאַנדע.

די קאָמוניסטישע פּארטיי, וואָס האָט אומלעגאַלערהייט אָנגעפירט מיטן קאמף פון די יידישע מאַסן צוזאַמען מיט אלע פעלקער פון פּוילן, האָט נישט געהאט קיין שום מעגלעכקייט דירעקט זיך צו באַטייליקן אין דער טעאָטער-באוועגונג. דאָס האָט זייער טרעפּלעך פּאַרמולירט ש. זאכאַריאַש אויף דער ערשטער יידישער קולטור-קאָנפּערענץ אין נידער-שלעזיע (און דעצעמבער 1946) איז זיין פּאָלעמיק מיטן „בונד".

„ווען איר האָט דעקלאַמירט וועגן יידישער קולטור-ביוונג, זייר גען זיך געוועסן אין די תּפּיסות, אויך צוליבן קאמף פאַר דער פּרייער אַנטוויקלונג פון אלע קולטורן אין לאַנד".

נישט געקוקט דערויף זיינען די ערנסטע דראַמאָרייזן אין וואַרשע געווען דירעקט אָנגעפירט און באַשטאַנען פון קאָמוניסטן, אין די דראַמ-קרייזן און סטודיעס אין גאַנצן לאַנד זענען געווען די קאָמוניסטן אק-טיוו באַטייליקט, זייענדיק אין אייניקע פון זיי דער פּירנדיקער כּוח, און דאָס צענטראַלע יידישע ביוּראָ ביים צ. ק. פון ק.פּ.פּ. האָט דירעקט משפּיע געווען אויף אַ סך ערנסטע פּאַרמעסטן אין יידישן טעאַטער דורכן קאָמוניסטישן קעמערל ביים יידישן אַרטיסטן-פּאַרטיי אין פּוילן. דאָס האָט זיך באַזונדערס געלעאָזט אָפּפילן אין די לעצטע פּאַר יאָר פאַר דער מלחמה, ווען די גרופּע אקטיאָרן קאָמוניסטן האָט אָנגעהויבן צו פּאַרנע-מען אן ערנסט אַרט אין יידישן טעאַטער און טאַקע אין אַרטיסטן-פּאַ-רטיי, וועלכער האָט אין דעם צווישן-מלחמה-פּעריאָד אָפּגעשפּילט אַ וויכ-טיקע ראָל אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין פּוילן.

געשאפן אין יאָר 1916 אין וואַרשע אויף צו שיצן די עלעמענט-טאַרע עקאָנאָמישע אינטערעסן פון יידישן אקטיאָר, וואָס איז געווען פּולשטענדיק הפּסד, אינגאַנצן איבערנעלעאָזט אויפן באַראָט פון די דיר-רעקטאָרן—עקספּלאַאַטאַטאָרס, איז דער פּאַרטיי גיך געוואָרן דעגענע-רירט, געוואָרן אַ כּליריזן אין די הענט פון אַ גרופּע אקטיאָרן-באַלעגור-פּים, וועלכע האָבן זיך באַפעסטיקט אין וואַרשע. דער פּאַרטיי האָט אַ ריי יאָרן געפירט אַ באַגעגענטע קלייזל-פּאָליטיק פון נישט צולאָזן יונגע כּוחות, פון פּאַרוואַנדלען די טעאַטערס אין אַ גוט פּראָספּעריירנדיק גע-

וועלכע. די פארוואלטונגען זענען בהדרגה געווארן פארוואנדערט פון
נומע פאסטנס פאר זיך און זייערע נאענטסטע. די געווענלישאפטלעכע אר-
בעט פון די פארוואלטונגען האָט זיך רעדוצירט צום ארויסגעבן פון
צייט-צו-צייט א טעאטער-פובליקאציע און צו רעפּרעזענטירן דעם יידישן
אקטיאָר כלפיחויז.

די אנטוויקלונג פון יידישן טעאטער ווי אויך דער דרוק פון דער
געווענלישאפטלעכער מיינונג האָבן געצווונגען דעם פאריין צו אָנהאַנגירן
עקזאמענס, מיטן אָנטייל פון ליטעראטור און קולטור-פאָרשטייער אין
די עקזאמען-קאָמיסיעס. דאָס האָט אין רעזולטאַט דערפירט צו אַ
גרויסן צופלוס פון יונגע, אינטעליגענטע כוחות, פון א געווענלישאפט-
לעך-אקטיווערן און פאָליטיש-באוועגונגס-עלעמענט. די פאריינס-כא-
לעגופים האָבן אַ פאָר יאָר געדריקט די דאָזיקע יוגנט, זיי זיינען אָבער
צו ביסלעך ארויסגעשטויסן געוואָרן פון זייערע פעסטע פּאָזיציעס, די
יוגנט האָט אָנגעהויבן צו ווערן אַ וואָניקער כוח אין פאריין.

דער וווקס פון פאריין און זיינע השפעות האָבן באווייזן דעם בונד-
דישן לאַנדראַט צו פאראינטערעסירן זיך מיט דער אינסטיטוציע, וועלכע
דיק זי אריינציען אין איר באווייזונגס-קרייז. צו דעם צוועק האָט דער
לאַנדראַט אריינגעשיקט א פונקציאָנאַר אין פאריין אריין, דעם יוגנט,
ענערגישן מ. ווילער, וועלכער איז מיט דער צייט געוואָרן אַ קרוב-
למלכות אין דער סאנאטאָרישער רעגירונגס-פארטיי.

ס'איז געווען די צייט פון פאַרשערפן די אדמיניסטראַטיווע פאָר-
שריפטן פארן יידישן טעאטער, פון קאָנצעסיע און דערלויבעניש-שווע-
ריקייטן. יוויילער האָט באוויזן זיך פלינק אן עצה צו געבן מיט די שווע-
ריקייטן, נאָר פארן פרייז פון דער פאָליטישער „כשרות" פון פאריין און
זיינע מיטגלידער, וועלכע ער האָט זיך כאַמיט אינצוהאלטן, לענקענדיק
די ענערגיע און אויפמערקזאַמקייט פון דער יוגנט אין דער ריכטונג פון
גרויסע טעאטער-פלענער. אויף דעם אופן האָט ער געשאפן אין 1930
יאָר אַ גראַנדיעזע אָרגאַניזאַציע — דעם דירעקטאָריאַט פון יידישע
טעאטערס אין פּוילן, אן אָרגאַן, וואָס האָט געזאָלט קינסטלעריש און
ווירטשאפטלעך אָנפירן מיט אלע טעאטערס. אָבער אינטערלעכע רייסע-
רייען האָבן שנעל דערפירט דעם דירעקטאָריאַט צו ליקווידאַציע.

נאָך אַ לאַנגן געדאַנגל איז פאָרגעקומען א „פּומיש", יוויילער איז
אראָפּגעוועזען געוואָרן. דער פאריין האָט זיך צוגעפּענעטשאַסן, און צום
וואָרט האָבן אָנגעהויבן צו קומען אקטיוואַרן פון יוגנט דור. די פאריינס-
מאַסע האָט זיך באַצויגן מיט סימפּאַטיע צו די יוגנע אקטיוואַרן-קאָמו-
ניסטן, וועלכע פלעגן באַקומען פון די צוואַנענפּאָרן דעם מאַנדאַט אין

די פאריינספארוואלטונגען. דאָס האָט געווירקט זייער דערהויבנדיק אויפן
 ניוואָ פון יידישן אקטיוואַרנטום, אויף דער געזעלשאַפֿטלעכער אַטמאָספֿער
 פֿער אין פאריין. דער פאריין האָט געשיטיצט אַ די שטעפֿערישע טעאָטער
 איניציאָטיוו; ועס האָט אָבער אויך געווירקט אויף דער לענאָליטעט־לאַר
 נע פֿון יידישן טעאָטער און פֿון אַרטיסטן־פאריין, אויף וועלכן די אַר
 מיניסטראַטיווע מאַכט האָט אָנגעהויבן צו קוקן ווי אויף אַ קריפֿטאַר
 קאָמוניסטישער אינסטיטוציע.

ביי דער לאַגע איז מ. יווילער ווייער געקומען צו דער מאַכט אין
 פאריין, באַמיענדיק זיך הויפֿזעכלעך נישט צוצולאָזן הילף, די קראַמאַר
 לע, אָפֿטעמפֿן רעוואָלוציאָנעדע פאַרשאַרפטקייט אין רעפֿערטואַר, נישט
 דערלאָזן אַקטיאָרן זאָלן זיך לינקפּאַליטיש אַנגאַזירן. דאָס האָט אָבער
 נישט געהאַלפֿן; בעת דער אָרגאַניזיראַקציע פֿון יידישן קולטור־קאָנגרעס
 אין פאריין, איז צו איר צוגעשטאַמען כמעט דער גאַנצער דור יונגע
 יידישע אַקטיאָרן, וואָס האָט מיטגעריסן דעם בעסערן עלמענט אויך פֿון
 עלטערן דור.

ביי אלע זיינע גרויסע חסרונות, ביי זיין גאַנצער רעאַקציאָנעווער
 אָנפֿירונג, וואָס האָט אַ סך געשטערט דער אידיעישער פאַרטיפֿונג פֿון
 יידישן אַקטיאָר און טעאָטער, האָט דער אַרטיסטן־פאריין — דורך דער
 אַקטיאָרן־מאַסע — אָפֿגעשפּילט אויך אַ פּאָזיטיווע ראָל, היינענדיק פֿאַר אַ
 קאַמפּספּלאַץ צו באַשיצן די עקאָנאָמישע אינטערעסן און די עקזיס
 טענדיגעלעכקייטן — כאַטש באַשרענקטע — פֿון יידישן טעאָטער אין
 פּוילן אין די צייטן פֿון סאַנאַציע־רעזשים.

דער פאריין איז אויך געווען די איינציקע אינסטיטוציע, וואָס האָט
 געהאַט אַ דירעקטן קאָנטאַקט מיט דער פּוילישער טעאָטער־וועלט, מיטן
 „זאַספּ" (פּוילישן אַרטיסטן־פאריין). דער קאָנטאַקט האָט זיך אויסגע
 זריקט בלויז אין זעלטענע צוזאַמענטרעפֿן וועגן בשותפותדיקע פּראָפּער
 סיאַטעלע ענינים און אין קענזייטיקע באַגריסונגען דורך דעלעגאַציעס
 אָדער בריוו, בעת אַ צוזאַמענפּאַר אָדער טעאָטער־יוס־טוב. די סיבה דער
 פֿון איז געווען די עלטמאַרע איינשטעלונג פֿון „זאַספּ", אין שפּיץ פֿון
 וועלכן ס'זענען מערסטמייל גשמאַנען אויסגעשפּראַכענע סאַנאַטאָרישע
 אָדער ענדקלישע רעאַקציאָנן און אַנטיסעמיטן.

אַנדערש האָט אויסגעזען די באַציונג פֿון די פּראָגרעסיווע פּויל
 לישע טעאָטער־טוער צום יידישן טעאָטער און אַקטיאָר. פֿון זייער זייט
 זיינען געווען בולטע אויסדרוקן פֿון סימפּאַטיע. וואָס איז שייך דער באַ
 ציונג פֿון בעסערן יידישן אַקטיאָר צום פּראָגרעסיוון פּוילישן טעאָטער

— איז דאָס געווען א באציונג פון טיפסטער פארערונג, פון וועלן לער-
 נען זיך פון די בעסערע מוסטערן פון דער פוילישער טעאטער-קונסט.
 דאָס פוילישע טעאטער, באזונדערס אָנהייבנדיק פון דער צווייטער
 העלפט פון פאָריקן יאָרהונדערט, איז געשטאנען אויף אַ הויכער
 קינסטלערישער מדרגה. עס איז געווען אַן ערשטקלאַסיק רעאליסטיש
 טעאטער, מיט קערנדיקע שוישפילערישע טאלענטן. ווען דאָס בעסערע
 יידישע טעאטער איז אין אָנהייב פון אונדזער יאָרהונדערט אוועק אויפן
 וועג פון רעאליזם, האָט עס אַלס מוסטער גענומען דאָס שפילן פון מאַ-
 רזשיעווסקא, פון אַלטן ראפאצקי, לעשטיזנסקי, זשעלאַזאָוסקי,
 פּרענקעל, לודוויק סאַלסקי, דעם גרויסן קאזשימיעזש קאמינסקי א. א.
 פון פוילישן טעאטער זיינען אויך געקומען צום יידישן יוליוס אַסקאַר,
 שפּעטער — שמואל לאַנדאו און דער רעזשיסער מאַרק אַרנשטיין. באַ-
 זונדערס רייך איז געווען דער צופלוס פון אַקטיאָרישע כוחות צום יידישן
 טעאטער פון די פוילישע דראַמאטישע שולן אין די יאָרן פון דער ערש-
 טער וועלט־מלחמה און שפּעטער. דאָס האָט פאַרשטאַרקט די דירעקטע
 השפּעות פון דער פוילישער טעאטער-קולטור אויפן יידישן טעאטער.

ווען מיר רעדן וועגן דער באציונג פון די פּראָגרעסיווע פוילישע
 טעאטער-טוער צום יידישן טעאטער, דאַרף אונטערזעשטראַכן ווערן די
 באַזונדערע פאַראַנטווערעסירונג, וואָס ס'האָט אַרויסגעוויזן פאַרן יידישן
 טעאטער דער גרויסער פוילישער קינסטלער אַלעקסאַנדער זעלוועראָוויטש.
 אַן אָנגעזענער פּעדאַגאָג, ביי וועלכן ס'זיינען דערצויגן געוואָרן איי-
 ניקע באַדייטנדיקע יידישע אַקטיאָרן, האָט אַלעקסאַנדער זעלוועראָוויטש
 אַפט געפירט זיין קלאַס פון דער טעאטער-שול אויף פאַרשטעלונגען פון
 יידישן טעאטער (אין „צענטראַל-טעאטער“, „וויקט“, „ווילנער-טרופע“,
 „יונג־טעאטער“), געפירט שמועסן מיט זיינע שילער וועגן יידיש טעא-
 טער און זיינע פאַרשטעלונגען, געשטאַרקט מיט אַ וואַרעם וואָרט דעם
 יידישן אַקטיאָר און רעזשיסער.

א סך אויפמערקזאַמקייט האָט דעם יידישן אַקטיאָר געשאַנקען דער
 גרויסער סטעפאַן יאַראַמיש, דער רעזשיסער און טעאַטראַל־אַג לימאַנאָוו-
 סקי. גרויס איינשטעלען פאַרן יידישן טעאטער האָט געהאַט דער גלענצנ-
 דיקער אַקטיאָר און רעזשיסער אַלעקסאַנדער ווענענערקא, קאַרל אַרדווענ-
 מאָוויטש, די קינסטלערין אירענאַ סאַלסקא, אַ זוארעמע באציונג צום
 יידישן אַקטיאָר האָט אַרויסגעוויזן די יוגנט פון יוליוש אַסטערוואַס
 „רעדוטאַ“, ווי דער איינציקער דירעקטאָר ראַנאַרד בויאַנסקי, דער
 גלענצנדיקער אַקטיאָר יאַצעק וואַשמעשאָוויטש א. א.

א ריי פוילישע סצענאָגראַפן האָבן געמאַכט אויסשטאַטונגען פארן יידישן טעאַטער, למשל, דער אלטער מייסטער י. גאלעווסקי, וואָס האָט נאָך געמאַכט דעקאָראַציעס פאר אברהם יצחק קאַמינסקיס פאָרשטער לונגען אין די יאָרן 1905—6 (אין זייט דאן ביז היינט צו טאָג פאר שידענע אויסשטאַטונגען אין יידישע טעאַטערס); דער באַרימטער קינסטלער פראַנאַשאַ, וואָס האָט פראַיעקטירט דעקאָראַציעס צו פארשידענע אויפפירונגען אין יידישן טעאַטער, ק. מאַצקעוויטש א. א.

אייניקע פוילישע רעזשיסערן האָבן געמאַכט אינטערעסאַנטע אויפפירונגען אין יידישן טעאַטער: פּיעקאַרסקי אין קראָקע, וואַרדען — אין לעמבערג אין דער „ווילנער טרופע“ א. א. פון גאָר גרויסער פאָליטישער, געזעלשאַפטלעכער און קינסטלערישער באַדייטונג איז געווען לעאָן שילערס אויפפירונג פון שעקספירס „שטורעם“ אין „טעאַטער פאר יוגנט“. דאָס איז געווען אַ דעמאָנסטראַטיווער אויסדרוק פון סימפאטיע מצד דעם גרויסן פוילישן רעזשיסער פארן גערודפמן דורכן סאָנאַציע־רעזשים ערנסטן יידישן טעאַטער.

פון צייט־צורייט האָבן יידישע טעאַטער־פאָרשטעלונגען באַקומען באַנייטערטע אָפּרופן מצד אזעלכע אָנגעזעענע קריטיקער ווי באָר זשע־לענסקי, פראַפעסאָר סינסאָ, גערוואַרד באַיע.

דאָס אַלץ זיינען, פאַרשטייט זיך, געווען קליינע אויפבליצן פון פאַראינטערעסירונג מיטן יידישן טעאַטער מצד פראַגרעסיווע פוילישע קינסטלער און שרייבער, אָבער אויפבליצן, וואָס האָבן אָנגעזאָגט אין דער פערספעקטיוו די מעגלעכקייט פון אַ טיפערער און אַלזויטיקער פאַראינטערעסירונג, פון וועלכער מיר זיינען עדות איצט, אין פאָלקס־דעמאָקראַטישן פּוילן.

אונטער דער שוץ פון דער ראטן-דעגירונג

נאך דעם אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, דעם ערשטן סעפטעמבער 1939 האָבן אַ טייל מעאטער־קאלעקטיוון קוים באוויזן צו דערקלייבן זיך אין זייערע וווינערטער — בעיקר קיין ווארשע, ווו דער ארטיסטן־פאריוו אויף לעשנע 2 איז געוואָרן פאר זיי אַ היים. טייל אַקט־טיאָרן זיינען איבערגעבליבן אין פארשידענע שטעט פון דער פראָוויני.

עס האָבן זיך אָנגעהויבן די גרויליקע טעג פון דער באלאגערונג פון ווארשע, ווו ס'האָט זיך צוגעפגעקליבן מער ווי אַ העלפט יידישע אַקטיוואָרן. קיין מעאטער איז, פארשטייט זיך, נישט געווען, אָבער די מעאטער־משפחה פלעגט זיך צוגעפומען צווישן איין לופט־אַנגריף און צווייטן אין אַר־טיסטן־פאריוו, ווו ס'איז אויך אָרגאַניזירט געוואָרן אַ קיך.

דער ערשטער קרבן פון צווישן די אַקטיוואָרן איז געווען דער זאפ־טיקער ארטיסט פון דער „וולנער טרופע“ — לעצטנס „מעאטער פאר יונגט“ — דניאל שאפיראָ. ער איז אומגעקומען פון אַ שראַפנעל־אויפרייס אַ טאָג פאר דער קאפיטולאציע פון ווארשע. מיט אים הייבט זיך אָן די רשימה פון קנאפע דריי הונדערט יידישע אַקטיוואָרן־קרובנות פון דער הימל־לעריסטישער בעסטיע.

נאָכן אַרײַנמארש פון היטלערס חיילות קיין ווארשע האָט די מעאטער־משפחה אָנגעהויבן זוכן אַ וועג זיך צו ראַטעווען. יעדן טאָג זיינען אַוועק־געגאַנגען פון ווארשע גרופקעס יידישע אַקטיוואָרן דורך דער גרענעץ — קיין ביאליסטאָק, ווילנע, לעמבערג — אויף די באַפרייטע געביטן דורך דער ראטן־מאַכט. אין די דערמאָנטע שטעט האָבן זיך קאָנצענטרירט גרופקעס פון אַרטיקע אַקטיוואָרן, אָדער אַזעלכע, וואָס זיינען פון אנדערע שטעט אַהין אַנטלאָפן. אויף אזא אופן האָבן זיך אין משך פון אַ קור־

צער צייט געפונען אין די שטעט אן ערך הונדערט פופציק פוילישע יידישע אקטיאָרן. פאר זיי האָבן זיך געעפנט די ברייטסטע פערספעקטיוון פון ווייטער פירן די ארבעט אין די גינסטיקע באדינגונגען, וועלכע ס'האָט געשאפן די סאָויעטישע רעגירונג.

גלייך אין די ערשטע וואָכן נאָך דער באפריינג שאפט זיך אין ביאד ליסטאָק א בריגאדע אונטער דער אָנפירונג פון אַרטיקן אקטיאָר יהודה גרינהויז, וואָס פירט אויף דעם ערשטן אקט פון שלום עליכמס „200,000“ און א קאָנצערט־פראָגראַם. די בריגאדע וואקסט כסדר מיטן צוקום פון פרישע אקטיאָרן פון די אָסופירטע געביטן. די אקטיאָרן כאָר קומען גלייך שטיצע פון די סאָויעטישע אָרגאַנען. אינגיכן שאפט זיך אויך א בריגאדע אונטער דער אָנפירונג פון דזשיגאַן און שולמאכער.

לייב שריפטזעצער

אין ווילנע אָרגאַניזירט זיך אין „פּאַלאס“־טעאטער א יידישע טרופען אויסגעהאַלטן דורך דער ראטן־מאַכט, וואָס פירט אויף דאָניעלס „ויליס“ (רעזשי פון עליאשעוו, א זון פון בעל־מחשבות, און פון פוילישן רעזשיסער קארפינסקי), קושניראָווס „הירש לעקערט“ (רעזשי — עליאד שעוו — פעזשאַנאָווסקא), ל. מלאכס „מיסיסיפי“ (רעזשי עליאשעוו). א טייל ווילנער אקטיאָרן טראָגן זיך אריבער, מיט אברהם מאָרעווסקי בראש, קיין טראָרנע, ווו ס'הייבט זיך אָן אָרגאַניזירן דאָס יידישע מלוכה טעאטער פאר מערב־ווייסרוסלאַנד. נאָכן איבערנעמען די מאכט דורך דער ליטווישער ברוזשואזער רעגירונג פארוואנדלט זיך דאָס ווילנער טעאטער פאר זיך אן א שונדע־טעאטער, וואָס שטעלט די סאַמע ביליקסטע פיעסן. אן אויסנאַם איז געווען בלוז — לייב שריפטזעצערס אויפפירונג פון שלום עליכמס „200,000“.

זומער 1940 ווערט פראקלאמירט די ליטווישע סאָוועטישע העפּוב-
ליק. עס אָרגאַניזירט זיך א יידיש מלוכה־טעאָמער אונטער דער אָנפירונג
פון יונגן שרייבער דוד אומרו און (אין די לעצטע חדשים) מאַקס ווייס-
קינדן אלס הויפּט־רעזשיסער. דאָס דאָזיקע טעאָמער הויבט אָן מיט מ.
נערשנזאָנס „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“ (רעזשי — לייב שריפטזעצער,
וועלכער שפּילט גלייכצייטיק די טיטל־ראָל), ס. גערגעליס „מיון זון“ (רעד-
זשי — קארפינסקי, מיט דער אלטער אַקטריסע פון דער „וויילנער טרו-
פע“ — פּרידא וויטאַלינאַ אין דער ראָל פון דער מוטער). דאָס טעאָמער
וואָס באַשטייט בעיקר פון תּושבֿים, ווערט באַרייכערט מיט א ריי אַק-
טיאָרן פון ביאָליסטאָק און מיטן באַנאַבטן יונגן רעזשיסער מ. וויסקינד,
וועלכער פירט אויף א. קאָרנייטשוקס „פּלאַטאָן קרעטשעט“, מיט ד. קאַמאַי
אין דער טיטל־ראָל.

קורץ פארן אָנפאַל פון היטלערן אויפן ראַטנפאַרבאַנד קומט אויך
צו פון באַראַנאָוויטש מאָרדס לאַמפּע, וועלכער פירט אויף שלום־עליכמס
„200.000“, שפּילנדיק אליין שימעלע סאָראָקער. דאָס טעאָמער וואַקסט,
עס פאַרגרעסערט זיין שעפּעדישן קאָלעקטיוו, הויבט אָן צו פירן א פאַר-
טיפּע אַרבעט פון א סאָוועטיש מלוכה־טעאָמער, אָבער ס'ווערט פאַר-
שניטן דורכן היטלעריסטישן אָנפאַל, איידער ס'באַווייזט נאָך צו הערנרייכ-
עפעס ממשותדיקס.

גלייכצייטיק אַרבעט דערפּאָלגרייך דאָס פאַרמלוכה־שטע מאַריאַנעטן-
טעאָמער „מיידיס“, וואָס ספּעציאַליזירט זיך אין פאַרשטעלונגען פאַר
יונגט און קינדער, עס אַרבעט אויך א ברינאַרע ביי דער פּיל־האַרמאַניע
פון געוועזענע „דאָוקאָוועס“ (אַקטיאָרן פון „דאָוקע“) מיט געמישטע
קאַנצערט־פּראָגראַמען.

ברייטער, פאַרביקער און ערנסטער האָט זיך אנטוויקלט דאָס לעבן
און די אַרבעט פון די אַקטיאָרן, וואָס זענען געבליבן אין מערבֿ־ווייס-
רוסלאַנד. די גראַדנער גרופּע איז פאַריניקט געוואָרן מיט דער ביאָלי-
סטאָקער און אונטער דער קינסטלערישער אָנפירונג פון אַבראַם מאַד-
רעווסקי אָנגעהויבן צו אַרבעטן אלס ביאָליסטאָקער יידיש מלוכה־טעאָמער.
אין דעם טעאָמער האָט זיך קאַנצענטרירט א גרויסע טייל ערנסטע אַקטיאָר
רישע כּוחות פון יידישן טעאָמער אין פּוילן מיט אַבראַם מאָרעווסקי,
שמואל לאַנדאָ, משה ליפּמאַן, נאַטאַליאַ ליפּמאַן, בערטאַ ליטווינאַ,
אַסתר פּערלמאַן, עני ליפּמאַן, ליזאַ שלאָסבערג, שינע כּרדס, צפּוראַ
פּיינדליכער, הערש האַרט, יצחק גרוהבערג, שעפּטל זאַק, יוסף ווידעצקי,
חיים ניסנצווייג, יהודה גרינהויז, מיכאַל קליין, מיכאַל טרילינג, גרישאַ

אריעל, יוסף גליקסאָן, מענדל ראָבינ, פּנחס זינגלבוים, ראובן זינגלבוים און נאָך א ריי אקטיאָרן פון צווישן די גאָר יונגסטע אלס רעזשיסער אין אין טעאָטער געווען אַנגאַזשירט מאַקס וויסקינד, (וועלכער איז א יאָר שפעטער אַריבער אין ווילנער יידישן מלוכה־טעאָטער). דאָס טעאָטער איז פאַרשטאַרקט געוואָרן מיט אַ גרופע אקטיאָרן פון באַקוער יידישן מלוכה־טעאָטער מיטן באַנאַכטן אקטיאָר און רעזשיסער יעקב מינדלין און יונגן סאָויעטישן רעזשיסער וויקטאָר צייטלין בראַש, מיטן קאָמפּאָזיטאָר ס. קרישטאַל אלס מוזיקאלישן לייטער און מאַלער י. דאָזנצווייג אלס הויפּט־דעקאָראַטאָר. אין לעצטן יאָר איז נאָך צוגעקומען אלס דירעקטאָר דער באַקאַנטער סאָויעטיש־יידישער אקטיאָר יצחק ראַקמיין, און אלס קינסט־לערישער אָנפירער (אַברהם מאָרעווסקי איז פאַרבליבן אין טעאָטער בלויז אלס אקטיאָר) — דער ביז גאָר אינטערעסאַנטער רעזשיסער מאָריס נאָרוויד (אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה — דוד הערמאַנס א תלמיד און אקטיאָר פון דער „ווילנער טרופע“). די דאָזיקע פאַרייניקונג האָט געהאַט אַ ביז גאָר וויכטיקע באַדייטונג פאַר דער אידעישער פאַר־טיפונג פון אונדזערע אקטיאָרן און פאַרן קינסטלערישן וועקס פון טעאָטער. אַדאַנק דער דאָזיקער פאַרייניקונג איז דאָס ביאָליסטאָקער יידישע מלוכה־טעאָטער געוואָרן אַ מאָנאָליטער קינסטלערישער און אידעישער אָרגאַניזם, וואָס האָט זיך הערוואָרבן טרוים אָנזען אין דער ווייסרוסי־שער טעאָטער־וועלט און דירעקט פאַר יוני 1941 איינגעלאָרן געוואָרן אויף נאַסטשפּילן אין מזרח־ווייסרוסלאַנד און אַ ריי צענטראַל־רוסישע שטעט.

דאָס טעאָטער איז דערעפּנט געוואָרן מיט פּרץ מאַרקישס „משפּחה אָוואַדים“, אין דער רעזשי פון א. מאָרעווסקי — אַ פאַרשטעלונג, וואָס איז נישט געלונגען. סיי דער רעזשיסער, סיי די אקטיאָרן האָבן נאָך נישט געפונען דעם וועג צו אַ סאָויעטישער טעמע, נישט באַוווּזן צו באַלעבן מאַרקישס שוואַכע פּיעסע. גלייך דערנאָך שטעלט י. מינדלין שלום־עליכמס „דער בלוטיקער שפּאַס“ אין זיינס אַ נייער אינסצעניזאַציע. מינדלינגען איז געלונגען צו שאַפן אַ פאַרטיפּטן ספּעקטאַקל, קינסטלעריש און איד־דעיש, מיט אַ פּיינטעם ניוואָ פון אקטיאָרן־שפּיל. די ווייטערדיקע פרעמיע־רע — מ. גערשנזאָנס „הערשעלע אַסטראָפּאָליטער אין דער רעזשי פון י. מינדלין, מוזיק ס. קרישטאַל איז געווען נישט קיין קלענערער דערפּאָלג.

אַ דרייטער פאַרמעסט איז געווען שעקספּירס „שמוחעם“ אין דער רעזשי פון מ. וויסקינד, דעקאָראַציעס פון באַקאַנטן פּוילישן סצענאָגראַף י. דאַשעווסקי. וויסקינד האָט נישט געוואָלט קאָפּירן 5. שילערס פאַר־

מלחמהדיקע אויפפירונג פון „שטורעם“, (ביי וועלכער ער האָט געארבעט אלס רעזשיאסיסטענט) און געוואָלט געבן אן אייגענע רעזשיסערישע לייז זונג פון ספעקטאַקל. דאָס האָט זיך אים אָסער נישט איינגעגעבן. די גרויסע און שיינע פּאַרשטעלונג איז ארויסגעקומען קינסטלעריש און איר דעאָלאָגיש נישט פּאַרהאַנגצט.

מיט איינער פון די „שטורעם“ פּאַרשטעלונגען איז פּאַרבונדן א טראַגישער פּאַל: אין מיטן דער פּאַרשטעלונג דעם 7-טן דעצעמבער 1940 איז געשטאַרבן דער גלענצנדיקער אַקטיאָר שמואל לאַנדאָו, וועלכער האָט דעם אַוונט דובלירט די ראָל „פּראָספּעראָ“. ביים סוף פון ערשטן אַקט האָט דער קנאַפּ זיבעציק יעריקער לאַנדאָו באַקומען א האַרץ-אַטאַק פון גרויס אַנשטערענגונג און גלייך נאָך דעם געשטאַרבן — אין שעקספּירישן טרום און קאַסטיום.

שמואל לאַנדאָו

דער האַזיקער גלענצנדיקער, קערנדיקער יידישער בינע קינסטלער, א וועמעראן פון דער אַסתר-רחל קאַמינסקאַ-גענעראַציע, האָט אין ביאָ-ליסטאַקער יידישן מלוכה-טעאַטער דורכגעמאַכט א פּולשטענדיקע רענע-נעראַציע. די געשטאַלטן, וואָס ער האָט געשאפן אין משך פון אַ קנאַפּ יאָר: דער אַלטער אוואַדים אין „משפּחה אוואַדים“, קלמן אין „דערשעלע אַסטראָפּאָליער“, פּוקס אין „יוליס“, פּראָספּעראָ אין „שטורעם“, זיינען

געווען מייסער-ווערק פון אקטיאָרישער קונסט. ער האָט אויך איבער-געלעבט א פערזענלעכן זיידעהנגעבורט; דער אייביקבייזער, פארביטער-מער לאַנדאָ איז געוואָרן די פארקערפערונג פון פריינטשאפט און חבריש-קייט; דער אַנטי-געזעלשאפטלעכער אינדיווידואליסט איז געוואָרן געזעל-שאפטלעך און פאָליטיש אקטיוו, דעמאָנסטראַטריק ביי יעדער געלעגנ-הייט זיין הייסן סאָוועטישן פאטריאַטיזם.

דער שיינער אקטיאָרישער טויט פון דעם דאָזיקן פולבלומטיקן קינסט-לער האָט אויפגערוהערט די שטאַט. זיין לווי, וואָס איז פאָרגעקומען אויפן השכון פון דער מלכה, מיט מיליטערישן פאראד און כיבודים, איז געווען אן אויסדרוק פון דער העכסטער אָפּשאצונג, וואָס די ראַטן-רעגיר-לונג האָט געגעבן א יידישן אקטיאָר און דעם יידישן טעאטער.

אין משך פון די אַנדערהאַלבן יאָר, וואָס דאָס טעאטער האָט עקזיסטירט, זענען נאָך אויפגעפירט געוואָרן: ליפּע רעזניקס מוזיקאלישע קאָמעדיע, „דאניע“ (רעזשי י. מינדלין, מוזיק ס. קרישטאל), א באַאָרד-בעטונג פון גאָלדפאדענס „קוגל-לעמל“ (רעזשי וו. צייטלין); דאָברושינס דראַמאטיזאציע פון שלום יעליכמס „סטעמפעניו“ (רעזשי וו. צייטלין) — א גרויסער און שיינער ספעקטאַקל, וואָס האָט געליטן בלויז פון טעכנישע דעפעקטן צוליב דעם אָפטן בייטן פון שווערע דעקאָראציעס און איבער-לאָדונג מיט שטימונגס-מאַמענטן; דאניעלס „זוליס“ (רעזשי זויסקינד — מינדלין) — א ברייטפאַרמאַסמענער, רעוואָלוציאָנעזער ספעקטאַקל, און וועלכן ס'איז גלענצענדיק איבערגעגעבן געוואָרן דער קאמפ פון העוואָלד-ציאָנערן ווילנע מיט די וויסנשאַפֿטליאָן אין יאָר 1919 און דער טראַגדי-שער סוף פון ערשטן אַרבעטער-ראַט אין ווילנע; יעקב גאָרדינס „מירע-לע אפרת“ אין אן אַריגינעלער רעזשי-קאָנצעפציע פון י. מינדלין, וועלכער האָט באַלעבט גאָרדינען, געגעבן אים א נייעם סצענישן אויסדרוק. מיט דער דאָזיקער פאָרשטעלונג איז געמאַכט געוואָרן א דרייטער עקספּעריר-מענט: ס'איז איבערגעגעבן געוואָרן די טיטל-ראָל דער יונגער, באַנאַב-מער אקטריסע עני ליטאַן, כדי אויסצומיידן א געוויסן שטאַמפ פון גאָר-דינשפּילן. דער עקספּערירמענט איז געלונגען, און ליטאַן האָט געשאפן אן אַריגינעלע קרעאַציע. עס איז אויך אויפגעפירט געוואָרן אלסאָאנדער קאָר-נייטשווקס „פלאַמאַן קרעמשעט“ (רעזשי-וויטמאַר צייטלין) — די ערשטע מאָדערנע סאָוועטישע נישט-יידישע פּיעסע, וואָס דאָס טעאטער האָט געשטעלט. סיי דער רעזשיסער, סיי די אקטיאָרן זענען ארויס מיט נצחון פון דעם דאָזיקן פרוו, שאפנדיק אן אינטערעסאַנטן, אויסדרוקפולן און ווירדיקן ספעקטאַקל.

די לעצמע אויפפירונג פון ביאליסטאקער יידישן מלוכה-טעאטער איז געווען דער הויכפונקט פון זיינע דעהרגרייכוניגען. דאָס איז געווען וו. לערמאָנטאָוו'ס דראַמאטישע פּאָעמע „שפּאַניער“, אין דער איבערזעצונג פון א. קושנירָאָוו, דעזשי פון מאָריס נאָרוויד, מוזיק פון באַנאַבטן וואָר-שעווער יונגן קאָמפּאָזיטאָר ישראל שיעוויטש, אויסשטאַטונג פון פּאַר-דינסטפּוֹל קינסטלער פון דער ווייסרוסישער רעפּובליק, קראָל. אין פּרם בון פּאַרנעם, קינסטלערישער שלימות, אַקטיאָרישער שפּיל און צוזאַמענ-שפּיל קאָן מען די פּאַרשטעלונג פּאַרדעקענען צו די גרעסטע געשעענישן אין יידישן טעאטער בכלל. די פּרעמיערע האָט שוין נישט באוויזן אויס-געשפּילט צו ווערן, ווייל גלייך נאָך איר איז דאָס טעאטער ארויסגעפּאַרן אויף זיינע זומער-נאַסטשפּילן, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן אין מאָהילעוו ביים דניעפּער (יוני 1941), און דאָרט איז עס פּאַראַכאָפּט געוואָרן דורך דער מלחמה.

דער גרויסער קאָלעקטיוו פון ביאליסטאקער יידישן מלוכה-טעאטער (עטלעכע זיבעציק מאן) איז עוואַקוירט געוואָרן פון מאָהילעוו אין סאַרא-טאָווער געגנט און פון דאָרט — גרופּנווייז — זיך אריבערגעטראַגן קיין מיטל-אזיע. דערמיט האָט דאָס טעאטער אלס גאַנצעס פּאַקטיש אויפגע-הערט צו עקזיסטירן.

אין ביאליסטאָק איז אויך אין 1939 יאָר געשאפן געוואָרן דאָס מלוכהשע יידישע מיניאטור-טעאטער, אונטער דער אָנפירונג פון ש. דזשי-גאן און י. שומאַכער, ליטעראַרישער לייטונג פון משה ברָאָדערזאָן, מר-זיקאלעשער לייטונג פון שאול בערעזוואָוסקי, מיט וו. גאָדיק, לאָלאַ פּאָלמאַן יואל ברעגמאַן, שמואל נאָלדשטיין, חיילע שיפּער, מינא בערן, יהודית בערג, העלע לוקסענבורג, שמעון אַסאָוויצקי, מאַרק מאָראַווסקי, מרדכי ראָטשטיין, פעליקס פיביך און בער שוואַרצשטיין אין אַקטיאָרן פּערסאָנאַל מיט מ. נודעלמאַן און לוסטיקן פּעסימיסט אלס שטענדיקע מחברים. אָבער דאָס טעאטער האָט אין ביאליסטאָק געהאַט בלויז וויין באַזע. ס'איז אַרומגעפּאַרן מיט גאַסטראָלן איבער די באַפּרייטע מערב-געביטן און אנדערע געגנטן פון ראַטנפּאַרבאַנד. דאָס טעאטער האָט גער-שטעלט אייניקן פּראָגראַמען, און געהאַט גרויס דערפּאָלן. די מלחמה טרעפט דאָס טעאטער אויף גאַסטשפּילן אין אַרעם, פון וואָנען דער קאָלעק-טיוו ווערט עוואַקוירט קיין כאַרקאָוו, פון דאָרט קיין מיטל-אזיע. עס שפּילט נאָך אַ קורצע צייט אין אשכּאַבאַד. דאָרט שטאַרבט דער באַגאַב-טער אַקטיאָר יואל בערגמאַן. דאָס טעאטער אלס גאַנצעס הערט אויף צו עקזיסטירן. עס שאפן זיך פון אים קליינע בריגאַדעס, וואָס שפּילן זעלבסט-

שטענדיק, אָדער מיט אנדערע גרופעס אין משך פון די מלחמה-יאָרן, ביז דער רעפארטראַציע קיין פּוילן.

אין פּינסק און אומגענוגט ווערט געשאפן אן ארומפאָרמעאטער פון דער משפחה כאש, פארייניקט מיט דער גרופע פון „יונגמעאטער“. דער שידוך איז אָבער נישט געווען קיין געלונגענער, דאָס מעאטער באַווייזט זיך נישט אוועקצושטעלן אויף די פיס — סיי קינסטלעריש, סיי געזעל-שאפטלעך — און נאָך אַ פאָר חדשים וועגעמאָציע הערט עס אויף צו עקזיסטירן.

דאָסען ווערט אין סלאָנים-באראַנאוויטשער קרייז אָרגאניזירט אַ באַוועגלעך יידיש מלוכה-טעאטער אונטער דער אָנפירונג פון מאָריס לאַמפּע, מיט זלמן קאַלעשניקאָוו, מרדכי הילסבערג, מאַקס-פּאָקאָוויטש-סימאָוו, אהרון אייזנבערג, אסתר ליפאָווסקא, אדאָלף וואָלפּשטאָט, מלך רובין, גאוואַ וויי, רעגניע ראַזנצווייג, פּאָלאַנסקי, שלאָסמאן, פּאָגאָדע א. א. מאָריס-לאַמפּע פירט אויף שלום עליכמס „טביה דער מילכיקער“ און „200.000“, גאָרדינס „קרייצער סאַנאטע“. דאָס טעאטער האָט זיך קינסטלעריש נישט באַרעכטיקט, ס'האָט נישט געהאט קיין שעפּערישן כאַראַקטער, און דערבייבט האָט עס קורץ פארן מלחמה-אויסברוך וועגעטירט, פארוואַנהעלענדיק זיך אין אַ גרעסערער אַקטיאָר-ברייגאָדע.

פאראלעל מיט די טעאטערס האָט זיך אין די שטעט און שטעטלעך פון מערב-ווייסרוסלאַנד אַנטוויקלט אַ ברייטע יידישע קינסטלערישע זעלבסטעטיקייט-אָרבעט, אָנגעפירט דורך די „הייזער פון פּאָלקסישאר פונג“, וואָס זיינען געווען אין יעדער גרעסערער שטאָט. יידישע ליבהאַנדלער פלעגן קאָפּט אַרויסטרעטן, שטעלן זיך צו קאָנקורסן, אין רעזולטאַט פון וועלכע אייניקע זענען אַריינגענומען געוואָרן (מיט יידישע נומערן) אין אלגעמיינע קאָנצערט-ברייגאָדעס ביי די פּילהאַרמאָניעס, אייניקע זיי-נען אוועקגעשיקט געוואָרן אויף אויסבילדונג אין דער מלוכה-שער יידישער טעאטער-שול אין מאַסקווע.

נאָך רייכער האָט זיך אַנטוויקלט דאָס טעאטער-לעבן פון די פּויליש-יידישע אַקטיאָרן אין מערב-אוקראַינע, באַזונדערס אין לעמבערג.

גלייך ווי די שטעט זענען באַפרייט געוואָרן דורך דער רויטער אַר-מיי, האָט זיך אונטער דער אָנפירונג פון הענריק לופט און שלמה פריד זאַמענט אָרגאניזירט אַ יידישער טעאטער-קאָלעקטיוו, וואָס איז באַשטאַנען פון אַרטיקע אַקטיאָרן (פון גימפּעל-טעאטער און פון דער פּראָווינץ) און פון דער גאַנצער גרופע סטודיאַנטן פון „מאַסאַ“. מיט דער הילף פון דער יונגער סאָוועטישער אַדמיניסטראַציע איז דער קאָלעקטיוו צוגע-

טרעמן צו שפילן אין גרויסן „קאלאסעום“ טעאטער. די ערשטע פרעמיע-
 רע איז געווען י. ל. פּרזס „אין פּאָליש אויף דער קייט“, אין דער רעזשי
 פון הענריק לופט, מוזיק פון שלמה פּריזאמענט. די צווייטע פרעמיערע
 איז געשטעלט געוואָרן אונטער דער רעזשי פון בראַניסלאָוו דאָמבראָוו-
 סקי (איצטיקער דירעקטאָר פון פּוילישן טעאטער אין ווארשע) — א. הרא-
 מאטיואציע פון ביטשער סטאָוס „די כאַטע פון פעטער טאָס“. אין דער
 צייט קומט אָן קיין לעמבערג אידא. קאמינסקא, זי נעמט איבער די קינסט-
 לערישע אָנפירונג פון טעאטער, וואָס ווערט פארמלוכהשט. דאָס טעאטער
 ווערט רעאָרגאַניזירט, דער קאַלעקטיוו שטארק אויסגעברייטערט, אריינגע-
 מענדיק א גרויסע צאָל אקטיאָרן-פּליטיים. אזוי ארום האָט זיך געשאפן אן
 ערשטקלאַסיקער טעאטער-קאַלעקטיוו*).

צו דעם שטארקן קאַלעקטיוו האָט זיך פארייניקט אין א קורצער צייט
 ארום א גרעסערע זומפע פון דניעפּראָפעטראָווסקער יידישן מלוכה-טעא-
 טער מיט די רעזשיסערן י. קאַלמיניוס און ג. הרוז בראש. עס האָבן זיך
 געשאפן די מעגלעכקייטן פון גאָר אינטענסיווער ארבעט, פון שמעלן גרוי-
 סע פאראַלעלע ספעקטאַקלען, אדאנק וואָס דער טעאטער האָט זיך איינגע-
 געשאפן אין משך פון אנהער האַלבן יאָר א גרויסן, רייכן און פילפאַרביקן
 העפערטואר.

אידא קאמינסקא האָט געמאכט די ערשטע שטעלונג שאנדאָר גער-
 געליס „מיינ זון“, אין וועלכער זי האָט געשפּילט די מוטער, וואָס איז גער-
 וואָרן איינע פון די אינטערעסאַנטסטע קרעאַציעס פון דער דאָזיקער
 קינסטלעריי. שפעטער איז געשטעלט געוואָרן פּריץ מאַרקישס „משפּחה
 אוואַדים“ (רעזשי — ה. לופט), אָן באזונדערן דערפאַלג. א גרעסערן
 דעהפאַלג האָט שוין געהאט די אויפפירונג פון שלום יעליכמס „אוצר“
 (גאָלדגרעבער — רעזשי — ג. הרוז). פון גרויסן פארנעם איז געווען אידא
 קאמינסקאס באַנייטע שטעלונג פון לאָפע דע וועגאס „שעפּסן-קוואַל“

* שפּחה און נעמי נאַטאַן, אַדאַם דאָמב און סאַניע אַלטבאַום מאיר
 בעלמאַן, אויזיק ראַטמאַן, לעאַן קאַסווינער, יצחק קרעלמאַן, יעקב קורלענדער,
 גיוו היידען, שלמה פּריזאמענט, יעקב פישער, יעקב מאַנדלבלום פּערל אוריד,
 כאַלווינע יאַעלעס-גימפּעל, ראָזאַ פּוקס, יעקב ריינגלאַס, זיסל גאַרליצקאַ, נתן
 מייסלער, לעאַן הערבסט, יעקב גינצבערג, אידאַ און מושאַ נאַטאַן, וואָלף, געניע
 און לאהלע אַמוזעל, יצחק אינווענטאַזש, גרשון דאָס, בער הארט, שמוא און צילי
 אוריד, העלע בעל, פּסח קערמאַן, מאַניע מאַניעלע, רחל רעלעס, יעקב רעלעס, יצחק
 וואַלדבערג, מיכל מעסינגער, בלאַנקאַ אַלשולער, י. מערקאַץ, גראַספּעלד, רייקע
 בעזמאַן, א ריי סטודיאַנטן פון „מאַסקאַ“ א. א.; פּריץ קלוינמאַן און פּראָפ. זיגמונט
 באַל אַלס דעקאָראַטאָרן, הענריק לופט אַלס רעזשיסער, קאַרל גימפּעל אַלס דיריגענט.

(וואָס איז דורך איר אויפגעפירט געוואָרן נאָך פאר דער מלחמה). וואָס שייך שלום עליכם, "יקנה"ו" (רעזשי — הרודלופט), איז דער רעזשי נישט געלונגען צו באזייטיקן די בלוזן פון אונדזער קלאסיקערס ערשט-לינג-פיעסע.

קאָלטיניוק פירט אויס י. דאָברוישינס מוזיקאלישע קאָמעדיע, דאָס מידל פון מאַסקווע, וואָס איז א פאָרשטעלונג ווייט נישט אויפן ניר וואָ פון מלכה-טעאָטער. אירא קאמינסקא פירט אויף אַסטראָווסקיס, אָן שולד שולדיקע" און באנייט אירע פארמלחמהדיקע פאָרשטעלונגען: גאָר דינס, "מירעלע אפרת", כאַסיע די יתומה" (א פרוו צו שפילן די פיעסע אין דריי אַקטן, כדי אויסצומידן דעם פאַטאַליסטישן סוף. די גאַנצע פאָרשטעלונג איז אַבער נישט גענוג געווען באאַרבעט, עס זאָל באַרעכ-טיקן אַזא פאַרענדיקונג) און ל. ווערניעלס, "פרוי אדוואָקאַט". א פאָר-שטעלונג פון גרויסן פארנעם, א וואָניקער טעאטערס-פעקטאַקל איז ערשט פריץ מאַרקשיס, "מאַלצייט" אין דער רעזשי פון פאַרדינסטפולן אַר-מיסט פון ווייסרוסלאַנד ליטווינאָוו. זייער איינדרוקספול און אפּעלירני-דיק מיט זיין קעמפּערישער אָנלאַדונג — כאַטש אין דאָמאַנטישן פלאַן — איז געווען די דראַמאַטיזאַציע פון דאָמאַן פון סערבישן שדייבער וואַניטיש, "די בין" (רעזשי — הרודלופט). א האַרציקער יידישער ספּעקטאַקל, כאַטש באַשווערט פון צופיל מעלדראַמאַטישע סענטימענט-טאַלע מאַמענטן איז געווען יעקב דינעזאָנס, "יאַסעלע" אין דער דראַ-מאַטיזאַציע און רעזשי פון קאָלטיניוק. אין דער פאָרשטעלונג האָט זיך שטאַרק אַרויסגעהויבן די יוגנטישקע הויך-טאַלענטירטע לאַהלע אַמזעל (געשטאַרבן בעת דער מלחמה), וואָס האָט דובלירט די ראָל פון "יאַסע-לע" מיט דער באַקאַנטער סאָויעטישער אַקטריסע מאַלי בלאַנס.

א טעאטער-פאָרשטעלונג פון גרויסן קינסטלערישן ווערט און פון ערנסטער פאַרטיפונג פון פריץ-מאַטיוו, וואָס איז מיט גרויס יראַת-הב-בד פאר דער פרייזירושע דראַמאַטורגיש באאַרבעט געוואָרן דורכן דיכ-טער ליפע רעזניק — איז געווען די "שוועסטער". פון א ריי פריץ-מאַ-טיוו, מיט "ס'ברענט" אלס צענטראַלן מאַטיוו, איז געלונגען רעזניקן אויסצובויען א גאַנצע, ווערטיקע פיעסע, פון גרויסן ליטעראַרישן און דראַמאַטיש-סענטימענטן ווערט. דעם רעזשיסער זכריה ווין און דעם דער קאָראַטאָר — באַקאַנטער פּוילישער סצענאַגראַף וו. דאַשעווסקי — איז געלונגען צו געבן דעם ריכטיקן טאָן און די ראם פאר דער פאָרשטע-לונג. דעם אויסגעצייכנטן אַקטיאָרן-קאָלעקטיוו האָט זיך איינגעגעבן לער בעדיק צו מאַכן, אָנפילן מיט אן אמתן בינעלעבן די אינטערעסאַנטע פרייגעשטאַלטן. דערביי האָבן זיך ביי דער זייט פון אַלטע מייסטערס

און דערפארענע בינע-קינסטלער, ווי אידא קאמינסקא, אדאם דאָמב, נעמי נאָטאָן — גלענצנדיק אַרויסגעזען די פיינע קרעאַציעס פון יונגע אַקטיאָרן, ווי אידא נאָמאָן, נתן מייסלער א. א. עס איז געווען אן אומפארגעסלעכע פאַרשטעלונג פון א מהרה, וואָס זעלטן, אָדער נאָך קיינמאָל האָט א ייִדישע בינע נישט דערגרייכט מיט פּרעס א ווערק.

די לעצטע פארמלחמה-אויפפירונג איז געווען אידא קאמינסקאס באארבעטונג און שטעלונג פון אברהם גאַלדפּאָהענס „לא תחמוד“. דאָס איז געווען א גרויסער נצחון פון קאמינסקא דעם אינסצעניזאטאָר-דער זשיסער, וואָס האָט באַוווּן אויסצומיידן די פאַרמאָליסטישע לעזונג פון דער „וויקט“-אויפפירונג פון „לא תחמוד“ און געגעבן דעם פּאָנטאָס-טיש-סצענישן גאַלדפּאָרען-מאַטעריאַל אין די דאַמען פון אַ מאָדערנער רעאַליסטישער טעאַטער-שפּיל, נישט שערדיקנדיק דער פּאַנטאַסטישקייט און שפּילעוודיקייט פון דער האַטלונג. ס'איז איר אין דעם צו הילף געקומען די שיינע און אַרטיגינעלע דעקאָראַטיווע ראַם, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורך דעם באַגאַבטן קינסטלער פּריץ קליינמאַן. „לא תחמוד“

יעקב מאַנדלבלים
און פּערל אוריך

האָט נישט באַוווּן אויסגעשפּילט צו ווערן, ווייל גלייך נאָך דער פּרע-מיערע איז דאָס טעאַטער אַרויסגעפּאָרן אויף גאַסשפּילן קיין ראָוונע, וווּ עס איז פּאַרכאַפּט געוואָרן דורך דער מלחמה. דער קאַלעקטיוו האָט דאָן שוין אינטענסיוו געאַרבעט איבער א נייער, אַקטועלער פּיעסע פון פּריץ מאַרקיש „כל נחרי“ (וועגן דער באַפּריונג פון די מערב-געביטן), וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן דורכן רעזשיסער ליטווינאָוו. א מייל פון קאַלעקטיוו, וואָס איז געווען אין ראָוונע, איז שוואַקואירט געוואָרן קיין מיטל-אַזיע. די וואָס זענען געבליבן אין לעמבערג, זענען טיילווייז אומ-געקומען אין לעמבערג און אין די לאַגערן (יעקב מאַנדלבלים איז גע-פּאַלן אין פּאַרטיזאַנישן קאַמף צוזאַמען מיטן דיכטער יעקב שוורדיך), אייניקע האָבן זיך באַוווּן צו דערשלאָגן קיין וואַרשע, וווּ זיי האָבן גע-טוילט דעם גורל פון די אַקטיאָרן אין וואַרשעווער געמאַ.

א צווייט יידיש טעאטער אין מערב־אוקראינע איז געווען דאָס באַ-
וועגלעכע יידישע מלוכה־טעאטער אין מאַרנאָפּאָל. דאָס טעאטער איז
אָרגאַניזירט געוואָרן דורכן גאַליציאַנער אַקטיאָר לעאָפּאָלד יונגווירט. א
חויז יונגווירטן האָט עס פאַרמאַגט א קליינע גרופּע פּראָפּעסיאָנעלע אַק-
טיאָרן: חנן לעווענשטיין, לאה זילבערמאַן, סימי וויינשטאַק און אַ גרע-
סערע גרופּע געוועזענע ליבהאַבער, מיטגלידער פֿון דראַמאַטישע אַר-
בעטער־קרייזן. דער קינסטלערישער אָנפירער פֿון טעאטער איז געווען
דער סאָוויעטישער רעזשיסער בן־ציון סערעבריאַניק, וועלכער האָט אויפֿ-
געפירט שלום עליכמס, „מביה דער מילכיקער“ און ליפּע רעזניקס „אין
יעטע טעג“ (א דראַמע וועגן די יאָרן פֿון ביהגער־קריג). לעאָפּאָלד יונג-
ווירט האָט אויפגעפירט אַ ריי פּאַרשטעלונגען: מ. גערשענזאָנס „דער-
שעלע אַסטראָפּאָלער“, „הייערמאַנס „פּאַרלורענע האָפּנונג“, י. ב. ציר-
פורס „אויפּשטאַנד“, שלום עליכמס „200.000“. דאָס טעאטער האָט
אויסגעפירט אַ וויכטיקע שליחות פֿון באַדינען קלענערע און גרעסערע
פּראָוויניציאַלע און האָט געזאָלט פאַרשטאַרקט ווערן דורך פאַרגרע-
סערן דעם אַקטיאָר־קאָלעקטיוו, וואָס וואָלט זיכער אויסגעברייטערט די
שעפּערישע מעגלעכקייטן פֿון דעם טעאטער אלס גאַנצן. ביים אויס-
ברוך פֿון דער מלחמה איז זיך דאָס טעאטער צעפּאַלן.

עס האָט זיך אויך אָרגאַניזירט אַן אַקטיאָר־גרופּע אין ראָוונע,
אין באַשמאַנד פֿון די אַקטיאָר־פּאַמיליעס: לאַמאָוויטש, ביאַלקאָוויטש,
לאַנדסמאַן, קאַרל וויינבערג, האָניגבוים א. א. די גרופּע האָט געשטעלט
שלום עליכמס „200.000“ און אַ קאַנצערט־פּראָגראַם, אָבער זי איז
נישט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מלוכה־טעאטער און נאָר פֿון צייט
צו צייט געגעבן קאַנצערט־אויפּטריטן, ווי אַ גאַנצע ריי בריגאַדעס, וואָס
האַבן געווירקט אין מערב־אוקראינע.

אַ חויז דעם האָט זיך אַנטוויקלט אַ ברייט־פאַרצוווינגטע זעלבסט-
טעטיקייט פֿון דראַמקרייזן און גרופּעס ביי אונטערנעמונגען און פּראָ-
פּעסיאָנעלע פאַרזינגען. בראש פֿון דער טעטיקייט איז געשטאַנען דער
„גאַלדפּאַדען־קרייז“ אין סטאַניסלאַוו, וועגן וועלכן עס זיינען געווען פּראָ-
יעקטן צו פאַרוואַנדלען אים אין אַ מלוכה־שן קרייז־טעאטער. גאָר לע-
בעדיק האָט זיך אַנטוויקלט די טעטיקייט פֿון דראַמקרייזן אין לעמבערג,
ווי אייניקע זיינען אָנגעפירט געוואָרן דורך די אַקטיאָרן פֿון יידישן
מלוכה־טעאטער. אויך אין אַ ריי פּראָוויניציאַלע האָבן אינטענסיוו גע-
אַרבעט די קרייזן. די דאָזיקע טעטיקייט איז, פאַרשטייט זיך, איבער-
געריסן געוואָרן דורכן היטלעריסטישן אָנפאַל אויפֿן ראַטנפאַרבאַנד.

אין די יארן פון דער הימל־עריסמישער אַקופאַציע

טראַגיש ווי אלץ אַרום, איז געווען דאָס לעבן פון יידישן אַקטיוואַר און די עקזיסטענץ פון יידישן טעאטער אין די געטאָס. כמעט א העלפט פון דער פּויליש־יידישער אַקטיוואַר־משפּחה (און נאָך הימלערס אַנפּאל אויפן ראטנפארבאנד — נאָך מער) האָט זיך געפונען אין די געטאָס; א באזונדערס גרויסע צאָל — אין ווארשעווער געטאָ. יידיש טעאטער איז געווען טעטיק, אָבער בלויז ווי א מיטל פּיזיש צו הערהאלטן העם אַקטיוואַר, זעלטן האָט עס געהאט א קולטור־דערציערישע באדייטונג.

אין דעם יידישן געטאָ אין לאָדזש, וואָס האָט געהאט אזא אלטע יידישע טעאטער־טראַדיציע, זיינען פון אַנהויב אָרגאַניזירט געוואָרן ספּאָר־ראדישע קאָנצערטרפּאַרשטעלונגען אין פּריוואַטע שטובן פאר קליינע גרופּעס היימישע מענטשן. לאָדזש, וואָס איז געווען א גרויסער אַקטיוואַר־רישער צענטער, האָט דאן כמעט נישט פאַרמאָגט קיין פּראָפּעסיאָנעלע אַקטיוואַרן, וואָס זיינען אין דער גרעסטער מערהייט אנטלאָפן קיין ראטנפארבאנד, אייניקע — קיין ווארשע. פארבליבן זענען נאָר די אלטע שלמה הערשקאוויטש און י. ראַקאָוו, די „אַרט־אַקטיוואַרן משה פּולאַ" ווער און מאַניע פעטערמאַן, דער „חדגדיא"־אַקטיוואַר חיים וויינבערג. האַרבסט 1940 איז אָרגאַניזירט געוואָרן א העווי־טעאטער, וואָס האָט באַנייט נומערן פון די פאַרמלחמה־דיקע יידישע העווי־טעאטערס. די פּאָרשטעלונגען זיינען פּאָנהעקומען אויף ביידע מער, ווי ס'האָבן געקאָנט געד פונען א פּלאַץ א פּאָר צענדליק מענטשן. מען פלעגט שפּילן צו דריי סע־אַנסן א טאַג — אזא גרויסן הערפּאָלג האָבן געהאט די פּאַרשטעלונגען. אזוי פיל יידן האָבן געלעכצט נאָך טעאטער אפילו אין די שוידערלעכע געטאָ־באדייטונגען.

די „געמאָמאכט" האָט אין אָנהויב זיך נישט געמאכט וויסנדיק, שטילערהיים טאָלערידט די פּאַרשטעלונגען, לסוף זיך כאַמיט וועגן א דערלויבעניש צו עפענען א טעאטער. דאָס איז געלונגען אָנהויב 1941. מע האָט געעפנט אַ רעוויטעאטערל, וואָס האָט געשפילט אין דעם דעמלטיקן ייִדישן קולטור־הויז אין געמאָ. דער משגיה איבער דער פּאָר־ליטישער כשרות איז געווען רומקאָוסקי אליין, וועלכער האָט שוין אַפֿ־געהיט, אז אין די פּראָגראַמען זאָל זיך נישט אַרײַנכאַפּן קיין פּאַרדעכ־טיקס. דער רעזשיסער פון טעאטערל איז געווען משה פּולאַווער, דער באַקאַנטער קאָמפּאָזיטאָר דוד בײַגעלמאַן איז געווען דער מוזיקאלישער לײטער, די באַנאַכטע קינסטלערײַן דינע מאַטוס האָט געמאַכט דעקאָראַציעס. די טרופע איז באַשטאַנען אין דער מערהייט פון אַמאַטאָרן, וועל־כע לאַדזש האָט פון תּמיד אָן געהאַט אין אַ גרויסער שפּען.

עס איז אויך געווען אַ געמישטע ייִדיש־פּוילישע רעווי, וואָס האָט געהייסן „די פּאָליצײַשע רעווי", ווייל זי איז באַשטאַנען פון ייִדישע פּאָליצײַאנטן — טעאטער־ליב־האַבער. אין דער רעווייע האָבן זיך באַטייל־ליקט די אַקטיאָרן הערשקאָוויטש און ראַקאָוו. רומקאָוסקי, וואָס האָט געטריי געדינט די הימלעריסטן, האָט זיך אויך אויסגעגלייטשט און דער־פירט אין רעזולטאַט צו דער ליקווידאַציע פון ייִדישן טעאטער אין לאַ־דזשער געמאָ: ער האָט דורכגעלאָזט אַ קופּלעט „ס'וועט זײַן בעסער", וווּ ס'האָט זיך גערעהט וועגן בעסערע צײַטן, וואָס וועלן קומען, און דאָס איז דערטראָגן געוואָרן צו דער דײַטשער מאַכט. אין מיטן אַ פּאָר־שטעלונג איז אָנגעקומען אין טעאטער אַ פּאַרשטייער פון דער קריפּאַ (קרימינאַל־פּאָליצײַ), וואָס האָט פּאַנאַדערנעטריבן די אַקטיאָרן און דעם עולם: די טעאטער־פּאַרשטעלונגען אין געמאָ זענען פּאַרווערט גע־וואָרן.

פּונדעסטוועגן זענען נאָך געווען אייניקע פּרוּוו: ווען דאָס לאַך־דזשער געמאָ איז פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַרבעטס־לאַגער מיט רעסאָרטן, פּלעגן בײַ געוויסע רעסאָרטן פון צײַט־צײַט אײַמפּראָוויזירט ווערן פּאַרשטעלונגען, וואָס זײַנען, פּאַרשטייט זיך, געווען פּאַרבוּנדן מיט סכּנת־נפּשות פּאַר די אײַספּירער און צוקוקער. אזוי האָט געדויערט ביז צו דער פּולער אײַנשרומפּונג פון די רעסאָרטן.

אין סך־הכל זעען מיר, אז די עקזיסטענץ פון ייִדישן טעאטער אין לאַדזשער געמאָ איז געווען פון ביליקסטן פּאַרווילונגס־כאַראַקטער, און דער קלענסטער פּרוּוו צו שטאַרקן דעם מוט פון דערשלאָגענעם געמאָ־ייִדן, האָט זיך געענדיקט מיט דער ליקווידאַציע פון טעאטער. קאָן דער־

בער נישט זיין קיין רייד וועגן א פאזיטיווער ראָל — קינסטלערישער אָדער געזעלשאפטלעכער — פון לאָדזשער געמאָדעראַטער, וואָס איז גע-
ווען אונטער דער קאָנטראָל און אין דינסט פון „יודען־ראַט“ און זיין
„עלסטן“.

אנדערש האָט זיך אנטוויקלט דאָס טעאטער־לעבן אין ווארשעווער
געמאָ, וווּ ס'האָט זיך קאָנצענטרירט אזא גרויסע צאָל יידישע אקטיאָרן
און וווּ דאָס גאנצע געזעלשאפטלעכע לעבן איז געווען אינטענסיווער,
פארביקער און קעמפערדישער. עס האָט יעקזיסטירט, אָנגעפירט דורך אל-
טע גוט־באקאנטע אקטיאָרן, א טעאטער־לעבן, וואָס האָט געדינט די גע-
מאָדערניזם, ספעקולאנטן און היטלעריסטישע משרתים, און פון דער
צווייטער זייט אָבער האָט אויך יעקזיסטירט א טעאטער־באוועגונג, וואָס
האָט געשטרעבט צו דינען די פאָלקס־מאסן מיט טעאטער־פאָרשטעלונג-
גען און קאָנצערטן.

אין סוף יאָר 1939 זיינען צושטאנד געקומען אויפטריוון פון אר-
טיסטן ביי טישלעך, ווי אין דער פאָרגעשיכטע פון יידישן טעאטער. דאָס
מאָל ביי קאָרטן־טישלעך אין פּריוואַטע, ספעקולאנטישע שטובן, אָדער
קאָרטן־קלובן פאר ספעקולאנטן. עס איז דאָרט אויפגעטרעטן מיט זיינע
קופלעטן און לידלעך דער קאָמיקער שמחה פאָסטעל, שפעטער —
איידא געוועסט, הענגינא צוקער, חנה לעהנער, דוד זיידערמאן א. א. אָנ-
געהענט פון דער פאָפּולאריטעט פון די ראָזיקע אויפטריוון, האָט די ריי-
טישע איינטימערין פון „קאפע גערטנער“ (טלאָמאַצקע 13) ארויס-
באקומען א דערלויבעניש אויף איינצואַרדנען אויפטריוון פון די אויס-
גערעכנטע ארטיסטן (און אמאָל אויך — מיט די פּוילישע ארטיסטן
סטעפּטישא גורסקא, אדאָלף דימשא א. א.) — ביי זיך אין קאפע.

אין טאנץ־לאָקאל „מעלאָדי־פאלאס“ איז איינגעאַרדנט געוואָרן א
רעווי פון פּוילישע ארטיסטן — יידן: מיכאל זניטש, געדמונד מינאָוויטש,
סטעפּאניא גראָדזענסקא, זיגמונט רעגראָ, בראש מיט יעזשי יוראנדאָט.
אָבער די פּוילישע פּראָגראַמען האָבן נישט געצויגן אזוי דעם יידישן
עולם — האָט די דירעקציע באשלאָסן צו פארשטארקן זיי מיט א יודי-
שער רעווי־העלפּע „דאָס פּוילעכע פינפטל“: דיאנא בלומענפעלד, ר.
ראָזענזייווירט, דוד בירנבוים, י. גרינשפּאן, י. קיינעלסקי. עס האָבן זיך
געעפנט צענדליקער אזעלכע לאָקאלן אין וואַרשע. אויף לעשנע גאָס, א
שטייגער, איז כמעט אין יעדן הויז געווען אזא לאָקאל. די באלעבאטיס
פון די לאָקאלן אָדער שותפים זענען געווען יודענראטיקעס, מאכערס
אין דער יידישער פּאָליציי, אָדער מקורבים אין געסטאפּאָ. די קאָנס-
ט

מענטן — ספעקולאנטן און שמוגלערס, היטלעריסטישע אנגענטן, אָדער סתם אונטעררוועלטלעכע מענטשן, וואָס האָבן געלעבט א גוטן מאָג אין דער צייט, ווען דער יידישער פּאָלקס־מענטש איז אָפּגעגאנגען מיט בלוט.

גלייכצייטיג האָבן זיך שטארק אקטיוויזירט די דראַמאטישע קרייזן, וועלכע פלעגן נעבן קאָנצערטן און נאנצע פאַרשטעלונגען אין די לאַך קאלן פון די קיכן און הייז־קאָמיטעטן. די קרייזן האָבן אריינגעטראַגן א ביסל אויפהייטערונג צווישן דער יידישער אַרעמקייט, זיי זיינען אָבער אָפטמאָל געשטרובלט געוואָרן מיטן רעפּערטואַר, אראָפּקויקלענדיק זיך צום ערנסטן שונד, וועלנדיק מאכן פון זייער שפּילן א פּרנסה.

די „יידישע אליגיהלף“ האָט דעריבער געשאפן א „צענטראַלע אימ־פרעזענט־קאָמיטעי“, וועלכע האָט באַדאַרפט איבערנעמען די קאָנטראָל איבער די עפנטלעכע ארויסטריטן, אויסנוצן זיי פאַר געוועלשאַפּלעך־דערצייערישע צוועקן.

א קורצער צייט נאָכדעם, ווי די יידן ווערן אריינגעפּרעסט אין גע־מאָ, הייבן דאָרט אָן צו זיין טעטיק טעאטערס. דאָס ערשטע איז דער עפנט געוואָרן סוף 1940 דאָס „עלדאָראַדאָ“ (אין אמאָליקן „סקאלאַ“־טעאטער). דאָס „עלדאָראַדאָ“־טעאטער האָט געשפּילט: „דוחס פּודעלע“, „ציפּקע פייער“, „שוואַרצע חתונה“, „טרינע כלח“, „אורקע נאכאלניק“, „ציפּע פון נאָוואָליפּיע“ און ענלעכע „קונסט־ווערק“. ערשט קורץ פאר דער ליקווידאציע פון טעאטער, אין מאי 1942, קומט אן ענדערונג צום גוטן: ועס פירט אויף לעאָ קאַבריןס „דאָרפ־יונג“ דער העזשיסער מאַקס ווייסקינד, וואָס איז אנטלאָפּן פון ווילנער געמאָ. (מוזיק פּראָפ. י. זאָקס, דעקאָראַציעס פון א. ליבערמאַן). אין „עלדאָראַדאָ“ האָבן געשפּילט: דאָראַ פּאָקעל, אידא נאטאַן, וואָס איז געקומען פון לעמבערג, עווא שטאַקד פּעדער, שלמה קוטנער, אברהם קורץ, מאַקס ברין, שמחה ראָזען, שלמה קאָן, מאיר ווינדער, יוסף אַרנשטיין א. א., פון צווישן וועלכע ס'האָט זיך ספּעציעל אויסגעצייכנט דער יונגער טאלאַנט פון הארי זיידערמאַן, א זון פון די אקטיאָרן זיידערמאַן־לעהנער; וועלכער האָט געשפּילט די ראָל פון „יאַנקל בויגע“.

גלייך נאָכדעם אַהאַנגיזירט זיך א געמאָ־טעאטער אין דער פּוילישער שפּראַך פון פּוילישע אַקטיאָרן — יידן, אָדער אָפּשטאַמענדיקע פון יידן („פעמינאַ“, אויף לעשנע 35).

נאָכדעם איז געשאפן געוואָרן אין א זאל אויף נאָוואָליפּיע 72 דאָס טעאטער „נײַ אַזעל“, אָנגעפירט דורך חיים סאַנדלער. אין דעם טעא־טער האָבן געשפּילט סאַנדלערס פּרוי און טאַכטער (חנה לעיוו; און רייזל

סאנדלער), איינזיק סאמבערג און העלענע גאטליב, דאָזא זאיעל, שמהה פאָסטעל, דוד האמבורגער, י. באַלבינסקי, י. סאלווע, מ. דאָזענפארב, דאָזא הילסבערג א. א.

דאָרט זענען געשפילט געוואָרן „דער דיבוק“, „צוויי נביים“, „אשה רעה“, „שלאמקע שארלאמאן“, „מאָסקע ננב“, „שולמית“ און אפילו דער „קארנער“ (אונטער א פרעמדן נאָמען, ווייל יידן האָבן נישט געמאָרט שפילן קיין פיעסן פון נישטידישע מחברים).

עס זיינען נאָך צוגעקומען צוויי טעאטערס אין דער פוילישער שפראך און א נאנצע ריי עסטראדעס אין פארשידענע געגנטן פון געטא. דערביי מוז געזאָגט ווערן, אז דער קולטור-ניוואָ פון די טעאטערס אין דער פוילישער שפראך איז געווען אַן אַן ערך העכער, ווי פון די יידישע טעאטערס, כאָטש די יידישע טעאטערס האָבן געהאט באַנאכטע אקטואַ-רישע כוחות. אַנב, האָבן אייניקע ערנסטע יידישע אקטיאָרן אָנגעהויבן צו שפילן אין געטא אויף דער פוילישער שפראך.

א טעאטער-ארבעט פאר קינדער האָט אָנגעפירט דער „צענטמאָס“ מיט א בריגאדע פון ערשטקלאַסיקע פוילישע ארטיסטן און דעמוועלכן פראַגראַם אויף יידיש, אויסגעפירט דורך א. סאמבערג, חנה בראַז און א. קורץ.

ביים יתומים-הויז פון יאנוש קאָרטשאַק איז אָרגאַניזירט געוואָרן א מאַריאָנעטן-טעאטער, פאר וועלכן די קינדער מיט יאנוש קאָרטשאַק פלעגן שאפן די טעקסטן. פון מאַריאָנעטן-טעאטער האָבן געכאַסן בריי-טערע קרייזן יידישע קינדער.

סוף 1941 האָט דער „ייקאָר“ אויך אָרגאַניזירט אין זאל פון יוד-דאייטישער ביבליאָטעק די פאַרשטעלונג „פרוידס טעאָריע פון חלום מות“ פון צוואַנדיגנינסקי, מיט דיאנא בלומענפעלד און יאָנאַס טור-קאָוו.

אין וואַרשעווער געטאָ זעען מיר צוויי שטראָמען פון יידישע טעא-טער-ארבעט: דעם שונדישן, וואָס איז אויסגעוואקסן אויפן זומפיקן באַדן פון דער נייער געמאַדאָריס-טאָקראַטיע, פון פארעמער פון פאָלק, ספעקולאַנטן און אונטערוועלט-מענטשן, און דעם ערנסטן, וואָס איז געווען פאר דער געמאַדאָרעמקייט — פאר דעם פאָלקס-מענטש און פאָלקס-נאָענטן אינטעליגענט. דאָס דאָזיקע טעאטער איז געווען פאַר-בונדן מיט דער פראַגורעסיווער געזעלשאַפּטלעכקייט אין געטאָ, גראַד, ווי דאָס שונד-טעאטער איז געווען דירעקט אָדער אומדירעקט פאַרבונדן מיטן „יודענראַט“ און מיט די גרופעס, וואָס האָבן אויף אַזא אָדער

אנדערן אופן געדינט דעם היטלעריסטישן אָקופאַנט. אָבער ביידע שטראָמען זיינען צוזאַמען פאַרשוונדן אין דעם גרויסן ים יידיש בלוט, וואָס איז פאַרגאַסן געוואָרן דורך די היטלעריסטן. די גרויסע יידישע אַקטיאָרן-משפּחה אין וואַרשע איז אומגעקומען מיט פאַרשידענע טויטן. עס זיינען געראַטעוועט געוואָרן אויף דער אַרשער זייט בלויז דיאַנאַ בלומענפֿעלד און יאַנאַס טורקאָוו (די ידיעות וועגן וואַרשעווער געטאָר טעאָטער זיינען טאקע גענומען פון זיין בוך „אזוי איז עס געווען!“).

אין די אַנדערע געטאָס פון גענעראַל־גווערנעמענט זיינען נישט געווען קיין יידישע אַקטיאָרן, אָבער עס האָבן אין אַ גאַנצער ריי געטאָס אין געהיים געאַרבעט דראַמאַטישע קרייזן און גרופּעס. אין טשענסטאָאָוו וווּ די פאַרניכטונג איז נישט צוגעגאַנגען אזוי ראַשיק, ווי אין אַנדערע שטעט, האָבן געאַרבעט צוויי דראַמאַטישע קרייזן: איינער ביים „טאָוו“, וואָס האָט אונטער דער העזשי פון אַסתר ראָזינע געשטעלט איינאַקט מערס, סקעטשן, אַקטועלע נומערן פון געטאָ־לעבן; דער צווייטער ביים אַרבעטער־ראַט, וואָס האָט אויפגעפירט שלום עליכמס, דאָס גרויסע גע־ווינס“. די ביידע דראַמקרייזן זיינען שפעטער פאַריניקט געוואָרן און געגרייט זיך צו אַ גרעסערער אַרבעט. דער „יודענראַט“ האָט מורא גע־האַט פאַר דער אומלעגאַלער עקזיסטענץ פון די קרייזן און געוואָנדן זיך נאָך אַ דערלויבעניש פאַר זיי. דאן האָט זיך ערשט באַקומען אַן אָפּ־ציעלער פאַרבאָט, וואָס האָט שוין אומגעלעך געמאַכט אַ גרעסערע אַרבעט פון דראַמקרייזן, ווי עס אינפאַרמירט 5. ברענער אין זיין בוך וועגן טשענסטאָאָווער געטאָ.

עס האָט אויך עקזיסטירט אין טשענסטאָאָוו אַ קינדער־דראַמ קרייז, וועלכער איז אויפגעטרעטן אויף פאַרנאַנטשטאַלטינגען פאַר קינדער און דערוואַקסענע.

אַנדערש האָט עס אויסגעזען אין די אָקופּירטע ראַטנפאַרבאַנד־דישע שטעט. דאָרט זיינען די פאַרפּאָלטינגען און די פאַרניכטונג געווען גלייך פון אָנהויב שאַרפּער און ס'האַט זיך נישט באַוווּזן לאַנג אויפצוהאַלטן קיין יידיש לעבן בכלל, אויסער אין ביאַליסטאָק, וווּ דער געטאָ איז פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ פאַבריק מיט אַ שאַרפּער דיסציפּלין, און די יוגנט האָט זיך געגרייט צום ווידערשטאַנד. אָבער קיין טעאָטער האָט זיך דאָרט אויך נישט געשאַפן. דאַמען אין ווילנע, וווּ ס'איז פאַרבליבן דער גאַנצער קאָלעקטיוו פון מלוכה־טעאָטער און אַ גרויסע צאָל דראַ־מאַטישע קרייזן, האָט זיך יאָ אַנטוויקלט אַ טעאָטער־לעבן.

אין ווילנע האָט זיך דאָס טעאטער אָנגעשטויסן אויף אַ ווידער-
שטאַנד פֿון איגעווייניק. ווען ס'איז באַוווּסט געוואָרן, אז מען טרעט
צו צום אָרגאַניזירן אַ טעאטער, האָבן אייניקע גרופֿן אָנגעהויבן צו
פירן אַ שאַרפֿן קאַמפּ קעגן דעם, אַרויסלאָזנדיק אפֿילו פּלוג-בלעטלעך
אין טרויער-רעמלעך מיטן טעקסט: „אויף אַ בית-עולם שפּילט מען נישט
קיין טעאטער“. דאָס האָט אָבער נישט אָפּגעשמעלט די אַקטיאָרן, טעא-
טער-פּריינד מיט דעם ענערגישן רעזשיסער מאַקס וויסקינד, און אין יא-
נואַר 1942 קומט פֿאָר די ערשטע פֿאַרשטעלונג פֿון אַ רעוויזיר-פּראָגראַם.
די אָפּזעקטיווע אָפּשאצונג פֿון פּראָגראַם איז געווען, אז „דער מיט-ערנסט
טער ציונגאַ האָט נישט געשענרט די געפּילן פֿון צער און צאַרן, פֿאַר-
קערט, האָט געברענגט צו מאַמענטן פֿון התרוממות“ (ווי עס דערציילט
ד"ר מ. דוואָזשעצקי אין זיין בוך וועגן ווילנער געמאַ).

מיטן צווייטן פּראָגראַם איז פֿאַרנעקומען די פּאַסטישע דערעפּענונג
פֿון „ווילנער געמאַטעאטער“, ווי עס האָט געהייסן די אינסטיטוציע,
וואָס האָט עקזיסטירט ביזן אָנהויב פֿון דער ליטוויזאציע פֿון ווילנער
געמאַ.

דורך דער צייט זענען געשטעלט געוואָרן ווייטערדיקע רעוויזיר-פּראָג-
ראַמען אונטער די נעמען: „קאַרענטע יאָרן און וויצעטע טעג“, „מען קאָן
גאָרנישט וויסן“, „פּעשע פֿון רעשע“, „משה האַלט זיך“.

די פּראָגראַמען האָבן אַנטהאַלטן נומערן פֿון קאַטירע אויף די געמאַ
פּאַרדעלמענישן, דערמיטקנדיקע רופֿן, אפֿילו אַקטועלע פּאַליטישע רמזים.
דאָס טעאטער האָט אויך געשטעלט גאַנצע פֿאַרשטעלונגען: פּרץ הירשביינס
„גרינע פעלדער“, וואָס איז געגאַנגען 28 מאַך, אָטמאַ אינדיקס „דער מענטש
אונטערן בריק“ 46 מאַך; פּינסקיס „אוצר“, בערגערס „מבול“ און געגרייט
שלום עליכום „טביה דער מילכיקער“, אָבער צו דער פּרעמיערע איז שוין
נישט דערגאַנגען, ווייל ס'האָט זיך אָנגעהויבן די ליטוויזאציע פֿון געמאַ.
אין אַלגעמיין האָט דאָס טעאטער אין משך פֿון 1942 יאָר געגעבן 120
פֿאַרשטעלונגען, מיט אַ באַזוך פֿון 38 טויזנט יידן, וואָס באַווייזט, אז עס
איז געווען אַ פּאַלקס-טעאטער, וואָס האָט אָפּגעשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָל
אין לעבן פֿון יידן אין ווילנער געמאַ.

דאָס ווילנער געמאַטעאטער האָט פּאַרענדיקט זיין עקזיסטענץ מיט
אַ טרופֿע, וואָס איז באַשטאַנען פֿון אַסתר ליפּאַוואַסקאַ, אַשע ליפּאַוואַסקי
מיט זיין פּרוי און קינד (דער דריטער אַקטיאָרישער דור), יעקב בער-
גאַלסקי (גאַלבערג) — אַ פּיינער סאָוועטישער יידישער אַקטיאָר, וואָס
איז קיין ווילנע געקומען פֿון ביאַליסטאָקער יידישן מלוכה-טעאטער און זיין

פרוי לילי גאָלדבערג, לעאָן הערביסט, וואָס איז אהינגעקומען פון לעמב
בערגער יידישן מלוכה־טעאטער און פון די ווילנער אקטיאָרן מאַקס שאַרד
אַווסקי, שבתאי בליאכער, דאָראַ רובינא, יקותיאל רוסנבערג, כתריאל
ברוידע, גענימע שפיראָ, א. ווילנער און ווילנער־קאָרפּינאָוויטש, משה
גורוויטש און די יונגע תּיהלע ראָזנמאַל. אַ חוץ דאָראַ רובינא און תּיהלע
ראָזנמאַל, וואָס זיינען דורך דער רויטער אַרמיי געראטעוועט געוואָרן אין
אַ לאַגער, זיינען אלע אומגעקומען. פריער נאָך זיינען אומגעקומען דער
אַקטיאָר און רעזשיסער מאָריס לאַמפע, דער גלענצנדיקער שלום־עליכס
אינטערפּרעטאַטאָר לייב שריפּמזעצער, און די אויסגעצייכנטע „וויסט“
זינגערין לובאַ לעוויצקאַ. דער רעזשיסער מ. וויסקינד איז קורץ נאָך דער
גרינדונג פון טעאטער אוועק קיין ווארשע, ווו ער איז אומגעקומען.

עס איז נאָך געווען טעטיק אין אַ קאַפּעדהויז אַ קליינקנסט־טעאטערל
„די יאָגעניש אין פּאַס“, אָבער דאָס איז שוין געווען אַ פּאַרוויליגונג פאַר
אויסדערווילטע, וואָס האָט קיין לאַנגן קיום נישט געהאַט.

אין סך־הכל מוז מען פעסטשמעלן, אז אין קאַפּיטל „געמאָרטעאטערס“
האָט דאָס ווילנער „געמאָרטעאטער“ סיי מיט זיין קינסטלערישן ניוואָ, סיי
מיט זיין געזעלשאַפּטלעכער באַדײַטונג, פאַרגומען דאָס באַדייטנדיקסטע
אַרט. די קורצע צייט סאָוועטישע דערציונג פון יידישן אַקטיאָר איז נישט
גענאָגען לאַיבור.

ווי אנדערש איז געווען דער גורל פון דער קליינער צאָל יידישע אַק-
טיאָרן, וועלכע האָבן באַוווּזן זיך צו ראַטעווען אין ראַטנפאַרבאַנד! נישט
געקומט אויף די שווערע צייטן פון די מלחמה־יאָרן, האָט די מערהייט פון
זיי געאַרבעט אין טעאטערס און אויך באַרייכערט זייער אידעאָלאָגישן און
קינסטלערישן באַגאַוש.

אייניקע, ווי אלעס שטיין, וואָס איז נאָך אין 1940 יאָר אַנטאָ-
זשירט געוואָרן אין מינסקער יידישן מלוכה־טעאטער אלס רעזשיסער,
און יוליאַ פּלוים אלס אַקטריסע, זיינען אין דעם טעאטער פאַרבליבן ביזן
סוף פון דער מלחמה. יוסף קאַמען (געשמאַרבן אין 1943 יאָר אין אר-
ראַלסק) און נאַדיאַ קאַרעני, האָבן געאַרבעט אין אַ קאָנצערט־ברוגאָרע.
אַ גאַנצע ריי יונגע אַקטיאָרן האָבן געלערנט אין דער מאַסקווער מלוכה־שער
יידישער טעאטער־שול און ענדיקנדיק די שול, באַקומען אַרבעט אין פאַר-
שידענע מלוכה־טעאטערס. איינצלנע פּויליש־יידישע אַקטיאָרן האָבן גע-
אַרבעט אין אָדעסער־באַרקאָווער מלוכה־טעאטער און אין קיעווער טעא-
טער, וואָס זיינען געוואָרן עוואַקוירט קיין מיטלאַזיע, אַנדערע האָבן גע-

ארבעט אין פארשידענע ארומפאר-אנסאמבלען און בריטאדעס. אייניקע האָבן אפילו באקומען ארבעט אין רוסישע טעאטערס, ווי אברהם מאָרעוור סקי, אלס אקטיאָר און רעזשיסער, לאזאר קאַברניסקי אלס רעזשיסער אין נאַוואָסיבירסקער פילהארמאָניע און אין לענינגראד „טיוו" (מעאטער פון יונגן צושיער), אראם דאָמב, אין אסטראכאנאער רוסישן טעאטער (ער איז געשטאָרבען אין 1943), און הנן לעווענישטיין, אלס אקטיאָר אין גראָד

אָראָם דאָמב

נער רוסישן מלוכה-טעאטער. אָבער דער עיקר האָבן זיך אויסגעבילדעט צוויי פּויליש-יידישע טעאטער-קאָלעקטיוון, וואָס האָבן געשפּילט ביז דער רעפּאטריאציע קיין פּוילן — איינער אין פּרונזע, דער צווייטער אין סא-מאַרקאַנד (בייזע אין מיטל-אזיע).

דאָס פּירנדיקע אָרט האָט פּאַרנומען פּרונזע, כאָטש עס האָט זיך דאָרט געפונען פּאַרהעלטנישמעסיק אַ קליינע צאָל פּוילישע יידן. געשען איז עס צוליב דעם, ווייל אין פּרונזע האָט זיך באַזעצט איראַ קאַמינסקאַ, און ארום איר האָט זיך גרופּירט אַ גרעסערע צאָל יידישע אקטיאָרן. מיט זיי איז איראַ קאַמינסקאַ צוגעטרעטן צו באַנייען אירע אלטע פּאַרשטע-לונגען, און שוין אָנהויב 1942 האָט זי אָנטעהויבן צו שפּילן אין פּרונז-

זע און אומגענוג, ארויספארנדיק מיט דער טרופע אויך אין דער הויפט־
שטאָט פון קאזאכסטאן — אלמאטא.

אורדיא איז עס שווער צוגעגאנגען די ערשטע צייטן. די פוילישע
יידן זיינען נאָך נישט געווען אינגעפארנט אין די נייע ווויזערטער. די
סאָויעטישע יידן האָבן נאָך די אקטיאָרן נישט געקענט, און דער אנסאמבל
האָט זיך ערשט געמוזט שאפן דעם מאָראַלישן קרעדיט ביים נייעם ועולם.
קיין רעפערטואַר איז נישט געווען און אלע אלטע פּיעסן, וואָס זיינען
אויפגעפירט געוואָרן, האָט מען געהאט צו פאָרראַנקען דעם פענאָמענאלן
זכרון פון אידא קאמינסקא, וועלכע האָט די פּיעסן רעסטאורירט — ממש
פון זכרון. אויף אזא אופן זיינען געשפילט געוואָרן „כאסיע די יתומה“,
„מיהעלע אפרת“, „די שחיטה“, „קרייצער סאָנאַטע“ פון גאַרדינעו, „מין
זוך“ פון געהעלי, „פּרוי אדוואַקאַט“ פון וועהניעל און אייניקע קאָנצערט־
פּראָגראַמען.

צו ביסלעך האָט זיך דער אנסאמבל כאפּעסטיקט, געוויינענדיק דעם
צוטרוי פון ועולם און פון די אַרטיקע מאַטראָנהאַנען, וואָס האָבן דער־
זען, אז זיי האָבן פאַר זיך א גומן אנסאמבל פון קוואליפּיצירטע אַקט־
טיאָרן, און די גאַנצע טרופע איז איינגעשלאָסן געוואָרן אלס „לואָווער
ידישער טעאטער“ אין דער נעץ אינסטיטוציעס פון דער קירגיזישער
מלוכהשער פּילהארמאָניע. נאָכן אריבערפאַרן פון אידא קאמינסקא קיין
מאָסקווע (אָנהייב 1944), האָט די קינסטלער־נישע אָנפירונג פון אנסאמבל
איבערגענומען שמחה נאמאן, וועלכער האָט אויפגעפירט א דראַמאַטיזאַ־
ציע פון שלום עליכמס, „פאַרכישופטן שניידערל“ און „דעם בלוטיקן
שפּאַס“, גערשענזאָנס „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“ און צוויי נייע קאָנ־
צערט־פּראָגראַמען. ס'זענען אויך באנייט געוואָרן אייניקע פּיעסעס פון גאַר־
דינרעפערטואַר און — ביי דער וואַרעמסטער אונטערשטיצונג פון די
סאָויעטישע קונסט־אָרגאַניזאַציעס — איז „דאָס לואָווער ידישע טעאַ־
טער“ ארויסגעפאַרן אין די יאָרן 1944—45 אויף גאסטשפּילן אין א ריי
וויכטיקערע צענטערן פון מיטל־אזיע (אלמאַטאַ, טאַשקענט, בוכאַרא, לע־
נינאַבאַד, אנדוזשאַן, נאַמאַנגאַן, אַש) האָבנדיק אומעטום דעם גרעסטן
דערפאַלג, סיי ביי די פוילישע יידן, סיי ביי די סאָויעטישע און אַרויס־
רופנדיק א גרויסן אינטערעס ביי דער נישטידישער טעאטער־וועלט און
מיטל־אזיע. דער אנסאמבל איז געווען טעטיק ביז דער רעפּאַטריאַציע קיין
פּוילן (זומער 1946) און געזעגנט געוואָרן מיט א דאַנקבריוו און אויס־
צייכענונג פון דער קונסט־פאַרוואַלטונג ביים מיניסטער־ראַט פון דער
קירגיזישער סאָציאַליסטישער סאָויעטישער רעפּובליק, מיט דער וואַ־

רעמסטער פרינדלעכקייט פון סאָוועטישע אינסטיטוציעס און סאָוועדי
טישע מענטשן*).

דער פּרונזער אַנסאַמבל האָט אַרײַנגעבראַכט א סך אױפֿלעבונג
צװישן די יידן אין מיטל־אַזיע און אין אַלײן באַדײַכערט געװאָרן אַ דאַנק
דער זאָרג און לערע פֿון די פּרונזער סאָװיעטישע קינסטלער, װעלכע האָבן
זיך װײער נאָענט פּאַראַינטערעסירט מיט אים, געגעבן אים שעפּערישע
און אידעאָלאָגישע אָנװײונגען און געװאַכט אײבער זײן עקזיסטענץ און
קינסטלערישער טעטיקײט.

דער צװײטער גרעסערער פּױליטיש־ידישער אַנסאַמבל האָט זיך אָד־
נאַנזירט אין יאָר 1944, װען ס'איז פֿון סאַמאַראַנד געפּאָרן קײן טאַיש־
קענט דאָס אָדעסער־באַרקאָװער ידישע מלוכה־טעאַטער, אין װעלכן ס'זײַ-
נען געװען באַשעפּטיקט אַ רײ פּױליטיש־ידישע אַקטיאָרן. דער קינסטלער־
רישער אָנפֿירער פֿון אַנסאַמבל איז געװען משה ליפּמאַן, מוזיקאַלישער
לײטער — שלמה פּרױזאַמענט. דער אַנסאַמבל, װאָס איז געװען אָנגעד־
שלאָסן אין סאַמאַראַנדער מלוכה־פּילהאַרמאָניע, האָט נישט געהאַט אַזאַ
ערנסטן באַראַטער, װי דער פּרונזער, סײ אין פּרט פֿון רעפּערטװאַר, סײ
אין פּרט פֿון אױפֿפֿירונג. געשפּילט האָבן זײ טײלװײז אױך דעם גאָרדײַן־
רעפּערטװאַר, אָבער בעיקר — ש. פּרױזאַמענטס מוזיקאַלישע מאַכאַרײ־
קעס (**).

אַ הױז די צװײ אַנסאַמבלען איז אין 1945־מײן יאָר אָרהאַנזירט
געװאָרן בײם פּאַרבאַנד פֿון פּױלישע פּאַטריאָטן אין טאַשקענט אַ פּױליש־

(*) אין פּאַרלױף פֿון זײן פּיר־און־האַלב־יאָריקער עקזיסטענץ זענען
אין אַנסאַמבל מעטיק געװען: אידאַ קאַמינסקאַ, שמוחה נאַטאַן, אסתר פּערלמאַן,
עני ליפּמאַן, מאיר מעלמאַן, יצחק גרודבערג, יעקב קורלענדער, יוסף װידעצקי,
שעפּטל און מאַמעט זאַק, זיסל גאַרליצקאַ, רעניע גליקמאַן, יעקב רױנגלאַס, דײַזאַ
עפּשמיין, אַנאַ שטאַקפּערער, יצחק אינווענטאַזש, גרישע אַרעל, מענדל ראָבין
(געשטאַרבן אין 1943 יאָר אין פּרונזע) דאָראַ פּשעפּירקע, שושנאַ לעװקאַװיש,ּ
מרדכי אַבעלמאַן און אַנדערע.

(**) אין דער טרופּע זענען מעטיק געװען: משה און נאַטאַליאַ ליפּמאַן,
עני ליפּמאַן, גײז היירען, שלמה פּרױזאַמענט, דוד לעדערמאַן, אײזיק ראָטמאַן,
געניע אַמועל, מױכאַל קלײן, דוד קאַמאַי (געשטאַרבן אין יאָר 1946), נתן װולפּאַ-
װיש, צעלינע סאַל, לאה זילבערמאַן, יצחק װאַלדבערג (געשטאַרבן אין יאָר
1945) א. א.

יידישע אקטיאָרן-גרופע, וואָס פלעגט אויסטיילן בריגאדעס מיט קאָנצערט-
פּראָגראַמען (*).

אחוץ די אויסגעהעכנטע פּראָפעסיאָנעלע אנטאמבלען זענען אויך
געווען טעטיק אין מיטל-אזיע פּויליש-יידישע האלב-פּראָפעסיאָנעלע גור-
פעס ביים פארבאנד פון פּוילישע פּאטריאָטן (אין בוכארא, אונטער דער
אָנפירונג פון הענריק לופט) און דראמאטישע קרייזן (אין אנדזשאן, לער
נינאבאד, טאמאנגאן, סעמיפּאלאטינסק). עס האָט זיך געשאפן א ניי,
פארצווייגט, אינטענסיבן יידיש טעאטער-לעבן אויף דער גאסטפריינטלעך-
סער סאָוועטישער ערד. א טעאטער-לעבן, וואָס האָט געקאָנט עקזיסטירן
נאָר א דאנק דער אונטערשיצונג פון די אָרטיקע סאָוועטישע מאכט-
אָהנאנען און דער הילף פון „פארבאנד פון פּוילישע פּאטריאָטן“.

א גרעסערע גרופע פּויליש-יידישע אקטיאָרן איז פארבליבן אין ראטנ-
פארבאנד, ווו זיי האָבן זיך איינגעלעבט און געפונען נייע היימען
(אברהם מאַהעווסקי, אלעקס שטיין, ליזע שלאָסבערג, יוליא פלוים, שמחה
ווינטרוב, חיים ניסנצווייג, שיינע מרים, מיכאל טרילינג, אברהם גראָד-
נער-חאש, רויטמאן-קראָסנאָו און א ריי אנדערע פון יונגערן דור). די
מערהייט איז צוריקגעקומען אין באפרייטן פּוילן, אין זייער היים, צו
דעם מקור פון זייער שאפן — צו די פּוילישע יידן, וועלכע האָבן בא-
קומען נייע מעגלעכקייטן און פּערספּעקטיוון אין פּאָלקס-דעמאָקראטישן
פּוילן. צוריקגעקומען — בארייכערטע מיט די הערפארונגען פון ארבעט אין
סאָוועטישע טעאטערס, בארייכערטע מיט דער לערע פון אידעאָלאָגיש און
קינסטלעריש בעסטן טעאטער אין דער וועלט — פון סאָוועטישן טעאטער.

* (*.) אין דער גרופע זענען געווען: לאָלאַ פּאלמאַן, שמואל גאָלדשטיין,
מיכאל טרילינג, יהודה גרינהויז, שמעון אָסאָוויצקי, צפורה פּיינזילבער, יוסף
גליקסאָן אברהם גראָדנער-חאש, העלע לוקסענבורג, מרדכי ראָטשטיין, יוסף הייבלום,
יהודית בערג, פעליקס פיביך, דוד מינסטער א. א.

אין באפרייטן פוילן

באלד נאך דער באפרייונג איז אין לובלין אין „פרז'הויוז" פארהען קומען פאר א קליינער גרופע געראטעוועטע יידן — יידישע קעמפער פון דער פוילישער ארמיי און פון די פארטיוואנער — דער ערשטער יידישער קאנצערט, אויסגעפירט דורך דיאנא בלומענפעלד, דער איינציקער יידישער אקטריסע פון ווארשעווער געמא, וואָס איז געראטעוועט געוואָרן דורך סאָוועטישע זעלנער. דאָס איז געווען אין נאָוועמבער 1944. אין דער צעמבער איז שוין איינגעפֿאַרדנט געוואָרן אירער אן עפנטלעכער קאָנצערט אין גרויסן זאל פון לובלינער מוזיקאלינסטיטוט, וואָס איז געווען איר בערפולט מיט מיליטערי־לייט און ציווילע.

קורץ נאָך דעם באפרייט ווערן פון די ווייטערדיקע פוילישע געד ביטן, קומען גלייך אהין דיאנא בלומענפעלד און דידיא עפשטיין מיט קאָנצערטן פון יידישן ליד, ווי אן אַנזאָג פון א צוריק אויפֿוואַכנדיקן ייִדן ישן לעבן אין פוילן.

אין לאָדזש, צוויי חדשים נאָך דער באפרייונג, טרעטן ארויס מיט א פראַגראַם די עטלעכע געראטעוועטע אַקטיאָרן פון לאָדזשער געמא. עס באווייזן זיך פון די לאַגערן און בונקערס נאָך עטלעכע אָפּגעראטעוועטע אַקטיאָרן: דער ביאליסטאָקער זלמן קאַלעשניקאָוו, די יונגע אַקטריסע דאָרא רובינא, וואָס האָט געשפילט אין ווילנער געמאָרעאטער, און תּוּחלע ראָזנטאַל, וואָס האָט געשטעלט אירע ערשטע טרײַט אין דערמאָנטן טעאָטער דאָס געוועזענע ווילנער ווונדער־קינד. די טענצערין מוסיע דייכעס און די פּלאַסיקערין־דעזשיסערין נינא ראבינאוויטש־גערשטיין. מען הייבט אָן צו געבן קאָנצערטן אין גרופּעס און אינדיווידועל, מיטן אַנטייל פון אַ כאָר און פון דער „לאָדזשער דראַמאטישער סטודיע" — אן אמאָ טאָרן־קרייז פון געראטעוועטע פון לאָדזשער געמא.

אין סעפטעמבער 1945 ווערט אין לאָדזש געגעבן א רעוויזיִפֿאַרשטער
לונג א. נ. „א גוט יאָר“, אויפגעפירט דורך זלמן קאַלעשניקאָוו מיט דאָרא
רובינא און אַ ביאליסטאָקער דראַמאָרייז, וואָס האָט זיך געהאט אָרגאַ
ניזירט. די גרופע מאכט אַ טורנע איבער וואַרשע, קראָקע, טשענסטאָכאָוו,
קאָמאָוויץ.

עס הייבן אָן צוריקצוקומען די יערשטע יידישע אַקטיאָרן פֿון דאַטנ־
פאַרבאַנד. אַ ריי זיינען שוין געקומען מיטן פּוילישן מיליטער (וול. גאָדיק,
יעקב גינצבערג, יונה ישמאָקעדיער, מישא נאַמאַן) און בלייבן ווייטער אין
מיליטער. אנדערע דעמאָביליזירן זיך און שטייען צו צו דער קאַלעשני
קאָורגראַפע. אין נאָוועמבער ווערט באַטראַכט די פראַגע פֿון אָרגאַניזירן
אַ שטענדיק יידיש טעאַטער אין לאָדזש. דערווייל זיינען דאָ שוועדיקייטן
צוליב מאַנגל פֿון אַ בנין, און די גרופע פֿאַרט אַרויס אויף דער פּראָווינץ
מיט אַ רעוויזיִפֿאַרמאַס „לעבעדיק ועמד“. שפעטער — אויך איבער שטעט
פֿון נידערשלאָזיע, וווּ עס הייבט זיך אָן אויסצופֿאַרעמען אַ יידישער
ישוב.

אַנהויב 1946 קומען צוריק פֿון ראַטנפאַרבאַנד די אַקטיאָרן שמחה
נאַמאַן, יצחק קרעלמאַן און אַ ריי אנדערע. זיי פאַרנייניקן זיך מיט קאָ
לעשניקאָוו און אַ טייל פֿון זיין גרופע, און שמחה נאַמאַן פירט אויף מיט
זיי שלום עליכום „דער כלומיקער שפּאַס“. די פֿאַרשטעלונג ווערט געשפּילט
אין אויניקע שטעט פֿון פּוילן. אין צווישן צייט ווערט שמחה נאַמאַן גע
פּערלעך קראַנק, בלייבט אין וואַרשעווער שפּיטאַל, וווּ ער שטאַרבט אין
יולי 1946. מיט זיין טויט פאַרלירט דאָס באַנייטע יידישע טעאַטער אין
פּוילן אַ וויכטיקע קראַפט סיי אַלס אַקטיאָר, סיי אַלס טעאַטער־אָרגאַניזאַ
טאָר.

די גרופע בלייבט ווייטער אונטער דער אָנפירונג פֿון זלמן קאַלעש
ניקאָוו, אויסקלויבנדיק זיך אַלס שטענדיק וווינ־אַרט די שטאָט דזשעזער
זשאַניוון (דאָס דעמאָטיקע ריכבאַך) אין נידערשלאָזיע. קיין טעאַטער־שע
פּערישע אַרבעט פירט אָבער נישט די גרופע. מען באַנגונגט זיך מיט אַריינ
כאַפֿן דאָ און דאָרט אַ ריי פֿאַרשטעלונגען. קאַלעשניקאָוו פירט נאָך אויף
אַ רעוויזיִפֿאַרשטעלונג, וווּ נעמט מען אַ מינין „מעקסט פֿון נודלמאַן, מוויס
צוזאַמענגעשטעלט פֿון ז. קאַלעשניקאָוו), אין וועלכער די טענדענץ צו געבן
עפעס אַסטוועלס וועגן דער איבערגעלעבטער טראַגעדיע און וועגן צוריק
אויפקומענדיקן יידישן לעבן אין פּוילן ווערט פאַרפלאַכט דורך דער שלעכ
טער אויפפירונג. די קאַלעשניקאָוו־גרופע עקזיסטירט ביזן 23-טן צוזאַמענ
פאַר פֿון יידישן אַרטיסטן־פאַריין אין פּוילן (16-טן און 17-טן יולי 1946),

וואָס האָט געהאט אַ דעצידיהנדיקע באדייטונג פאַרן ווייטערדיקן יידישן טעאטער־לעבן אין פּוילן.

עס קומען כּסדר צוריק אלץ גרעסערע גרופּן יידישע אַקטיאָרן פּון דאטנפארבאנד, צווישן זיי — די פּרונוזער און סאמאראקאנדער גרופּע, אָנ־הייב זומער 1946.

די פּרונוזער גרופּע איז געקומען נישט אָהנאניזירט, זי האָט דעריבער נישט געקאָנט גלייך אָנהייבן שפּילן. א פּאָר אַקטיאָרן פּון דער גרופּע — אסתר פּערלמאן, יעקב קורלענדער, מאטעס זאק, אָהנאניזירן צוזאמען מיט אנדערע אַקטיאָרן, וואָס האָבן זיך געפונען אין לאָדזש, אן אזוי גערוד־פענע כאַפּטרוּפּע און שפּילן „כאַסיש די יתומה“.

אָהנאניזירט איז די סאמאראקאנדער גרופּע, וועלכע באזעצט זיך דער־וויל אין קאטאָוויץ, און טרעט דאָרט גלייך צו שפּילן אונטער דער לייטונג פּון משה ליפּמאן איר פּאַרטיוקן רעפּערטואר פּון סאמאראקאנד — בעיקר גאָרדין־פּיעסן. צום שבת פּון דער גרופּע, פּון איר אָנפירער, אייגנטלעך, דארף געזאָגט ווערן, אז זי האָט געשפּילט אפּילו א פּאָר טעג נאָך די טרויעריקע קעלצער געשעענישן, העלפּנדיק אזוי ארום אריינצוברענגען בא־רויקונג צווישן דער דערשראָקענער יידישער כאַפּעלעקע־הונג. דאָס איז געווען אן אַקט פּון גרויסן ציווילן מיט און פּון געזעלשאַפּטלעכער אהריות מצד די אַקטיאָרן, וועלכע האָבן דערפּילט זייער אייגנטלעכע ראָל פּון באַרויקן די געמיטער, פּון שטארקן דעם אָפּטימיזם ביי דער באַפּעלקערונג. די גרופּע איז געווען טעטיק אין קאטאָוויץ ביזן אַרטיסטן־צוזאמענפּאַר, נאָך וועלכן זי איז כמעט אין גאַנצן באַשטאַנד אַריבערגעפאַרן קיין לאָדזש.

אויסער די גרופּעס, וואָס האָבן זיך נאָכן אַרטיסטן־צוזאמענפּאַר אויספּאַרמירט אין די צוויי קאָלעקטיוון — דעם לאָדזשער און נידער־שלעזישן יידישן טעאטער — זיינען אויך ווייטער פּאַהנגעקומען קאָנצערט אָונטן פּון קלענערע גאסטראָליאָרן־גרופּעס און יחידים.

אן אומגעווענער הערפּאָלג האָבן געהאט מאַלי פּיקאַן און יעקב האַליך מיט זייער פּראָגראַם „50 יאָר יידיש טעאטער“ (אין אויגוסט 1946). עס דארף דערביי אונטערגעשטרעכט ווערן די געזעלשאַפּטלעכע איינשטעלונג פּון דעם באַרימטן קינסטלער־פּאַרל, וואָס האָט געגעבן אַ ריי אומזיסטע אויפּטריטן (אין רעפּאָרטאָיאַנטן־היים הינטער וואַרשע און קינדערהיימען) און אַ גרויסן טייל פּון דער הכנסה פּון וויערע עפנטלע־כע אַרויסטריטן אוועקגעשאַנקען פאַר צוועקן פּון קינדערהילף.

אידיא קאמינסקא האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט נאָכן צוריקקומען קיין פּוילן מיט אַ קבלת־פנים־פּראָגראַם, וועלכן זי האָט אויסגעפירט צו־

זאמען מיט מאיר מעלמאן אין די וויכטיקסטע יידישע צענטערן פון נייעם פוילן סוף 1946, אָנהויב 1947; דזשיגאן און שומאכער האָבן געמאכט אַ גרויסן טורנע, נאָך איידער זיי זיינען אריין אין לאָדזשער יידישן טעאטער, מיט זייער פראָגראַם „אבי מען זעט זיך“ און שפעטער, אויסער די ראמען פון טעאטער, געמאכט אַ ריי טורנעען. יעקב מאַנסטראָרף האָט געגעבן אַ ריי אויפטריטן זומער 1947, דאָס זעלבס אויך יעקב ראָטבאָום סעט זיין ערשטן ווילן אין פוילן אין 1947 יאָר און נאָך זיין צווייט-קומען אין 1949-טן. אַ ריי יידישע אויפטריטן האָט געגעבן דאָראַ קאַלי-נווונא אין 1948-טן יאָר און זיגמונט און ראָזאַ טורקאָוו אין אַ פראָגראַם פון סצענישע פראַגמענטן אין די חדשים פעברואַר-מרץ 1949. חבל בון-גאן און רבקה שילער האָבן אָנגעהויבן נאָך זייער צווייטקומען קיין פוילן מיט אַ טעאטראַליזירטן קאָנצערט-פראָגראַם. זיי האָבן אויסער די ראמען פון זייער טעאטער-ארבעט שוין באַוווּזן צו געבן אַ ריי אזעלכע פראָגראַ-מען אין אַ סך פוילישע שטעט. ס'זיינען טעטיק געווען בריגאדעס פון זלמן קאַלעשניקאָוו און רעניע גליקמאַן, הענרי געהראָ, שמעון אָסאָ-וויצקי, שלמה פרוזאמענט, גיזי היידען, מיכאל קליין, נאדיאַ קאחעני, וואָס האָבן באַדינט די גאַנצע פראָווינץ.

זומער 1946 האָט זיך אין דזשערוזשאַניוו אָהנאניזרט אַ בריגאדע פון רות מאַרדקאָוואַלסקאַ און חנון לעווענשטיין, וואָס האָט באַדינט די דזשערוזשאַניווער אומגענוגט, ביז די דערמאָנטע ארמיסטן זיינען אריינגע-טרעטן אין נידערשילעזישן יידישן טעאטער. אין די זומער-חדשים פלעגן ארויספאָרן בריגאדעס פון נידערשילעזישן יידישן טעאטער, קורץ-עקזיס-טירנדיקע אקטאָרן-בריגאדעס, וואָס האָבן אין דער מערהייט פאלן געהאט אַ גרויסן הערפאָלג. מיר הערמאָנען עס, וויל דאָס באַוווּזט די גרויסע אויפגעקוזאמקייט פאר טעאטער-שאפונגען, זעלכע עס האָט דער ווידער-געבוירענער יידישער ישוב אין פוילן.

נאָך כאַראַקטעריסטישער פאר דעם איז די גרויסע באַוועגונג פון דראַמאטישע קרייזן, וואָס האָט זיך אנטוויקלט צוזאַמען מיטן ישוב. גלייך נאָך דער באַפרייונג איז געגרינדעט געוואָרן אַ דראַמאטריי אין לאָדזש, דאָס זעלכע אין ביאליסטאָק, אונטער דער אָנפירונג פון אקטאָר יהודה גרינהויז, וועלכע שטעלט אַ ריי רעזי-פראָגראַמען. אין שטעטשטין אָהנא-ניזרט זיך אַ קרייז נאָך אין 1946 אונטער דער ליטונג פון דער אר-טיסטקע בערמאַ ליטווינאַ, עס פירט אים שפעטער דער רעזישער הענריק לופט; דער דראַמאטריי מאכט אַ ריי גרויסע אויפפירונגען, ארבעטנדיק ביז היינט צו טאָג — דאָס לעצטע יאָר אונטער דער טיילווייזער אויפזיכט

פון רעזשיסער יעקב ראָטבאָום, וועלכער העלפט צו פון צייט צו צייט אין דער ארבעט פון א גאנצע ריי דראַמקרייזן.

אין וואַלכשוויך ארבעט פון 1946-טן יאָר אן ערנסטער דראַמקרייז, וואָס איז ביזן 1949-טן יאָר אָנגעפירט געוואָרן דורכן אַקטאָר משה לאַנדסמאן, לעצטנס ווערט אָנגעפירט מיט אייגענע כוחות דורכן רעזשי- סעראַמאטאָר ראָטבאָום. דער דראַמקרייז האָט א חוץ א ריי רעזיזפּראָג- ראַמען און איינאַקטערס, אויפגעפירט אויך צווישן אנדערע די פּיעסן „אויפשטאַנד“ פון י. ב. ציפור און „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“ פון מ. גער- ישנאָן.

אן ערנסטער דראַמקרייז, וואָס האָט געשטעלט גאנצע פּאַרשטע- לונגען און קאָנצערט-פּראָגראַמען איז טעטיק פון 1946 און ליגניץ, אַנ- געפירט דורך פּאַרמלחמהדיקע דראַמקרייזלעך רובין גראַץ און לעיב. אין וואָרשע און טרעטן פון צייט צו צייט אויף אַלגעמינע, אַדער יוגנטקרייזן, אין וועלכע עס האָבן מיטגעארבעט די אַקטאָרן משה שווייליך און מאַרק וואַרשאַווסקי, א חוץ די קרייזן ביי גרעסערע קאָאָפּעראַטיוון, ווי „זנאָדא“ א טעטיקער דראַמקרייז, וואָס האָט צו פּאַרצייכענען א ריי אויפפירונגען פון איינאַקטערס און גאנצע פּיעסן, עקזיסטירט שוין דאָס פינפטע יאָר אין ביעלאָווע און ווערט דאָרט אָנגעפירט דורך הער געוועזענער דירעקטאָר סטודיאַנטקע מרים קאמינערוואָלשטיין. אין שוויידיץ האָט א פּאָד יאָר אַנ- געפירט מיטן דראַמקרייז דער אַקטאָר לערנער, אויפפירנדיק איינאַקטערס און קאָנצערט-פּראָגראַמען. אין לאָדזש פירט איצט אַן מיט דער דראַמקרייז ארבעט דער געוועזענער „אַרפּעש“ קרייזלעך זש. פּינקערט, וועלכער האָט א פּאָד יאָר מיטגעאָרבעט מיטן וואַלכשוויכער דראַמקרייז. אין אויבער- שלעזיע, באַזונדערס אין גליוויץ, איז געפירט געוואָרן אן ארבעט אין דראַמקרייזן דורך דער ארטיסטקע לאַה וילבערמאַן. דראַמקרייזן עקזיסטירן אויך אין א ריי קלענערע פּונקטן, ווי פּלאָצק, למשל.

אין 1947-טן יאָר איז געווען טעטיק אין לאָדזש א טעאטער-סטודיע אונטער דער אָנפירונג פון רעזשיסער לאַזאַר קאַברנינסקי, אָרנאניזירט דורכן לאָדזשער וואָישוואָדישן יידישן קאָמיטעט מיטן ארטיסטן-פּאַרטייזן. די סטודיע האָט געהאַלפן אין דער אויסבילדונג פון א גרופע יונגע יידישע אַק- טאָרן.

דורך דער קולטור-געזעלשאַפט זיינען צוויי מאָל אָרנאניזירט געוואָרן קורצטערמיניקע קורסן פאַר אָנפירער פון דראַמקרייזן, (אין 1948 און אין 1950), וועלכע האָבן טעאָרעטיש און פּראַקטיש געהאַלפן די אָנפירער פון די קרייזן אין זייער ארבעט.

דאָס אלץ העדט וועגן דעם גרויסן אינטערעס פאר טעאטער, דעם
הראנג נאָך טעאטער־אנטוויקלונג און די מעגלעכקייטן, וואָס זיינען פאראן
אין פאָלקס־דעמאָקראטישן פּוילן צווישן דער יידישער באפעלקערונג. די
דאָזיקע מעגלעכקייטן זיינען נאָך נישט ווי געהעריק אויסגענוצט געוואָרן.

* * *

דאָס יידישע טעאטער אין פּוילן אין די פארמלחמה־דיקע באדינגונגען
איז אַרגאניזאציע־לאָז און געזעלשאפטלעך געווען אויסגעשטעלט אין דער
ערשטער ריי אויף דעם יידישן אַקטיאָר. ער האָט, ביי אלע זיינע חסרונות,
וואָס האָבן אָפט געבראכט צו דער ירידה פון יידישן טעאטער, — ביי
זיין אנטזעלשאפטלעכקייט, אינדיווידוואַליזם און נישט־זעלמן: קולטור־
לאָזיקייט — דאָך אויסגעטראָגן דאָס יידישע טעאטער.

אין ווידעראויפגעבעטן יידישן ישוב אין פּוילן האָט מען אין דער
מערהייט פאלן אָנגעבונדן צו אלטע טראַדיציעס, נעמענדיק, פארשטייט
זיך, דאָס פּאָזיטיווע, דאָס פּראַגמאַטישע פון די דאָזיקע טראַדיציעס. דאָס
האָט פארשטאַנען דער יידישער אַקטיאָר אין נייעם פּוילן, און דאָס האָט
פארשטאַנען די יידישע געזעלשאפטלעכקייט — דער צענטראַל־קאָמיטעט
פון די יידן אין פּוילן) די פּאַרטיזאַנער און דער יידישער סביבה און
דערפאר איז קודם־כל געשטעלט געוואָרן די הרינגנדיקע אויפגאַבע צו
שאפן די אַרגאניזאציע פון יידישן טעאטער (ביז 1946 איז בלויז געווען
אן אַקטיאָר־סעקציע ביים ליטעראַטור־און ישראליסטן־פּאַרטיי, וואָס האָט
נישט געקאָנט האָבן די וואָג און דעם אויטאָריטעט פון א זעלבסטשטענדיג
דיקטער אַרגאניזאציע). צו דעם צוועק איז צונויפגעטרופן געוואָרן דער
23־טער צוזאַמענפאַר פון יידישן ארטיסטן־פּאַרטיי אין פּוילן, אין יולי
1946.

דער צוזאַמענפאַר, אויף וועלכן ס'זיינען זיך צונויפגעקומען פיר
צענדליק לעבן־געבליבענע פּויליש־יידישע אַקטיאָרן, האָט געמאַכט א
דורכקוק פון פארגאַנגענע טראַגישע זיבן יאָר אין יידישן לעבן און פעסט־
געשטעלט אין זיין רעזאָלוציע, אז א דאַנק דעם ראַטנפאַרבאַנד און גע־
ראטעוועט געוואָרן א טייל פון דער יידישער טעאטער־משפחה און א דאַנק
אים בויט זיך צוריק א יידיש לעבן אויף דער באפרייטער דורכן ראטנ־
פאַרבאַנד פּוילישער ערד. די געראטעוועטע יידישע טעאטער־משפחה איז
צוריק געקומען פון ראַטנפאַרבאַנד א באַרייכערטע מיט קינסטלעריש־פּראַ-
פעסיאָנעלע דערפאַרונגען און מיטן פאַרשטיין די פּאָליטיש־געזעלשאפט־
לעכע ראָל פון טעאטער אין לעבן פון די פּאָלקס־מאַסן. דעריבער רופט

דער צוזאמענפאָר אלע מיטגלידער פון ארטיסטן־פאריין צוריקצושמעלן זיך צו א נאָרמאלער טעאטער־ארבעט אין דינסט פון זיידעראויפגעלעבטן יידישן ישוב אין פוילן, אין דינסט פון נייעם העמאָקראטישן פוילן.

דער צוזאמענפאָר האָט פעסטגעשטעלט, אז דאָס באניימע יידישע טעאטער אין פוילן דארף ווערן קינסטלעריש און געזעלשאפטלעך דער־הויבן. ועס דארף העלפן דער קולטור־אויפֿלעבונג פון דער יידישער באַ־פעלקערונג און דער אנטוויקלונג פון אירע ישעפערדישע כוחות. דערפאר דארף א סוף געמאכט ווערן צו דער פארמלחמהדיקער פראקטיק פון יידישן ארטיסטן־פאריין, וואָס האָט געהאמועוועט דעם צופֿרום פון נייע כוחות, וואָס איז באהערשט געווען דורך וענגן פראַפעסיאָנאליזם, צום שאַרן פון דער קינסטלעריש־געזעלשאפטלעכער אנטוויקלונג פון יידישן טעאטער. דער צוזאמענפאָר האָט גערופן דעם יידישן אקטיאָר עד זאָל, אויסער זיין לויפנדיקער טעאטער־ארבעט, העלפן אין דער אנטוויקלונג פון נייע כוחות, העלפן דער באוועגונג פון די דראמאטישע קרייזן.

דער צוזאמענפאָר האָט פעסטגעשטעלט, אז דאָס יידישע טעאטער אין פוילן קאָן זיך נאָרמאל און געזונט אנטוויקלען נאָר אלס געזעלשאפטלעך טעאטער, דאָס הייסט: מיט דער הילף און אונטער דער קאָנטראָל פון דער געזעלשאפט. צו דעם צוועק דארף געשאפן ווערן א געזעלשאפטלעכער ראט ביים יידישן טעאטער. דער צוזאמענפאָר האָט באשלאָסן צו אָהאניזירן צוויי יידישע טעאטערס אין פוילן: אין לאָדזש און אין גיזערשליעזע.

נישט אלע באשלוסן פון צוזאמענפאָר זענען העאלזירט געוואָרן. אין דער פארוואַלטונג פון יידישן ארטיסטן־פאריין האָט זיך זיידער געלאָזט פילן אין א געוויסער מאָס א באַלגופישע האנט פֿון א קליקע, וואָס האָט דעם פאריין און דאָס טעאטער באשלאָסן אויסצוגעצן פאר אירע אינטער־רעסן. עס האָט זיך נישט געפילט די קינסטלערישע און געזעלשאפטלעכע דערהייבונג פון יידישן טעאטער, וועגן וועלכער עס האָט זיך גערעדט אויפן צוזאמענפאָר. דאָס האָט באווייגן דעם צענטראַל־קאָמיטעט פון די יידן אין פוילן צוגנויפצורופן א ספעציעלע קאָנפֿערענץ וועגן טעאטער־ענינים, אויף וועלכער עס איז געשאפן געוואָרן דער טעאטער־ראט ביים צ. ק. פון די יידן אין פוילן, בראש מיט דער נאָרוואָס צוריקגעקומענער פֿון ראטנ־פארבאנד קינסטלערין אידא קאמינסקא און מיט ד"ר דוד ספארד אלס סעקרעטאר. דער טעאטער־ראט האָט געהאט פאר אן אויפגאבע בעיקר צו קאָארדינירן און קאָנטראָלירן די קינסטלערישע טעטיקייט פון די טעא־טערס, ווי אויך פונאנדעריטיילן צווישן זיי די מאטעריעלע פאָנדן, וועלכע זיינען באשטימט געוואָרן פארן יידישן טעאטער דורך די יידישע געזעל־

שאפטלעכע אינסטיטוציעס און דורך דער פוילישער רעגירונג. זינט דער
טעאטער־ראט האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט (אָנהייב 1947) זעען מיר
בולט א בארג־ארויף אין יידישן טעאטער־לעבן אין פוילן, באזונדערס —
אין נידערשלעזישן יידישן טעאטער, וואָס איז גלייך איינגעשטעלט געווען
אויף א געזעלשאפטלעכער קאנטראָל און האָט מיט התמדה אויסגעפירט
די באמערקונגען און אָנווייזונגען פון טעאטער־ראט און פון דער ניי-
דערשלעזישער יידישער געזעלשאפטלעכקייט, וועלכע האָט ארויסגעוויזן
א באזונדערן אינטערעס און מיטהילף דעם יידישן טעאטער.

דעם ארטיסטן־פארזיין איז נאָך פארבליבן די אויפגאבע אָרגאניזא-
ציע אָנעל צו באפעסטיקן דאָס יידישע טעאטער און פּאָליטיש־געזעלשאפט
לעך דערציען דעם יידישן אקטיאָר. אָבער די ערשטע פארוואלטונג זיינע
איז נישט כּוּח געווען די אויפגאבע אויסצופירן און דערפאר איז דורכן
24-טן ארטיסטן־צוזאמענפאָר, וואָס איז פּאָהגעקומען א יאָר נאָכן ער-
שטן צוזאמענפאָר, אויסגעוויילט געוואָרן א נייע פארוואלטונג. אויפן אָרט
פון פריערדיקן פּאָרויצער משה ליפּמאן איז געשטעלט געוואָרן מאיר
מעלמאן, וועלכער האָט געפירט דעם פארזיין ביז דער פאדליניקונג אין אפ-
ריל 1949 פון אלע קינסטלער און פון אלע ארבעטנדיקע אין קונסט־איני-
סטיטוציעס אין פוילן (טעאטער, קינא, ראדיאָ) אין איין גרויסן פארזיין
פון ארבעטער אויפן געביט פון קונסט און קולטור ביי אונדז אין לאַנד.
אין דעם האָזיקן מעכטיקן פארזיין איז דער יידישער אקטיאָר און טעא-
טער־ארבעטער אריין אלס גלייכבאָרעכטיקטער מיטגליד, געניסנדיק פון
אלע הילפן און פּרווילעגיעס, וועלכע ס'האָט אן ארבעטער פון קונסט אין
פוילן. דער יידישער אקטיאָר איז אויך אריין ווי א גלייכבאָרעכטיקטער
מיטגליד אין נייגעשאפענעם פארבאנד פון טעאטער־ און פילם־ארטיסטן
(„ספּאטיף“, געשאפן אין יוני 1950), א פארבאנד, וואָס באשעפטיקט
זיך מיט שעפערדישע, טעאָרעטישע און אידעאָלאָגישע פראגן פון טעאטער.
דער 25-טער צוזאמענפאָר פון יידישן ארטיסטן־פארזיין אין פוילן (אפריל
1949) האָט איינשטימיק באשלאָסן צוזושטיין צו די נייגעשאפענע פא-
רזיען, זעענדיק אין זיי א העכערן עמאפ אין דער אָרגאניזאציע־לעזער,
יורדיש־געזעלשאפטלעכער לאַגע פון יידישן אקטיאָר אין פוילן.

דער טעאטער־ראט האָט אויך אוועקגעשטעלט פאר דעם צענטראל-
סאָמיטעט פון די יידן די פראגע פון פארמלוכהשן דאָס יידישע טעאטער;
פעסטשטעלנדיק, אז אין די באדינגונגען פון א פּאָלקס־דעמאָקראטיש לאַנד,
וואָס גייט צום סאָציאליזם, קאָן זיך געזונט אנטוויקלען א יידיש טעאטער
נאָר אלס מלוכה־טעאטער.

די פוילישע פֿאַלקס־רעגירונג און די פאריניקטע פוילישע ארבעטער־
פארטיי — אין דער פולער פארשטענדעניש פאר דער נויטיקייט צו
באפרידיקן דורך דער מלוכה די וואקסנדיקע קולטור־באדערפענישן פון
דער יידישער באפעלקערונג — האָבן באשלאָסן צו פארמלוכהשן דאָס יידי־
שע טעאטער. אין סעפטעמבער 1949 איז ארויסגעגעבן געוואָרן די אָפּי־
ציעלע פאראַרדענונג צו פארמלוכהשן דאָס יידישע טעאטער, אלס איינ־
הייטלעך טעאטער, וואָס פארמאָגט צוויי אָפטיילונגען־אנאמבלען: אין
לאָדזש און אין ווראָצלאו.

דערמיט האָט אויך דער טעאטער־ראט ביים צענטראַל־קאָמיטעט פון
די יידן אין פוילן זיין שליחות פארענדיקט: ער האָט דערפירט דאָס יידישע
טעאטער צו דער העכסטער מדרגה, צו וועלכער א יידיש טעאטער קאָן
דערגיין נאָר אין די באדינגונגען פון א לאַנד, וואָס בויט דעם סאָציאַליזם
— צו דער מדרגה פון א מלוכה־טעאטער.

דאָס לאַדזשער יידישע טעאטער

דער באשלוס פון 23-טן ארטיסטן-צוזאמענפאַר וועגן דער גרינדונג פון צוויי יידישע טעאטערס — אין לאַדזש און אין ווראַצלאוו, איז צו ליב מאנגל אין פאסיקע טעאטער-בנינים פארווירקלעכט געוואָרן בלויז טיילווייז.

קיין לאַדזש איז אריבערגעקומען פון קאמאָוויץ דער קאַלעקטיוו, וואָס האָט זיך אונטער דער לייטונג פון משה ליפמאן פאַרמירט און געד שפילט נאָך אין ראטנפארבאנד, און דעם 4-טן אויגוסט 1946 געגעבן זיין ערשטע פרעמיערע — יעקב נאָרדינס „קרייצער סאַנאטע“.

אין דעם קאַלעקטיוו, וואָס האָט אָנגעהויבן זיין ארבעט אונטער דער קינסטלערישער לייטונג פון משה ליפמאן, מוזיקאלישע לייטונג פון שלמה פריזאמענט, איז געווען א גרופע פארמלחהדיקע רומינירמע אקטיאָרן, ווי די חוּך טאלענטירטע עני ליטאָן, די פאַפולערע נאטאליא ליפמאן, גיזי היידן, נאדיא קארעני, רוד לערעמאן, איזיק דאָטמאן, מיכאל קליין א. א. אָבער א חוץ דעם אקטיאָרישן דראַנג צו שפילן טעאטער און דעם חשק גוט צו פארדינען, האָט דער גאַנצער קאַלעקטיוו און די אָנפירונג זיינע נישט געהאט קיין שום ישעפערישע אמביציעס און במילא נישט געד ווען איממשטאנד אויפצוהייבן דעם טעאטער אויף א העכערן קינסטלערישן און אידעישן ניוואָ.

דאָס האָט זיך שטארק אָפגעשלאָגן אויף דער רעפערטואר-ליניע און ניוואָ פון די ספעקטאקלען. עס איז געווען דאָס טיפישע יידישע טעאטער פון אַלטן מיזן, ווו יעדער שפילט פאר זיך און אלע צוזאמען פאר יענעם צושייער, וואָס זוכט אין טעאטער בלויז ביליקע עפעקטן און פארוויילונג.

אויב אין „קרייצער סאָנאַטע“ האָט זיך נאָך געפילט א געוויסער איינהייטלעכער מאָן אין דער פאָרשטעלונג, א צוזאמענגעשפילטקייט פון קאָלעקטיוו און עם זיינען נאָך געגעבן געוואָרן אייניקע נישקשהדיקע קרעאַציעס, איז שוין די צווייטע פרעמיערע, — „די אונגאַרישע קרעאַטש-מע“ („א פאָלקס-שפיל מיט געזאַנג“ פון י.ש. פרוזאמענט, דעזשי משה ליפמאַן) א טיפיש יידישע אָפערעטקע פון פארמלחמהדיקן „סקאַלא“-אָדער סמאָטשער טעאַטער.

אויף א גאַנץ נידערדיקן ניוואַ איז אויך געשטאַנען די דריטע פרעמיערע, „מיהעלע אפרת“ פון יעקב גאָרדין, ווו ס'איז בולט געקומען צום אויסדרוק דער פארגליווערטער רוטיניזם פון קאָלעקטיוו. די פאָרשטעלונג איז געשטעלט געוואָרן „קאַזאַנע“, מען האָט זיך נאָרנישט באמיט מחדש צו זיין אין דער אַלטער גאָרדין-פּיעסע.

קלאָר, אז נישט בעסער האָט אויך אויסגעזען די פערטע פרעמיערע „ציפּקע פייער“. מען קאָן אויך נישט האַלטן פאר א באַהנאַרויף די אויפפירונג פון שלום עליכמס „טביה דער מילכיקער“, שוין דערפאַר, ווייל אין דער דאָזיקער פאָרשטעלונג איז בולט געקומען צום אויסדרוק א הפּערדיקע באַציאָנג צום טעקסט. אויך „כאַסיע די יתומה“ איז געווען א מיטלמעסיק-טראַדיציאָנעלע פארמלחמהדיקע יידישע פּראָווינץ-פאַר-שטעלונג, בלויז מיט גוטע ליסטונגען פון אייניקע אקטאָרן.

א געוויסער אויפבליץ איז געווען די אויפפירונג פון מ. גערשנזאָנס קאָמעדיע „הערשעלע אַסטראָפּאָליער“, מיט מוזיק פון שלמה פרוזאמענט. די זייער לעבעדיקע און הומאָרפולע זאך פון פּעיקן דראַמאַטורג האָט געפונען גוטע אויספירער אין קאָלעקטיוו. אויך דער דעזשי איז געלונגען צו געבן דער קאָמעדיע די געהעריקע פאַרב און טעמפּאָ. ס'איז אַרויס-געקומען א לעבעדיקער, פריידיקער, פאַרביקער ספּעקטאַקל, וואָס איז געווען אַן אַפּפּרישונג אין רעפּערטואַר פון לאָדזשער טעאַטער. דער אַנג-פירונג געלונגט אָבער נישט איינצוהאַלטן די ליניע פון אויפשטיוו, און די אויפפירונג פון י.ש. אַנסקיס „דיבוק“ איז ווידער אַ באַהנאַרפּאָ פון טעאַטער. די פאָרשטעלונג האָט זיך אַנאַנסירט „לויט דער דעזשי פון דוד הערמאַן“, אָבער, שוין אָפּגעהעדט פון דער אידיעשער ווערט פון דער פאָרשטעלונג גופא, האָט זי אויך קיין סימן נישט געהאַט פון דעם קינסטלערישן אַטעם פון הערמאַנס אויפפירונג.

די פאָרשטעלונג פון שלום עליכמס „גאַלד-גרעבער“ האָט געהאַט אין זיך אַביסל פאָלקסטימלעכקייט, פאַרביקייט און לעבעדיקייט. עם איז אָבער נישט געלונגען אין דער פאָרשטעלונג דעזשיסערדיש צו פאַריכטן

די שוואכע זייטן פון דער קאמעדיע. די דאזיקע פאָרשטעלונגן דארף אין אלגעמיין אָבער אָפגעשאַצט ווערן פּאָזיטיוו אין דער ארבעט פון לאָדזשער טעאטער. נאָך דער אויפפירונג קומט די פרעמיערע פון סטרינדבערגס „פּאָטער“, א פּאָרשטעלונג, וועלכע האָט זיך מיט גאַרנישט נישט גע- קאָנט בארעכטיקן.

צום 70 יעריקן יוביליי פון יידישן טעאטער, ווערט פסח 1947 גע- שמעלט אברהם גאָלדפארענעס „כישופמאכערין“, מיט א פּראָלאָג פון י. אשענאָרף, אין דער אינסצענוואַציע פון מ. ליפּמאַן. סיי דער פּראָלאָג, סיי די אינסצענוואַציע האָבן קיין שום נייעס נישט אריינגעברענגט. די פּאָרשטעלונג איז פון גאָלדפארענען (אין זיין אורשפּרינגלעכער פּאַרס) אוועק, און אַין עהנעץ נישט דערנאָנגען. אפילו עני לימאָנס אינטערע- סאנטע קרעאַציע פון דער „כישופמאכערין“, איז אויך פארשאַטנט געווען דורך אַנוווסן פון וולגאַריזם. אויך דער ספעקטאַקל „דאָס טרויסע גע- ווינס“ פון שלום עליכם האָט בלויז ארויסגעוויזן שאַבלאַנישקייט, אי- דעישע און קינסטלערישע צוריקגעשטאנענקייט. גאָרדינס „גאַט, מענטש און טייל“ אויפגעפירט לויט מאָרס שוואַרצס קאָנצעפּציע האָט טראַץ דער נאָווייטעט פון דער פּיעסע געווירקט מיט דער קאַרעקטער שפּיל און באַקומען א גוטן אָפּרוף אין דער פרעסע.

אין דעצעמבער 1947 פירט נאָך אויף מ. ליפּמאַן א פּיעסע פון גאָרדינען „אַן אַ היים“ (דער אמתער טיטול „דער פרעמדער“). גלייך נאָך דעם נעמען איבער די אָנפירונג פון לאָדזשער טעאטער די רעוויראַריסטן דזשינאַן און שומאכער. דעם 19-טן דעצעמבער שמעלן זיי זייער צווייטן רעוויראַגראַם „גו, און וואָס ווייטער“, דעם 23-טן יאנואַר — דעם דריטן פּראָגראַם „זינגענדיק און טאַנצענדיק“.

די קליינקונסט־פּראָגראַמען האָבן דערפּאָלג. דזשינאַן — שומאכער באַמיינן זיך ארויסצוברענגען פּרישע טעטער אין זייער שאַפונג און אין א געוויסער מאָס אָפּשפּיגלען די נייע ווירקלעכקייט. זיי זיינען אויך זייער דירעווודיק, פּאַרן אַרויס אָפט אויף איינצלע פּאָרשטעלונגען, און ישפּע- טער — אויף א לענגערן טור איבער פארשידענע שטעט אין פּוילן. זיי באַווויזן אָבער נישט צו גיין קיין סך ווייטער פון דער קליינקונסט אין זייער אלטן נוסח, און דאָס פירט זיי צו איבערהורונגען און אויסשעפּונג פון זייערע שעפּערישע מעגלעכקייטן.

אין דער זעלבער צייט פאַרט ארום איבער פּוילן אידא קאַמינסקאַ מיטן קאָלעקטיוו פון לאָדזשער טעאטער און פירט אויף איר אלטן דע- פּערטואַר („מירעלע אפרת“ און „פּרוי אדוואָקאַט“ פון ווערניעל), ווי

אויך די פיעסע פון דער פוילישער יונגער שרייבערין אנטא שווערמשיני-סקא, „שאָסן אויף דער דלונגע נאם“. מיט דער דאָזיקער פיעסע הייבט טאקע אָן אידא קאמינסקא איר ארבעט אין לאָדזש, איבערנעמענדיק די אָנפירונג פון לאָדזשער יידישן טעאטער.

די לאָדזשער פרעמיערע פון די „שאָסן אויף דער דלונגע נאם“ איז פאָרגעקומען דעם 17-טן אויגוסט 1948.

שוין דער פאסט אליון פון אויפפירן א נייע פיעסע פון א פוילישן מחבר, א היינטיגיקע פיעסע (זי שילדערט אן אָפּשניט פון פוילישן לעבן אונטער דער הימלערישער אָקופאציע), איז געווען א דרייטער פארמעסט פון פאָליטיש-געזעלשאפטלעכער באדייטונג פארן יידישן מעד-טער אין פוילן. ליידער האָט דער פארמעסט נישט געקאָנט האָבן דעם ניי-טימן אויסקלאַנג, ווייל די פיעסע גופא אין א שוואכע דראמאטורגיש, קינסטלעריש און אידעאָלאָגיש. סיי די געשטאלטן פון דער פיעסע זיי-נען נישט איבערצייגנדיק, סיי די האנדלונג איז א פארנעפלטע, סיי די אידעאָלאָגישע אָנלאָדונג איז א שוואכע. האָט טאקע די פאָרשטעלונג, טראָץ דער גרויסער אָנשטרענגונג פון אקטיאָרן-קאלעקטיוו, נישט געהאט דעם געהעריקן אָפּקלאַנג ביים עולם, נישט געקאָנט זיך איינברענגען אין רעפערטואר פון טעאטער.

אידא קאמינסקא פאָרט מיטן קאלעקטיוו ארויס אויף דער פראָווינץ, און דושיגאָן—שומאכער פירן אויף זייער פערטן פראָגראם (מיט מאריאָ-נעמן), „באלעבאטיש און דעמאָקראטיש“. שפעטער ביטן זיך אין לאָדזש די פאָרשטעלונגען פון קליינקנסט-מעאטער מיט דעם אידא קאמינסקא-אנסאמבל, וועלכער פירט אויף „מירעלע אפרת“, „פרוי ארוואָקאט“ און „די שאָסן אויף דער דלונגע נאם“. דאָס שאפט זייער א נינסטיקע לאנגע פארן באדינגען די שמעט אויסער לאָדזש דורך איינעם פון די צוויי לאָדזשער קאלעקטיוו. ביז דעם 23-טן אָקטאָבער ווערט אויסגעפירט מ. בוימאנס „גליקל האמעלן פאָדערט גערעכטיקייט“ (אין דער איבערזעצונג פון ס. וויינשטאָק, אינסצעניזאציע און רעזשי אידא קאמינסקא, דעקאָ-ראציעס פון י. גאלעווסקי און ע. גראיעווסקי).

די פרעמיערע פון „גליקל האמעלן“ באווייזט די גרויסע מעגלעכ-קייטן פון לאָדזשער יידישן טעאטער אונטער דער ניער אָנפירונג, זי זאָגט אָן דעם קער צום גוטן סיי קינסטלעריש, סיי געזעלשאפטלעך-איר-דעאָלאָגיש.

„גליקל האמעלן“ איז דורך אידא קאמינסקא אויפגעפירט געוואָרן אין לאָדזש מיט איבער צען יאָר פריער, קורץ פארן אויסברוך פון דער

מלחמה. עם איז דאן געווען א פארשטעלונג, וואס האָט געצויגן די אויפֿ-
 מערקזאמקייט פון דער קריטיק און פון בעסערן טעאטער-עולם מיט דער
 נייקייט פון דער טעמע, ערנסטקייט פון צוגאנג און הויכן קינסטלערישן
 ניוואָ. זי איז דאן געווען ווי א וואַרענענדיקע אַנדייווטונג וועגן דער אַנ-
 קומענדיקער היטלעריסטישער געפאר פארן פּוילישן יידנטום און געהאט
 דעריבער א וויכטיקן פּאָליטיש-געזעלשאַפּטלעכן אויסקלאַנג. די אוצטור

סצענע פון דריטן אַקט „גליקל האַמעלן“
 פון רעכטס: נ. קארעני, נ. מייסלער, אי. קאַמינסקא, מ. מעלמאַן

סע לאַרזשער אויפפירונג, אין א ניוער באַארבעטונג, איז געווען א פאר-
 טיפּטערע און אויסגעפוינערטע דורכן קאָלעקטיוון צוזאמענשפּיל, וואָס
 האָט זיך שוין אָנגעהויבן צו פילן אין לאַרזשער ייִדישן טעאטער.

דער ניוואָ פון אקטיאָרן-שפּיל און פון דער רעזשי, די הויכע מדרגה
 פון אויסשטאַטונג, די גוטע געשטאַלטיקונג פון דעם טיפּאזש פון אַנ-
 דער 18-טן יאָרהונדערט, די סצעניש-אינטערעסאַנט אויסגעפורעמטע טע-
 מע, די דיכטיקע און אַסטועלע אַקצענטירונג פון געוויסע געשעענישן און
 געשטאַלטן — דאָס אלץ האָט גורם געווען דעם גרויסן דערפאַלג פון
 „גליקל האַמעלן“, וואָס האָט אויסגעהאַלטן עטלעכע און פּופּציק פּאַרשטע-
 לונגען, אין דעם כּמעט א העלפט — אין לאַרזש גופּא.

אין דער דאָזיקער פּאַרשטעלונג האָבן זיך כּולט אויסגעטיילט די
 גרויסע קרעאַציע פון אידא קאַמינסקא אַלס גליקל, און די קרעאַירטע
 געשטאַלט פון געשאַסענעם יאַקוב, געשאפּן דורך נתן מייסלער, אָבער

דער הויפט-כוח איז געווען דער אלגעמיינער ניוואָ פון שפּיל פון נאנצן קאלעקטיוון.

די פּאַרשטעלונג פון „גליקל האמעלן“ האָט שטארק פאַראיינטערע- סירט אויך די פּוילישע עפנטלעכקייט. עס איז געגעבן געוואָרן א ספּע- ציעלע פּאַרשטעלונג פאַר דער פּוילישער געזעלשאפט, אויף וועלכער ס'איז בייגעווען דער קולטור און קונסטמייניסטער דיבאָווסקי. די פּאַרשטע- לונג האָט באקומען א הויכע אָפּשאצונג מצד די פּוילישע אָפיציעלע און טעאטער-קרייזן. אזוי ארום איז דאָס לאָדזשער יידישע טעאטער ארויס אויף דער ארענע פון דער ברייטער טעאטער-עפנטלעכקייט אין פּוילן, באקומען דעם אָנזען פון אַן אָנערקענט קינסטלעריש טעאטער.

אין די ראַמען פון חודש פון פּויליש-סאָוועטישער פריינדשאַפט דעצעמבער 1949 גיט דאָס לאָדזשער יידישע טעאטער די פיעסע פון דעם קלאסיקער פון דער רוסישער דראַמאטורגיע אַסטראָווסקי „אן שולד שול- דיקע“.

אין דער אויפפירונג האָבן די מעלאָדראַמאַטישע ערטער פון אַסטראָו- סקיס פיעסע נישט באקומען קיין פאַרטיפונג, פאַרקערט — זיי זענען געגעבן געוואָרן אין דער נאנצער ברייט, הגם מיט פיניערע אַקטיאָרן- שע מיטלען.

די פּאַרשטעלונג איז געוויזן געוואָרן אויפן „אלפּוילישן קאנקורס פאַר דער בעסטער סאָוועטישער אָדער רוסישער פּאַרשטעלונג“ (אין האַרבסט 1949), און אידא קאמינסקא איז אויסגעצייכנט געוואָרן מיט א פרעמיע פאַר איר קרעאטורן די ראָל קרומשינינא. דאָס איז געווען א ווייטערער אויסדרוק פון אָנטערקענונג פאַרן יידישן טעאטער און פאַר דער פּערזאָן פון אידא קאמינסקא, וועלכע איז זומער דעם זעלבן יאָר אויסגעצייכנט געוואָרן דורכן מלוכה-פרעזידענט מיטן אָרדן „ארבעטס- פּאָן“ פון צווייטער מדרגה.

אינע פון די וויכטיקסטע דערגרייכונגען פון לאָדזשער טעאטער איז אַן שום ספּק געווען אידא קאמינסקאס אויפפירונג פון ש. דיאָ מאַנדס „אין א ווינטער-נאַכט“ („א ייד צווישן פּויערים“), וואָס איז פאַררעקומען דעם 19-טן פעברואַר 1949.

שוין דאָס זעבן א תיקון דעם ווערק פון א יידישן ארבעטער, וועל- כער פרווט זיינע כוחות אויף דעם שווערן פעלד פון דראַמאטורגיע, איז געווען א דרייטער און וויכטיקער פרווו פון לאָדזשער טעאטער. דאָס ווירקט אָפּפרישנדיק אויפן טעאטער גופא און סטימולירט גלייכצייטיק יונגע פּאָלסיכחות צו פאַרמעסן זיך אויף דעם געביט.

באונגהערס אין די אויפפירונג וויכטיק דערמיט, וואָס אין דער שילדערונג פון דער יידישער טראגעדיע ווערן אין איר געוויזן דיין מענטשלעך און אָביעקטיוו — לעבעדיקע פּוילישע פּאָלקס־מענטשן, וועלכע ריזיקירן מיט זייער אייגן לעבן, כדי צו ראטעווען זייערע יידישע שכנים פון די היטלעריסטישע תּלּוּנים; וואָס זי רופט נישט צוריק אין געטאָ, נאָר ישטארקט דעם גלויבן אין מענטש און אין דעם צוואמענלעכן פון יידן מיטן פּוילישן פּאָלק. יעס פילט זיך אויך אין דער פּיעסע — הגם אביסל פּאַרנעפּלט — דער אָטעם פון קאמף פון דער פּוילישער אונטערערד, בראש מיט דער פּוילישער ארבעטער־פּאַרטיי און פּאָלקס־אַרמיי, וואָס האָבן אָרגאַניזירט דעם באוואָפּנטן קאמף קעגן אָקופּאַנט, פאַר דער נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער באפּריוונג פון פּוילן.

דער דאָזיקער וואָגיקער אידעאָלאָגיש־פּאָליטישער אינהאַלט פון „א יוד צווישן פּויערים“ איז קרעפטיק ארויסגעבראכט געוואָרן דורך דער רעזשי, דורך דער ערשטקלאַסיקער שפּיל פון גלענצענדן אונטאַמבל, דורך דער געשמאַקפולער רעאַליסטישער אויסשטאַטונג, פּראָזיקטירט דורכן קינסטלער א. באָגען. אויסער דער זיך אויסמיטלדיקער מאָנאָך ליטער געשמאַלט, וואָס מ. מעלמאַן האָט געשאפּן אין דער דאָל פון פּויער קרישטשוק און דעם אינדרוקפולן עפּיאָד פון דער לוזערקע, גער שפּילט דורך דער יונגער אקטריסע סאַניע שעפּטל, איז עס געווען א האַרמאָנישער צוזאַמענשפּיל פון גאַנצן קאָלעקטיוו.

די פּיעסע „א יוד צווישן פּויערים“ האָט דערהעריכט די צאָל פון עטלעכע פּופּציק פּאַרשמעלונגען (איבערשטיינדיק דעם דערפּאָלג פון אזא קאַסע־פּיעסע, ווי יעס איז „אַן שולד שולדיקע“).

לחיפּוך דעם ערשטן עטאַפּ פון לאָדזשער יידישן טעאַטער, האָט זיך דאָס מאָל די אָנפירונג נישט באַנוגנט בלויז מיט לאָדזש, נאָר באדינט מיט אירע פּאַרשמעלונגען דאָס גאַנצע לאַנד. און דאָס נישט אויפן חשבון פון לאָדזש, נאָר אויפן חשבון פון אינטענסיווער מאַכן די אר־בעט אָנשטאַט דער צאָל פון אן יעדן צען־צוועלף פּאַרשמעלונגען א חור־רש, וואָס זיינען געשפּילט געוואָרן אין ערשטן פּעריאָד פון לאָדזשער יידישן טעאַטער, האָט איצט די צאָל פּאַרשמעלונגען דערהעריכט 18—20 א חורש אין דורכשניט, וואָס — געמענדיק אין אכט אויך די פּאַרלירענע צייט אויף ארויספּאַרן, — האָרף עס גערעכנט ווערן פאַר א פּוילישענ־דיקער אויסנוצונג פון דער שפּיל־קראַפּט פון קאָלעקטיוו. דער דאָזיקער סיסטעם פון ארבעט האָט אָפּגעשאפּט דעם אופן פון „כאַכּן“ פּאַרשטע־לונגען, וואָס איז געווען כאַראַקטעריסטיש ביים פּרעידיקן לאָדזשער

טעאטער, האָט געגעבן מער צייט אויף צו פארטיפן די פאָרשטעלונגען,
 סיי אקטיאָריש, סיי העזשיסעריש.

מיט דער אויפפירונג „אין א ווינטער-נאכט“ ענדיקט דאָס לאָדזשער
 טעאטער זיין פרוכטבארן סעזאָן אין לאָדזש, ארויספאָרנדיק אויף א
 גרויסן טורנע איבער פוילן און אין לאָדזשער טעאטער שפילט ביזן זר
 מער-אָפּו דאָס נידערשלאַעזישע יידישע טעאטער.

נאָכן זומער-אָפּו ווערט דער קאַלעקטיוו פון לאָדזשער יידישן
 טעאטער פארשטארקט מיטן באקאנטן אקטיאָר פון דער „ווילנער טרור-
 פע“ חבל בונגאן און זיין פרוי רבקה שילער, וועלכע זיינען צוריקגע-
 קומען פון דרום-אמעריקע. בונגאן און שילער ניבן צוערשט א ריי שע-

פינאַל-סעענע פון „איך רופט טיימיר“

פערדישע טעאטראליזירטע אָונטן אין לאָדזש און אנדערע זשעמט. דעם
 17-טן סעפטעמבער קומט פאָר מיט זייער באטייליקונג די ערשטע פרע-
 מיערע פון נייעם סעזאָן 1949—50, די קאָמעדיע „איך רופט טיימיר“
 פון די סאָוועטישע שרייבער איסיעוו און האליטש, אין דער איבער-
 זעצונג און העזשי פון אירא קאמינסקא, דעקאָראַציעס וע. גראַוועוסקי.
 „איך רופט טיימיר“ געהער נישט צום וואַגיקן סאָוועטישן קאָ-
 מעדיע-רעפערטואר. עס איז אייגנטלעך א פארם, א וויציקער און שארפ-

זינקער, וואָס גיט זייער א רייכן לאך־שטאַף — אויף דער סאָנווע פון דער סאָוויעטישער ווירקלעכקייט, מיט געשטאַלטן פון סאָוויעטישע מענטשן.

די רעזשי האָט זיך באַמיט אַרױסצובאַקומען שטאַרקערע אידעישע אַקצענטן, וועלכע זיינען אָבער פאַרלוירן געגאַנגען אינעם איבערפֿלוס פון לייכטע קאָמישע סיטואַציעס. דער רעזשי איז אָבער געלונגען שאַפן א פאַרשמעלונג מיט אַ גוטן קאָמעדיע־טעמפּאַן.

דאַקעגן איז די ווייטערדיקע פאַרשמעלונג פון שאַנדאַך גערעגלט „מײן זון“ („דער ענין פון פּאַול עסטערהאַג“) — אויפגעפירט דעם 19-טן דעצעמבער אין דער אינסצעניזאציע און רעזשי פון אידא קאַמינסקאַ (דעקאָראַציעס פון גאַלעווסקי—טראַיעווסקי) געווען א וויכטיקע טעאַד־מע־געשעעניש.

שאַנדאַך גערעגלי האָט דראַמאַטיזירט זיין דערציילונג וועגן דעם קאַמף פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי אין אונגאַרן אין די לעצטע יאָרן פון דער טייר־רעזשי. ער האָט קרעפטיק, רעאַליסטיש און פאַרביק אַרױסגעברענגט די צוויי זיך ראַנגלענדיקע וועלטן אין אונגאַרן: דעם אַנטמערגייענדיקן פּאַשיסטיש־אַריסטאָקראַטישן רעזשי און דעם קעמער פּנדיקן לאַנער פון רעוואָלוציאָנערן פּראָלעטאַריאַט. אין דער פּיעסע שילדערט גערעגלי דעם העראַזום פון די רעוואָלוציאָנערע קעמפער און זייערע מיטהעלפער, דעם תּיהשן מעראַך פון די פּאַשיסטן, און די מאַראַ־לישע דעגענערירונג פון דעם קלײַנבירגער.

אין ייִדישן טעאַטער איז דער אַקצענט פון דער אויפפירונג געווען דער רעוואָלוציאָנערער קאַמף, דער העראַזום פון עסטערהאַג און זיין אומגליקלעכער מוטער, להיפּוך צו א ריי אויפפירונגען אין פּוילישן טעאַטער (ווי א שטייגער די אויסגעצייכנטע וואַרשעווער אויפפירונג), וווּ דער אַקצענט איז געמאַכט געוואָרן אויף דער טראַגעדיע פון קלײַנבירגער. אויף דער דאָזיקער ליניע פון דער רעזשי איז די פאַרשמעלונג געווען אַ גרויסע דערגרייכונג, וואָס האָט געמאַכט אַ רושם אין דער נאַנצער פּוילישער טעאַטער־וועלט. דערצו האָט מיטגעוויקט די אידעישע אָנגעוועטיקטייט פון דער פּיעסע און די אויסדרוקספּולקייט פון דער אַקט־טראַג־שפּיל מיט די אינטערעסאַנטע לײסטונגען פון אידא קאַמינסקאַ אַלס מוטער, תּ. בּוּזגאַן אַלס קאָוואַטש, מ. מעלמאַן (פּאַול עסטערהאַג) און נ. מײסלער (מאַיאָר).

די פּוילישע פרעסע, וועלכע האָט צו דער צײט אָנגעהויבן ווירמען אַ בכּוּדִיק אָרט, דעם ייִדישן טעאַטער, זײַנע פאַרמעסטן און דערגרייך

כונגען, האָט ברויט זיך צעשריבן וועגן דער אויפפירונג, ארויסהויבנדיק די אויסדרוקפולע קרעאציע פון אירא קאמינסקא אלס די מוטער עסר

צענע פון צווייטן אקט „מיון זון“
פון רעכטס: ח. בודגאן, ר. שילער, א. קאמינסקא

מטראנ. דעם יידישן טעאטער האָבן אָטנעהויבן באזוכן פּוילישע ארבע-
טער, אינטעליגענץ און טעאטער-לייבהאַבער.

20
21
22
23

דאָס נידערשלאַעזישע יידישע טעאטער

דער באשלוס פון 23-טן צוזאמענפאָר פון יידישן ארטיסטן-פאָרײן צו שאפן צוויי יידישע טעאטערס אין פּוילן האָט זיך אין נידערשלאַעזישע אָנגעשטויסן אויף גרויסע שוועריקייטן, קודם-כל פון רײן טעכנישן כאַראַקטער.

א טייל אקטיאָרן האָבן געוויינט אין דזשערוזשאַנווו, א טייל אין זוראַצלאָוו, אנדערע ווידער זיינען געווען צעווייט אין פאָרשידענע ער-טער. דער נידערשלאַעזישער קאָלעקטיוו האָט אויך נישט פארמאָגט קיין בנין, וווּ ער זאָל קאָטען רעפּעטירן און סיסטעמאטיש שפּילן. דאָך גע-לונגט עס צו שמעלן די ערשטע פּיעסע — „כאסיע די יתומה“, וואָס זוערט אָפּגעשפּילט אין אויגוסט-סעפטעמבער אין די וויכטיקע-הע פּונקטן פון נידערשלאַעזישע. די פּאַרשמעלונגען ווערן לעטזט-אויסמיש אויפגענומען דורכן עולם, וואָס איז אויסגעהונגערט נאָך טעאטער. אין די דאָזיקע באדינגונגען אָבער פּילט זיך דער קאָלעקטיוו נישט בכוח עפעס שעפּער-דיש אויפצומאָן, א גרופּע ערנסטע אקטיאָרן גייען דאן אוועק פון קאָל-לעקטיוו, און זי. קאָלעשניקאָוו ושמעלט, כמעט אויסשליסלעך מיט דער דזשערוזשאַנוווער גרופּע, שלום עליכמס „מביה דער מילכיקער“, לויט מ. לאמפּעס פאָרמלחמהדיקער אויפפירונג אין פּוילן. די דאָזיקע גע-מאכטע פּאַרשמעלונג האָט נישט געגעבן דאָס, וואָס דער יונגער יידישער ישוב פון נידערשלאַעזישע האָט דערוואַרט פון יידישן טעאטער.

אין געיעג נאָך אַ לויכט שטיקל ברויט פירט דאן קאָלעשניקאָוו אויף די אָפּרעטע „מאשקע“, אן אמעריקאנער מאכעדיקע, וואָס ווערט דורך אים „אקטואַליזירט“. דאָס איז אן אומזיניקער, געשמאקלאָזער ספּעקטאַקל, וועלכער האָט פּראָפּאגירט די געמאָדראַטעדיע דורך אַרײַ-פירן זי אין דער אָפּערעטע.

די לאגע אין טעאטער האט ערנסט באומרויקט די אָהנאנזירטע יידישע געזעלשאפטלעכקייט אין נידערשלעזיע, די פ.פ.ד.ז.מועד אין דער יידישע סביבה, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו אליאחמירן דעם ארטיסטן-פארניין און פאָדערן אַ ראדיקאלע ענדערונג אין דער לאגע פון יידישן טעאטער אין נידערשלעזיע. די יידישע געזעלשאפטלעכקייט זאָגט צו די מאקסימאלסטע אינטערשטיצונג פארן קאָלעקטיוו — מאָראלישע און מאַטעריעלע — בתנאי ועם זאָר אוועקגעשטעלט ווערן אַ נאָרמאלע טעאטער-אחבעט. אלס הויפטבראדינג ווערט געשמעלט דאָס אַריבערטראָגן פון אַ סאמבל קיין ווראַצלאוו, ווו דאָס טעאטער וואָלט זיך געפונען אונטער אַ שטענדיקער געזעלשאפטלעכער קאָנטראָל, וואָס קאָן איינציק און אליין געזונטמאכן די באציוונגען אין קאָלעקטיוו, סטימולירן אים צו שעפערישער ארבעט. דער וואַיעוואָדישער יידישער קאָמיטעט שמעלט צו דער דיספּאָזיציע פון די אקטיאָרן דידות אין ווראַצלאוו און דעם קליינעם טעאטער-זאל ביים וואַיעוואָדישן קאָמיטעט אויף צו פירן די רעפערט ציעס.

די דעצידירטע שטעלונג פון וואַיעוואָדישן קאָמיטעט האָט גורם גע-ווען, אז די פארוואלטונג פון יידישן ארטיסטן-פארניין האָט רעאָרגאניזירט דעם קאָלעקטיוו, שטעלנדיק אין זיין אָנפירונג — קינסטלעריש און ווירטשאפטלעך — ש. זאק, י. מורקאוויטש-גרוסבערג און י. קורלענדער, אָנהייבנדיק דערמיט די עקזיסטענץ פון „נידערשלעזישן יידישן טעאטער“.

אין שייכות מיט דער ערשמער יידישער קולטור-קאָנפערענץ אין נידערשלעזיע איז דער קאָלעקטיוו צוגעטרעטן צו אַן אינטענסיווער ארבעט און בעת דער קאָנפערענץ ארויסגעטרעטן מיט זיין ערשמער פרעמיערע — שלום עליכום, „דער בלוטיקער שפּאס“ אין דער רעזשי פון ש. זאק (דעם 8-טן רעצעמבער 1946).

די פאָרשטעלונג, וואָס איז געווען אַ קאָמפּילאציע פון די אויפֿ-פירונגען פון דער „וויזנער טרופע“ און דעם ביאליסטאָקער יידישן מלוכה-טעאטער, האָט — טראָץ אירע שוואכע זייטן — ארויסגעוויזן, אז ס'האָט זיך געשאפן אַן ערנסטער אקטיאָרן-קאָלעקטיוו, וואָס איז פעיק, ביי אַ געהעריקער אָנפירונג און אינטענסיווער ארבעט, צו שאפן אַ פּיין טעאטער.

דערווייל אָבער איז נאָך אַלץ גענאָגען אויפן אלטן שטייגער. עס ווערט באנייט „כאסיש די יתומה“ (רעזשי ש. זאק) עס ווערט אויפגע-פירט י. גאָרדינגס „די שחיטה“ (רעזשי י. גרוסבערג).

סיי דער רעפערטאר, סיי די אויספירונג, גייען נאך נישט ווייט אוועק פון דער ליניע פון פריערדיקן שאבלאָנעס טעאטער, ס'איז נאך אלץ געבליט אויף דער אָנפירנדיקער גרופע מיט אסתר פערלמאן אלס איינציקע פירנדיקע פרויען-דאָליסטקע. דאָס הייסט — עס בלייבט דער אלטער סטאדעסטימעס (אין אַ מאסקווער פאָרם) אין די אלטע באד ציונג צום טעאטער. דער איינציקער חילוק איז נאָר, וואָס די פאָרשער לומען גופא ווערן דורכגעפירט אביסל ריינער, ערנסטער. עס ווערן שוין געמאכט שטיקלעך ספעציעלע דעקאָראציעס („די שחיטה" — דורך דאָר זען-סענאלע) און ס'ווערט מער אכט געלויבט אויף דער אויסשטאמונג און דעם טאָן פון די פאָרשער-לומען.

געפינענדיק זיך אין קלעם פון רעפערטאר-מאנגל, העלפט זיך דער קאָלעקטיוו דערווייל ארויס מיט אַ העווי-פאָרשטעלונג, „דאָס רעהעלע דרויט זיך" (רעזשי י. ווידעצקי). עס איז אַ מאָזאיק פון פארשידענע לויזע נומערן פון סאָויעטישע יידישע שרייבער און פון אנהערע קלאַסיקער, און אין איינהייטלעכער ליניע און אַ סיוועטישער גאַנצקייט. די פאָר-שטעלונג האָט אָבער די מעלה, וואָס זי קאָן געשפילט ווערן אויף דער קליינער בינע פון טעאטער-זאל אין יידישן קאָמיטעט, ווייל דאָס גירער-שלעזישע יידישע טעאטער — באקומענדיק די פאָרמעלע באזע אין וואַצלאוו — האָט צוליבן קריזיס אין טעאטער-זאלן אין דער חרובער שטאָט פאקטיש קיין באזע האָרט נישט געהאט. דאָך האָט דער קאָלעקטיוו זיך פארמאסטן צוזאמנרייטן די ערשטע אָריגינעלע פאָרשטעלונג.

די פאָרשטעלונג איז געווען פריז הירשבייט, „גרינע פעלדער", אין דער רעזשי פון י. קורלענדער, מיט מוזיק און לידער-טעקסטן פון ש. פריזאמענט, דעקאָראציעס פון א. יענדזשישעווסקי און וו. לאנגע. די פרעמיערע פון די „גרינע פעלדער", וואָס איז פאָרמעקומען ערב פסח 1947 אין הוישערזשאַניוו, איז געווען און אמתער זוענד-פונקט אין דער ארבעט און אנטוויקלונג פון גירערשלעזישן יידישן טעאטער. „די גרינע פעלדער" האָבן אַ רעדנעמאָן מיט דער שפראך פון פאָלקסטימלעכקייט, ארבעט, פרייד און זוניקייט, זיי זיינען געוואָרן דער אויסדרוק פון דעם גירערשלעזישן יידישן ישוב, אַ סימבאָל פון אויפ-שטייג פון יוגנט, גירערשלעזישן יידישן טעאטער.

די פאָרשטעלונג, אין וועלכער ס'זיינען ארויסגעבראכט געוואָרן די פיינסטע, צארטסטע טענער פון הירשבייטען, די גאַנצע שיינקייט פון זיינע פריימיטיזעס פאָלקסגעשמאלטן, די פולברוסטיקע פריידיקייט פון זייער דאָרף-לעבן, איז געווען און אמתער קאָנצערט פון אנסאמבלי-שפיל.

דאָס האָט נישט געשמערט עס זאל זיך באזונדערס אויסמױלן די יונגע
 חיילע רױזנטאל אין דער רױזל פון ציגע, און שעפּטל זאק אין דער רױזל
 פון הירשבער.

דער דערפאָלג פון „די גרינע פעלדער“ איז געווען אזוי גרויס, אז
 נישט געקומט אויף די דעמלט באגריפענע צעמענטעטע מעגלעכקייטן, ווען א פאָר-
 שטעלונג איז אין בעסטן פאר געזאגטען צוואנציק, אָדער עטלעכע צוואנ-
 ציק מאָל, זױנען די „גרינע פעלדער“ געשפילט געוואָרן אין פּוילן איבער
 פּאָפּיצ מאָל, פּאָראַינטערעסירנדיק אַלע קרייזן פון ייִדישן עולם. מיט

סצענע פון ערשטן אַקט „גרינע פעלדער“
 פון רעכטס: י. גרודבערג, מ. שוויילד, י. ווידעצקי, ח. לעווענשטיין,
 א. פּערעלמאַן, ש. זאק

דער פאָרשטעלונג האָט דאָס נידערשלאַעזישע ייִדישע טעאטער געמאכט
 זײַן ערשטן אַרויספאָר אויסער נידערשלאַעזיע (אין יאנואר 1948 קיין
 אויבערשלאַעזיע) און שפעטער אויך קיין לאַדזש און ווארשע.

צו דער פּיערונג פון צוויי זאָר ייִדישן ישוב אין נידערשלאַעזיע,
 וואָס פאלט גראַד אויס צום 70 יערִיקן יוביליי פון ייִדישן טעאטער, ווערט
 אויפגעפירט אברהם גאָרפּאדענס „צוויי קוּנ־לעמל“, מיט א פּראָלוג,
 אינסצעניראציע און רעזשי פון אידא קאמינסקא, מוזיקאלישע באארבע-
 טונג פון ש. פּריזאמענט, מענץ פון יהודית בערג, דעקאָראציעס פון א.
 יענדזשיעווסקי און וו. לאנגע. די פרעמיערע קומט פאָר סוף יוני אין
 בנין פון דער וואַרצלאַווער אָפּערע, באזונדערס פּיערלעך, ביי א פּול גע-

פאסטן ריזיקן זאל און ביי דער אַטוועזנהייט פון די פאַרשטייער פון די
אַרטיקלע רעגירונגס-אַרגאַנען פאר קונסטדענינים.

אויבא קאמינסקא האָט זיך באמיט אָפצורייניקן דעם שימל, וואָס
איז אַטוועוואקסן אויף נאָרדפארדענס „קונוילעמל“, האָט זיך באמיט אָנ-
צוטאָן די פאַרשטעלונג אין אַ מאָדערנעם טעאטער-לבוש. דאָס איז איר
בעלגונגען, ועם וויז איר אָבער נייט געלונגען ארויסצובאקומען נייע אָפ-
צענטן פון דער פאַרשטעלונג. אידעאָלאָגיש איז די פּיעסע פארבליבן אין
די ראמען פון נאָרדפארדענס משכילישן קאמפ קעגן חסידישן פאנאמיזם
און זיין רור צו וועלטלעכקייט, צו אַלגעמיינעם וויסן. קאמינסקא האָט
בלויז באפרייט די פאַרשטעלונג פון נאטורקייט און צו וטרויער באנא-
ליטעט, זי האָט אָבער איבערגעלאָזט איר גאנצע פרימיטיווקייט, וואָס
האָט מאקע א געוויסן חן, נאָר קאָן דאָך נייט מיטרייסן. דאָסזעלבע
דארף אויך געזאָגט ווערן וועגן דער מוזיק און די מענץ. אינטערעסאנט,
פארביס און מיט א סך שטימונג זענען געווען די דעקאָראציעס. ווי
זענען אָבער געווען פאַרמאליסטיש און האָבן נייט הארמאניזירט מיט
דער רעאליסטישער שפּיל פון א טייל אקטיאָרן. בכלל איז די פאַרשטע-
לונג נייט געווען קיין איינהייטלעכע און פּרט פון סטיל. דאָס האָט
זיך ישמארק אָפּגעשלאָסן אויף דער שפּיל פון די אקטיאָרן, פון וועלכע
עס האָט זיך נאָר ארויסגעהויבן י. ווידעצקיס קונוילעמל מיט זיין ריר-
דיקער טראגיקאָמישקייט.

מיט דער אויפפירונג פון „די צוויי קונוילעמל“ האָט זיך געענדיקט
דער ערשטער טעאטער-סעזאָן פון נידערשלאַזישן יידישן טעאטער.
נאָכן זומער-אַפּרו האָט דער קאָלקטיוו אָנגעהויבן אין ווראָצלאָוו
אין „טעאטער פאר יוגנט“ דעם 16-טן סעפטעמבער מיט „די טרייע
פעלדער“ און דעם 21-טן דעמוזעלבן חודש געגעבן די פּרעמיערע פון
דושאַן ב. פריסטליס „ער איז געקומען“ („דער איינספעקטאָר רופט“)
אין דער איבערזעצונג פון י. ט., רעזשי י. וואלדען, דעקאָראציעס פון
יענדזשיעווסקי און לאַנטע.

די פאַרשטעלונג איז געווען א גאנצע, אן איינהייטלעכע. געגעבן אין
געזעמפטע מענער און באוועגונגען, דערביי א ישמארקווירדטיק און
שפּאַנענדיקע טראַגז דעם נאיוון אוועקשטעלן די פּראָבלעמען מצד דעם
מחבר, וועלכער דערהויבט זיך נייט א סך העכער פון בירגערלעכן ליי-
בעראַליזם, און שוין דער פאסט אליין פון ארויספירן סאָציאלע פּראָב-
לעמען אין באנימן יידישן טעאטער, געווען א דערפרייענדיקער און
האָט ארויסגערופן פיל אָנזען.

די ווייטערדיקע פרעמיערע איז געווען יעקב גאָרדינס, „מירעלע אפרת“ מיט אידא קאמינסקא. אין דער צייט, ווען עס איז געשפילט גער וואָרן „מירעלע אפרת“ איז פאָרגעקומען די ארבעט איבער דער נייטער פרעמיערע — זשאק קאָמפאניעיעס און איוואן נאָעס „היינט ביינאכט“ („דער פריינד וועט קומען ביינאכט“) אין דער איבערזעצונג, רעזשי פון אידא קאמינסקא, דעקאָראציעס פון אן יענדושיעווסקי און וו. לאנגע. „היינט ביינאכט“ איז צוגעגרייט געוואָרן אויף אָפצומערקן א יאָר עקזיסטענץ פון נידערשלאַעזישן יידישן טעאטער און די פיערלעכע פרע-מיערע איז פאָרגעקומען דעם 14-טן דעצעמבער אין וואָצלאווער „פאָ-פולאָרני“ טעאטער.

מיט דער פאָרשטעלונג האָט זיך דאָס טעאטער ווידער א שטארקן הויב געמאָן אידיש און קינסטלעריש. מיט דער דאָזיקער פיעסע איז געמאכט געוואָרן דער ערשטער פרוו ארויסצוברענגען דעם מאָמענט פון ווידערשטאנד קעגן דער הימלעריסטישער אָקופאציע אויף דער יידי-שער בינע אין פּוילן. דער ביי — א פרוו, וואָס איז פארבונדן מיט א יידישן מאָמענט: די העלדין פון דער פיעסע איז געווען א יידיש מידל. דער אָריגינעלער אויטאָראַ אריינצופירן דעם שטאב פון דער ווידער-שטאטראַוועזונג אין א הויז פאר פסיכיש-קראנקע האָט צוגעגעבן באר ווידערן אינטערעס און פארביקייט דער זאך.

דאָס נידערשלאַעזישע יידישע טעאטער האָט זיך גלענצנדיק אן עצה געגעבן מיט דער גרויסער צאָל אויטאָרעסאנטע און קאָמפּליצירטע דאָלן אין דער פיעסע און געגעבן אין אלגעמיין א פארענדליקן ספעקטאקל. נאָך די וויכטיקע פארמעסטן האָט די אָנפירונג פון טעאטער באר-שלאָסן ווידער געבן א יידישע פאָרשטעלונג און זיך אָפגעשטעלט אויף ד. פינסקיס „דער אוצר“ (רעזשי י. גרודבערג, דעקאָראציעס: ד. גוט-שטיין).

די פרעמיערע איז פאָרגעקומען אין וואָצלאוו דעם 31-טן יאנואר 1948 אין „טעאטער פאר יוגנט“.

פינסקיס קאָמדיע, וואָס האָט א גוטן צווייטן און דריטן אקט ווערט צעשווומען אין 4-טן אקט און פארענדיקט מיט א סימבאָליש-מיסטישן, מאקאברישן טויטן-ביילד. די פיעסע איז געשריבן אין דער זעלבער צייט און אויף דער זעלבער טעמע, וואָס שלום עליכם „נאָלד-גרעבער“. זי האָט אייניקל גוטגעצייכנטע, רעאליסטישע געשטאלטן, גוטע קאָמישע סיטואציעס און שארפע סאטירישע מאָמענטן, וואָס ווערן אָבער צום סוף אינגאנצן אָפגעטעמפט. די רעזשי איז דאָ געגאנגען אויף

דער ליניע פון ארויסהייבן די העאליסטישע געשטאלטן און סאציאל פארשארפן די סאמירע. דאָס איז נאָבער דער העושי נישט געלונגען. ס'איז איר אויך נישט געלונגען צו צוימען די אָפּעוועטישע מאניערן פון א ריי העליסמן (באזונדערס פון „מיליע“, אין דער אויספירונג פון אסתר פערלמאן) און טראַץ אייניקע נאָר פיינע געשטאלטן („יודקע פון י. ווידעצקי, „דער ראש הקהל פון נ. מייסלער) איז די פאָרשטעלונג געווען נישט קיין טעראַטענע. עס איז נישט ארויסגעקומען אין איר די אידיעישע צילגעווענדטקייט, וועלכע מען איז שוין געווינט געווען צו זען אין נידערשלעזישן יידישן מעאטער, און דער עיקר: דער האַרמאָר נישט מאַן פון אַנאמבלישפיל, וואָס האָט זיך שוין געהאט אויסגע- אַרבעט אין נידערשלעזישן קאַלעקטיוו.

נאָך די נאַסטראָלן איבער דער פּראָווינץ מיטן „אוצר“ הייבט אָן דאָס נידערשלעזישע יידישע מעאטער דעם ס'זען מערץ זיינע נאַסט שפּילן אין לאַדזש.

דער כמעט דריי חדשימדיקער פּעריאָד פון די לאַדזשער נאַסטשפּילן איז געווען פארן נידערשלעזישן מעאטער א צייט פון פארדיינמע טרוימפן, איז נאָבער אויך געווען די סיבה פון ייִדונגען אין קאַלעקטיוו, וואָס האָבן אין העזלטאט נאָר ניד דעפּירט צו א קריזיס.

די סיבות פון דעם קריזיס זיינען געווען די ערנערע לעבנס-באדינג- נונגען פון נידערשלעזישן אקטיאָר אין פּאָרנליך מיטן לאַדזשער, צוליב דעם וואַנדער-באַהאַקטער פון וואַצעלאַווער מעאטער. נאָבער קודם-כל דאָס פּעלן פון א מעאטער-בנין.

דאָס מעאטער האָט נישט געהאט קיין פּאַסיק אָרט פאר זיין אַלץ- וואַסנדיקן פּאַרמענן פון העקאָראַציעס, קאַסמיומען און רעקוויזיטן; ס'האָט נישט געהאט קיין געהעריק אָרט צו רעפּעטירן און נישט קיין שטענדיק אָרט צו שפּילן און געוואַנדערט פון איין וואַצעלאַווער מעאטער- בנין צום צווייטן.

און כאָטש ס'איז שוין געווען די קלאַרע פּערספּעקטיוו צו ליזן די האַזיקע שוועריקייטן (ס'האָט זיך שוין געבויה דער בנין פאר א ייִדיש מעאטער אין וואַצעלאַו) און אייניקע שוועריקייטן מיט לאַקאָמאָציע מיטלען זיינען דאָן שוין געלינדערט געוואָרן דורך דער ווירטשאַפּט- צענטראַלע, וואָס האָט געשאַנקען דעם מעאטער במתנה אין אויטאָבוס — פונדעסטוועגן האָט דער קריזיס אָנגערייפּט אין ס'איז נייטיק געווען א ראַדיקאַלע לעזונג. קודם-כל — דורך ענטפּרונגען אין דער אָנפירונג. מיט דער הילף פון וואַיעוואָדישן ייִדישן קאַמיטעט און דעם פּפּר-קריז

ביים קאמיטעט ווערט די אָפּעראַציע סוף סעפטעמבער דורכגעפירט. די קינסטלערישע אָנפירונג פון טעאטער בלייבט ביי י. טורקאווערודבערג, די אדמיניסטראטיווע אָנפירונג גייט איבער אין די הענט פון א. האט אין באשטאנד פון די ארטיסטן י. ווידעצקי, ח. לעווענשטיין און ז. קליין. די נייע לייטונג פירט שוין דערפאָלגרייך דאָס טעאטער ביז יאנואר 1950, דאָס הייסט ביז דער פארמלוכהשונג פון יידישן טעאטער אין פּוילן.

די לייזונג פון קריזיס אין דער אָנפירונג, מאכט אויך געזונט העם קאָלעקטיוו גופא, וועלכער קאָמפלעטירט זיך מיט נייע כוחות און איז ווייטער אימשטאנד אויסצומראַנג די פארמעסטן פון טעאטער, ווערט אינערלעך געשלאָסענער, קינסטלעריש און אידעאָלאָגיש געשטארקט, פירט אויס זיין אקטיאָרישער ארבעט ווי א געזעלשאפטלעכע שליחות.

די ערשטע פרעמיערע פון סעזאָן 1948—49, „טיפע וואַרצלען“ פון ארנאָ ד'איסא און הוישמס גאָן, יידיש: י. ז. רעזשי י. קורלענדהר, דער קאָראַציעס פון א. יענדזשעווסקי און וו. לאַנגע, קומט פאָר העם 11-טן סעפטעמבער אין וואַרזאַווער „טעאטער פאר יוגנט“. ס'איז ווידער א ריזיקאלישער עקספערימענט. די האנדלונג קומט פאָר אין אן אריסטאָד קראטיש הויז אויף דרום פון די פארייניקטע שטאטן. די העלדן — אמע- ריקאנער אריסטאָקראטיע און טענערוס — א נייע וועלט מיט נייע גע- שטאלטן און פראָבלעמען. דערביי טרעטן אויף אין דער פאָרשטעלונג צום ערשטן מאָל אין פאראנטוואָרטלעכע ראָלן פרישע אקטיאָרן: די ארטיסטקע פון פארמלחהדיקן „יונגטעאטער“ פרידא שאפער, וועלכע איז צוריקגעקומען פון ארץ-ישראל, און די יונגע שרה גרינהויז. דער עקספערימענט האָט זיך איינגעגעבן — דער גאנצער קאָלעקטיוו האָט ווידער גענוצט אן אן מוסטער פון ערלעכער אנסאמבל-שפיל.

אַבער אויסער די טעאטראלישע מעלות האָבן די „טיפע וואַרצלען“ געהאט אויך א וויכטיקן אידעאָלאָגישן אויסקלאנג. דאָס פראָבלעם פון ראַסן-אונטערדריקונג אין אמעריקע איז דאָ שארף אוועקגעשטעלט גע- וואָרן, און דורך דער רעזשי באזונדערס אקצענטירט געוואָרן.

דעם 13-טן נאָוועמבער קומט פאָר אין דזשערוזשאָניווי די צווייטע הירשביין-פרעמיערע פון נידערשלעזישן יידישן טעאטער, העם שמיזס טעכטער, מיט מוזיק פון הענעך קאָן, רעזשי י. גרוהבערג, דעקאָראַן ציעס פון א. יענדזשעווסקי און וו. לאַנגע.

עס האָט דאָ געדראָט די סכנה פון איבערהערן „די גרינע פעלדער“. דאָס טעאטער אין די אקטיאָרן האָבן די סכנה אויסגעמיטן. די פאָר-

שמעלונג איז געשפילט געווארן אין פלאן פון א פאָלקס־שפּיל. די אייני-
 מעני פון דער רעזשי איז געווען צו ווייזן דורך אויסגעפייערטמען, רעאָ-
 ליסטישע יידישע שטייגער־בילדער, — אָן שום סטיליזאציע און ראפּיר-
 נירמע טעאטער־מריקן — דעם פשוטן יידישן האַרעפּאישניק אין זיין
 גאַנצער אורשפרונגעלעכער שיינדייט, אין זיין ליבע צו ארבעטן. דאָס
 דאָזיקע איז און אַ ורויסער מאָס געלונגען, אויסער דעם פינאַל, וועלכער
 איז געווען אַ צוגעטראכטער.

„שמידס טעכטער“, סצענע פון דריטן אַקט.
 פון רעכט: ש. גרינהויז, פ. שאַפּער, ק. לאַטאַוויטש, ה. לעווענשטיין.

קורץ נאָך דער פרעמיערע פאָרט דאָס נידערשלאַעזישע יידישע טעאָ-
 טער אויף זיינע ערשטע גאס־שפּילן קיין שטשעטשין, דערווערבנדיק זיך
 דאָרט פארדיינטן דערפאָלג און אָנערקענטונג. קומענדיק צוריק, מאכט דאָס
 טעאטער דעם ערשטן פרוו צו שפּילן אַ פּיעסע פון דער סאָוועטישער
 טעאטסיק. אַלס אָנהייב שמעלט מען זיך אָפּ אויף אַ פּיעסע פון לייכטן
 זשאַנר — י. רובינשטיינס מוזיקאלישע קאָמעדיע „קעגנזייטיקע ליבע“.
 זי ווערט אדאפּטירט פאר דער יידישער בינע דורך ד. קארפּינאָוויטש און
 י. גורדעברג. עס שרייבן פאר איר מוזיק די יוראַצלאַווער יידישע קאָמד-

פאזיטארן ע. וואָלפֿילדער און א. לוסטיק. עס ווערט אויך צוגעצויגן דער יונגער זינגער מרדכי ספעקטאָר, וועלכער פארבלייבט שוין אין קאָלעקטיוו פון טעאטער.

„קעגנזייטיקע ליבע“ איז זייער א פריימיטיווע קאָמעדיע, לויטן שניט פון פאָלקס־אָפּערעטעס. ועס ווערן אין איר געשיילדערט די צוויי־באָר צינגען צווישן די מענטשן פון א יידישן און קאָזאקישן קאָלכאָז אין דרום־אוקראינע. זי צייכנט זיך נישט אויס מיט פארטיפונג, מיט רעליפע צייכנונג פון כאראקטערן, מיט א גענוג לאַגישער אנטוויקלונג פון דער אקציע. זי אָטעמט אָבער מיט טיפן סאָוויעטישן פארטיפונג, מיט א נאטירלעכן אינטערנאציאָנאליזם, מיט דער ליבע פון סאָוויעטישע מענער משן צו ארבעט, צו נאָוואסטאָרישע אויפמוען פאר דער אנטוויקלונג פון לאַנד — אפילו אויף די קלענסטע אָפּשניטן. זי ווייזט אונדז אויך דעם איבערגעבויעטן סאָוויעטישן ייד, דעם קאָלכאָזניק, וואָס איז א פּולכאַר העכטיקער און גלייכער ביחער אין לאַנד.

די פרעמיערע פון „קעגנזייטיקע ליבע“ איז פאָרגעקומען דעם 5־טן פעברואר אין וואָצלאָווער „טעאטער פאר יונגט“ (אין דער רעזשי פון י. גרודבערג, דעקאָראַציעס א. יענדזשעווסקי און וו. לאַנגע, מענז — יודית בערג). דער נידערשליעזישער טעאטער־קאָלעקטיוו האָט כאַוויזן אויסצוטראַגן די דאָזיקע אויגנארטיקע אָפּערעטע אויף אזא אופן, אז ועס האָט נישט געליטן די פאָרוויקלדיקע טייל פון דער אָפּערעטע און ס'איז בולט ארויסגעקומען די אידעישע צילגעווענדטיקייט פון דער זאך.

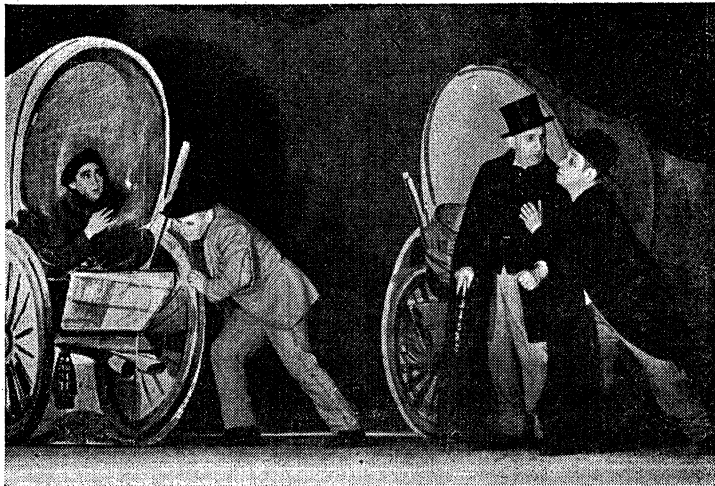
מיט דער פרעמיערע האָט זיך פארענדיקט דער היימלאַזיקייט פעריאָד פון נידערשליעזישן יידישן טעאטער און ער איז אריבער אין זיין ניי־אויפגעבויעטער פּרעכטיקער היים — אין בנין פון יידישן טעאטער א. ג. פון אסתר רחל קאמינסקא אין וואָצלאָו.

שבת, דעם 2־טן אפריל איז פאָרגעקומען די פייערלעכע דערעפער נונג פון טעאטער־בנין. די דערעפערונג איז פארוואנדלט געוואָרן אין א פאָלקס־יוסטוב פון דעם גאנצן יידישן ישוב אין פּוילן, אין א יוסטוב פון פּוילישער־וויסן יידישן טעאטער.

צו דער דערעפערונג פון טעאטער איז געשמעלט געוואָרן שלום עליכום „די בלאַנדזשענדיקע שטערן“, אין דער דראַמאטיזאציע פון מאַרק ראַזומני, מוזיק פון ג. האַלפּערן אין דער אינסצעניאציע און רעד זשי פון זינגונג טורקאוו, דעקאָראַציעס פון א. יענדזשעווסקי און וו.

לאנגע. אין דער פייערלעכער פרעמיערע האָט זיך באטייליקט זינגונט
טורקאוו אין דער רחל פון האַצמאך, וועלכע איז ישפעטער געשפילט גע-
וואָרן דורך י. גרודבערג.

עס האָט נישט געקאָנט זיין קיין פאסיקערער אויסוואל צו דער דער-
העפענונג פון יידישן טעאטער, ווי שלום עליכום געפאָפּיע וועגן וואנדער-
וועג פון יידישן אקטיאָר, וועגן די ערשטע טריט פון יידישן טעאטער.
די קאָנפראַנטאציע פון די „בלאָנדזשענדיקע שטערן“ מיט דער נייער
וויקלעכקייט פון יידישן טעאטער אין פאָלקס־דעמאָקראטישן פּוילן האָט

„בלאָנדזשענדיקע שטערן“ פּינאל פון ערשטן אַקט.
פון רעכטס: י. ווידעקא, ת. לעווענשטיין, י. גרודבערג, ק. לאַטאָוויטש.

געערעדט פאר זיך. עס זיינען אָבער געווען זעענדיגע פעלערן אין דער
דראַמאטיזאציע, וואָס איז געמאכט געוואָרן נאָך פאר דער מלחמה, פער-
לערן, וועלכע האָבן זיך אָפגעשלאָגן אויך אויף דער אינסעניזאציע —
אויך א פארמלחמהדיקע. עס זיינען נישט ארויסגעברענגט געוואָרן בולט
די סאָמענטן פון סאָציאלן געראַנטל פון יידישן אקטיאָר, נאָר ס'האָט זיך
באקומען אן אידעאליזירטדיקע שילדערונג פון אלץ, וואָס האָט א שייכות
מיט יידיש טעאטער. דערביי האָט די דראַמאטיזאציע געהאט אן ערנסטן
קאָנטרוקציע־פעלער, וואָס איז אַנג זייער כאַראַקטעריסטיש פאר שלום

עליוכס הראמאמארהניע בכלל: אן אויסגעצייכנטער יעדשמער אקט און א בארגארט און די ווייטערדיקע.

דער רעזשי האָט זיך נישט אינגענעבן צו פאריכטן די קאנסטרוקציע פֿעלערן פֿון דער זאך, ס'האָט זיך איר יאָ אינגענעבן צו שאפן א גרויסן, פארבנרייכן ספעקטאקל, דורך וועלכן ס'גייט אדורך ווי אויף א פילם־ליוונט דער וואנדער־וועג פֿון יידישן אקטיאָר אין באגין פֿון יידישן טעאטער. דערביי איז דער יעדשמער אקט, ווי ס'ווערט געשילדערט דאָס שמעטל אין בעסארוביע און דאָס יידישע טעאטער אין א סמאָדאָלע — א מייסטערשטיק פֿון רעזשיסערישער אויספֿורעמונג.

נישט געלונגען זיינען דאָס מאָל די דעקאָראציעס פֿון יעדנזשער יערוסקי און לאנגע, וואָס האָבן שוין גענעבן אזוי פיל פיינע אויסשטא-מונגען דעם יידישן טעאטער. אמת, די שוועריקייט פֿון דעקאָרירן צוויי און צוואנציק ביילדער, וואָס מוזן זיך בייטן מיט א בלייזשנעלקייט, האָט געשמערט די דעקאָראַטאָרן אין געפענטעט זייער אינווענץ.

הערלעך איז דאקעטן געווען די מוזיק, וואָס האָט צוגעגעבן אָן א שיעור שטימונג דער פֿארשטעלונג, געווען אין סטיל און טאָן פֿון יידישן מוזיק־פרימיטיוו (פֿאָלקס־מוזיק פֿון גאַרדאָרען) אָבער טראַנס־פֿאָנירט אויף דער שפראך פֿון מאָדערנער קאָמפּאָזיציע.

דער רעזשי איז אויך געלונגען צו שאפן א האַרמאָנישן צוזאמנ-שפיל פֿון די עטלעכע צוואנציק ראָליסטן, וועלכע האָבן געבילדעט א ריי-כע גאלעריע געשטאלטן פֿון פֿארגאנגענע צייטן.

די פֿרעמיערע פֿון די „בלאָנדזשענדיקע שטערן" איז געווען די לעצטע פֿון סעזאָן. נאָך דעם איז דאָס נידערשלאַעזישע יידישע טעאטער ארויסגעפֿאָרן אויף צוויי חדשימדיקע גאסשפילן קיין לאָדזש און וואר-שע, דערנאָך געגעבן א געוויסע צייט די „קענגזייטיקע ליבע" אין וואַרצ-לאוו, און שפעטער דורכגעפֿירט דעם מוחנע איבער נידערשלאַעזישע מיט „בלאָנדזשענדיקע שטערן" ביזן זומער־אָפֿער.

דעם דריטן סעפטעמבער האָט זיך געעפנט דער 4־טער טעאטער־סעזאָן פֿון נידערשלאַעזישן יידישן טעאטער מיט דער ניוער אויפֿפֿירונג פֿון היים סלאָוועס פֿאָלקס־שפיל „המנס מפלה" (מוזיק פֿון ש. בערע זאָוסקי, דעקאָראציעס און קאָסטיומען פֿראַיעקטירט פֿון בנימין פֿאָצאר גאָוסקי, רעזשי פֿון י. גרודבערג, לויט זיגמונט מרקאָווס קאָנצעפציע, טענץ און פֿלאַסטיק פֿון סילוויא סווען).

די העושי איז געגאנגען אויף דער ליניע פון מאקסימאלן ארויס-
 הויבן די שפיל-מאמענטן אין „המנס מפלה“. זיי האָט געגעבן דער גאנ-
 צער פאָרשטעלונג דעם כאַראַקטער פון אַ גראַממעס, וואָס האָט אָפּגע-
 שוואַכט די גענעראַלעלמענטע מאַמענטן פון פּאָליטישער סאַטירע, הערביי
 האָט זי אַיבערהעלפּאָזט דעם גאַנצן באַגאַנזש פון נאַציאָנאַלן סענטימענט-
 טאַליזם, וואָס איז פאַראַן אין סלאַוועס ווערק, פאַראַדירנדיק, וואָס און
 אמת געוויסע צערעמאָניעס, אָבער מיט אַ ישׁמיכל פון לימיטעליקער ובאַ-
 ציונג צו זיי. די מוזיק, וועלכע האָט אַרײַנגעברענגט אײַניקע שײַנע מאַ-
 מיון אין דער פּאָרשטעלונג, איז אָבער ערמערווייז געשטרײכלט געוואָרן
 מיט דוּשאַזמענער, וואָס האָבן נישט האַרמאָניזירט מיטן סטיל פון דער

„שפילער-פאראד“ פון פּראָלאַג פון „המנס מפלה“

פּאָרשטעלונג, דאַקעגן זײַנען די דעקאָראַציעס און קאָסטימומען געווען
 זייער פאַרבייט און געלונגען, אין טאָן פון אַ מאָדערניזירטער פּרײַמיטײַ-
 ווער פּרודיסשפּיל. אַ סך לעבן האָבן אַרײַנגעבראַכט די געלונגענע טענץ
 און געוואָלוציעס, מיט וועלכע עס איז געווען דורכגעפלאַכטן די גאַנצע
 פּאָרשטעלונג.

די אַקטיאָרן האָבן נישט געהאַט קײַן כּרײַט פּעלד פאַר שױשפּיל,
 דערפאַר זײַנען אַפּשר מײַשטש אַרויס די געשטאַלטן פון המן (חנן)
 לעווענשטיין) און מרדכי (משה שװײַליך). דאַקעגן האָט אױפגעלויכטן מיט

א סך קאָלירן דער יונגער קארל לאַטאָוויטש (הערצאָלד), ס'האָט גע-
שפרודלט מיט קאָמיוז יוסף ווידעצקי (אחשוורוש), ס'האָט געשיינט מיט
ידישן חן ישרה גרינהויז (אסתר המלכה); דער איבעריקער גאנצער אג-
סאמבל, וואָס האָט זיך שוין באוויזן אין אזא פארשידנארטיקן רעפער-
טואר, האָט זיך גלענצנדיק איינגעלעבט אין דער פּוּר-ספּיל, איינהאַל-
טנדיק מאָס און טאַקט, וואָס איז באזונדערס צו באַטרייסן געווען ביי די
אַקטיאָרן פון אַלטו דור יצחק לאַטאָוויטש, מיכאַל קליין, געניע אמועל
און משה לאַנדסמאַן.

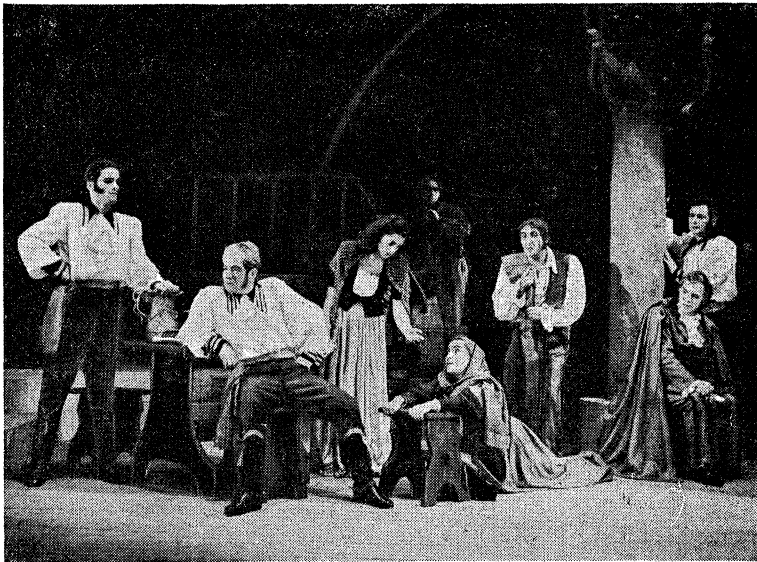
נאָך דער פרעמיערע פון „המנס מפלה" טרעט צו צו דער אַרבעט
מיטן נידערשליעזישן יידישן טעאטער דער פּראָטעסטיווער העזשיסער יעקב
דאָטבאָם, וועלכער איז נאָך וואָס צום צווייטן מאָל געקומען פון אַמע-
ריקע און פּאַפּולער געווען אין פּוילן נאָך פון פאַר דער מלחמה. ער
טרעט צו צו דער אַרבעט איבער דער פּיעסע פון גענוואַל ראָבלעס „דער
גרויסער נסיון" („מאַנסערא"), וואָס ווערט אויפגעפירט אין זיין אייגענער
איבערזעצונג, (דעקאָראַציעס און קאָסטיומען פון א. יענדזשעיווסקי, וו.
לאַנגע און י. פּשעראַדזקא). די פּרעמיערע פון דער האַזיקער פּיעסע,
וואָס איז געווען די אורפּרעמיערע פון דער זאך אין פּוילן, איז פּאַר-
קומען דעם 19-טן נאָוועמבער.

דער יידישער אַקטיאָר און דער עולם ווערן אריבערגעטראָגן אין
א גייער אטמאָספּיער: דרום-אַמעריקע פון אָנהייב 19-טן יאָרהונדערט,
באפּרוינגס-קאָמפּעסען די שפּאַנישע אָקופּאַנטן. א פּרעמדע וועלט,
פרעמדע געשטאַלטן — און דאָך אזוי פארשטענדלעך און נאָענט די
האַנדלונגן רופט זיך איבער מיט די געשעענישן פון דער נאָענטער פּאַר-
גאַנגענדיק, אונטער די מוטירן פון די שפּאַנישע אָקופּאַנטן פון פאַר
150 יאָר זעט דער צושווער הימלעריסטישע רוצחים, היינצייטיקע אָקו-
פּאַנטן און אונטערהריקער פון קאָלאָניאַלע פּעלקער.

ראָבלעס שילדערט די געשעענישן אין געדיכטע, אויפשוידערנדיקע
פאַרבן, זייענדיק אביסל אונטער דער השפּעה פון דער עקזיסטענציאַל-
נאַליסטישער ליטעראַטור, ער גיט נאָכער אן אַפּטימיסטישן שליס-אַקאָרד,
וואָס געניגט די גאַנצע עקזיסטענציאַנאַליסטישע תּורה. דערביי פירט ער
ארויס א גאַלעריע פון אַזעלכע פּלאַסטישע, פאַרגאַנצע געשטאַלטן, און
מיר הערען פאַר זיך פּוילנדיקע מענטשלעכע לעבנס. האַבלעס רייסט
ארונטער די מאַסקע פון די קאָלאָניאַליזאַטאָרן, וואָס טראָגן מיט זיך כל-
מדינת ציוויליזאַציע און ברענגען אין דער אמתן מאָרד, תּורבן און אונט-
ערטראַנג. ער דעמאָסטירט די צייענדיקע ראָל פון קלער, פון שליח פון

וואס קאן, וואָס איז דער אייביקער העלפער פון די אונטערדריקער. ער
 גיט אַ דראַמאַטורגיש גאנץ, אויפשוידערדיק ווערן.

זעקס דאָסבאָומען איז געלונגען סצעניש צו באַלעבן האַבלעס ווערן
 מיט אַ גוואַלטיקער פּלאַסטיק און אויסדריקלעכקייט. ער ברענגט אַרויס
 זייער רעאליסטיש כאַטש טיילמאָל מיט אַביסל גאטוראליסטישער אונ-
 טערשטרייכונג דעם געראַנגל פון די מענטשן פאר זייער לעבן, די אָפּ-
 פּערזוואַליטייט פון די רעוואָלוציאָנערן, וואָס קעמפן פאר דער פּאָלקס-
 באַפֿרײונג, די תּיהשקייט פון די אונטערדריקער. עס האָט זיך אים איינגע-

„דער גרויסער נסיון“ (סוף פון צווייטן אַקט) פון דעכט: י. גרודבערג, מ. קלוין,
 ה. לעווענשטיין פ. שאַפּער, ה. לאַטאַווטש, ש. גרינהויז, י. ווידעצקי, מ. ספּעקטאָר.
 (דאָס בילד, ווי אויך די ווייטערדיקע בילדער זענען געמאַכט געוואָרן דורך
 ז. מאַזער, ווראַצלאָוו.)

לעבן צו שאַפּן אַ סאָנעסטיװע פּאַרשטעלונג פון אַ גרויסן דערקענטעניש-
 ווערט און גרויסער ווירקונגס-קראַפּט. דער אַקטיאָרן-קאָלעקטיוו האָט
 פאַרשטאַנען און בשלימות אויסגעפירט די פאַרטראַכטונג פון רעזשיסער,
 שאַפּנדיק אַ גאלערע לעבעדיקע, פּוילבליטיקע געשטאַלטן. דער קאָלעקטיוו
 האָט אין דער פּאַרשטעלונג דערגרייכט אַ הויכע מדרגה פון שױשפּילע-

רישער דיסציפלין, וואָס האָט געהאָלפֿן שאַפֿן דעם שטארקן אינהערק פֿון אַ פֿאַרנאַנצטן ספּעקטאַקל. דערביי האָט איבערראַשט די אַומוואַנדלונגס־פּעיקייט פֿון יוסף זיידעצקי, וואָס האָט זיך פֿון זיינע ביז־איצטיקע קאָמישע האָלן געקאָנט אזוי דערפֿאַלגרייך איבערוואַרפֿן אין דער האָל פֿון אַכזר איסקוועדאַ. עס איז אַרויס (ביי דעם גלענצנדיקן צוזאַמענשפּיל פֿון די דעקאָראַציעס און קאָסטיומען, ביי דער פּינער ליכט־שפּיל פֿון באַר־לייכטער — אליהו קאַרפּינאָוויטש) אַ גאַנצע, דערשטראַנגיקע פֿאַרשטעלונג פֿון אַ הויכער, קינסטלערישער מדרגה.

מיט דער אויפֿפירונג, פֿאַרענדיקט זיך דאָס קאַפיטל נידערשלאַעזיש ייִדיש טעאַטער, וויל דאָס טעאַטער פֿאַרט דאַן אַרויס מיטן „גרויסן נסיון“ אויף גאַסטשפּילן איבער נידערשלאַעזיש און אין דער צווייטער העלפט דעצעמבער — מיטן גאַנצן רעפּערטואַר — קיין שטעטשין, איר בערגזשענדיק, נאָכן צוריקקומען, אין ייִדישן מלוכה־טעאַטער אין פּוילן, וואָס הייבט פֿאַקטיש אָן זיין טעטיקייט דעם ערשטן יאָנואַר 1950. עס פֿאַרענדיקט זיך דאָס זיינע קאַפיטל פֿון דער איבער דריי־ערדיקער עק־זיסטענץ פֿון נידערשלאַעזישן טעאַטער, וואָס האָט באַוווּזן זיך אויסצורשמידן אין אַן איינהייטלעכן קינסטלערישן קאָלעקטיוו, אַ באַהויבטן מיטן באַוווּסזיין פֿון זיין געזעלשאַפֿטלעכער שליוות און געזעלעכקייט. דריי יאָר וואַנדערן איבער שטעט און שטעטלעך, איבער פיר הונדערט גע־שפּילטע פֿאַרשטעלונגען (דערפֿון בלויז אין משך פֿון 1949-טן יאָר קנאַפע 200) אין עטלעכע דרייסיק שטעט פֿון פּוילן, קרוב 200 טויזנט צושיינער, 16 פֿרעמיערעס, פֿון יועלכע אַ גרויסע טייל איז געווען פֿון זויכטיקן קינסטלערישן און געזעלשאַפֿטלעכן באַדייט — דאָס איז דער קורצער סך־הכל פֿון דעם נידערשלאַעזישן ייִדישן טעאַטער. מיט דעם סך־הכל איז דאָס נידערשלאַעזישע ייִדישע טעאַטער אַרײַן אין דעם העכערן עטאַפּ פֿון דער אַנטוויקלונג פֿון ייִדישן טעאַטער — דעם חלום פֿון דורות באַוווּסזיניקע ייִדישע אַקטאָרן — אין דעם ייִדישן מלוכה־טעאַטער אין פּוילן.

די פארמלוכהשונג פון יידישן טעאטער אין פוילן

דאס פארמלוכהשן דאס יידישע טעאטער אין פוילן איז א ניי בלעטל אין דער געשיכטע פון יידישן טעאטער בכלל.

דאס יידישע טעאטער האט באקומען די ברויטסטע מאמעריעלע מעגלעכקייטן פאר אויפפירונג און אויסשטאמונג, און דער יידישער אקט מיאָר איז באַפֿרייט געוואָרן פון דאגמאָרנסה און קאָן זיך פולשטענדיק ווידמען דער שעפֿערישער אַרבעט.

אַבער דאָס איז נישט דער וויכטיקסטער מאָמענט. דער עיקר איז: דאָס יידישע טעאטער, ווערנדיק איינגעשלאָסן אין דער נעץ פון מלוכה טעאטערס, האָט באקומען גרעסערע שעפֿערישע אויפגאבן, ס'איז אוועק געשמעלט געוואָרן אין דער ריי פון קונסט אינסטיטוציעס, וועלכע טוען א מלוכהשטראָגישע אַרבעט, וואָס איז א באַשטאנדטייל פון דער קולטור־רעוואָלוציע ביי אונדז אין לאַנד. די וואַסנדיקע פאראינטערעסירונג און מיטהילף פון דער מלוכה און דער פּאַרטיי, ווירקן פּאַזיטיוו אויף דער קינסטלערישער און אינדעאָלאָגישער פּאַרטיפּונג פון טעאטער. דער יידישער אקטיאָר איז געשמעלט געוואָרן פאר ניע אויפגאבן, וואָס דער הייבן אים, אלס מענטש און קינסטלער, וואָס צווינגען אים צו באַריי כערן זיין אלגעמיינ וויסן און פאדערענטעניש, צו באקומען א ניע באַ ציונג צו זיין פּראָפעסיע, וועלכע איז אמאָל באַטראַכט געוואָרן ביי יידן ווי אַ מלאכה־כּוויה, און ווערט היינט באַטראַכט דורכן גאַנצן לאַנד ווי אַ זאך פון גרויסער געזעלשאַפֿטלעכער באַדימונג. דער יידישער אקטיאָר, צוזאַמען מיט אלע קינסטלער פון לאַנד, איז מאָביליזירט געוואָרן אין דער אַרמיי פון „אינגוויניערן פון מענטשלעכע נשמות“, ווי סטאַלין האָט אָנגערופן די קינסטלער.

דער יידישער אקטיאָר אין פּוילן האָט אויפגעהערט צו זיין אַ מאַר-
 כער פון פּאַרשמעלונגען, און דאָס יידישע מעאמער האָט אויפגעהערט
 צו זיין אן אינסטיטוציע, וואָס שפּילט סתּם אין דער וועלט אריין, כדי
 אריינצוציען אן עולם און מאַכן קאסע. דאָס יידישע מעאמער אין פּוילן
 האָט באַקומען די שלחות צו דערציען קינסטלעריש און אידעאָלאָגיש
 די פּאַלקס-מאסן אין סאָציאליסטישן גייסט, צו זיין א מיטשעפּער פון
 דער סאָציאליסטישער געזעלשאַפט. ס'איז אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער
 גרויסער באוועגונג פון דער קולטור-העוואָלוציע אין פּוילן, די העוואָלר-
 ציע, וואָס דערציט דעם נייעם מענטש. אָבער, „מען קאָן נישט זיין קיין
 לעהער פון די פּאַלקס-מאסן, נישט זייענדיק זייער תלמיד“, האָט געזאָגט
 דער פירער פון נייעם כינע, מאַאָ טסערטונג. דער יידישער אקטיאָר, כדי
 ער זאָל קאָנען קינסטלעריש טראַנסמיטירן די אידעען פון דער נייער
 וועלט אין די מוחות און הערצער פון מעאטער-ציווילער, פון די מאסן,
 מוז זיך אליין לערנען, לערנען און לערנען. לערנען זיך באַפרייען פון
 רומיניזם, וואָס איז פון אייביק אָן די מכה אין יידישן מעאמער; פון
 הפּקדדיקער באַציונג צום עולם און צו דער קונסט; פון אידענטיפּיקאַציע
 באַציונג צום ווערק פון מחבר, צום ספּעקטאָר, וואָס דארף ווערן א קאָ-
 לעקטיוו קונסט-ווערק פון אלע קאָמפּאָנענטן אין מעאמער; באַפרייען זיך
 פּסיכיש פון דער משא פון קליינבירגערלעכער זרושה און פון „נייטראָלן“
 אינדיפּיטענטן קוס אויף דער וועלט. דער יידישער אקטיאָר אין פּוילן דארף
 אלץ מער אָנווענדן אין דער פּראַקטיק זיינע דערפאַרונגען, מיט וועלכע ער
 איז באַרייכערט געוואָרן אין ראַטנפאַרבאנד, און די דאָזיקע דערפאַרונגען
 אלץ מער פּאַרטיפּערן אין פּראָצעס פון זיין פּראַקטישער אַרבעט.

דערפאַר איז אין יידישן מלוכהשן מעאמער אין פּוילן יעדע אויפ-
 פירונג נישט נאָר א ספּעקטאָר, נאָר א סטודיע-אַרבעט פון גרויסן הער-
 ציערישן באַדייט אויך פאַר די אקטיאָרן. יעדע וועפעטיזיע ווערט פאַר-
 וואַנדלט אין א גייסטיקער לאַבאָראַטאָריע-אַרבעט, פון קינסטלערישן און
 אידעאָלאָגישן באַדייט. דערפאַר איז יעדע פרעמיערע פון יידישן מלוכה-
 מעאמער אין פּוילן, א וויכטיקע קולטור-געשעעניש אין לעבן פון דער
 יידישער באַפעלקערונג. דערפון — די דיסקוסיעס אַרום יעדער פרעמיערע,
 דער גרויסער אינטערעס, וואָס יעדע פּאַרשימעלונג פון יידישן מלוכה-
 מעאמער רופט ארויס.

דער דאָזיקער אינטערעס איז אויך באַדיינט דורך דעם מעאמער-
 חונגער פון יידישן עולם, וועלכער האָט דאָס וערשטע מאָל באַקומען די
 מעגלעכקייט פון פּרייער, נישט-געשטערמער קולטור-אויסלעבונג. עס וועט

נישט זיין קיין איבערטרײבונג פֿעסטצושטעלן, אז דער קליינער יידישער
ישוב אין פּוילן איז אַ גרעסערער געברויכער פֿון גוטער טעאטער־פֿראָדוק-
ציע איידער דאָס צוויי און אַ האַלב מיליאָניקע ייִדישע נײַ-יאָרק, וועגן
אנדערש קאפיטאליסטישע צענטערס שײן אָפּגעהערט. דאָס שאַפט אַ כאַ-
זנדערש וואָג פֿון דער ייִדישער טעאטער־אחבנט אין פּוילן און לײנט אַ
באזונדערע אחריות אויפֿן ייִדישן אקטיאָר.

דאָס ייִדישע מלוכה־טעאטער אין פּוילן איז צענטראַליזירט געוואָרן.
בידע אַנסאַמבלען זײַנען פּאַרײניקט אונטער דער קינסטל־ערישער אָנ-
פירונג פֿון אידא קאַמינסקאַ. דאָס דערמעגלעכט צו מאַכן גרויסע אויפֿפיר-
רונגען, אויף וועלכע די פּרײַערדיקע צוויי קליינע אַנסאַמבלען האָבן זיך
נישט געקאָנט פּאַרמעסטן, דאָס דערמעגלעכט אויך ראַציאָנעל צו פּאַר-
טײלן די דאָלן צווישן די אקטיאָרן. דאָס טעאטער איז אויך באַרײכערט
געוואָרן מיט רעזשיסערישע כּוחות, ווייל אויסער די אויפֿפירונגען פֿון
אידא קאַמינסקאַ און פֿון הויפּט־רעזשיסער פֿון טעאטער, יעקב ראָט-
כאַס, ווערט געגעבן די מעגלעכקייט זיך צו באַווײַזן אויך רעזשיסערי-
שע טאַלענטן פֿון צווישן די אקטיאָרן. עס איז אויך פּאַרגרעסערט גע-
וואָרן די צאָל סצענאַריאָפּן.

די אקטיאָרן פֿון בידע אַנסאַמבלען, וועלכע שטעלן צונויף דאָס
ייִדישע מלוכה טעאטער, באַשטייען פֿון אקטיאָרן פֿון פּאַרשידענעם על-
טער, קומען פֿון פּאַרשידענע טעאטערס אין שולן (און אַן שולד), נישט
דעחטריק וועגן דעם, אז אין פּאַרלײַף פֿון די פּאָר לעצטע יאָר האָבן זיך
שוין אויסגעשטאַלטיקט געוויסע אוינגאַרטיקייטן פֿון לאָרזשער און נידער-
שלעזישן ייִדישן טעאטער, אַלס פּועל־יוצא פֿון די פּאַרשידענע באַדינגונג-
נען, אין וועלכע די טעאטערס האָבן געאַרבעט, און פֿון די מעטאָדן, וואָס
זענען דאָרט געווען אָנגענומען.

מיר האָבן אין באַשאַטאנד פֿון מלוכה־טעאטער אקטיאָרן פֿון עלטערן
דור: יצחק און בעטי לאַטאָוויטש, ישראל און חנה ביאַלקאָוויטש, געניע
אַמעל, מרים און משה לאַנדסמאַן, אַבראַם בלאַט; —

אקטיאָרן פֿון צווישן־מלחמה־דיקן דור, וואָס זײַנען דערצײגן געוואָרן
אויף די מראַרדיגעס און אין שול פֿון דער „ווילנער טרופֿע“ און „וויקט“:
חבל בוזנאַן און רבקה שילער, רות טאַר־קאָוואַלסקאַ, מאיר מעלמאַן,
יצחק גרודבּערג, יוסף ווידעצקי, חנן לעוונשטיין; —

אקטיאָרן, וואָס זײַנען געקומען פֿון פּאַרמלחמה־דיקן „יונג־טעאטער“:
פּרידא שאַפּער, משה שווייליך, סאַניע שעפּטל; —

געקומענע פון פארשידענע טעאטערס אין צווישן-מלחמה-פעריאָד:
מארק וואו שאווסקי, אסתר קאָוואַלסקא וואו לאה זילבערמאן; —
יונגט פון דער מאַסקווער יידישער טעאטער-שול: נתן מייסלער
(וואָס האָט נאָך קורץ פאר דער מלחמה געשפילט אין אידרא-קאמינסקא-
אנסאמבל), ליוובא סטאָקארסקא און אברהם דאָונבוים; —

אקטיאָרן, וואָס האָבן אָנגעהויבן שפילן אין באפרייטן פּוילן: קארל
לאַמאָוויטש (אויב נישט רעכענען זיין שפילן אלס קינד אין פארמלחמה-
דיקן יידישן טעאטער אין פּוילן), מיכאל גרינשטיין (געענדיקט די לאַ-
דזשער יידישע טעאטער-סטודיע אין 1947 יאָר), שרה גריטהויז, (אויב
נישט רעכענען איר דעביוט אין ביאליסטאָק ביי דער ראטן-מאכט),
מרדכי ספעקטאָר, קעטי עפראָן; —

פעיקטורע מיטגלידער פון פארשידענע דראמאטריין, וואָס זיינען בעת
דער אָרגאניזאציע פון מלוכה-טעאטער ארויסגעצויגן געוואָרן פון די
דראמאטריין: רחל שפאן, געאָרג צווייג, הערש לעריכער, ברוך משערוויצין,
ארנאָלד פאלעוויטש; —

די פריש צוגעקומענע פון פּוילישן טעאטער מאריא שאנדלער.
ווי מיר זעען: א געוואנטער קערן פון רייפּע, הערפארענע אקטאָרן מיט
א באדייטדיקן צוואוסן פון יונגט, וואָס צוואמען פאָהערט עס אן ערנסט-
טע און פארטיפטע ארבעט, כדי אויסצושמידן אן אידעאָלאָגיש און
קינסטלעריש איינהייטלעכן אנסאמבל. די ארבעט פון אידעיש און קינסט-
לערישן דערציילונגס-כאראקטער ווערט געפירט פאראלעל מיט דער לויפּט-
דיקער טעאטער-ארבעט, וואָס שאפט א באזונדערע אינטענסיווקייט און
אָנלעדונג אין ארבעטס-פלאן פון טעאטער.

פאר דעם יידישן טעאטער שטייט די אויפגאבע זיך ענג צו פארבינדן
מיטן יידישן מאסן-מענטש, מיט די פּראָבלעמען פון סאָציאליסטישן
אויפבויו אין פּוילן, מיט די אקטועלסטע פּראָבלעמען פון קאמף פאר
שלום אויף דער גאנצער וועלט; פאר דעם יידישן טעאטער שטייט די
אויפגאבע זיך צו פארבינדן מיט די פּראָבלעמען פון אויספירן דעם זעקס-
יאָר-פלאן פון בויען די פונדאמענטן פון סאָציאליזם אין פּוילן. דאָס
באדייט, אז דאָס טעאטער הארף קינסטלעריש ארויסהויבן די דאָזיקע
פּראָבלעמען, און דערנענטערן זיי צו דעם פּאָלקס-מענטש, דערמויטן
אויס, אין זיין ארבעט פאר דעם אויפבויו פון סאָציאליזם און אין זיין
קאמף פארן פארטיידיקן דעם שלום. דערפאר שטייט פארן יידישן מלוכה-
טעאטער אין איר גאנצער שארפּקייט די פראגע פון אנטשפּרעכנדיקן
רעפערמאָר.

אין די האמען פון דעם פראגראם פון יידישן מלוכה־מעאטער נייט אריין יידישע קלאסיק, קלאסישע ווערק פון דער וועלכה־האמאטורגע; נייט סאוויעטישע פיעסן, שאפונגען פון דער פוילישער דראמאטורגע; ווערק פון פראגרעסיווע שרייבער פון גאָר דער וועלט און פרישע שאַפונגען פון יידישע שרייבער.

עס מוז אָבער געלייגט ווערן אַ ספעציעלער אַכט אויף דעם גאָר צאפלידיקאטעלן פון דעם לעבן און אויפבויווערק פון פוילישן און יידישן אַרבעטער. עס איז די אויפגאבע פון מעאטער אָנצוהענגן דערצו דעם יידישן שרייבער, מיטצואַרבעטן מיט אים, כדי אזא ווערק זאָל געשאפן ווערן.

וואָס איז שייך דער יידישער קלאסיק, דארפן מיר געמען פון אַזוי האָס, וואָס האָט אַ פראַגרעסיוון אויסקלאנג, וואָס העמאָנט די קעמפער רישע טראַדיציעס פון די יידישע פּאָלקס־מאַסן, זייער אייביק געראַנגל פאַר אַ בעסערער וועלט, דאָס, וואָס קאָן אונדז שטאַרקן און דערמיטן אין אונדזער קאַמף און אויפבויו־אַרבעט. דעם דאָזיקן מאַטעריאַל דאַרף דאָס יידישע מלוכה־מעאטער געבן אין אַ וואָס מער פּולקאַמער קינסט־לערישער פּאַרם, און מיט טיפּסטער אינערלעכער באַציונג צו דער פאַר־גאַנגענהייט, וואָס האָט אונדז געוווּן דעם וועג פאַר דער צוקונפֿט.

פאַרשטייט זיך, אז אזא צוגאַנג ליגט אַרויף אַ באַזונדערע אַחריות אויף דער אָנפירונג פון יידישן מלוכה־מעאטער, פּאַדערט פון אַזוי אַ געוואלטיקע שפּאַנונג און וואַכזאַמקייט. זי ליגט אויך אַרויף אַ געוויסע אַחריות אויפן קאָלעקטיוון, וועלכער דאַרף זיך כּסדר פאַרפּולקאַמען און ביילדן. די רעגירונג איז אין דעם פּרט געקומען צו הילף דער אָנפירונג פון מעאטער, גאַמינירנדיק — אויפן פּאַרשלאַנג פון צענטראַל־קאָמיטעט פון די יידן אין פּוילן — אַ געזעלשאַפּטלעכן אויפזיכט־ראַט פון יידישן מלוכה־מעאטער אין באַשטאַנד: מיכאַל מירסקי (פּאַרוזיער), דוד ספּאַרד (סעקורעטאַר), אַידאַ קאַמינסקאַ, יעקב ראַטבאָום, יצחק טורקאָו־גרו־בּערג. דער ראַט האָט פאַר אַן אויפגאבע צו באַהאַנדלען געמיניזאַם מיטן קאָלעקטיוון דעם רעפּערטואַר, וואַכן איבער דער אַידעאָלאָגישער און קינסט־לערישער אויספירונג, העלפן אין דער פּאָליטישער דערציונג. דאָס דעם דאָזיקן ראַט איז דאָס יידישע מלוכה־מעאטער אַרוםגערינגלט מיט דעם וואַרעמסטן אינטערעס פון דעם יידישן געזעלשאַפּטלעכן אַקטיוון, פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג, ווי אויך מיט דער זאַרג פון די רעגירונגס־אַרנאַען און פון דער פוילישער קונסט־געזעלשאַפּטלעכקייט. דאָס שאַפֿט די פּאַסיסטע אַטמאָספּער פאַר אַ ווייטערדיקן וואַקס און

אנטוויקלונג פון יידישן מלוכה-מעאטער, וועלכער ווערט שוין היינט-צו-טאג אין די מאָסעבנדדיקע קרייזן פארעכנט צו די ערשטראנגיקע מעאטערס אין פוילן.

דער באוויקונגס-קרייז פון מעאטער איז גרויס: אן ערך פערציק שטעט און שטעטלעך. דאָס איז פארבונדן מיט אָפּטע פארלוסטן פון פּאַרשמעלונגס-טעג. דער יידישער אקטיוואַר האָט אראַנק דער פארמלוכה-שונג זיך דערוואָרבן דאָס רעכט פון אן אָפּרו-טאָג יעדע וואָך און פון אן הונדערטן זומער-אַפּרו. יעדע נייע אויפפירונג פּאַרשעמט אויף אן געוויסער צייט איבערצורייסן די פּאַרשמעלונגען צוליב די מעכנישע און גענע-ראַל-פּרוּבן. נישט געקוקט דערויף האָט דאָס יידישע מלוכה-מעאטער בא-ווירן צו געבן אין משך פון דעם ערשטן יאָר פון זיין מעמיקייט איבער דריי הונדערט פּאַרשמעלונגען מיט א פּרעקווענץ פון איבער הונדערט טויזנט באווער. אזוי האָט „א גאַלפּאדען-חלום“ דערגרייכט די צאָל פון איבער 90 פּאַרשמעלונגען מיט עטלעכע און דרייסיק טויזנט צושויר-ער; „כּיין זון“ — 70 פּאַרשמעלונגען, מיט אן ערך דריי-און-צוואַנציק טויזנט; „דריי פריינד“ — 50 פּאַרשמעלונגען — מיט קנאָפּע דרייצן טויזנט; „דער גרויסער נסיון“ ביי די 50 פּאַרשמעלונגען מיט דרייצן טויזנט; „די פאמיליע בלאַנק“ — 50 פּאַרשמעלונגען מיט איבער דרייצן טויזנט. דערביי דארף מען נעמען אין באַטראַכט, אז די מערהייט פון די פּאַרשמעלונגען זיינען נאָך ווייט נישט „אויסגעשפּילט“. די דערפאַלגרייכט-טע פּאַרשמעלונגען פאר דער פארמלוכה-שונג האָבן אַזעלכע ציפערן נישט דערגרייכט. („טרינע פּעלדער“, „גליקל האַמעלן“, „אן שולד שולדיקע“, „אין א ווייטער-נאכט“, „קעננזייטיקע ליבע“ — צו איבער 50 מאָל; „בלאָנדהוּשענדיקע שטערן“, „המנס מפּלה“ — ביי 40 מאָל. אַנדערע פּאַרשמעלונגען זיינען געשפּילט געוואָרן צווישן 25 און 40 מאָל.)

דאָס באווייזט, ווי עס איז אויסגעוואקסן דער ווירקונגס-קרייז פון יידישן מעאטער אין פוילן נאָך דער פארמלוכה-שונג.

דאָס מעאטער האָט א פּעסטן אָנשפּאר אין זיינע צוויי באוועס: דאָס פּיינע, קאמערעאלע מעאטער א. נ. פון אסתר רחל קאמינסקא אין וואַרשע-לאָדזש און דער נייער, אימפּאַזאנטער בניין פון יידישן מעאטער אין לאָדזש; עס האָט געהילף-באוועס אין די פּיינע מעאטער-וואַלן ביי דעם יידישן קולטור-הויז אין וואַרשע, דעם קולטור-הויז א. נ. פון יוסף לעוואַר-טאָווסקי אין וואַלבוזשיך, א. נ. פון גרשון דואו אין ליגניץ. אזוי ארום

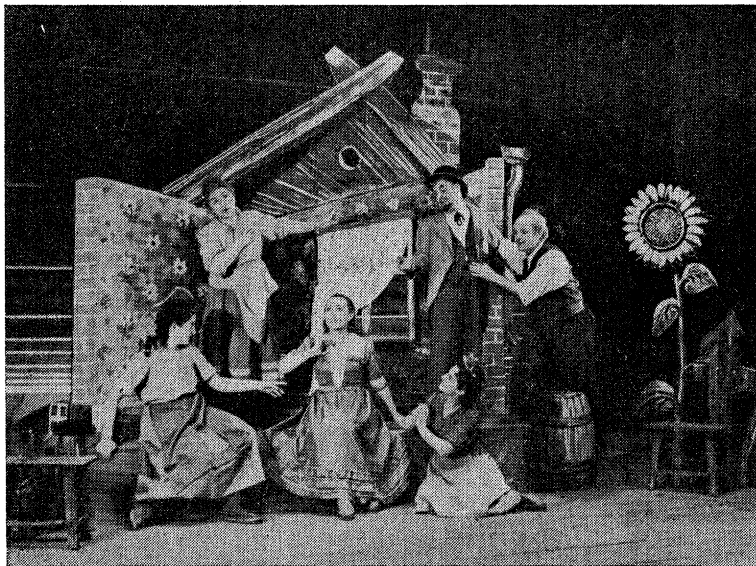
האָט עס אַ פאַרצוווייגטע היים און נומע באַדינגונגען פאַר שעפּער־ישער
און מעכנישער צוגרייטונגס־אַרבעט. עס האָט אויך דאָס, וואָס עס קאָן
נישט האָבן קיין ייִדיש מעאַטער און די קאָפיטאַליסטישע לענדער: די
זאָרג און אונטערשטיצונג פֿון דער רעגירונג און די וואַרעמסטע, באַ־
פֿרוכפּערנדיקע געזעלשאַפֿטלעכע אַטמאָספּער אַרום זיך.

די ערשטע אויפפירונגען פון מלוכה-טעאטער

די ערשטע פארשטעלונגען פון יידישן מלוכה-טעאטער אין פוילן, האבן זיך אנטעהויבן נייאָר 1950 מיט די לעצטע אויפפירונגען פון לאַדזשער און נידערשלעזישן יידישן טעאטער. „אויך רופט טימיר" און „חמס ומפלה" זיינען נאָך אָפגעשפילט געוואָרן אַרײַ מאָל. „מײן זון" און „דער גרויסער נסיון" זיינען נאָך געווען כמעט נישט געשפילטע פארשטעלונגען. פאראלעל מיטן שפילן די דערמאנטע פארשטעלונגען זיינען צו געטרייט געוואָרן נייע פרעמיערעס — באזונדער דורכן וואָלאָאווער און באזונדער דורכן לאַדזשער אַנסאַמבל פון יידישן מלוכה-טעאטער. דער וואָלאָאווער אַנסאַמבל האָט צוגעטרייט אונטער דער הענשי פון יעקב ראָטבאָם, אַ גאָלדפאָדען-חלום, דער לאַדזשער — אונטער דער הענשי פון אידא קאַמינסקא, א פארשטעלונג פון דריי שלום עליכמס איינאקט מערס („יכנה'ז", „עולם הבא", „מענטשן"). ביידע פרעמיערעס זיינען פאָרגעקומען אין דער צווייטער העלפט פעברואַר, 1950.

א „גאָלדפאָדען-חלום" („א מוזיקאלישע פאָלקס-שפיל" אין דריי אַקטן (6 בילדער), דראַמאַטיזירט און רעזשיסירט דורך יעקב ראָטבאָם, מוזיק פון א. גאָלדפאָדען און הענטך קאָל, דעקאָראַציעס פון א. יענעזשע יעווסקי און וו. לאַנגע, קאָסטיומען פון יאָרוינאַ פּשעראַדוקא, כאַרעאַקטאַרפיע פון סילוויאַ סווען) איז אַ מאָנטאזש פון טעקסטן פון א. גאָלדפאָדען, אַ מאַנטער, ב. פענצטער, נ. אוינבינדער און י. ראָטבאָם, צונויפגעמאַנט מירט דורך דעם רעזשיסער יעקב ראָטבאָם. אין די ראַמען פון אַ רעאַ-ליסטישן פּראָלאָג און עפילאָג — דער קאָנפליקט צווישן אַלמין סופליאָר פון יידישן טעאַטער, עוזר, און דעם דירעקטאָר פון אַמעריקאַנער יידישן שונד-טעאַטער, מיסטער האַפּקע, — וועבט זיך די אַקציע פון אַ חלום אויף גאָלדפאָדען-מאַטיוון.

מיר וועלן זיך קודם אָפּשטעלן אויף דער דראַמאטורגישער זייט —
 דעם פּונדאמענט פון יעדער טעאטער־פּאַרשטעלונג. דער געדאַנק פון שאַפן
 אַזאַ רעווי פון גאַלדפּאַדען־געשטאַלטן אַלס אַ באַזע פאַר אַ מאַדערנער
 ייִדישער פּאַלקס־שפּיל, איז בליִשום־ספק און אינטערעסאַנטער. דאָס רעד
 ליזירן דעם דאָזיקן געדאַנק אין פּלאַן פון אַ חלום, גיט דעם העזשיר
 סער אַ נישט־באַנורענעצט פּעלד פאַר זיין שעפּערישער פּאַנמאַזיע. אָבער
 אין דעם קאָנטראַסט פאַל איז דער פאַרביקער שפּיל־מאַטריאַל פון חלום
 — געגעבן אין אַ רייִן־צוגעטראַכטער ראַם פון היינט־צייטיקייט, פון גער

סצענע פון דריטן בילד „אַ גאַלדפּאַדען־חלום“
 אויבן (פון רעכטס): מ. קליין י. ווידעצקי, ר. שאַרו־קאַוואַלסקאַ; אונטן: ר. שאַפן,
 פ. שאַפּער, ש. גרינבוז

ראַטנל צווישן אידעיש־קוּנסטלער־ישן און שוודישן טעאטער; דעם האָט
 אַ מינימאַלע דראַמאטורגישע אַנלאַדונג, און די גאַנצע אַקציע האָט נישט
 קיין איינזייטלעכן געבוי. דעם איז אויך נישט באַגרינעט די צונויפּפירונג
 פון די גאַלדפּאַדען־געשטאַלטן, ווי אויך פון די נישט־גאַלדפּאַדען־גער
 שטאַלטן, וועלכע זיינען אין ספּעקטאַקל אַריינגעבראַכט געוואָרן. און
 אויסנאָם איז האַצמאַך מיט זיינע דריי טעכטער און צוויי מאַמענטן פון
 צונויפּפירן די דריי האַצמאַכס.

וואָס שייך דער אינטערפּרעטאַציע פון די גאָלדפּאַדעןגעשטאַלטן, וועלכע די רעזשי האָט געוואָלט ווייזן אין ליכט פון אונדזער צייט, האָט אומבאַדינגט געוונגען דערפון האַצמאַך, וועלכער איז פאַרטיפּט געוואָרן מענטשלעך, נתחכחן און קונדלעמל, וואָס זענען פאַרטיפּט געוואָרן סאַציאַל. דאָסענן איז באַרקוס אַרויס מטישמש, עס קומט אויס בלויז צו גלויבן אויפן וואָרט, אז ער איז אַ רעוואָלוציאָנער; אויך מירעלע שוועבט איבער דער בינע, נישט באַקומענדיק קיין סצענישע אויספּורער זונג, און די באַבעריאַכנע — וואָס איז דער היפּוך צו גאָלדפּאַדענס באַבעריאַכנעגעשטאַלט אַ סימבאָל פון גוטס, — האָט נישט קיין סצענישע באַגריינדונג און איז דעריבער אַן אומפאַרשטענדלעכע דערשיינונג אויף דער בינע. אייניקע קלענערע עפּיוואָדן אין חלום זיינען לעבעדיק גע- צייכנט, נישט אלע האָבן אָבער אַ לעבעדיקע פאַרבינדונג מיט דער אַקציע. אַ פאַרשטענדלעכע און קאָנסעקווענטע געשטאַלט איז עוזר דער סופּליאַר אין פּראָלאַג און עפּילאָג, אויך די חלוםסצענעס אָבער ווערט ער אָפּטמאָל פאַרוואַנדלט אין אַן איבעריקן, וואָס דינט בלויז ווי אַ מיטל צו פאַר- בינדן געוויסע לייזע ערטער אין דער אַקציע.

אויסער דעם, וועלנדיק פאַרטיפּן געוויסע גאָלדפּאַדעןגעשטאַלטן האָט די רעזשי אייניקע פון זיי אידעאליזירט, און דער עיקר גאָלדפּאַדענען, וועלכער באַקומט זיך ווי דער מלאך-הגואל פון יידישן אַקטיאָר און פון יידישן טעאַטער. דער פּרוו, דורכן כּויל פון מאַרקוסן אַרויסצוברענגען דעם אַני-מאַינ פון פּראָגנעסיוון יידישן טעאַטער-מענטש און זיין באַ- ציונג צו אונדזער קולטור-ירושא, ווערט אַרוינגעפּהעט אין אַ פּאַר מאָד גערע פּראַזן, וואָס זיינען נישט אומשטאַנד צו געבן די לעזונג פון די פּראָבלעמען, וועלכע דער מחבר האָט זיך באַמיט אוועקצושטעלן.

אויסער דעם, וואַרפט זיך אין די אויגן אַ געוויסע נישט איינהייט לעכקייט אין הינזיכט פון שפּראַך, ווייל צוזאַמען מיט אייניקע שיינפאַר- טראַכטע סצענעס, אין וועלכע דער דיכטערישער איינפאַל גייט געפּאַרט מיט שפּראַכלעכער אויסגעלייטערטקייט, קומען אויך שוואַכערע סצענעס, שפּראַכלעך אָנעמע און נאַבלעסיקע.

ערטעווייז ווערט די פּרימיטיווקייט פון דער שפּראַך און אַקציע גע- ראַטעוועט דורכן אַריינפּלעסטן גאָלדפּאַדענס מוזיק-מאָטיוון. אַנגב, זיינען די דאָזיקע מאָטיוון צוזאַמען מיט קאָנס מוזיק, וועלכע האַרמאָניזירט מיט זיי אין סטיל און אין סענטימענט, דער הומידיהרהרה פון דער טאַנצער פּאַרשטעלונג און דאָס בעסטע פון איר איינהאַלט.

אין פרט פון פאָהמעלן טעאָטער־אויפטו, איז די פּאַרשטעלונג „א גאָלדפּאָדערן־חלום“, א גלאַנצ־לייטונג פון גאַרדערויסן פּאַרנעם. יעקב דאָמבאָום אלס רעזשיסער האָט מייסטער־האַפּט באַוווּזן צו קאָאַרדינירן אלע עלעמענטן פון דער פּאַרשטעלונג: די מוזיק, די פּילפּאַרביקע מענצן, די שפּיל פון ליכט, דעם ריטם פון וואָך און חלום אין גאַנצן ספּעקטאַקל און די שפּיל פון אַקטיאָרן־קאָלעקטיוו. — ער האָט באַוווּזן צו באַשאַפן, א פאַרמאַנצטן אין סטיל און קאָנסעקטיווענע אין דער סצענישער לעזונג, גרויסן, פאַרביקן פּריידיקן, פּאַלסטימלעכן ייִדישן טעאָטער־ספּעקטאַקל, א ספּעקטאַקל, וואָס איז פון ישׂאנדפּונקט פון רעזשיסערישן אויכטו א נעשענעניש אין טעאָטער־לעבן אין פּוילן*.)

פאַראַלעל מיט „א גאָלדפּאָדערן־חלום“, וואָס איז אויסגעפירט גע- וואָרן מיט די כּוהות פון וואָצלאַוועד אַנסאַמבל פון ייִדישן מלוכה־מעאַ- טער, האָט דער לאָזישער אַנסאַמבל אויסגעפירט אונטער דער רעזשי- פון אַידא קאַמינסקאַ א פּאַרשטעלונג פון שלום־עליכמס דריי איינאַק- מערס. די דאָזיקע פּאַרשטעלונג האָט אין תּוך גענומען געטראַגן אן עקספּערימענטאַלן כאַראַקטער, ווי א פּרוּוו צו געפּינען א נייעם טעאָט- ראַלן אויסדרוק פאר א געוויסן דראַמאַטורגישן מאַטעריאַל.

עס זיינען געגעבן געוואָרן דריי פאַרשידענע אקטן, געשריבענע אין פאַרשידענע פּעריאָדן פון שלום־עליכמס שאַפן, מיט נישט קיינזגלייכן ליטעראַרישן און סצענישן ווערט און פון פאַרשידנאַרטיקן מיליעו און פּערסאָנאַזש. דאָס איינציקע, וואָס איז ישׂותפּותדיק פאַר די דריי אקטן

(* די אַנטיילנעמער פון ספּעקטאַקל לויט דער אָרדענונג פון זייער דערשיי- נען אויף דער ביגע. עוזר — מיכאַל קלוינ, יצחק גרודבערג; מייסטער האַפּקע — מאַרק וואַרשאַווסקי; מירעלע — פּרידע שאַפּער; נתן הכּהן — יצחק לאַטאָוויטש; קונג־לעמל — משה שווייליד; באַסיע — מרים לאַנדסמאַן; אַברהאַמע — תּנו לעוונשטיין; ערשטער האַצמאַך — יוסף ווידעצקי; ציפּע — שרה גרינבוז; זלאַטע — רחל שאַפּע; שאַשע — רות טאַרו־קאַוואַלסקאַ; צווייטער האַצמאַך — קאַרל לאַטאָוויטש; דריטער האַצמאַך — מאַרק וואַרשאַווסקי; אַ ליינונג־פּאַרקוו- מער — משה לאַנדסמאַן, משה שווייליד; אַ נאַיווער סוּהר — יצחק גרודבערג, משה לאַנדסמאַן; באַבע־יאַכע — געניע אַמזעל, רבקה שילער; בילע — בעטו לאַטאָוויטש; מאַרקום — מרדכי ספּעקטאַר; פּריסטאַוו — תּנו לעוונשטיין, הענדלער, הענדלערקעס, געסט א. א. וו. זאָל כאַך דערמאַנט ווערן, אַז אַ באַדווינטדיקע ראָל אין דער פּאַרשטעלונג שפּילט דער אַרקעסטער אונטער דער אָנפירונג פון דוד קאַגאַן און וואָלף רויטמאַלער, דער באַלויכטער — אַליהו קאַרפּינאַוויטש, בינע־איגס- פּעקטאַר אַברם בלאַט און דער בריגאַדיר פון טעכנישן פּערסאָנאַל — משה כאַיעט און אַז די טעכנישע צוגרייטונגען פון ספּעקטאַקל זיינען דורכגעפירט געוואָרן אונטער דער לייטונג פון אַרמיניסטראַטאַר יעקב סענדער.

איז דער שלום-עליכמשער אופן פון העמאסקירן די אויפקומענדיקע יידישע בורזשוואזיע. די רעזשי האָט זיך באַמיט ארויסצובחענגען דאָס אין די דריי איינאקטערס, איינהיטנדיק די איינגארט פון יעדן איינאקטער באַזונדער. דאָס האָט געשאפן אַ פארשידנארטיקייט פון סטילן.

„יקנה"ו" איז אַ מאָנטאזש פון שלום עליכמס און ערשטיקער קאָד מעדיע, באַרבעט אין איין אַקט דורך נתן מייסלער. עס האָט זיך באַד קומען אַ פראַנטעמאָרישע האַנדלונג וווּ ס'איז בולט געקומען צום אויס-דרוק דער בערזע-הורא, אָבער דער דאָזיקער הורא האָט גלייכצייטיק פארטומלט די אַקציע. דערביי זיינען אייניקע געשמאלטן געווען געצייכנט מיט לירישע פאסטעל-קאָלירן, אַנדערע — מיט שרייענדיקע אויל-פאַרבוך. אין דער רעזשיסערישער פאַרטראַכטונג האָט דאָס געקאָנט זיין אַ מיטל אונטערצושטרייכן די צוויי שיכטן, וואָס שטויסן זיך צונײַף אין בער-זערוועלט — געוויינלעך ספּעקולאַנטן און געבענדיקע קרבנות — אין דער סצענישער לעזונג אָבער האָט זיך באַקומען צוליב דעם אַ רײס, וואָס איז נאָך פאַרשטאַרקט געוואָרן דורך דער פאַרמאליטישער דע-קאָראַטיווער לעזונג (פון אַלעקסאַנדער באַנען).

„עולם-חבא" איז צוליב דער נישט-בולטער צייכטונג און סצעני-שער אויספאַרמירונג פון די געשמאלטן גיכער אַ פאַמפּלעט איידער אַ סאַציאַלע סאַטירע. די רעזשי ווי אַויך די סימבאָלישע דעקאָראַטיווע לע-זונג (קיניסטלעך בנימין פאַצאַנאָווסקי) האָבן דאָס פאַמפּלעטישע נאָך מער אונטערגעשטראַכן.

אויפן פּאָן פון די דערמאָנטע צוויי איינאקטערס האָט זיך אויסגער-טיילט מיט זיין רעאַליסטישער לעזונג דער איינאקטער „מענטשן". שלום-עליכמס שילדערט דאָ אַ בורזשוואַזיע יידישע שטוב — ריכטיקער: די קיך פון דער שטוב — מיט אַ בולטער קלאַסן-צעטיילונג פון די האַנדלענ-דיקע געשמאלטן און מיט אַן אָנוואַקס פון סאַציאַלן פראָמעסס. דער-ביי זיינען אין די ענגע ראַמען פון דעם איינאקטער געגעבן פּערהאַנגען מיט קלאָר-געצייכנטע כאַראַקטער-שטרייכן. אַויך די פּשוטע דעקאָראַטיווע לע-זונג פון קיניסטלעך פאַצאַנאָווסקי האָט מיטגעהאַלפן צו דער גאַנציקייט פון איינדרוק.

אין סך-הכל קאָן מען די פאַרשטעלונג פון די דריי איינאקטערס נישט פאַרעכענען צו די טעאַטראַלע דערגרייכונגען פון יידישן מליכוד-טעאַטער. זי שטעלט מיט זיך פאַר בלוז אַ סטודיע-אַרבעט איבערן דראַ-מאַטורגישן מאַטעריאַל פון שלום-עליכמען.

אויפן וועג צו דער פאראיינהייטלעכונג

ביי די ווייטערדיקע פרעמיערעס פון יידישן מלוכה-טעאטער פאר-שווייטט שוין די צעטיילונג אויף באזונדערע צוויי אנסאמבלען, און סווערט געמאכט דער פרוו צו פארייניקן ביידע אין צוויי פארשי-דענע פיעסן, וועלכע ווערן פאראלעל געטרייבט.

די ערשטע פרעמיערע פון דעם עטאפ אין דער ארבעט פון יידישן מלוכה-טעאטער, אנהייב אוספונעסקים, "דריי פריינד" אין דער איבער-זעצונג און דעזשי פון יצחק גרוהבערג, קומט פאר אנהויב יוני אין ווארשע-און.

די קאמעדיע, "דריי פריינד" געהער נישט צו די גרויסע מוסטערן פון דער סאָווייעטישער דראמאטורגיע. זי ליידט פון סכעמאטישקייט אין דער שילדערונג פון די געשטאלטן און און דער פארבינדונג פון דער אקציע, זי איז אויך טעכניש דראמאטורגיש נישט אריינגעל, זי איז אונט-טערן אויפלוס פון דער מאָדערנער פראנצויזישער קאָמעדיע. די מעלה אירע איז אָבער, וואָס דער מחבר שילדערט מיט טעמפעראמענט און א סך ליבע די נייע סאָווייעטישע יונגט, דעם נייעם מענטשן, וואָס איז דער-צויגן געוואָרן אין דער סאָווייעטישער ווירקלעכקייט. זי בהענגט ארויס מיט פייעם הומאָר און ליכטן סענטימענט פשוטע סאָווייעטישע יונגע מענטשן, וואָס זיינען פארהארטעוועט געוואָרן אין פייער פון דער פאָטערלענדישער מלחמה און זיינען פיעס צו גרויסע טאטן, א דאנק זייער ציל-באווסטקייט און אי-בערגעגעבנקייט דער זאך פון סאָציאליזם. זיי קאָנען מיט גוואלדיקער פשטות זיך דעהייבן צו די שענסטע טעפילן וואפילן אין די אינטימיסטע איבערלעבונגען, ווו, "דער מענטש קאָן צום לייכטסטן געשמרויכלט ווערן אין ענאָאיים". א דאנק דער מעלה אירער גיט די קאָמעדיע די מעגלעכ-

קייט צו שילדערן מיט ווארעמקייט און גלויבן די העלדישע סאָוועיע-טיישע יוגנט. זיי באווייזט אונדז דעם וווקס פון פשוטע סאָוועטישע פאָלקסדיגער, וואָס דעהגרייכן צו גרויסע הייכן אין זיין פון פראָפּער סאָנעלער אויסבילדונג און ארבעט און אין זיין פון מאָדאלישעטישער פּוּלִקאָמענהייט.

די רעזשי האָט זיך באַמיט צו לייגן דעם טראָפּ אויף די אויבן-געברענגטע עלעמענטן פון דער קאָמעדיע, אונטערשטרייכנדיק דעם מאָד-טייוו פון באַציונג צו ארבעט און פּליכטגעפּיל פּארן סאָוועטישן פּאָר

„דריי פּרינט“ פון רעכטס: י. גרודבערג, ל. ספּאַלאַרסקאַ, נ. מויסלער

טערלאַנד, פּאַרטושירנדיק דעם עלעמענט פון דער ליבעסראַינטריגע. דורך דעם האָט די פּאַרזשטעלונג באַקומען אַ ישטאַרקן אידעישן אויסקלאַנג, באַזונדערס צווישן דער יוגנט, וואָס זעט אין יוגנט דער סאָוועטישע מענטשן אַ מוסטער פאַר זיך.

אַ גרויסע באַדייטונג האָט אויך געהאַט די פּרעמיערע צוליב דעם, וואָס זי איז אויסגעטראָגן געוואָרן כּמעט אויסשליסלעך דורך דער אַק-טיאָרישער יוגנט פון ביידע אַנסאַמבלען.

די דאל פון אינזשיניער קיריל וואָלאָשין איז געשפילט געוואָרן דורך נתן מייסלער און דובלירט דורך קארל לאַטאָוויטש. נתן מייסלער איז געגאנגען אויף דער ליניע פון פסיכאָלאָגישער פארטיפונג פון דער געשמאלט. קארל לאַטאָוויטש האָט געגעבן אַ ליישעמאַציאָנעלע צייכ-נוט, דורכגעפירט מיט אַ סך פשטות.

דעם אינזשיניער יוסוף סאביראָוו האָט געשפילט יצחק גרוהברעג, וואָס האָט אונטערגעשטרעבן די כאַראַקטעריסטישע נאַציאָנאַלע ישטריכן פון יוגן אונזע אין טעמפּעראַמענט און באַוועגונג.

די אלטע אקטריסע ראויסא אַרלאָוואַ האָט געשפילט די יונגע שויד שפילערין סאַניע שעפטער און דובלירט לאה זילבערמאַן. די האַוויטע געשמאלט פון דער אלטער וועלט, וואָס טראַכט און פילט נאָך אויפן אלטן שטייגער און איז פונדעסוועגן מיטן נאַנצן האַרצן אויף דער זייט פון דער יוגנט, האָט לייב די ראַמן-מאַכט און חלומט וועגן ווייטער-דיקער קראַפט און זיבערקייט פון ראַטנפאַרבאַנד, איז אַרויסגעבראַכט גע-וואָרן לעבעדיק און מיט פאַרשטענדעניש.

אין זשעניאַ פעטראָווסקאָיאַ, וואָס איז געשפילט געוואָרן דורך ישרה גרינבוים, איז אַרויסגעברענגט געוואָרן דער אינטערעסאַנטער טיפּ פון אַ סאַוויעטיש מיידל, וואָס האָט מיט אַ קורצע פאַר יאָר צוויי איבער-געלעבט דעם נאַנצן הערציג פון פאַרטיזאַנער-קאַמף און האָט זיך איצט איינגעשלאָסן אין דעם נאַרמאַלן לעבן.

די קערנדיקע, פולבלוטיקע געשמאלט פון דער פּאָליאַר-פלייערין אלעקסאַנדראַ קורניקאָוואַ האָט געשפילט ליובאַ סמאָלאַרסקאַ. סמאָלאַר-סקאַ האָט געגעבן די אוממיטלעבאַרקייט פון אַ פּאָלקס-קינד, וואָס איז פון אַ דאָרפס-מיידל אויסגעוואָקסן צו אַ באַרימטער פלייערין.

אין סך-הכל איז געלונגען צו שאַפן אַן אָנגענעמען און נוצלעכן ספעקטאַקל.

די צווייטע פרעמיערע איז אויך פּאָרנעקומען אין וואַלאַאו, אין דער צווייטער העלפט פון יוני. דאָס אין געווען די „משפּחה בלאַנק“, אַ סצענישע באַארבעטונג פון שלום-עליכמס האַמאַן „סענדער בלאַנק“, אין דער דראַמאַטיזאַציע און רעזשי פון יעקב דאָטבאַום.

„סענדער בלאַנק“ איינס פון די פּריעסטע שאַפונגען פון אונזער קלאַסיקער, איז געשריבן געוואָרן אלס פּאָלעמישער האַמאַן, געווענדיקע קעגן דער פאַרפלייצונג פון דער שאַמערדישער שוונד-ליטעראַטור. שלום עליכם האָט געוואָלט באַווייזן, אַז נישט אויסגעדרלישע פאַסירונגען און פּערזאָנען קאָנען דינען אלס טעמע פאַר ליטעראַרישער שאַפונג, נייערט

דאס פשוטע טאג-טעגלעכע לעבן. האָט ער אָנגעשריבן אַ ראָמאַן וועגן פשוטע מענטשן און פשוטע פּאַסירונגען, און וועלכן ס'איז אים גע-
 לונגען צו געבן אַ גרויסן שטייגער-לייוונט פון יידישן לעבן אין דער
 צווייטער העלפט פון 19-טן יאָרהונדערט און צו פאַרפיקסירן דעם פּויר-
 לונגס-פּראָצעס אין דער סביבה פון דער אויפֿקומענדיקער יידישער
 בורזשאַוזיע.

יעקב ראָטבאָם, אַלס דראַמאַטיזאַטאָר, האָט אויסגעטיילט פון
 נאַנצן ראָמאַן דעם קערן פון קאָנטפּליקט ארום דער קראַנקייט פון סענ-
 דער בלאַנק, שאַפּטריק הערפּון אַ קאָמפּאַקטע צענטישע געשעעניש. ער
 האָט געלונגען קאָנצענטרירט די גאַנצע האַנדלונג אין סענדער בלאַנקס

סצענע פון לעצטן אַקט „סענדער בלאַנק“.

פון רעכטס: פ. שאַפּער, ר. שילער, מ. מעלמאַן, מ. ספּעקטאָר, ח. בּוּזגאַן, ג. אַמּוּעל,
 ר. שאַר-קאַוואַלסקאַ, מ. גרינשטיין

שטוב, אַריינפּוירטריק אהין אַ רייכע גאַלעריע פון ישמעלדיקע יידישע
 געשטאַרטן און לויכט אַרויסגעהויבן די כאַראַקטעריסטישע שמדיכן פון
 יידישן שטייגער אין יענער צייט. דער אַנעקטאָדישער פּאַר פון סענדער
 בלאַנקס קראַנקייט דינט אַלס אַקס, ארום וועלכער עס ווילקט זיך פּאַנאַב-
 דער דאָס בילד פון דער בלאַנקפּאַמיליע און פון דעם גאַנצן פּאַרמעגלעכן
 קלאַס און שטעטל. דער יידישער האַרעפּאַשניק איז אַרויסגעפירט געוואָרן

קוים-קוים, מיט אייניקע אָנדרייטונגען און איז נישט דוועזנמלעך סיי פאר דער האנדלונג, סיי אין דער געשטאלטן-גאלערעיע. דערפאר קאָנען מיר אין דער זאך נישט זוכן קיין פאָזיטיוון העלד; אלץ איז גענאטיוו, אלץ איז פארמשפט צום אונטערנאנג. דאָס איז דעם דראמאטיזאמאָר אויס-געצייכנט געלונגען ארויסצוברענגען, שאפנדיק אַ העאליסטיש-סצעניש ווערק, וואָס העמאסקירט פולשטענדיק דעם בורזשוואזן יידישן קלאס, וועלכער איז צוזאמען מיט דער גאנצער בורזשוואזיע פארמשפט צום אונטערנאנג.

די געלונגענע דראמאטורגישע באארבעטונג און פארשטארקט גער-וואָרן דורך דער רעזישערישער אהבעט פון יעקב ראָטבאומען. דער רע-זישער האָט זיך נישט אזוי כאַמיט ארויסצובאקומען דאָס כאַראַקטער ריסיטישע, שלום-עליכסטיזשע, ספעציפיש יידישע אין דער אַמט מאַספער און אין דער צייכונג פון די געשטאלטן, נאָר דאָס קלאַסן-כאַראַקטריסטישע אין דעם גאַנצן אַרום. מאַמענטווייז מאַכט עס דעם איינדרוק, אז מיר האָבן פאר זיך נישט דווקא קיין יידישע בורזשוואזיע, אַז אזוי זעט אויס די בורזשוואזיע בכלל. וואו פאַראַלגעמייטערונג וואָלט געקאָנט אָפשוואַכן די העאליסטישע ווירקונג פון דער פאַרשטעלונג, ווייל געאמער פאַרדערט פאַראַלגעמייטערונג פון פּראָבלעמען, ביי דער אינדיוויד-וואַליזירונג פון געשטאלטן און זייערע האַנדלונגען. דאָך איז דעם רע-זישער געלונגען אויסצומיידן סכעמאטישקייט דורך שאַפער צייכ-נונג פון עפיואָדישע פיגורן פון די שטעטליקע יידן, וועלכע שאַפן די ספעציפישע אַטמאָספער פון דער פאַרשטעלונג. דאָס איז פון קאַמפּאַנירט געוואָרן, שאַפנדיק אַ קאלידיאַסקאָפּ פון געשטאלטן, אין וועלכע ס'איז פאַראַן אַן אָנווקס פון טיפן, וואָס האָבן שוין אינגאַנצן פאַרלוירן זייער נאַציאָנאַלע ספעציפיק (אַסיפּ, סיאַמע, רעוועקאַן, זעלדע, ד"ר קלינער, ליזאַטישאַ, קלאַראַ); אַזעלכע, וואָס געפינען זיך אויפן שידדוועג (סענדער, מרים, חיים, סאַניע, פרויקע) און אַזעלכע, וואָס שטעקן נאָך טיף אין אַלטן יידישן שטייגער (דאָבריש, חב זואַמקע, מאַר, זלמן, קלמן, באַשע, מאַטל, רפאַל) די אלע געשטאלטן זיינען נאַטירלעך אַריינגעפירט אין דער אַקציע, וואָס כאַטש זי האָט אזא באַגרענעצטע אָנלעבונג פון טרייב-כוחות, איז זי רייך אין גוט-צוגעטראַכטע סיטואַציעס, אין פּלאַס-טישע גרופּירונגען, קאָמישע פאַרווירקלונגען און כאַראַקטעריסטישע סצענ-קעס. די אויסשטאַטונג (פון יענדזשעיעווסקי, לאַנגע, פּשעראַדזקא) איז געגאַנגען אויף דער ליניע נישט פון אַרויסבאַקומען דעם שלום-עליכס אַראַמאַט אין דער פאַרשטעלונג — נאָר דאָס אַלגעמיינע, קלאַסן-כאַראַקט

טעריסטישע, אין סמיל פון יענער תקופה. אין רעזולטאט איז געשאפן געוואָרן א פאַרשטעלונג, וואָס איז אפשר געווען ווייניק שלום־עליכער דיק, אויב מען וואָל זי מעסטן מיט שלום־עליכער שאפן פון זיין רייפן פעריואָד, דערפאר אָבער מצעניש אינטערעסאנט, פארוויילנדיק, אויס־ציועלירט — מיט א שאַרפן, דעמאָסטרירנדיקן כאַראַקטער פון סאָציאַלער סאטירע.

די פאַרשטעלונג האָט נאָך אַמאָל באַוווּן די גרויסע שוישפילערי־שע מעגלעכקייטן פון אַקטואַרן־קאָלעקטיוו פון ייִדישן מלוכה־טעאטער, וועלכער קאָן אַ פאַרייניקטער פאַרווענדט ווערן צוועקמעסיקער פאַר צוויי פאַראַלעלע פאַרשטעלונגען, למחבת די פאַרשטעלונגען און למחבת הער פאַרייטהייטלעכונג פון קאָלעקטיוו.*)

(* אין דער „פאמיליע בלאַנק“ שפילן: מאיר מעלמאַן — סענדער בלאַנק; רבקה שילער — מאַדאַם בלאַנק; פרידע שאַפער — רעוועקע; מיכאַל גרינשטיין — חיים; מרדכי ספּעקטאָר — סיאָמע; חבל בוזגאַן — אָסיפּ; רות פאַרו־קאָוואַלסקאַ — סאַניע; רחל שפּאַן — ליואַטשקע; ישראל ביאַלקאָוויטש — ר. זיאָמע; געניע אַמזעל, הנה ביאַלקאָוויטש — מומע דאַבריש; יוסף ווידעצקי — פרויקע; מרים לאַנדסמאַן — זעלדע; נתן וואַלפּאָוויטש, מאַרק וואַרשאַוויסקי — ד"ר קלוגער; משה שווייליך — רב מאיר; יצחק לאַטאָוויטש — רב זלמן; חנן לעווענשטיין — רב קלמן; בעמי לאַטאָוויטש — באַשע; אַסתר קאָוואַלסקאַ — קלאַראַ; הערש לער־כּער — מאַטל דער שניידער; משה לאַנדסמאַן — רפּאַל.

דער גרויסער פארמעסט

דאָס יאָר 1950 וענדיקט זיך מיטן גרויסן פארמעסט פון יידישן מלוכה־מעטער, מיט דער קינסטלעריש און פאָליטיש פאראנטוואָרטלעך כסטער אויפפירונג זיינער: איזוואן פאָפאָווס „די פאמיליע“, אין דער ארבערזעצונג און העזשי פון אידא קאמינסקא. די פּרעמיערע פון דער פאָרשטעלונג, וואָס איז פאָרעקומען דעם 18־טן נאָוועמבער אין וואַרשע — די אורפּרעמיערע פון דער נייער, וואָגיקער סאָויעטישער פּיעסע אין פּוילן — איז אויפגענומען געוואָרן מיט דער גרעסטער פאראינטערע־סירונג פון דער גאַנצער יידישער געזעלשאפט.

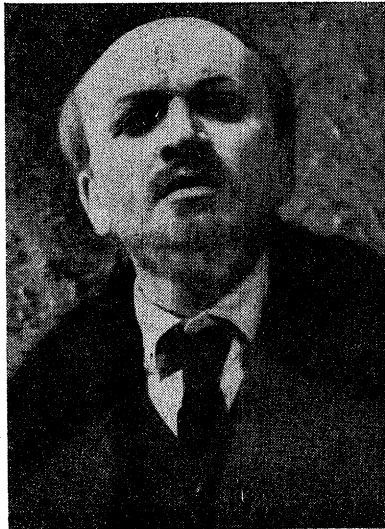
צום ערשטן מאל האָט זיך די יידישע בינע אין פּוילן פארמאָסטן אויף אזא בריווטן לייזונג, צום ערשטן מאל האָט זי געוואונט צו געבן א פאָרשטעלונג, וואָס זאָל אָפּשפּיגלען אַ וויכטיקן געשיכטלעכן פּערזאָנ, אין וועלכן עס פאָהערט זיך ממש דאָקומענטארישע פּינקטלעכקייט, פאָר־קערפּערט אין קינסטלערישע, סצענישע געשטאלטן.

און צום ערשטן מאל האָט זיך באוויזן אויף די יידישע בינע־כּהנע־טער די אומשטערבלעכע געשטאלט פון לעננינען — אמת, נאָך אין די יאָרן ווען ער איז געווען דער יונגער וולאדימיר אוליאַנאָוו.

די וויכטיקייט פון דער דאָזיקער געשעעניש איז אויסגעצייכנט אָפּ־געשאצט געוואָרן דורך דער אַנפּירונג און דורכן גאַנצן קאָלקטיוו פון יידישן מלוכה־מעטער, וואָס האָט זיך קנאפע דריי חדשים געגרייט צו דער פּרעמיערע. אַ נייער סטיל און גייסט פון ארבעט האָט באזעלט דעם גאַנצן קאָלקטיוו, וועלכער האָט פארשטאנען, אז דאָ האַנדלט זיך נישט בלויז וועגן בעסער, אָדער ערגער אָפּשפּילן אַ חאָל, מער אָדער ווייניקער זיך באשטייערן צו אַ טעאטראל־דערפאָל, אַז דאָ האַנדלט זיך אין אַן

אקט פון גרויסער פאליטיש-קינסטלערישער באדייטונג. די ארבעט איבער דער פארשטעלונג איז נישט געווען בלויז די נאָרמאלע ארבעט איבער אַ ראָל, איבער אַ סצענע — זי איז געווען פארבונדן מיט אַ כסדרדיקן שטודירן די תקופת און די פראַבלעמען, וואָס זיינען אַרױסגעשווומען אין דער פּיעסע; זי איז געווען פארבונדן מיט אַ גרויסער אידעאָלאָגישער צו-גרויסונג פון גאַנצן קאָלקטיוו, מיט אַן אידעיש-קינסטלערישער פארטי-פונג פון זיין ארבעט.

איוואן פאָפּאָוו, „פאמיליע“ איז אַ היסטאָרישע פיעסע נישט נאָר דערפאר, ווייל די האנדלונג קומט פאָר אין אַ געוויסער געשיכטלעכער

נתן מייסלער אַלס וולאדימיר איליש
אליאנאוו-לענין

תקופת, אויפן פאָן אַ געוויסער היסטאָרישער געשעעניש אין רוסלאַנד — דער טעטיקייט פון דער „נאַרדנאַיאַ וואָליאַ“ און דעם אויפקום פון די מאַרקסיסטישע קרייזלעך, ערב דער שאַפונג פון דער רעוואָלוציאָנער-מאַרקסיסטישער פארטיי אין רוסלאַנד. זי איז היסטאָריש דערפאר, ווייל די אויסגערעכנטע געשעענישן, וועלכע ווערן אַילוסטרירט מיטן לעבן פון דער זעלמענער פאמיליע אליאנאוו, דער פאמיליע, וואָס האָט דער וועלט געגעבן דעם אומשטערבלעכן וולאדימיר איליש לענין, זיינען

אויפן סמך פון היסטארישע דאקומענטן סצעניש אויסגעבויט געווארן. פאפאוו איז געלונגען, האלטנדיק זיך ביים געשיכטלעכן מאטעריאל, אויסצובויען א גרויס סצעניש ווערק, אין וועלכן ס'ווערט געשילדערט א וויכטיקער יאָרצענטהליק אין דער געשיכטע פון רוסלאנד, א יאָרצענדליק, בעת וועלכן ס'האט זיך אָנגעהויבן צו געשטאלטיקן די פראַלעמאריש-רעוואָלוציאָנערע באוועגונג אין רוסלאנד, וואָס האָט געבוירן די כּאָל-שעוויסטישע פארטיי, די דורכפירערין פון דער אָקטאָבער-רעוואָלוציע. זי איז היסטאָריש דערפאר, ווייל זי ווייזט אונט די כאַראַקטער-אויספאַר-

איזא קאמינסקא
אלס מאַריאַ אוליאַנאָוואַ

רעמונג פון יוגנט וואַלדימיר אייליטש אוליאַנאָוו, דעם צוקונפטיקן גאון פון דער רעוואָלוציע — לענין.

פאפאוו ווייזט אונט וואַלדימיר אין זיין משפחה. אין די צען בילד-דער פון דער האַנדלונג האָבן מיר, אין פּלוג גענומען, א ריי געוויינט-לעבע פאמיליען-סצענעס, אָבער אין די פאמיליען-סצענעס גייען דורך די וויכטיקסטע פראַבלעמען פון יענער צייט. עס שוועבט נאָך אין הויז פון די אוליאַנאָווס דער גייסט פון נישט-האַנג פארשטאַרבנעם מאַטן, איליאַ ניקאָליעוויטש, עס ראַנגלט זיך מיט די שוועריקייטן פון טאָג-

טעגלעכן לעבן די גרויסע מאמע פון דער אוליאנאָו־פאמיליע, וועל-
 סע מוז אַ חוץ אלעס אויסטראָגן אויף אירע פלייצעס דעם אידענטישן
 קאמף, וואָס פלאַקערט זיך פאנאנדער אין איר פאמיליע. איר זון אלעק-
 סאנדער ווערט אומגעבראכט דורך דער צארישער זעלבסטהערשונג, דער
 יונגעער, וולאדימיר, וויחמעט זיין גאנץ לעבן, זיינע גאונישע פעיקייטן,
 דער זאך פון אומברענגען די דאָזיקע זעלבסטהערשונג. נאָכער נישט
 מיט דעם וועג פון אלעקסאנדערן, דעם וועג פון אינדיווידועלן טע-
 האָר, פון גלויבן אין מאָדאלישן כוח פון יחידים, נישט מיטן כוח פון
 מאסן־אָנהאַנגיגקייט און מאסן־קאמף, מיטן כוח פון זעלבאָוווסטן פירן
 אין קאמף דעם קלאס פון דער צוקונפט — דעם פראָלעטאריאט און
 אונטער זיין אָנפירונג — אלע אַרבעטנדיקע און אונטערדריקטע.

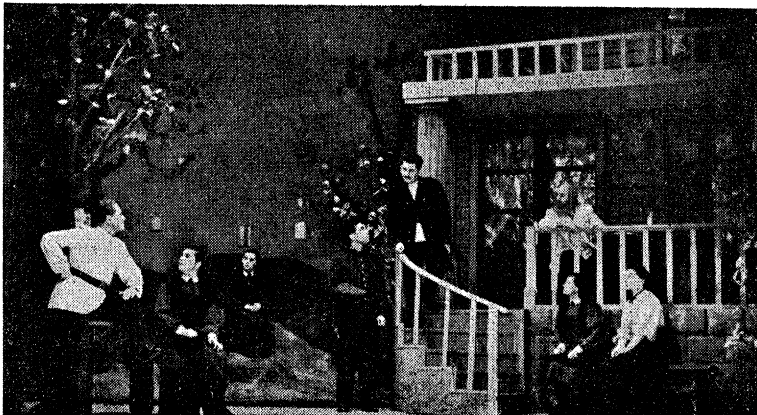
ביי פּאַפּאָוון וואַסן ארום אלע פּראָבלעמען אין דער האַנדלונג
 דורך לעבעדיקע מענטשן, דורך די פארשידנסטע קרייזן פון דעמאָקראַטן
 רוסלאַנד. מיר זעען דעם רוסישן פּאַלקס־מענטש, אַרבעטער, פּויער,
 סטודענט, שילער, באַזמטן, לערער, — ביי די שפיצן פון דער צאָרישער
 אונטערדריקונג־מאַשין — די אַבראָנסע מיטן גענעראַל דורנאָוואָ. מיר
 זעען די דאָזיקע מענטשן אין זייערע צווישן־באַציאָנטען, מיר זעען וולאָד
 דימיר אוליאַנאָוון אין זיינע באַציאָנטען. מיטן רוסישן פּאַלקס־מענטש,
 מיט די אונטערדריקטע בכלל — דעם אָרעמען טשווואַשישן פּויער. און
 ס'ווערט אונטן קלאָר און פארשטענהלעך ווי אזוי עס האָט זיך אויסגע-
 פּורעמט די איינפעסטע קאַנסעקווענץ און פּאַליטישע ווייטעוודדיקייט
 פון לענינען. ער ווערט אונטן נאָטעט, מענטשלעך־אייגן.

די פּיעסע פון פּאַפּאָוון איז אַ קינסטלעריש־סענעטישע אַילוסטראַ-
 ציע צו די ערשטע קאפיטלעך פון קורצן קורס פון דער געשיכטע פון
 דער אלפאָרמאָנדישער קאָמוניסטישער פארטיי (באָלשעוויקעס) און
 אלס אזוי האָט די פּאַליטיש־דערצייערישע באַדייטונג פון דער זאך אַן
 ערשטראַנגיקן ווערט.

קלאָר, אז האָס האָט פארפליכטעט דאָס טעאטער צו מאַקסימאַל-
 סטער אָנטערענגונג, אז דער אויסקלאַנג פון דער פּאַרשטעלונג זאָל זיין
 אַ פּולקאָמער און איר קינסטלערישע און אידעאָלאָגישע פארקערפערונג
 — פּאַרווהפּלאָן.

די דאָזיקע אַהריותפּולע אויפנאכע האָט אויף זיך גענומען אידאָ-
 קאמינסקא. נאָך אַ טרינטלעכן אידעאָלאָגישן באַאחטעמן דעם מאַטעריאַל
 איז איר געלונגען אויפצובויען אַ ספּעקטאַקל, וואָס אימפּאַנירט מיט זיין
 מאָנומענטאַלקייט, כאַטש ער איז געפירט אין די פּשוטסטע, מענטש-

לעכע זענער; א ספעקטאקל, ווו ס'איז דא א בולטע איזענאָלאָגישע ציל-
 געווענדיקייט, וואָס איז דורכטעדרונגען מיטן טיפן גלויבן אין דעם
 גרויסן ווערק פון לענינען. די העזשי איז דורך זאָהנפעליקער ארבעט
 איבער יעדער געשמאלט, יעדן עפיזאָד — דורכטעדרונגען מיט דער
 דורכויסקער אידוי פון דער פיעסע: דעם לעניניזם — דערגאנגען צו
 דער אויספורעמונג פון יעדן בילד. די בילדער שליסן זיך איין קאָנ-
 סעקווענט איינס אין אנהערן ביז צום אפאָטעאָז פון דער פאָרשטעלונג
 — דער פאחזאמלונג פון פעטערבורגער „פארכאנד פון קאמפ פאר דער
 באפרייונג פון ארבעטער-קלאס“, ווו לענין ווארפט דעם געדאנק צו

סצענע פון צווייטן בילד „די פאָמיליע“.
 אויבן (פון רעכטס): י.מ. שוויילד, מ. זאָרשאַווסקי; אונטן: ס. שעפּטעל,
 מ. שאַנדלער, ק. לאַטאָוויטש, ר. שפּאַן, ל. סטאַלאַרסקאָ, נ. מייסלער

שאפן א גרויסע, מאָנאָליטע, רעוואָלוציאָנער-מארקסיסטישע פארטיי פון
 ארבעטער-קלאס.

, די וואָגיקייט פון דער פאָרשטעלונג באַהענעצט זיך נישט מיט די
 צוויי וויכטיקסטע ראָלן: וולאדימיר אויליאַנאָו, מיט שטארקער פארטיי-
 פונג אויפגעבויט דורך נתן מייסלער, און מאַריאַ אלעקסאַנדראָווא אור-
 ליאַנאָווא, וואָס קאָן פארעכנט ווערן צו די בעסטע קוואַציעס פון
 אידיא קאמינסקא. אלע קנאפע פערציק אָנטיילנעמער פון דער פיעסע, ווי
 אויך די העקאָראַטאָרין, די יונגע סאָוועטישע סצענאָגראַפֿין אַלגאַ אימ-

בער־אויטש, האָבן אַ וואָניקן אָנטייל אין דעם דאָזיקן גרויסן פארמעסט
פון יידישן מלוכה־מעאַטער. *

„די פאמיליע יאליאנאָוו“ באדייט אַ ישמארקן וווקס פון דער איי-
דעישער איינשטעלונג פון יידישן מלוכה־מעאַטער, ס'איז אַ פארטייאַר-
שער ספעקטאקל אין בעסטן, לענינישן זין פון יואָרט: דאָס הייסט
צילבאוויסט דינען דער זאך פון די פאָלקסמאסן, דעם קאמף פאר אַ
בעסערער, סאָציאַליסטישער צוקונפט פון דער מענטשהייט. דאָס יידישע
מלוכה־מעאַטער האָט באַטריפן, אז ס'עקזיסטירט נישט קיין אומפאַר-
טיישיגע קונסט, ווי עס איז נישט מעגלעך קיין נייטראַליקייט אין איצטיקן
געראַנטל פון צוויי וועלטן, אין געראַנטל פאר ישלום און פראַגראַעס. די
אזוי גערופענע „נייטראַלע“ אָדער „אומפאַרטייאַישע“ מוזן פריער אָדער
שפעטער זיך דעציידירן אויף דעם אָדער יענעם צד. — דאָס יידי-
שע מלוכה־מעאַטער אין פּוילן האָט זיך געשטעלט אויסגעשפּראַכן אויף
דער זייט פון די שלום־ליבנדיקע כוחות, פון סאָציאַליזם — אונטער דער
פאָן פון לענין—סטאַלין.

---

* די אָנטיילטעמער פון ספעקטאקל זיינען: אַנבאָ אוליאַנאָוואַ — סאַניע
יעפּמל; אַלעקסאַנדער אוליאַנאָוו — סיליק שטערנפעלד, אברהם ראָזנבוים; אַלגאָ
אוליאַנאָוואַ — ליובאַ סטאַלאַרסקאַ; דמיטרי אוליאַנאָוו — מרדכי ספעקטאַר;
מאַריאַ אוליאַנאָוואַ — שרה גרינהויז; קאַשקאַדאַמאַווע — רות מאַרו-קאַוואַלסקאַ;
יעגאָר — יוסף ווידעצקי; קוזמאַ — משה שווייליך; אַנאַראַדניקאָוו — יצחק
גרודבערג; לובינעצאָוו — קאַרל לאַטאַוויטש; נאַדיאַ — רחל שפּאַן; טאַניאַ —
מאַריאַ שאַנדלער; יערמאַקאָוו — מאַרק וואַרשאַווסקי; גאַרסקי — מיכאַל גרינ-
שמיין; משערביענקאַ — הערש לערכער; דורנאָוואַ — מאיר בעלמאַן; אַנדריי אַס-
קאַראַוויטש — ישראל ביאַלקאָוויטש; גיעכלודאָוו — חנן לעוונשטיין; מאַדעכט
אַפּלאַנאַוויטש — משה לאַנדסמאַן; סערגיי סערגייעוויטש — אַרנאָלד פּאַלעוויטש;
תּפּיס-אויפּזעער — מאַרק וואַרשאַווסקי; ניקיטיש — גרשון צווייג; די פּו-
שערס — ברנך משעהוויץ און אברהם קאַטשער; פּעלטישערקע — ליזאַ סקאַמאַ-
ראַווסקאַ וואַסטר קאַוואַלסקאַ; באַבושקין — סיליק שטערנפעלד, חבל בּוּוּגאַן;
שעלגנאָוו — משה שווייליך; סמראַפּונאָוו — קאַרל לאַטאַוויטש; וויעטראָוו —
מענדל בראַם; אַרבעטערין — מרים לאַנדסמאַן א. א.

דאָס יאָר 1951

דער פלאן פון יידישן מלוכה־מעאטער פארן יאָר 1951 איז א קאָנסעקווענטע פאָרזעצונג פון דער רעפערטואר־ליניע און ארבעטס־פלאן פון ערשטן יאָר פון יידישן מלוכה־מעאטער.

דאָס יאָר האָט ווײַך אָנגעהויבן מיט די פייערלעכע אקאדעמיעס געווידמעט אסתר־רחל קאמינסקא, אין שייכות מיטן פיגראון־צוואנג־ציקסן יאָרצייט נאָך איר טויט

לויט א באשלוס פון דער הויפט־פארוואלטונג פון קולטור־געזעל־שאפטלעכן פארבאנד פון די יידן אין פוילן, האָבן אלע אָפטיילונגען פון פארבאנד צוגעגרייט דאָס אָפּמערקן די דאטע. דעם 17טן דעצעמבער איז אין וואַצלאוו פאָרזעקומען א סעמינאר פאר עטלעכע צענדליק רע־פערענטן, פון אן ערך צוואנציג שטעט, ווו ס'איז איבערגעליינט און דורכדיסקוטירט געוואָרן אן אויספירלעכער רעפּעראט וועגן לעבן און טעטיקייט פון אסתר־רחל קאמינסקא און איר באדייטונג פאר דער אנט־וויקלונג פון יידישן מעאטער.

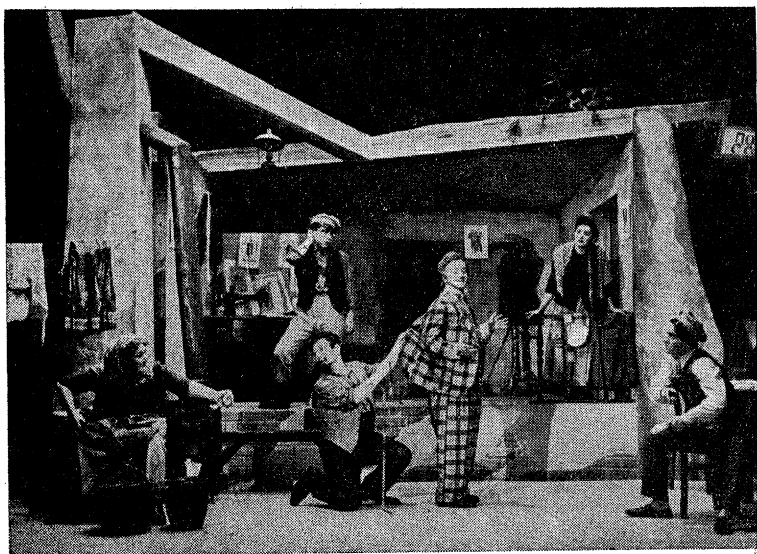
די צענטראלע אקאדעמיע איז פאָרזעקומען דעם 6טן יאנואר אין וואַצלאוו, אין בנין פון יידישן מעאטער אויפן נאָמען פון אסתר־רחל קאמינסקא. דאָס איז געווען דער אויסהריקלעכסטער אופן פון אונטער־שטרייבן, ווו ווייט לעבעדיק עם זיינען די טראדיציעס פון דער ירושה פון פאָלקס־מימלעכקייט און רעאליזם פון אסתר־רחלס שאפן אין יידישן מלוכה־מעאטער און ביי דער יידישער געזעלשאפטלעכקייט אין פוילן.

פייערלעכע אקאדעמיעס זיינען דורכן יידישן מלוכה־מעאטער דורכ־געפירט געוואָרן אויך אין לאַדזש, ווארשע, וואלביזשיץ, דזשעזשעוואָניווי, קראָקע, קאמאַוויץ, גליוויץ, לינניץ און אין אַ די ווארשע שטעט. דער

פראגראם פון די אקאדעמיעס איז באשטאנען פון דריי אקטן פון פארן שידענע באקאנטע גאָרדין־פיעסעס. („האסייע די יתומה“, „שחיטה“, מי רעלע אפרת“).

איזא קאמינסקא האָט ביים צונויפשטעלן און רעזיסיירן דעם גאָרדין־פראַגראַם נישט געזוכט קיין נייע אינטערפרעטאציע פון גאָרדינס ווערק און געשטאטלן. זיי האָט געגעבן פראַגמענטן פון טראַדיציאָנעלע גאָרדין־פאַרשטעלונגען אין נוסח פון אסתר החל קאמינסקא, רייניקנדיק בלויז דעם טעקסט און די אקטיאָרן־שפּיל פון שטאמפּירטן שאַרזש, וואָס

ערשער אַקט פון „200.000“. פון רעכטס: מ. ספּעקטאָר, ש. גרינבוז, מ. גרינ-שטיין, י. ווידעצקי, ק. לאַטאָוויטש, ר. שילער.

איז — באַזונדערס אין צווישן מלחמה־פּעריאָד אָנגעוואַקסן אין די גאָר-דין־פאַרשטעלונגען.

דעם 8-טן פעברואַר איז פאַרגעקומען די דערפּעשונג פון נייעם פרעכטיקן טעאטער־בניין אין לאָדזש — איינעם פון די שענסטע טעאטער־בנינים אין פּוילן. — דאָס ייִדישע מלוכה־טעאטער האָט אָנגעהויבן זיינע פאַרשטעלונגען אין דער נייער היים מיט דער אויפפירונג „די פּאמיליע“, וועלכע איז דעם 27-טן פעברואַר אויך געשפּילט געוואָרן אין וואַרשע, אין בניין פון טעאטער „נאַראָדאָווי“. דעם דאָזיקן פּאַקט איז כּדאי אונז

מערצושמרייכן, ווייל ס'איז דער ערשטער פאל אין דער געשיכטע, ווען יידיש מעאטער ווערט געשפילט אויף דער בינע פון פוילישן נאציאנאל-מעאטער אין דער הויפטשטאט. דאס יידישע מלוכה-מעאטער טרעט אויף אין אלע שמעט פון פוילן אין די אָנגעזעענסטע און חשובסטע מעאטער-בנינים, אָבער דאָס ישפילן אין „נאראָדאָווי“-מעאטער אין ווארשע האָט א באזונדערע וואָג און באדייטונג און שמרייכט אונטער די חשיבות פון יידישן מלוכה-מעאטער אין פוילן.

די ערשטע פרעמיערע פון יידישן מלוכה-מעאטער אין זיין נייער היום אין לאַחזש איז פאָרנעקומען דעם 16-טן מערץ. דאָס איז געווען שלום-עליכום „200,000“, אין דער דראמאטורגישער באארבעטונג און רעזשי פון יעקב ראָטבאום, מוזיק פון הענעך קאָן באארבעט דורך שאול בערזעוואָסקי, דעקאָראַציעס און קאָסטיומען פון אלעקסאנדער יענדזשע-יעווסקי, וועלכאוו לאנגע און יאָהויגא פשעראדסקא, טענץ פון סילוויה סוועץ.*

אין דער דאָזיקער פאָרשטעלונג איז ראָטבאָומען געלונגען דורכ-צופירן אייניגע גוטע ענדערונגען אין שלום-עליכום פיעסע. ער האָט פארברען די דריי בילדער פון צווייטן און דריטן אקט אין איין צווייטן אקט, אריבערטראָגנדיק די גאנצע האנדלונג צו שימעלע סאָראָקער אין סאלאָן. פארשטייט זיך, אז ס'זיינען דערביי דורכגעפירט געוואָרן א דריי קיצורים, פון וועלכע די פיעסע געוויינט בפירוש. בכלל איז די דראַמא-טורגישע בארבעטונג געאנטען אויף דער ליניע פון ארויסרוקן די דריי יונגע: מאַטל-קאָפּל-ביילקע. קלאָר, אז דאָס האָט געמוזט גיין אויפן השבון פון אַנדערע געשטאַלטן. אין דעם פאל — אויפן השבון פון שימעלע סאָראָקער און עטיע-מעניע. עס איז א פרוו אן אינטערעסאנטער, וואָס פארוואנדלט די טיפישע „סטאר“-פיעסע, וועלכע ליגט אינגאנצן אויף שימעלע סאָראָקער, אין אן אנסאמבל-פיעסע, ווו די דריי יונגע, וואָס קר-מען ארויס ביי שלום-עליכמען זייער בלאס, וועהן לעבעדיקער, באגליי-

* די ראָלן-באַזעצונג פון „200,000“ איז פאָלגנדיקער: קאַפּל — קאַרל לאַטאַוויטש; מאַטל — מרדכי ספּעקטאַר; ביילקע — שרה גרינהויז; שימעלע סאָראָקער — יוסף ווידעצקי; עמי מעני — רבקה שילער; סאַלאַמאַנטשיק פּיון — מרדכי גרינשטיין; קאַלטון — מאַרק יואַרשאַווסקי; פּערל — מרים לאַנצמאַן; סאַלאַוויטשיק — משה שווייליך; הימעלפאַרב — הערש לערנער; אַסקאַר פּיון — ישראל ביאַלקאָוויטש; פּריסטאַוו — ברוך ששערוועץ, הילל צווייג; מענדל — משה לאַנצמאַן; יוכבד — מרים שאַנדלער, רחל שפּאַן; געטרודע פּיון — אסתר קאַוואַלסקאַ; די שוויגער — הנה ביאַלקאָוויטש; בערשאַ מיכאַילאָוונאַ — מרים לאַנצמאַן; פּינגע שאַשע — הנה ביאַלקאָוויטש; אַ רבל — משה לאַנצמאַן.

ביקער. באַוואָרענישן רופט נאָר אַרויס די פּרײַע באַאַרבעטונג אין אייניקע
 ערטער פֿון שלום־עליכום טעקסט.
 פּאַראָלעל מיט די „200.000“ ווערט געטרייט אַ פּאַרשטעלונג אין
 די ראַמען פֿון פעסטיוואַל — פֿון „הײַנצײטיקע“ פּוילישע פּיעסן.
 דער פעסטיוואַל פֿון די סאָוועטישע און רוסישע פּיעסן, וואָס איז
 פּאַרנעקומען בײַ אונדז אין לאַנד סוף 1949, האָט שטאַרק באַרײכערט

צווייטער אַקט פֿון „200.000“. פֿון רעכטס: א. קאַוואַלסקאַ, ה. לערבער, י. ביאַלקאַ-
 וויטש, מ. שוויילר, מ. לאַנדסמאַן, ר. שילער, מ. וואַרשאַווסקי.

דאָס טעאטער אין פּוילן, ברענגענדיק דאָס נײַסטע וואָרט פֿון דער סאַך-
 ווײַטישער דראַמאַטורגיע.

די סאָוועטישע דראַמאַטורגיע האָט באַווירקט די פּוילישע שרײַבער,
 וועלכע האָבן אָנטעהויבן צו שאַפן גוטע סצענישע ווערק אין גײַסט פֿון
 סאַציאַליסטישן רעאַליזם, ווערק פֿון הײַנצײטיקן פּוילן, פֿון אונדזער
 לעבן; ווערק, וואָס רעדן וועגן דער אויפבויראָחבעט, וואָס שילדערן דעם
 געזעלשאַפטלעכן איבערבױפּראַצעס, די אָנשטרענגונגען פֿון גאַנצן לאַנד
 צו רעאַליזירן דעם זעקס־יאָר־פּלאַן פאַר אויפבויען די פּונדראַמענן פֿון
 סאַציאַליזם אין פּוילן.

דאָס ייִדישע מלוכה־טעאטער, וואָס גײַט פּוס־טריט מיטן אַלגעמײַנעם
 טעאטער־אויפשטייג אין לאַנד, באַטייליקט זיך אויך אין דעם פעסטיוואַל

פון דער היינצייטיקער פוילישער פיעסע. אויסער ש. דיאמאנדס, אין
 א ווינטער-ראכט" — אין אַרזינגעל ווערק פון א יידישן שרייבער אין
 פוילן, וואָס קאָן אריינגענומען ווערן אין פעסטיוואל — איז דאָס מעאטער
 אויך צוגעטרעטן צו דער ארבעט איבער א נייער פיעסע, וואָס געפינט
 זיך אין דער רשימה פון די 30 פיעסן, באשטעטיקטע דורכן דראמא-
 טוהגישן קאָנקורס פארן פעסטיוואל. דאָס איז אירענא קושיוויצקאס „ד"ר
 לעשנא", וואָס איז איבערגעזעצט געוואָרן און ווערט אויפגעפירט דורך
 אירא קאמינסקא (*).

די פיעסע איז א דראמאטורגישער דעביוט פון דער באקאנטער פאר-
 מלחמהדיקער שרייבערין, האָט פיינע געשמאלטן, א גלעטצנדיקן דיאלאָג
 און אינטערעסאנטע האנדלונג.

די פאַרשטעלונג דארף פארטיק ווערן אין אָנהויב מאי. איר רעאלי-
 זירונג איז אין די ראמען פון די ערשטע-מאיהתחייבותן פון אנסאמבל
 פון יידישן מלוכה-מעאטער.

עס ווערט אויך געטרייט די סאָוועטישע פיעסע פון די ברידער טור
 און פון פירזעוו „די לומאָניס", אין דער איבערזעצונג און רעזשי פון
 חבל בוזגאן. דאָס איז א נייע פיעסע, אין וועלכער ס'קייטלט זיך צוזאָר
 דאָס פראָבלעם פון ראציאָנאליזאציע אין דער אינדוסטריע, פון סאָציא-
 ליסטישער באציונג צו דער ארבעט, מיטן פראָבלעם פון באפעסטיקן דאָס
 משפחה-לעבן, פארשטארקן די משפחה, דעם דאָזיקן וויכטיקן רינג
 אין דער קייט פון דער סאָציאליסטישער געזעלשאפט. די פּרעמיערע פון
 דער דאָזיקער פיעסע איז געפלאַנט געוואָרן אויף אָנהויב יולי.

דאָס יידישע מלוכה-מעאטער אין פוילן שליסט זיך אויך איין אין די
 פיערונגען לכבוד דעם 100-טן געבורטס-טאָג פון אויטודער קלאסיקער
 י. פ. פריץ, וואָס ווערן אין ברייטן פארנעם אָרגאניזירט דורכן קולטור-
 געזעלשאפטלעכן פארבאנד פון די יידן אין פוילן.

אין פּרעסע ווערק זיינען פאראן פּרעכטיקע געשמאלטן, דיאלאָגן,
 פארבינדונגען פון א סצענישער אקציע. אויפן סמך פון די עלעמענטן
 האָבן יצחק טורקאוו און נתן מייסלער אויסגעבויט א סצענישע קאָמ-

(* עס שפילן אין ד"ר לעשנא: די טיפל-ראָל — אירא קאמינסקא; איר
 מייסער — בעטי לאַטשוויטש; ד"ר זואַרדאָן — חבל בוזגאן; ד"ר וויניאָרסקי —
 מאיר מעלמאָן; נתן לעווענשטיין; זיין פרוי — רות פאַרו-קאוואַלסקא, סאָניע
 שעפּטל; סאָבא — נתן מייסער; שוועסטער ווערָא — פּרידא שאַפּער; מאַרצ'י-
 שאַ — לויבא סטאַלזאָרסקא; זשיעמבעק — יצחק גרודבערג. די אויסשטאַמונג —
 פּראַיעקטירט דורך אל. יענדזשעווסקי און ז. לאַנגע.

פאזיציע, מיט א סיוושעטער גאנצקייט, וועלכע איז געשאפן געווארן א דאנק דעם פונאנדערבויען א ריי פריזגעשטאלטן און מאָמיוון מיט דער הילף פון פראגממענטן און דיאלאגן פון צענדליקער שאפונגען זיינע. דערביי איז אויך אויסגענוצט געווארן פרעזעס דיכטונג, דאָרט, וווּ זי האָט כאָד קומען אן אָנבינדונג צו דער אקציע און געשטאלטן. פרעזעס סטיל איז אינגענהייט געוואָרן דורכן באַנוצן אויסשליסלעך פרעזעס דיאלאָג, אָדער דורך פארוואנדלען זיינע באשרייבונגען אין דיאלאָג, באקומענדיק א סצענישע גאנצקייט פון דעם פראָגנעסיוון און פאָלקסטימלעכן אין פרעזעס שאפונגען, וואָס גייען אריין אין אונזער קולטור־ירושא.

די פראָבן פון דער פריז־אויספירונג זענען געפלאַנט געוואָרן שוין פון הודש יוני. רעזיסיידן וועט די פאָרשטעלונג נתן מיטלער. דאָס וועט זיין דער רעזיסייערישער רעכניט פון יונגן באַנאָבטן קינסטלער.

אין ווייטערדיקן פלאַן פארן יאָר 1951 איז פאראן נאָך אַ גרויסע אויפפירונג — גאַנאַלס „רעוויזאָר“, וואָס וועט געשמעלט ווערן דורך אידא קאמינסקא און א ריי קאמעדאלע אויפפירונגען, ווי וו. בילביעלאָ-צערקאָווסקיס, „דאָס לעבן רופט“ אין דער איבערזעצונג און רעזיסי פון יעקב האָטבאָום — א פארמלחמהדיקע סאָוועטישע פיעסע, וואָס האָט אן אקטועלן אויסקלאַנג.

א כרייט־פארמאָסטענער פלאַן, וואָס נעמט ארום אין סך־הכל נייסטע פיעסן, יידישע און אלגעמיינע קלאַסיק, וואָס שאַפן צוזאַמען דאָס פילפארביקע כילד פון דעפערטואַר פון יידישן מלוכה־מעאטער אין פוילן.

א כרייט־פארמאָסטענער פלאַן, וועלכער אַנטשפּרעכט די גרויסע קולטור־באדערפענישן פון דער יידישער באפעלקערונג אין פוילן און די גרויסע אמביציעס — קינסטלערישע און געזעלשאַפטלעכע — וועלכע עס האָט דער יידישער מלוכה־מעאטער.

דער וועג פון יידישן מלוכה־מעאטער — דער וועג פון כסדרדיקן שעפּערישן פארמעסט, פון צילבאווסטן דיגען דעם פאָלק און דער ליכ־טיקער צוקונפט פון די פאָלקס־מאַסן — איז די קרוינונג פון הונדערט יאָר געשיכטע פון יידישן טעאטער אין פוילן, דער געשיכטע, וואָס איז פול געווען מיט טראַגישן געראַנגל פאר פראָגנעסיווע ווערטן, מיט הע־דאָישע פרווון פון יידישן אַקטיאָר, וועלכער האָט וערשט איצט באקומען די ריכטיקע פארווענדונג פון זיין מאַלאַנט, די מעגלעכקייט פון פולער קינסטלערישער און געזעלשאַפטלעכער אויסלעבונג אלס אן אמת בא־פרייטער קינסטלער אין א באַפרייט לאַנד.

א י נ ה א ל ט :

3	. . . . .	ארינפיר	
5	. . . . .	די פאר-גאלדפארען-תקופה	.1
14	. . . . .	„יודיש-דיומש“-מעאטער	.2
24	. . . . .	גארדן, פריץ, קאמינסקא	.3
36	. . . . .	דאס יודישע מעאטער אין פוילן בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה	.4
45	. . . . .	די „ווילנער מדופע“	.5
57	. . . . .	צענטראל-מעאטער, „וויקט“	.6
73	. . . . .	פרוון און פארמעסמן	.7
86	. . . . .	א מעאטער-מאזאיק	.8
97	. . . . .	די פאליטיש-געזעלשאפטלעכע לאגע, פערשעריע און סאציאלע באזע	.9
111	. . . . .	אונטער דער שוץ פון דער ראמן-רעגירונג	.10
123	. . . . .	אין די יארן פון דער היטלעריסטישער אקופאציע	.11
135	. . . . .	אין באפרייטן פוילן	.12
144	. . . . .	האָס לאַדזשער יודישע מעאטער	.13
154	. . . . .	דאָס נידערשלעזישע יודישע מעאטער	.14
170	. . . . .	די פארמלובה שונג פון יודישן מעאטער אין פוילן	.15
177	. . . . .	די ערשטע אויפפירונג פון מלוכה-מעאטער	.16
182	. . . . .	אויפן ענע צו דער פאראייניגטע יודישע שונג	.17
188	. . . . .	דער גרויסער פארמעסט	.18
194	. . . . .	דאס יאר 1951	.19

רעדאקטאָרן פון פארלאג:

ד. ספארד

5. אליצקי